

İnsan Hakları Savunucularının Korunmasına İlişkin Kılavuz İlkeler

Protection from threats & attacks
by State & non-State actors

DEFENDERS AT
SPECIFIC RISK

ENABLING LEGAL ENVIRONMENT

AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu tarafından basılmıştır.
Ul. Miodowa 10 00-251
Varşova Polonya
www.osce.org/odihr

© OSCE/ODIHR 2016

Tüm hakları saklıdır. Bu yayının içeriği, AGİT /DKİHB'yi kaynak gösterme koşuluyla, eğitim ve ticaret dışı amaçlar için kullanılabilir ve çoğaltılabilir.

ISBN 978-92-9234-934-9

Tasarım Nona Reuter

Kapak fotoğrafı Agnieszka Rembowska

Poligrafus Jacek Adamiak tarafından Polonya'da basılmıştır.

İnsan Hakları Savunucularının Korunmasına İlişkin Kılavuz İlkeler

İçindekiler

Kısaltmalar	vii
ÖNSÖZ	ix
Giriş	xi
BÖLÜM A: İnsan Hakları Savunucularının Korunmasına İlişkin Kılavuz İlkeler	1
I. İNSAN HAKLARI SAVUNUCULARININ KORUNMASINA DAYANAK TEŞKİL EDEN GENEL İLKELER	2
II. İNSAN HAKLARI SAVUNUCULARININ FİZİKSEL BÜTÜNLÜKLERİ, ÖZGÜRLÜK VE GÜVENLİKLERİ VE ONURLARI	3
A. Tehdit, saldırı ve diğer ihlallere karşı koruma	3
B. Yargısal taciz, suçlu sayma, keyfi gözaltı ve tutuklamalarla mücadele	5
C. Damgalama ve marjinalleştirilmeyle mücadele	8
III. İNSAN HAKLARI ÇALIŞMALARINA OLANAK SAĞLAYAN GÜVENLİ VE ELVERİŞLİ BİR ORTAM	9
D. Düşünce ve ifade özgürlüğü - bilgi edinme ve bilgiyi yayma özgürlüğü	9
E. Barışçıl toplanma özgürlüğü	12
F. Örgütlenme özgürlüğü, sivil toplum örgütü (STÖ) kurma, bunlara üye olma ve etkili bir şekilde katılma özgürlüğü	14
G. Kamu yönetimine katılma hakkı	16
H. Seyahat özgürlüğü, ülke sınırları içinde ve dışında yürütülen insan hakları çalışmaları	16
I. Özel yaşamın gizliliği hakkı	18
J. Uluslararası kuruluşlara erişim ve bunlarla iletişim kurma hakkı	19
IV. KILAVUZ İLKELERİN UYGULANMASI İÇİN ÇERÇEVE	20
BÖLÜM B: Açıklayıcı Rapor	23
I. İNSAN HAKLARI SAVUNUCULARININ KORUNMASINA DAYANAK TEŞKİL EDEN GENEL İLKELER	30
II. İNSAN HAKLARI SAVUNUCULARININ FİZİKSEL BÜTÜNLÜKLERİ, ÖZGÜRLÜK VE GÜVENLİKLERİ VE ONURLARI	42
A. Tehdit, saldırı ve diğer ihlallere karşı koruma	42
B. Yargısal taciz, suçlu sayma , keyfi gözaltı ve tutuklamalarla mücadele	53
C. Damgalama ve marjinalleştirilmeyle mücadele	62

III. İNSAN HAKLARI ÇALIŞMALARINA OLANAK SAĞLAYAN GÜVENLİ VE ELVERİŞLİ BİR ORTAM	67
D. Düşünce ve ifade özgürlüğü - bilgi edinme ve bilgiyi yayma özgürlüğü	67
E. Barışçıl toplanma özgürlüğü	77
F. Örgütlenme özgürlüğü, sivil toplum örgütü (STÖ kurma), bunlara üye olma ve etkili bir şekilde katılma özgürlüğü	87
G. Kamu yönetimine katılma hakkı	99
H. Seyahat özgürlüğü, ülke sınırları içinde ve dışında yürütülen insan hakları çalışmaları	103
I. Özel yaşamın gizliliği hakkı	110
J. Uluslararası kuruluşlara erişim ve bunlarla iletişim kurma hakkı	120
IV. KILAVUZ İLKELERİN UYGULANMASI İÇİN ÇERÇEVE	125

EK: Seçilmiş referans ve kaynaklar 137

1. İNSAN HAKLARI SAVUNUCULARININ KORUNMASINA İLİŞKİN ÖZEL BELGELER VE STANDARTLAR	137
2. İNSAN HAKLARI SAVUNUCULARININ KORUNMASI İLE İLGİLİ GENEL İNSAN HAKLARI STANDARTLARI	139
3. İNSAN HAKLARI SAVUNUCULARININ KORUNMASI İÇİN ULUSLARARASI VE BÖLGESEL MEKANİZMALAR	140

Kısaltmalar

ACHR	Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi
CEDAW	Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi
CAT	İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık dışı ya da Aşağılayıcı Muamele ya da Cezaya Karşı Sözleşme
CRC	Çocuk Hakları Sözleşmesi
EHS	Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme
AİHS	İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi)
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AB	Avrupa Birliği
FCNM	Ulusal Azınlıkların Korunması için Avrupa Konseyi Çerçeve Sözleşmesi
IAHCR	Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu
MSHS	Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi
ICERD	Her Türlü İrk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi
ESKHS	Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
LGBTİ	Lezbiyen, gey, biseksüel, trans ve interseks
STÖ	Sivil toplum örgütü
UIHK	İnsan Hakları Ulusal Kurumu
ODIHR	Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu
OPCAT	İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık dışı ya da Aşağılayıcı Muamele ya da Cezaya Karşı Sözleşmenin Seçmeli Protokolü
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AKPM	Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi
İHEB	İnsan Hakları Evrensel Beyanname
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Genel Kurulu

ÖNSÖZ

Yirmi yıl önce AGİT devlet ve hükümet başkanları, “Yeni Bir Dönemde Gerçek Bir Ortaklığa Doğru” başlıklı 1994 tarihli Budapeşte Belgesi’ni kabul ederek temel insan hak ve özgürlüklerinin, hukukun üstünlüğünün ve demokratik kurumların, barış ve güvenliğin temelleri olduğunu bir kez daha tasdik etmişlerdir. Bunların dışında, insan hakları savunucularının korunması ihtiyacını vurgulamışlardır.

Bu ihtiyaç, insan hakları savunucularının ve sivil toplumun AGİT’teki ortak amaçlarımızın gerçekleştirilmesindeki vazgeçilmez rolünü tanıyan 1975 tarihli Helsinki Nihai Senedinde, 1990 tarihli AGİK’in İnsani Boyut Konferansı Kopenhag Belgesi’nde ve AGİT’in insani boyutla ilgili diğer taahhütlerinde sağlam bir şekilde kök salmıştır. İnsan hakları savunucularının, çalışmalarından dolayı zulme uğramaya devam ettikleri bir dünyada temel özgürlükler veya insan hakları güvence altına alınamaz.

2010 AGİT Astana Zirvesi’nde, katılımcı devletler insan haklarına, temel özgürlüklere, demokrasiye ve hukukun üstünlüğüne tam saygıyı sağlamada sivil toplumun ve özgür bir medyanın oynadığı önemli rolü bir kez daha kabul etmişlerdir (Astana Bildirgesi, 2010).

Bu güvencelere rağmen, sivil toplum örgütleri insan hakları alanında savunuculuk çalışmalarını engelleyici nitelikte ve devam eden endişe verici sorunlar ve karşı karşıya kaldıkları ciddi riskler konusunda ODIHR’in ve AGİT’in dikkatini çekmişlerdir. 2012 AGİT Bakanlar Konseyi toplantısının kıyasında sivil toplum örgütlerinden oluşan ağlar ortak bir bildiri yayınlayarak bölgedeki insan hakları savunucularının güvenliğiyle ilgili derin endişelerini dile getirmişler ve onların korunmaları için AGİT’in kılavuz ilkeler geliştirme yolunda çağrıda bulunmuşlardır.¹ Bu çağrıya cevap olarak, yetkisi doğrultusunda ODIHR elinizdeki Kılavuz İlkeler’in geliştirilmesine yönelik projesini başlatmıştır.

Budapeşte Belgesi’nin kabul edilmesinden bu yana geçen yirmi yılda çok şey başarılmıştır. Ancak insan hakları savunucuları açısından pek çok zorluğun devam ettiği ve başka ciddi zorlukların meydana geldiği açıktır. Elinizdeki *İnsan Hakları Savunucularının Korunması için Kılavuz İlkeler*’in bu zorlukları etkili bir şekilde ele almak için devletlerle insan hakları savunucuları arasında yenilenmiş gerçek bir ortaklık zemini olarak işlev görmesini, AGİT bölgesinde insan haklarına ve temel özgürlüklere saygının geliştirilmesine yönelik ortak hedefe doğru çabaları birleştirmesini umuyoruz.

Büyükelçi Janez Lenarčič

Direktör, AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu

¹ “Dublin Bildirgesi – İnsan Hakları Savunucularının Güvenliği: AGİT’in Harekete Geçme Zamanı”, Paralel Sivil Toplum Konferansı’nın katılımcıları tarafından kabul edilmiştir, Dublin, 5 Aralık 2012, <http://www.civ-solidarity.org/sites/default/files/dublin_declaration_on_human_rights_defenders_final.pdf>.

GİRİŞ

“Komite’nin, hakiki ve kalıcı bir uluslararası işbirliği için tek güvenilir temelin insan haklarının savunulması olduğunu vurgulayan alıntısını duymak benim için özellikle memnuniyet vericiydi... Bilgi edinme özgürlüğü, vicdan özgürlüğü, yayın yapma hakkı, seyahat etme ve yaşamak istediği ülkeyi seçme hakkının olduğu açık bir toplum olmadan uluslararası güvenin, karşılıklı anlayışın, silahsızlanmanın ve uluslararası güvenliğin hayal bile edilemeyeceği inancındayım.”

(Andrei Sakharov, 1975)²

1975 Helsinki Nihai Senedinde, o zamanlar Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı’na (AGİK) katılan devletler, herkesin haklarını bilme ve kullanma hakkını, daha sonra ise bireylerin insan haklarını savunurken başkalarından yardım isteme ve alma ve başkalarına bu konuda yardım etme hakkını kabul etmişlerdir.³ Katılımcı devletler ayrıca, *Evensel Olarak Tanınan İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Teşvik Edilmesi ve Korunması için Bireylerin, Grupların ve Toplumsal Organların Hak ve Sorumluluklarına İlişkin Birleşmiş Milletler Bildirgesi*’nin hazırlanması bağlamında, insan hakları savunucularının korunması ihtiyacına da vurgu yapmışlardır (Budapeşte Belgesi 1994). Bu nedenle, BM Bildirgesi’nde kabul edildiği haliyle insan haklarını savunma hakkı AGİT taahhütleri arasında sağlam bir şekilde yerini almıştır.

Elinizdeki Kılavuz İlkeler AGİT taahhütlerine ve AGİT katılımcısı devletlerin uymayı taahhüt ettiği evrensel olarak tanınmış insan hakları standartlarına dayanmaktadır. Kılavuz İlkeler, yukarıda anılan BM Bildirgesi başta olmak üzere, insan hakları savunucularının korunması ile ilişkili anahtar uluslararası belgelerden feyz almaktadır. Kılavuz İlkeler, yeni standartlar getirmemekte veya insan hakları savunucuları için ‘özel’ haklar yaratmayı amaçlamamaktadır. Bunun yerine, insan hakları faaliyetleri sonucunda risk altında olan kişilerin insan haklarının korunmasına yoğunlaşmaktadır. Bu bakımdan, Kılavuz İlkeler herkesin insan haklarının eşit şekilde korunmasına katkıda bulunmayı amaçlar.

AMAÇ VE YÖNTEM

Bu Kılavuz İlkeler AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu’nun (ODIHR) insan hakları savunucularıyla köklü ilişkisinin temelleri üzerine kurulmuştur. İnsan hakları savunucularının durumu ve çalıştıkları ortam ODIHR’in geçmişteki çalışmalarının odağı olmuştur.⁴ ODIHR’in görev ve yetkileri doğrultusunda, bu Kılavuz İlkeler’in

2 Nobel Konuşması, Aralık 11, 1975.

3 AGİK İnsani Boyut Konferansı ile ilgili Kopenhag Toplantısı Belgesi E, 1990.

4 Çeşitli konulardaki yayınlarının yanı sıra, ODIHR, insan hakları savunucularının durumu ile ilgili iki özel rapor yayımlamıştır: “AGİT Bölgesi’nde İnsan Hakları Savunucuları: Ortak Bilincimiz”, 10 Aralık 2007, <<http://www.osce.org/odhr/29714>>; ve “AGİT Bölgesi’nde İnsan Hakları Savunucuları: Zorluklar ve İyi Uygulamalar”, 15 Aralık 2008, <<http://www.osce.org/odhr/35652>>.

amacı, insan hakları savunucularının korunmasıyla ilgili insani boyut taahhütlerinin uygulanmasında katılımcı devletlere destek vermektir. ODIHR, “insan haklarına ve temel özgürlüklere tam saygının tesis edilmesi, hukukun üstünlüğüne uyulması, demokrasinin ilkelerinin geliştirilmesi... ve demokratik kurumların kurulması, güçlendirilmesi ve korunması, toplum çapında hoşgörünün geliştirilmesi” için AGİT katılımcısı devletlere yardımcı olma görevine sahiptir (Helsinki Belgesi, 1992).

Kılavuz İlkeler, insan hakları savunucuları, uluslararası uzmanlar, diğer hükümetler arası kuruluşlar, sivil toplum temsilcileri, ulusal insan hakları kurumları ve AGİT katılımcısı devletlerin geniş katılımıyla yürütülen bir istişare sürecine dayanmaktadır. Haziran 2013'te düzenlenen ilk paydaş toplantısı sonrasında, ODIHR, çeşitlilik arz eden bölge ve ülke bağlamlarında ortaya çıkan anahtar meselelerin tespit edilmesi amacıyla AGİT bölgesi çapında insan hakları savunucularıyla iki aydan fazla süren bir dizi alt bölgesel istişare toplantısı yapmıştır.⁵ Ayrıca, ODIHR, yazılı katkıların da alınması amacıyla daha geniş bir şekilde sivil topluma erişmek için bölge çapında duyurulan bir ‘açık çağrı’ yapmıştır. On iki insan hakları savunucusunun ve uluslararası uzmanın yer aldığı bir danışma kurulu, Kılavuz İlkeler’in ilk taslaklarının gözden geçirilmesine ve daha fazla geliştirilmesine yardımcı olmuştur. Mayıs 2014'te, ODIHR, birleştirilmiş taslak belge ile ilgili katılımcı devletlerin görüşlerini ve girdilerini almak için bir istişare toplantısı düzenlemiştir.

TEŞEKKÜR

ODIHR, istişare sürecine katılan herkese değerli katkılarından dolayı teşekkürlerini sunar. Katkılarını esirgemeyen, insan hakları savunucuları, insan hakları savunucularının daha iyi korunması için çalışan diğer uluslararası mekanizmalardan gelen uzmanlar ve ortaklar, BM İnsan Hakları Savunucuları Özel Raportörü ile birlikte çalışan ofis çalışanları, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri, Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nin insan hakları savunucularının durumu ile ilgili Raportörü, Avrupa Dış Eylem Servisi, Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu'nun İnsan Hakları Savunucuları ile ilgili Raportörlüğü ve AGİT Medya Özgürlüğü Temsilciliği Ofisindeki meslektaşlarımıza teşekkürlerimizi sunarız. ODIHR, danışma çalışma grubunun üyelerine bu belgenin hazırlanmasında sundukları uzman görüşleri ve katkılarından dolayı özellikle teşekkür eder.

5 Alt bölge istişare toplantılarına, çeşitli ülkelerde çeşitli insan hakları konularıyla ilgili çalışan yaklaşık 110 insan hakları savunucusu katılmıştır. Eylül 2013'te iki toplantı yapılmıştır. İlk toplantıya şu ülkelerden insan hakları savunucuları katılmıştır: Andorra, Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Kanada, Hırvatistan, Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Fransa, Finlandiya, Almanya, Yunanistan, Vatikan, Macaristan, İzlanda, İrlanda, İtalya, Letonya, Lihtenştayn, Litvanya, Lüksemburg, Malta, Monako, Hollanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Romanya, San Marino, Slovenya, Slovakya, İspanya, İsveç, İsviçre, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri. İkinci toplantıda ise, Belarus, Moldova, Rusya Federasyonu ve Ukrayna'dan savunucular katılmıştır. Ekim 2013'te iki toplantı daha yapılmıştır. Bunlardan ilkinde şu ülkelerden insan hakları savunucuları bir araya gelmiştir: Arnavutluk, Ermenistan, Azerbaycan, Bosna Hersek, Gürcistan, Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti, Karadağ, Sırbistan ve Türkiye. Kosova'dan da temsilciler katılmıştır. Dördüncü istişare toplantısı, Kazakistan, Kırgızistan, Moğolistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan'dan gelen insan hakları savunucularını bir araya getirmiştir.

BÖLÜM A

İnsan Hakları Savunucularının Korunmasına İlişkin Kılavuz İlkeler

- 1. İnsan haklarını savunmak evrensel olarak tanınan bir haktır:** Bu hak, bölünmez, birbirine bağlı ve birbirile ilişkili evrensel insan haklarından doğar. AGİT katılımcısı devletler kendi topraklarında ve yetki alanlarında bulunan herkes için bu haklara saygı göstermeyi, hakları korumayı ve hayata geçirmeyi taahhüt etmişlerdir.
- 2. İnsan hakları savunucusu kimdir?** İnsan hakları savunucuları, yerel, ulusal, bölgesel ve uluslararası alanda 'bireysel olarak ya da diğerleriyle birlikte insan haklarının ve temel özgürlüklerin geliştirilmesi, korunması ve hayata geçirilmesini desteklemek ve bunun için gayret göstermek için' hareket eden kişilerdir.⁶ İnsan hakları savunucuları, hiçbir ayırım gözetmeksizin insan haklarının herkes için evrensel olduğunu kabul ederler ve insan haklarını barışçıl yöntemlerle savunurlar.
- 3. İnsan hakları savunucuları demokratik toplumlarda hayati bir rol oynarlar:** Uluslararası insan haklarının hayata geçirilmesi yolunda sürekli ilerleme sağlamak için bireylerin, grupların, örgütlerin ve kurumların aktif katılımları elzemdir. Diğer unsurların yanı sıra, sivil toplum, devletlere insan hakları, temel özgürlükler, demokrasi ve hukukun üstünlüğüne tam saygıyı tesis etme konusunda yardımcı olur. Dolayısıyla da, insan hakları savunucuları demokratik toplumlarda önemli ve meşru işlevler görürler. Devlet otoriteleri, demokratik toplumlarda muhalif görüşlerin barışçıl bir şekilde ifade edilebileceği hususuna saygı göstermeli ve insan hakları savunucularının önemli ve meşru rolünü halk nezdinde açıkça kabul etmelidir.
- 4. İnsan hakları savunucularının korunması gereksinimi:** İnsan hakları savunucuları belli risklere maruz kalırlar ve insan hakları alanında yürüttükleri çalışmalarından dolayı sıklıkla ciddi ihlallerin hedefi olmaktadır. Bu nedenle, yerel, ulusal ve uluslararası düzeylerde spesifik ve gelişmiş bir korumaya gereksinim duymaktadırlar. Bazı insan hakları savunucuları, yaptıkları işin özel niteliğinden, üzerine çalıştıkları meselelerden, çalıştıkları ortamdan, coğrafi konumlarından veya belli bir gruba mensup olmalarından veya bu gruplarla ilişkilendirilmelerinden ötürü daha yüksek risk altındadır.
- 5. Devletin yükümlülüklerinin niteliği:** İnsan hakları savunucularının korunmasında esas sorumluluk devlete aittir. Devletlerin insan hakları savunucularının haklarına ilişkin pozitif ve negatif yükümlülükleri vardır. İnsan haklarına saygı gösterme, bu hakları koruma ve hayata geçirme konusunda devletlere yükümlülük getiren uluslararası hukuk kapsamındaki görevleri doğrultusunda, devletler:

⁶ BM İnsan Hakları Savunucuları Bildirgesi, Madde 1, <<http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Defenders/Declaration/declaration.pdf>>.

a) insan hakları alanında yürüttükleri çalışmalardan dolayı insan hakları savunucularının haklarını ihlal eden her türlü eylemlerden kaçınılmalı;

b) insan hakları alanında yürüttükleri çalışmalardan dolayı insan hakları savunucularını üçüncü tarafların ihlallerine karşı korumalı ve bu korumayı sağlarken gereken özeni ve usulleri gözetmeli ve

c) İnsan hakları savunucularının, insan haklarını savunma hakkı da dâhil olmak üzere, haklarının tam anlamıyla hayata geçirilebilmesini desteklemek için proaktif adımlar atmalıdırlar.

6. **İnsan hakları çalışmalarını güçlendirebilecek güvenli ve elverişli bir ortam:** İnsan hakları savunucularının onurunun, fiziksel ve psikolojik bütünlüğünün, özgürlük ve güvenliğinin etkili bir şekilde korunması, insan haklarını savunma hakkının hayata geçirilmesi için önkoşuldur. Ayrıca, güvenli ve elverişli bir ortam, insan hakları alanında çalışma yürütmek için gereken başka temel hakların da hayata geçirilmesini gerektirmektedir. Düşünce ve ifade özgürlüğü, barışçıl toplantı ve örgütlenme özgürlüğü, kamu yönetimine katılma hakkı, seyahat özgürlüğü, özel yaşamın korunması hakkı, uluslararası ve bölgesel insan hakları mekanizmaları da dâhil olmak üzere uluslararası kuruluşlara engelsiz erişme ve bunlarla haberleşme hakkı bu haklar arasındadır.

1. İNSAN HAKLARI SAVUNUCULARININ KORUNMASINA DAYANAK TEŞKİL EDEN GENEL İLKELER

7. **İnsan hakları savunucularının korunmasına ilişkin uluslararası boyutun tanınması:** İnsani boyut kapsamında üstlenilen taahhütler, doğrudan ve meşru bir şekilde AGİT katılımcısı tüm devletleri yakınan ilgilendiren konulardır. İnsan hakları savunucularının korunmasında esas sorumluluk devletlerde olsa da, insan hakları savunucularının haklarının ihlal edilmesi devletlerin işlerini ilgilendiren bir konudan ibaret değildir. Bu nedenle, devletler, insan hakları savunucularının hem kendi topraklarında hem de başka devletlerde korunması ihtiyacını kabul etmelidir. Bu doğrultuda, insan hakları savunucularının hem yurtiçinde hem de yurtdışında korunması için çalışan uygun araçlar ve mekanizmalar tesis etmelidirler.
8. **Devlet dışı aktörlerin hesap verme sorumluluğu:** Devletler, insan hakları savunucularının devlet dışı aktörlere karşı koruma görevine sahip olmakla birlikte, devlet dışı aktörler insan hakları savunucularının haklarının hayata geçirilmesine yönelik önemli bir rol oynayabilirler. Devlet dışı aktörler, insan hakları savunucularının haklarını tanımalı, bu haklara saygı göstermeli ve faaliyetlerini uluslararası insan hakları normları rehberliğinde yürütmelidir. Buna uymadıkları takdirde, katılımcı devletler ulusal hukuk usulleri ve standartları doğrultusunda bu kişileri sorumlu tutmalıdır.
9. **Eşitlik ve ayrımcılık yapmama:** İnsan hakları savunucuları, çalışmalarından dolayı tüm insan haklarını kullanmaları konusunda ayrımcılığa maruz bırakılmamalıdır.

İnsan haklarını savunma hakkı ayırım gözetilmeksizin güvence altına alınmalı ve insan hakları savunucularını korumak için alınan önlemler çoklu ayrımcılık biçimlerine maruz kalan savunucuların özel ihtiyaçlarını yansıtmalıdır. İnsan hakları savunucularının korunmalarını güçlendirmek için yapılan tüm faaliyetlerde toplumsal cinsiyet ve çeşitlilik konusunda hassasiyet sergileyen bir yaklaşım ana akım haline getirilmelidir.

10. **Elverişli bir ortam sağlayan yasal, idari ve kurumsal çerçeve:** Ulusal yasal idari ve kurumsal çerçeve, insan hakları savunucularının meşru faaliyetlerini yürütebilmeleri için korundukları, desteklendikleri ve güçlendirildikleri güvenli ve elverişli bir ortamın yaratılması ve pekiştirilmesine katkıda bulunmalıdır. Ulusal kanunlar, düzenlemeler, politikalar ve uygulamalar AGİT taahhütleri ve uluslararası insan hakları standartlarıyla uyumlu olmalıdır. Bu düzenlemeler ayrıca hukuki kesinlik ilkesinin sağlanması ve keyfiyetin önünde geçilmesi için yeterli düzeyde bir açıklıkla ifade edilmiş olmalıdır. Kurumsal çerçeve, hakkaniyet ilkesini ve hukuki usullere uygun davranılması şartı gibi temel ilkeleri güvence altına almalıdır.
11. **İnsan hakları çalışmalarıyla bağlantılı temel hakların sınırlandırılmasında kanunilik, gereklilik ve orantılılık:** Uluslararası insan hakları sözleşmeleri, sadece bazı haklara sınırlama getirilmesine izin verir; bu sınırlamalara da ancak kanunla öngörülmüşse ve yine kanunda öngörülen gerekçelerden birine dayanarak demokratik bir toplumda gerekliyse izin verilmektedir. Sınırlamalar ayrıca orantılı olmalı ve ayrımcılık yasağı da dâhil olma üzere diğer temel insan hakları ilkeleriyle uyumlu olmalıdır. Uluslararası insan hakları mekanizmaları izin verilen sınırlamaların kapsamının genel anlamda dar yorumlanması gerektiğini vurgulamışlardır. İnsan haklarını savunma hakkının diğer tüm hakların gerçekleştirilmesinde anahtar bir rolünün bulunduğu gerçeği de izin verilen sınırlamaların kapsamını daha da daraltmaktadır. Bu tür sınırlamalar için öngörülen gereklilik ve orantılılık ilkelerini karşılamadaki eşğin de özellikle yüksek olduğu kabul edilmektedir.

II. İNSAN HAKLARI SAVUNUCULARININ FİZİKSEL BÜTÜNLÜKLERİ, ÖZGÜRLÜK VE GÜVENLİKLERİ VE ONURLARI

A. Tehdit, saldırı ve diğer ihlallere karşı koruma

12. Devlet kurumları ve görevlileri, insan hakları savunucularını ve ailelerini hedef alan tehdit yoluyla gözdağı verme veya misillemede bulunma, mala zarar verme veya imha etme, fiziksel saldırılar, işkence ve diğer kötü muameleler, öldürme, zorla kaybetme veya diğer fiziksel veya psikolojik zarar verme gibi her türlü eylemden kaçınmalıdır. Katılımcı devletler ayrıca insan hakları savunucularını bu türden eylemlerde bulunan devlet dışı aktörlere karşı koruma ve ihlalleri önlemek için gerekli adımları atma görevine sahiptir. Kamu otoriteleri bu türden eylemleri kamuoyu nezdinde kınmalı ve bu eylemlere karşı sıfır tolerans politikası uygulamalıdır.

Cezasızlık ve etkili başvuru yolları

13. Bu türden eylemlerin meydana geldiğine ilişkin her türlü iddia, ivedilikle, kapsamlı ve bağımsız bir biçimde ve şeffaf bir şekilde soruşturulmalıdır. Polis ve diğer devlet görevlilerinin ihlallerine ilişkin şikâyetlerin soruşturulması için bağımsız ve etkili denetim mekanizmalarının varlığı ve bu mekanizmaların insan hakları savunucuları için erişilebilir olması bu anlamda elzemdir. Polis veya diğer kolluk görevlileri hakkında şikâyetle bulunan kişiler misillemelere maruz kalmamalıdır.
14. Yetkililer, devlet görevlilerinin veya devlet dışı aktörler tarafından insan hakları savunucularına karşı gerçekleştirilebilecek her türlü hukuk dışı eylemin ivedi, kapsamlı, bağımsız ve şeffaf bir şekilde soruşturulmasına mani olmamalıdır. Soruşturmalar faillerin tespit edebilecek güçte ve etkililikte olmalı ve gerektiğinde bu kişilerin kovuşturulmasına olanak tanınmalıdır. Uygulanacak her türlü yaptırım da suçun ağırlığı ile orantılı olmalıdır. Disiplin prosedürleri ceza kovuşturmalarının yerine geçmeyeceği gibi, yaşam hakkı, işkence ve kötü muamele yaşı ihlalleri veya diğer ağır insan hakları ihlallerinde 'görevi kötüye kullanma' gibi suçlardan dolayı yürütülen kovuşturmalar da yeterli değildir.
15. Devletler, insan hakları savunucularına karşı insan hakları alanında yürüttükleri çalışmalarından dolayı işlenen suçlardaki saikleri mahkûmiyet kararlarında ağırlaştırıcı neden olarak kabul eden ulusal yasalar çıkarmayı düşünmelidir.
16. Devletler, nefret suçu kanunlarının insan hakları savunucularına karşı, savunuculuğunu yaptıkları gruplarla 'ilişkilendirilmeleri' nedeniyle işlenen suçlarda da uygulanmasını sağlamalıdır. Bir insan hakları savunucusunun doğrudan mensubu olmadığı ancak ilişkilendirildiği belli bir toplumsal gruba yönelik hoşgörüsüzlük nedeniyle işlenen bir suç ilgili mevzuat kapsamında benzer şekilde cezalandırılmalıdır.
17. Devletler, hukukun üstünlüğüne ve yargı bağımsızlığına tam saygıyı güvence altına almalıdır. Gerekli olduğu durumlarda, insan hakları savunucularına karşı işlenen ihlallerin cezasız kalmaması, yasal başvuru yollarının mevcut, erişilebilir ve tam anlamıyla etkili olması ve de mağdurlarla ailelerinin yeterli onarımı elde edebilmeleri için reform yapılmalıdır.
18. İnsan hakları savunucularının adalete etkili erişimlerini sağlamak için hukuki yardım ve diğer destekler sağlanmalıdır.

Korumaya yönelik politikalar, programlar ve mekanizmalar

19. Devletler, sivil toplumla istişare halinde ve ilgili uluslararası kuruluşların teknik tavsiyeleriyle, risk altındaki insan hakları savunucularının güvenliğini sağlamak için uygun koruma politikaları, programları ve mekanizmaları geliştirmelidir. Bu uygulamalar, fiziksel koruma sağlanması, geçici yerleştirme ve gerekli diğer koruma ve destek hizmetlerinin verilmesini kapsamalıdır.

20. Devletler, korumaya yönelik her türlü programın, politikanın ve mekanizmanın kadın insan hakları savunucularının ihtiyaçlarını karşılayacak, toplumsal cinsiyete duyarlı bir koruma ve destek kapasitesine ve yöntemlerine sahip olmasını sağlamalıdır. Korumaya yönelik programlar, politikalar ve mekanizmalar, hassas kategorilerde yer alan insan hakları savunucularının, etkilenen birey ve grupların belirlediği ihtiyaçlar doğrultusunda, özel koruma gerekliliklerini dikkate alan ve bu gerekliliklere cevap veren nitelikte olmalıdır. İnsan hakları savunucuları ayrıca gerektiğinde aile üyelerinin karşı karşıya kaldıkları riskleri dikkate alan koruma sistemlerinin ve bu tür riskleri azaltan somut koruma önlemlerinin geliştirilmesi sürecine dâhil edilmelidir.
21. Devletler, risk altındaki insan hakları savunucularının fiziksel ve psikolojik korunmaları ve savunuculara acil yardım ve diğer destek hizmetlerinin verilmesi için düzenli bütçelerinden yeterli fon ayırmalıdır. Ayrıca, bu türden hizmetleri veren sivil toplum örgütlerine (STÖ) de aktif bir şekilde destek verilmelidir. Gerektiğinde, katılımcı Devletler, uluslararası işbirliği yoluyla bu amaç doğrultusunda fon talep etmelidir.
22. Bu türden önlemlere, ilgili meslek gruplarını hedefleyen eğitim ve farkındalık yaratma çalışmaları eşlik etmeli, aynı zamanda tavır ve davranışların şekillenmesi ve toplumda insan hakları savunucularının profillerini güçlendirmek ve bu sayede korunmalarını artırmak için daha geniş kapsamlı insan hakları eğitimleri verilmelidir.

B. Yargısal taciz, suçlu sayma, keyfi gözaltı ve tutuklamalarla mücadele

23. İnsan hakları savunucuları, insan hakları alanındaki çalışmalarından dolayı hukuksal dayanağı olmayan adli ve idari işlemlere veya adli ve idari otoritenin istismar edildiği diğer işlem türlerine, suçlu sayma, keyfi gözaltı veya tutuklama ve başka tür yaptırımlara maruz bırakılmamalıdır. İnsan hakları savunucuları tutukluluğun veya kendilerine uygulanan diğer yaptırımların kanuna uygunluğuna itiraz edebilmeleri için etkili başvuru yollarına erişebilmelidirler.

Suç sayma ve mevzuatın keyfi ve istismar edici bir şekilde uygulanması

24. Devletler, insan hakları savunucularını ve faaliyetlerini ilgilendiren ulusal yasal çerçeveyi gözden geçirerek, bu çerçevenin uluslararası insan hakları standartlarına uygunluğunu temin etmelidir. Bu esnada, insan hakları savunucularıyla geniş ve etkili bir istişare gerçekleştirmeli ve uluslararası destek almalıdır. Uluslararası standartlar tarafından korunan faaliyetlerin doğrudan veya dolaylı olarak suç sayılmasına yol açan yasal hükümler derhal değiştirilmeli veya ilga edilmelidir.
25. Geniş yorumlara izin veren ve insan hakları savunucularını faaliyetlerinden dolayı kovuşturmak için kullanılan veya kullanılacak belirsiz ve muğlak tanımlar içeren yasal hükümler değiştirilmeli veya ilga edilmelidir. Uluslararası adil yargılama

standartlarıyla uyumlu hukuki usullere uygun davranılması şartı eksiksiz olarak tesis edilmelidir.

26. Kanunlar, idari işlemler ve düzenlemeler insan hakları savunucularını sindirmek, taciz etmek, bu kişilere zulmetmek veya onlardan intikam almak için kullanılmalıdır. İdari suçlar veya hafif suçlar için öngörülen yaptırımlar daima orantılı olmalı ve yetkili ve bağımsız bir mahkemeye itiraz etme imkânını tanımalıdır.
27. İnsan hakları savunucularının, insan hakları faaliyetlerinden dolayı siyasi nedenlerle açılan soruşturma ve kovuşturmalara veya kanun ve yönetmeliklerin istismar edici bir şekilde uygulanmasına maruz kalmamalarını temin etmek için devletler, gerektiğinde, yargı ve savcılık makamlarının bağımsızlığını güçlendirmek için adımlar atmalı ve kolluk teşkilatının uygun işleyişini sağlamalıdır.
28. İnsan hakları savunucularının yargısal tacize maruz kalmaları ile ilgili olarak kolluk kuvvetlerinin ve yargı görevlilerinin olası suiistimalini soruşturmak için etkili denetim mekanizmaları tesis edilmelidir. Ayrıca, yargıda ve kolluk teşkilatında, yetkiyi suiistimal veya yolsuzluğa yol açabilecek her türlü yapısal eksiklik dikkatli bir şekilde ele alınmalıdır.
29. İnsan hakları ihlallerine karşı sesini yükselten veya insan haklarını savunan başka faaliyetler yürüten kolluk görevlileri, askeri personel, kamu görevlileri ve diğer devlet çalışanları sindirme ve tacizlere, disiplin tedbirlerine ve diğer işlemlere karşı korunmalıdır. Özellikle de, adalet ve disiplin sistemleri, silahlı kuvvetler mensuplarına karşı bu kişileri insan haklarını savunma hakkından etkili bir şekilde mahrum bırakacak orantısız sınırlamalar getirmemelidir. İstihbarat ve diğer güvenlik sektörü görevlilerinin haklarına getirilen sınırlamalar gereklilik ve orantılılık şartlarına kesin bir şekilde uygun olmalıdır.
30. Devletler ayrıca, hem kanunlarda hem de uygulamada, davalama yapan insan hakları savunucularını açtıkları davalara karşılık misilleme niteliğindeki suçlamalardan, keyfi kovuşturmalardan ve diğer yasal eylemlerden korunmalıdır. Ayrıca, bu kişilerin fiziksel ve ruhsal bütünlükleri mahkemede ve mahkeme dışında tam olarak korunmalıdır. İnsan hakları faaliyetleri yürüten avukatlar, insan haklarını veya insan hakları savunucularını savundukları için barodan ihraç edilme tehdidi gibi sindirme veya misillemelere maruz kalmamalıdır.

Keyfi gözaltı ve tutuklamalar ve gözaltı ve tutukluluk sırasındaki muamele

31. Devletler, insan haklarını savunucularını yürüttükleri insan hakları faaliyetlerinden dolayı keyfi bir şekilde özgürlüklerinden yoksun bırakmamalıdır. Her türlü özgürlüğünden yoksun bırakma işlemi kanunlara dayanmalı ve bu kanunlarda öngörülen usullere uygun olmalıdır, özgürlüğünden mahrum bırakılan kişiye yetkili bir mahkeme önünde tutukluluğun kanuna uygunluğuna itiraz etme imkânı tanınmalı ve bu süreç her halükarda uluslararası insan hakları standartlarına uygun olmalıdır.

32. Keyfi bir şekilde gözaltına alınan veya tutuklanan insan hakları savunucuları derhal serbest bırakılmalıdır. Bu bağlamda, devletler uluslararası mekanizmaların yayınladığı karar ve bildirimlere tam anlamıyla uymalıdır.
33. İnsan hakları savunucuları, sindirme ve baskı amaçlı yapılan veya insan hakları faaliyetlerini yürütmelerini engellemek için uygulanan geçici idari gözaltı tedbirlerine maruz bırakılmamalıdır.
34. Özgürlüğünden yoksun bırakılan insan hakları savunucuları daima hiçbir ayırım gözetmeksizin uluslararası standartlara saygılı ve uyumlu bir şekilde muamele görmelidir. İnsan hakları savunucuları, yürüttükleri insan hakları faaliyetlerinden dolayı cezalandırılmak veya caydırılmak amacıyla seçici muamele görecektir. Kendi seçtikleri bir avukata erişimleri olmalı ve aileleri tarafından ziyaret edilebilmelidirler. Alıkonulma sırasında yeterli gıda ve sağlık hizmetleri verilmelidir. Ağır cezaevi koşullarına maruz kalmamalı ve her türlü işkence ve diğer zalimane, gayriinsani veya küçültücü muamele ve cezaya karşı mutlak şekilde korunmalıdır. Yetkililerin insan hakları savunucularını diğer tutuklu veya hükümlülerin istismarlarına karşı koruma ve olası tahrikçiler de dâhil olmak üzere istismar faillerinden hesap sorma konusunda gereken özeni gösterme yükümlülüğü vardır. Her türlü işkence ve diğer kötü muamelelerle ilgili iddialar geciktirmeksizin bağımsız ve etkili bir şekilde soruşturulmalı ve savcılık makamlarına bildirilmelidir.
35. Yetkililer, kadınların ve tutukluluk sırasında özel risklerle karşılaşabilecek diğer insan hakları savunucularının, özel sorunlarını dikkate almalı, polis ve kolluk görevlileri için toplumsal cinsiyete duyarlı eğitimler vermek suretiyle de toplumsal cinsiyet temelli ihlallerden korumalı ve ilgili uluslararası standartlara uygun hizmet sunmalıdır.

Adil yargılama

36. Haklarında cezai kovuşturma başlatılan insan hakları savunucuları yetkili, bağımsız ve tarafsız bir mahkemede adil yargılanma hakkına sahiptir. Bu, bir suçla itham edilen insan hakları savunucularının kendi seçecekleri bir avukatın yasal temsiline erişimlerinin olmasını, kendilerinden zorla itiraf alınmaya çalışılmamasını, işkence ve diğer türlü kötü muamele ile elde edilmiş görgü tanığı ifadeleri gibi kanıtların soruşturmaya dâhil edilmemesini de içermektedir. Soruşturma görevlileri veya diğer görevlilerin istismarına dayanarak insan hakları savunucularına karşı ortaya atılan iddialar mahkemede insan hakları savunucuları aleyhine kullanılmamalıdır. Avukatları her türlü kamu görevlisi veya devlet dışı aktörden gelebilecek baskılara karşı etkili bir şekilde korunmalıdır. İnsan hakları savunucularının müvekkillerine veya başka kişilere mahkeme aleyhte tanıklık etmeleri için gelebilecek her türlü baskı da önlenmelidir. Avukat ile yargılanan insan hakları savunucusu arasındaki iletişimin gizliliği tam güvence altına alınmalı, maddi imkânı olmayan insan hakları savunucularının yargılama sürecinde uygun şekilde temsil

edilmeleri ve silahların eşitliği ilkesinin temin edilmesi için adli yardım sistemi mevcut ve erişilebilir olmalıdır.

C. Damgalama ve marjinalleştirilmeyle mücadele

37. Devlet kurumları ve görevlileri, insan hakları savunucularına ve faaliyetlerine karşı yürütülen karalama kampanyalarına dâhil olmaktan, bu kişilerin olumsuz bir şekilde tasvir edilmelerinden ve damgalanmalarından kaçınmalıdır. Buna, insan hakları savunucularının olumsuz bir şekilde etiketlenmeleri, insan hakları çalışmalarının itibarsızlaştırılması ve savunucuların herhangi bir şekilde karalanması da dâhildir.
38. Devletler, üçüncü taraflarca yürütülen kampanyalar da dâhil olmak üzere, insan hakları savunucularına karşı yürütülen karalama ve damgalama kampanyalarıyla mücadele etmek için proaktif adımlar atmalıdır. İnsan hakları savunucularının korunmaları gerektiğini ve çalışmalarının önemini kamuoyuna açık bir şekilde kabul etmelidir, bireysel insan hakları savunucularını onaylamalı ve böylelikle toplumda insan hakları faaliyetlerinin meşruiyetini ve statüsünü güçlendirmelidir.
39. Devletler, düşünce ve ifade özgürlüğü hakkına bir taraftan tam saygı gösterirken, diğer taraftan, internet ortamında yapılanlar da dâhil olmak üzere, insan hakları savunucularına karşı ayrımcılığa, düşmanlığa veya şiddete tahrik edici nitelikteki nefret ve başka hoşgörüsüzlük biçimleriyle mücadele etmelidir. Devletler ve her kademedeki devlet kurumları –ulusal, bölgesel ve yerel- insan hakları savunucularına karşı tezahür eden bu türden eylemleri veya fiili saldırıları meydana geldikleri her yerde ve kamuoyu nezdinde kınamalıdır. Uluslararası standartlarda öngörül­düğü şekilde milliyet, ırk veya dini temelli nefreti tahrik etme eğilimini karşılayan davranışlar ulusal kanunlarda yasaklanmalı ve uygun şekilde cezalandırılmalıdır. Bu kanunlar uluslararası insan hakları standartlarıyla da tam olarak uyumlu olmalıdır.
40. İnsan hakları savunucularının marjinalleştirilmelerini önlemek için devlet kurumları aktif ve yapıcı bir şekilde insan hakları savunucularıyla ilişki kurarak, kamusal alandaki tartışmalar da dâhil olmak üzere onların katılımını güçlendirmelidir. Devlet kurumları, yetkilileri eleştiren ve sorgulayan nitelikte olsa dahi, onların katılımının anlam ve önemini tanımalıdır. Paris İlkeleri'ne uygun olarak kurulan ve faaliyet gösteren ulusal insan hakları kurumlarının rolünün güçlendirilmesine özel önem verilmelidir⁷ ve devletin İnsan Hakları Ulusal Kurumu tavsiyelerini etkili bir şekilde takibe almasını sağlamak için uygun mekanizmalar tesis edilmelidir. Uygun istişare mekanizmaları kullanılarak insan hakları savunucularıyla devlet kurumları arasında düzenli diyalog kurulması kolaylaştırılmalıdır. Bu mekanizmalar aynı zamanda insan haklarıyla ilgili sorunlar hakkında farkındalık yaratılmasına yönelik ortak eylem, kampanya ve insan hakları programları geliştirilmesi için bir zemin işlevi görmeli, ülkedeki insan hakları ihlalleri ile ilgili şikâyet mekanizmalarının

7 Bkz., 48/134 Sayılı BM Genel Kurul kararı, "İnsan Haklarının Geliştirilmesi ve Korunması İçin Ulusal Kurumlar", UN Doc. A/RES/48/134, 20 Aralık 1993.

ve diğer hesap verme araçlarının kullanılması konusunda farkındalık yaratmak için oluşturulacak ortak eylem, kampanya ve insan hakları programları için de bir temel teşkil etmelidir.

III. İNSAN HAKLARI ÇALIŞMALARINA OLANAK SAĞLAYAN GÜVENLİ VE ELVERİŞLİ BİR ORTAM

41. Devletler insan hakları faaliyetlerine saygı göstermeli, bu çalışmalarını teşvik etmeli ve kolaylaştırmalıdır. İnsan hakları savunucularının faaliyetlerini, bireysel ve toplu olarak, yurtiçinde ve sınır ötesinde özgürce ve gereksiz sınırlamalar olmaksızın yürütmeleri için bu kişileri güçlendiren ve onlara olanak tanıyan güvenli ve elverişli ortamlar yaratılmasını hedefleyen pratik önlemler tesis etmelidirler. Diğer hak ve özgürlüklerden tam olarak yararlanılması, insan haklarını savunma hakkının hayata geçirilmesinde oldukça önemli bir rol oynamaktadır.

D. Düşünce ve ifade özgürlüğü - bilgi edinme ve bilgiyi yayma özgürlüğü

42. Devletler düşünce ve ifade özgürlüğüyle ilgili mevzuatı gözden geçirmeli ve ilgili uluslararası standartlara uymayan hükümleri ilga etmeli veya değiştirmelidir. Bunlara, uluslararası standartlar kapsamında izin verilenin ötesinde milli güvenlik, kamu düzeni, halk sağlığı veya ahlak gerekçeleriyle getirilen gereksiz sınırlamalar içeren hükümler de dâhildir. Silahlı kuvvetler mensupları veya kamu görevlileri gibi belli grupların veya meslek mensuplarının düşünce ve ifade özgürlüğünü kullanmalarına yönelik belirli sınırlamalar getiren kanun veya yönetmelikler de aynı şekilde gözden geçirilerek uluslararası standartlara tam uygunlukları sağlanmalıdır – bir diğer deyişle, gereklilik ve orantılılık şartına tam olarak uygun olmaları sağlanmalıdır.
43. Devletler, insan hakları savunucularını tehdit etmek, susturmak veya hapis cezasına çarptırmak için keyfi bir şekilde uygulanmaya açık terörle mücadele kanunlarının veya diğer milli güvenlik mevzuatının belirsiz ifadeler taşıyan hükümlerini kaldırmalıdır. Aynı şekilde, ayrımcılık ve hoşgörüsüzlükle mücadeleyi etkili bir şekilde yasaklayan, devleti ve kamu görevlilerini eleştirmeyi veya bunlara, devlet kurumlarına ve sembolere saygısızlık etmeyi suç sayan yasaları ve uluslararası hukukta katı gereklilik ve orantılılık şartını karşılamayan tüm diğer yasal hükümleri kaldırmalıdır.
44. Benzer şekilde, hakareti ceza hukuku kapsamına alan düzenlemeler iptal edilmelidir. İnternet ortamında işlenen suçlar da dâhil olmak üzere, hakaret ve benzeri suçlar sadece hukuk davaları kapsamında düzenlenmelidir. Hapis cezaları da dâhil olmak üzere cezai sorumluluk iftira ve hakaret gibi başkalarının itibarını zedeleyen suçlar için uygulanmamalıdır. İfade suçlarını düzenleyen hukuk kuralları, oto-san-süre yol açabilecek orantısız para cezaları veya bir kişinin veya medya kuruluşunun çalışmasını tehlikeye atacak veya iflasına neden olabilecek başka gereksiz şartlar öngörmemelidir.

Kamu menfaatini ilgilendiren bilgilere erişim ve bilgileri ifşa eden kişiler (whistleblowers)

45. Devletler, uygulamada insan hakları savunucularının faaliyetlerini yürütmelerini veya faydalanıcılara hizmet vermelerini engelleyecek şekilde bilginin yayılmasına gereksiz sınırlamalar getirmemelidir.
46. Ayrıca devletler, insan hakları savunucuları da dâhil olmak üzere insanların resmi belgelere etkili ve eşit erişimine imkân veren bilgi edinme kanunları kabul etmeli ve uygulamalıdır. Bunun dışında, genel kamuoyunun bu türden kanunlardan, resmi belgelere erişimin bir hak olduğundan haberdar olmasını sağlayacak ve bu belgelere erişim talep etmek için uygulanacak prosedürlerle ilgili bilgilendirecek proaktif önlemler almalıdırlar.
47. Devlet sırlarıyla ilgili kanunlar, yönetmelikler ve uygulamalar gözden geçirilmeli ve gerektiğinde değiştirilerek, geçmişte ve bugün işlenen insan hakları ihlal ve suçlarına ilişkin bilgiler de dâhil olmak üzere kamuoyunu ilgilendiren konulardaki bilgiye erişimi gereksiz bir şekilde sınırlandırmamalıdır.
48. Devletler, hem kamu hem de özel sektörde meydana gelen insan hakları ihlalleri ve yolsuzlukları ifşa etmek için kamu yararına hareket eden kişilerin (whistleblowers) önemini kabul etmelidir. Bilgileri ifşa eden kişilere (whistleblowers) koruma sağlayan yasalar ve uygulamalar getirilmeli ve suskunluğa karşı güvenli bir alternatif sağlanmalıdır. Bilgileri ifşa eden kişiler (whistleblowers) aleyhinde işletilen hukuki süreçlerde ifşa edilen bilginin taşıdığı kamu yararına yeterli düzeyde önem verilmelidir. Bilgileri ifşa eden kişiler (whistleblowers), devlet görevlilerinin veya devlet dışı aktörlerin sorumlu olduğu ağır insan hakları ihlalleri ile ilgili bilgileri ortaya çıkarırken -ki bu bilgiler devlet sırrı olamaz- devlet sırlarını ifşa etmelerinden dolayı haklarında yürütülecek kovuşturma ve verilecek cezalara karşı özellikle de korunmalıdırlar.
49. Düşünce ve ifade özgürlüğü internet ortamında da geçerlidir. Devletler genellikle internete ve dijital bilgi teknolojilerine eşit erişimi desteklemeli ve kolaylaştırmalıdır. İnternet iletişimiyle ilgili her türlü devlet düzenlemesi, düşünce ve ifade özgürlüğüne getirilen sınırlamalar için belirlenmiş uluslararası standartlardaki kesin şartlara tam anlamıyla uygun olmalıdır. Sadece hükümeti eleştirdiği veya toplumda ihtilafı konuları tartıştığı için internet içeriklerine sansür getirmek, web sitelerine, yabancı haber ve bilgi kaynaklarına ve diğer kaynaklara erişim engeli veya filtre uygulamak bu standartlara uygun değildir.
50. Devletler, kendi yetki alanlarında yer alan ancak uluslararası alanda çalışan İnternet servis sağlayıcılarının ve diğer özel şirketlerin İnternet içeriklerine kendi top- raklarında veya başka devletlerde bu tarz gereksiz sınırlamaları kolaylaştırmama- larını güvence altına almalıdır. Blog yazarları ve sosyal medya kullanıcıları hükü- meti eleştiren içerik ve yorumlar yayınladıkları için tepkilere karşı korunmalıdır.

Medya özgürlüğü

51. Yazılı medya, radyo, televizyon ve internet de dâhil olmak üzere medya ortamı, insan haklarının korunması ve yeni insan hakları zorluklarının üstesinden gelinmesi yolunda yeni fikirlerin geliştirilmesine yardımcı olması için insan hakları savunucularının kamusal tartışmalara katılımına olanak sağlamalıdır. Devletler, bu nedenle güçlü ve çoğulcu bir medya yaratmak için önlem almalı ve insan hakları savunucularının medyaya erişimlerini artırmalıdır.
52. Devletler medyayı düzenleyen kanunlarını, politikalarını ve uygulamalarını gözden geçirerek bu kanunların insan haklarına dair bilginin ve haklara saygının genel olarak desteklediği bağımsız, çoğulcu ve insan hakları dostu bir medya ortamını olanaklı kılmalarını güvence altına almalıdır. Medyanın bağımsızlığını güçlendirecek önlemlere, mesleki eğitimin bir parçası olarak insan hakları eğitimi de dâhil olmak üzere gazetecilerin ve medya çalışanlarının bağımsız eğitimleri eşlik etmelidir.
53. Devletler doğrudan ya da dolaylı sansür uygulamaktan kaçınmalıdır ve hükümete yönelik eleştirileri; insan hakları ihlalleri, kötü yönetim ve yolsuzluk üzerine haberler yapılmasını; geleneksel değerlere veya yetkililerin görüşlerine karşı çıkan ve toplumda ihtilafı olan konuların tartışılmasını engellemek ya da cezalandırmak için medya üzerinde resmi ya da gayri resmî denetim uygulamamalıdır. Devletler ayrıca ne kamu kurum ve görevlilerinin ne özel medya şirketleri ve menfaati bulunan diğer şirketlerin, bilgi edinme, alma ve açıklama hakkı da dâhil olmak üzere düşünce ve ifade özgürlüğünün kullanılmasına müdahale etmemelerini güvence altına almalıdırlar.
54. İnsan haklarını savunan gazeteciler, akreditasyon statüleri her ne olursa olsun ve hangi medyada (basılı medya, radyo, televizyon veya İnternet) çalışırlarsa çalışsınlar insan hakları savunucusudurlar. İnsan hakları ihlalleri, kötü yönetim, yolsuzlukla veya bilgileri ifşa eden kişilerin (*whistleblowers*) çalışmalarıyla ilgili haber yapan gazeteciler bu faaliyetlerinden dolayı kovuşturmaya keyfi yargılamalara veya tepkilere maruz kalmamalıdır. Yetkililer bağımsız ve soruşturmacı gazeteciliğin ihlalleri ve yetki istismarını ortaya çıkarmadaki önemini teslim etmeli ve hesap verebilirliği geliştirmek için bu faaliyetleri desteklemelidir. Gazetecilerin keyfi ceza yargılamalarına maruz kalmamalarını sağlamalı ve faaliyetlerini müdahale ve misilleme korkusu olmaksızın yürütebilmeleri için adli yardıma ve diğer destek türlerine erişimlerini temin etmelidir. Özellikle de gazetecilerin güvenliğini sağlamak için adımlar atmalı ve gazeteci olan insan hakları savunucularının hem devletten hem de devlet dışı aktörlerden gelebilecek saldırılardan ve diğer ihlallerden etkili bir şekilde korunmalarını sağlamalıdır. İnsan haklarını savunan gazeteciler de dâhil olmak üzere, insan hakları savunucularına karşı işlenen her türlü suç ivedilikle, etkili, bağımsız ve şeffaf bir şekilde soruşturulmalı ve sorumlular adalete teslim edilmelidir.

E. Barışçıl toplanma özgürlüğü

55. Barışçıl toplanma özgürlüğü ve ilgili uygulamalara ilişkin mevzuatın uluslararası insan hakları standartlarıyla tam uyumlu olması gerekmektedir. Toplanma özgürlüğüne getirilen sınırlamalar ancak uluslararası standartlarda belirtilen spesifik gerekçelerden biri adına kanunla öngörülmüşse ve demokratik bir toplumda gerekliyse uygulanabilir. Ayrıca, barışçıl toplanma özgürlüğüne getirilecek sınırlamaların orantılı olması gerekmektedir. İlgili mevzuatın tasarlanması veya gözden geçirilmesi sürecine dâhil olan yetkililerin ve bunların uygulanmasından sorumlu otoritelerin (ulusal, bölgesel ve yerel otoriteler, kolluk kuvvetleri ve yargı dâhil) AGİT/ODIHR Venedik Komisyonu *Barışçıl Toplanma Özgürlüğü Kılavuz İlkeleri*'ni uygulamaları teşvik edilir.
56. İnsan hakları savunucuları, toplanma özgürlüğü hakları konusunda ilgili uluslararası standartlar kapsamında izin verilen sınırlamalar dışında bir sınırlamaya maruz kalmamalıdır. Sadece otoriteleri eleştiren veya toplumda ihtilafı olarak algılanan konularla ilgili mesajlar içerdiği için uygulanan içerik-temelli sınırlamalar bu standartlarla uyumlu değildir. Bir gösterinin doğrudan yasaklanması ancak çok istisnai durumlarda ve uluslararası insan hakları standartlarında yer verilen temellerle mümkün olabilir.
57. Toplantı ve gösterileri düzenleyen insan hakları savunuculara getirilen ön bildirim şartı, sadece yetkili makamların söz konusu faaliyeti kolaylaştırmak için düzenlemelerde bulunması gereken hallerle ve kamu düzeninin, kamu güvenliğinin ve diğerlerinin hak ve özgürlüklerinin korunmasının gerektiği durumlarda sınırlı tutulmalıdır. Barışçıl bir toplantı ya yürüyüşün zamanı, yeri ve şekli ile ilgili meşru sınırlamalar uygulandığında, toplantı ya da yürüyüşü düzenleyen insan hakları savunucularına, toplantının hedef kitesinin 'görebileceği ve duyabileceği' bir alanda yapılabilmesi için makul alternatifler sunulmalıdır. Devletler gereksiz sınırlamaların dayatılmasıyla ilgili şikâyetlerin incelenebileceği uygun ve etkili prosedürler tesis etmelidir. Yetkililer ayrıca toplantı ve yürüyüşlere katılımı engellemekten ve toplantı ve yürüyüşleri düzenleyenleri caydırmak için makul olmayan şartlar dayatmaktan kaçınmalıdır.
58. Kendiliğinden gelişen gösteriler de toplanma özgürlüğü lehinde davranılacağı karinesine uygun olarak herhangi bir ön bildirim yapılmadığı hallerde dahi kolaylaştırılmalıdır. Bildirim yapılmayan toplantı ve yürüyüşlere katılan insan hakları savunucuları yalnızca bu eylemlerinden ötürü gözaltına alınmamalı, tutuklanmamalı veya para cezasına çarptırılmamalıdır. Toplantı ve yürüyüşler için öngörülen resmi yasal gerekliliklere uyulmadığı için uygulanan para cezaları ve diğer yaptırımlar eylemin ağırlığıyla orantılı olmalı ve orantısız cezalar öngören mevzuat da kaldırılmalıdır. Barışçıl toplantı ve yürüyüşleri düzenleyenler, bu toplantı ve yürüyüşlere katılan bireylerin hukuka aykırı fiillerini önlemek için makul çaba gösterdilerse, bu hukuksuz eylemlerden ötürü hiçbir şekilde sorumlu tutulmamalıdır. Devletler, toplanma özgürlüğü hakkının kullanılmasına bağlantılı idari veya diğer türlü suç teşkil eden eylemleri gerçekleştirdikleri gerekçesiyle haklarında dava açılan

herkesin hukuk kurallarına uygun sürecin gerektirdiği korumalardan yararlanmasını sağlamalıdır.

59. Toplantılarda güvenliği sağlayan kolluk kuvvetleri barışçıl toplanma hakkını kullanan insan hakları savunucularına karşı güç kullanmaktan kaçınmalıdır. Özellikle risk altındaki belli insan hakları savunucu grupları tarafından düzenlenen toplantı ve yürüyüşlere dair alınacak güvenlik önlemlerinde risk değerlendirmeleri, polis birimlerinin kimlerden oluşacağı ve bu birimlere önceden verilecek eğitimler ve talimatlar gibi özel ihtiyaçlar dikkatle ele alınmalıdır. Gösterilerin şiddete dönüşmesi halinde ise polisin ancak kesinlikle gerekli olan hallerde ve sadece durumun gerektirdiği ölçüde güç kullanımına başvurma sorumluluğu vardır. Polis, şiddet uygulayan göstericilerle barışçıl göstericiler, haber yapan gazeteciler, gözlemciler veya kenarda seyredenler arasında ay orantısız ve ayırım gözetmeyen güç kullanımından kaçınmalıdır. Kolluk kuvvetlerinin görevlerini kötüye kullanmaları ve aşırı güç kullanmaları halinde bu olaylar gecikmeksizin etkili ve bağımsız bir şekilde soruşturulmalı ve sorumluların adalete teslim edilmeleri için uygun şekilde harekete geçilmelidir. Kolluk kuvvetleri, toplantılarda insan hakları ilkelerine uygun şekilde güvenliği sağlamaları için düzenli ve yeterli eğitime tabi tutulmalıdır. Bu tür eğitimlerin planlanması ve uygulanmasında devletler insan hakları savunucularını sürece dâhil etmelidir.
60. Ayrıca, devletlerin ayırım gözetmeksizin insan hakları savunucularını, barışçıl toplanma hakkını kullanmalarını engellemeyi amaçlayan üçüncü tarafların fiillerine karşı korumak gibi bir pozitif yükümlülüğü vardır. Bu, düzenleyen ya da katılan kişilerin şiddet içeren saldırılara maruz kalma ihtimalinin bulunduğu gösterilerde gösteri öncesinde, gösteri esnasında ve sonrasında fiziksel korunmanın sağlanmasını da içerir. Bu durum özellikle de geleneksel değerleri sorguladığı düşünülen konulara ilişkin gösteriler ile ırkçılık, yabancı düşmanlığı, hoşgörüsüzlük veya ayrımcılığa karşı düzenlenenler de dâhil olmak üzere aşırı siyasi görüşlere karşı konularda düzenlenen toplantılarda daha da önemli bir hale gelmektedir.
61. Yetkililer koruma ihtiyacını belirlemek ve uygun tedbirleri almak için toplantı ve yürüyüşleri düzenleyicileriyle etkili bir şekilde ilişkilendirilmelidir. Bu itibarla, insan hakları savunucularının toplanma özgürlüğünü herhangi bir müdahaleye maruz kalmaksızın özgürce ve güvenli bir ortamda kullanabilmelerini sağlamak amacıyla, düzenleyici kişi ve kurumlarla toplantı ve yürüyüş öncesinde, esnasında ve sonrasında güvenlik ve kamu güvenliğine dair tedbirler konusunda istişarede bulunulmalıdır.
62. Yetkililer, ayrıca, insan hakları savunucularının toplantı ve yürüyüşlerin bağımsız izlenmesi ve raporlanması ile ilgili girişimlerini desteklemeli ve kolaylaştırmalıdır; zira bu tedbirler daha fazla hesap verebilirliğe katkıda bulunabilir ve barışçıl toplanma özgürlüğü hakkının korunmasını geliştirebilir. İnsan hakları savunucuları ve üyesi oldukları örgütler her demokraside kritik bir denetim rolü oynamaktadır ve bu nedenle toplantı ve gösterileri serbestçe izlemelerine izin verilmelidir. Benzer şekilde, medyanın bağımsız haber yapması hem toplantı ve yürüyüşleri

düzenleyenlerin hem de kolluk kuvvetleri mensuplarının hesap verebilirliği artırılabilir. Bağımsız medyanın toplantı ve yürüyüşleri erişim ve raporlama imkânı engellenmek yerine yetkililer tarafından korunmalı ve kolaylaştırılmalıdır.

F. Örgütlenme özgürlüğü, sivil toplum örgütü (STÖ) kurma, bunlara üye olma ve etkili bir şekilde katılma özgürlüğü

63. Herkes, savunulan hakların niteliği de dâhil olmak üzere, hiçbir ayırım gözetilmeksizin insan haklarını savunmak için grup veya dernek kurma, bunlara üye olma ve katılma hakkını serbestçe kullanabilmelidir. Örgütlenme özgürlüğü hakkının kullanılmasına getirilecek her türlü sınırlamanın açık bir yasal zemini olmalı ve uluslararası insan hakları standartlarıncâ öngörülen kesin gerekliliklere tam anlamıyla uygun olmalıdır. Getirilen her türlü sınırlama demokratik bir toplumda gerekli olmalı ve uluslararası insan hakları standartlarında belirtilen spesifik gerekçelerden biri adına uygulanıyor olmalıdır. Her türlü sınırlamalar aynı zamanda orantılı da olmalıdır.
64. Devletler, ilgili uluslararası insan hakları standartlarıyla uygunluğun, tutarlılığın ve uyumun sağlanması amacıyla örgütlenme özgürlüğü hakkını ve sivil toplum örgütü kurma, bunlara üye olma ve etkili bir şekilde katılma özgürlüğünü düzenleyen her türlü mevzuatı gözden geçirmelidir. Devletler, bu türden kanunlarda yapılacak değişiklikleri tartışırken sivil toplumla istişarede bulunmalıdır; devletlerin mevzuatın bu şekilde gözden geçirilmesi için yürütülen çalışmalarda uluslararası destek almaları teşvik edilmektedir.

STÖ'lerin çalışmalarını düzenleyen kanunlar, idari prosedürler ve diğer şartlar

65. İnsan hakları savunucuları, faaliyetlerini yürütebilmek için kayıt veya tüzel kişi statüsü edinme zorunluluğu olmaksızın grup veya dernek kurabilmelidir. Örgütlenme özgürlüğü hakkının kullanılması kayıt koşuluna bağlı değildir ve insan hakları savunucuları bir grubu veya derneği kaydettirmedikleri için suçlanmamalıdır. Kayıt sürecini tamamlamamış bir örgüt namına fonlarla ilgili olanlar da dâhil olmak üzere faaliyet yürütülmesini suç olarak sayan her türlü hüküm ivedilikle mevzuattan çıkarılmalıdır.
66. Resmi olarak kaydolma ve tüzel kişilik kazanmaya ilişkin prosedürler, diğerleriyle birlikte çalışmalar yürüten insan hakları savunucuları için yalnızca tüzel kişilik sahiplerinin yararlanabilmeleri mümkün kılınan hak ve desteklere erişim de dâhil olmak üzere arzu ettikleri takdirde faydalanabilecekleri bir seçenek olmalıdır.- Yasal ve idari çerçeve genel itibarıyla insan hakları savunucularını meşru faaliyetlerinden ötürü damgalamaktan ziyade, savunucuların örgüt ya da grup kurmalarına yardımcı olacak şekilde tasarlanmalıdır.
67. STÖ'lerin -arzu ederlerse- resmi kayıt yaptırmaları veya tüzel kişi statüsü almalarını düzenleyen kanunlar ve idari işlemler açık ve basit olmalı ve ayrımcı olmamalıdır. Bu düzenlemeler, derneklere, faaliyetlerini engelleyebilecek veya insan

hakları çalışmalarından gereksiz yere kaynak ayırmalarına neden olacak gereksiz ve ağır koşullar dayatmamalıdır. İdari ve mali raporlama gereklilikleri makul olmalı ve kanunla öngörülmüş olmalıdır. STÖ ofislerinin ve mali kayıtlarının denetimi yapılacaksa bunlar yasalarca öngörülmüş, adil ve saydam olmalıdır. Denetimler mevzuatta ayrıntılı olarak düzenlenmelidir. Böyle bir mevzuat olası denetimlerin gerekçelerini ve teftiş sırasında hazır bulunması gereken belgeleri tahdidi olarak saymalıdır. Mevzuatta ayrıca açık bir şekilde tanımlanmış makul bir ön bildirim süresine ve denetlemeler için azami sürelerin ne olacağına da yer verilmelidir.

68. Makul gerekliliklere uygunluğu denetlerken yetkililer STÖ'lerin bağımsız ve özerk karar alma kapasitelerine saygı göstermelidir. Yetkililer STÖ'lerin işlerine, yönetimlerine ve faaliyet planlama ve uygulamalarına müdahale etmemeli; işlerinin gizliliğine saygı göstermeli ve gözetim, kuruma sızma veya başka yöntemlerle müdahale etmekten kaçınmalıdır. Bir STÖ'nün denetimi müdahaleci olmamalı ve faaliyetlerini felce uğratmamalıdır.
69. STÖ'lerin kayıt veya çalışmaları için getirilen makul gerekliliklere uyulmaması durumunda, denetim ve kayıttan sorumlu kuruluşlar daima düzeltmelerin yapılabilmesi için yeterli uyarıda bulunmalıdır. İnsan hakları örgütlerinin üyeleri makul olmayan idari ve diğer gerekliliklere uymadıkları için cezalandırılmamalıdır. Meşru idari gerekliliklere uyulmaması halinde uygulanan yaptırımlar da orantılı olmalıdır.

Fon ve kaynaklara erişim

70. Devletler, STÖ'lerin insan hakları çalışmaları için fon arama ve edinme çabalarına, bağımsızlıklarına müdahale etmeden yardımcı olmalı ve bu çabaları kolaylaştırmalıdır. Mümkün olduğu ölçüde bağımsız STÖ'lerin desteklenmesi için fon imkânı sunulmalıdır. Ayrıca, özel kişilerin veya şirketlerin insan hakları çalışmalarına bağış yapmaları için, bağışlar için vergi muafiyeti de dâhil olmak üzere, teşvik edici uygun adımlar atmalıdır. İnsan hakları ve kalkınma politikalarında devletler STÖ'ler için sunulan fonların ayırım gözetmeksizin ve kuruluşun faaliyetlerine, coğrafi odağına ve insan hakları faaliyetlerinin yapıldığı yere bakılmaksızın erişilebilir olmasını sağlamalıdır.
71. Devletler ayrıca gerektiğinde STÖ'lerin bağımsız insan hakları çalışmaları yürütülebilmeleri için gerekli diğer maddi kaynakları edinme çabalarına yardımcı olmalı ve bu çabaları kolaylaştırmalıdır. STÖ'leri bu kaynaklardan mahrum bırakan, ekipmanlara veya mallara el konulması, zarar verilmesi veya bunların yok edilmesi gibi keyfi veya kanun dışı eylemlerden kaçınmalıdır. Devletler, tüm kamu otoritelerinin ve görevlilerinin STÖ'lerin maddi kaynak edinme çabalarını engellemek için özel aktörlere baskı uygulamaktan kaçındığından emin olmalıdır.
72. Ayrıca, tüm kamu otoriteleri ve görevlileri STÖ'lerin bağımsızlığına tam saygı göstermeli ve STÖ'lerin ve daha geniş insan hakları hareketinin çalışmalarını etkilemek için devlet fonu veya diğer mali ve mali olmayan araçlar kullanmaktan

kaçınmalıdır. Devlet fonlama planları saydam, adil ve tüm insan hakları savunucuları ve STÖ'leri için eşit ir şekilde erişilebilir olmalıdır.

73. Devletler STÖ'lerin insan hakları faaliyetlerini yürütmek için fon arama, alma ve kullanmalarına gereksiz sınırlamalar getirmemelidir. İç hukuk insan haklarının savunulmasına yönelik faaliyetleri, alınan fonun menşeyinden ötürü, suç olarak saymamalı ya da itibarsız kılmaya çalışmamalıdır. Devletler, kendi topraklarında çalışan STÖ'lerin –kayıtlı olsun olmasın- gereksiz sınırlama ve koşullar olmaksızın yurtdışından fon arama ve alabilmelerini temin etmelidir. Devletler, kara para aklama ve terör finansmanı ile mücadele çabalarını bahane ederek STÖ'lerin fonlara erişimine ayrımcı engeller getirmekten veya işlemlerini izlemekten kaçınmalıdır. Yurtiçi veya yurtdışından fon arama, alma veya kullanmadan önce devlet izni alınması gerekmemelidir.

G. Kamu yönetimine katılma hakkı

74. Devletler, insan hakları savunucularının ve örgütlerinin yurtiçinde ve uluslararası alanda katılım göstermeleri için uygun mekanizmalar ve prosedürler tesis etmelidir. Bu mekanizma ve prosedürler tek seferlik ve geçici olmamalı, politika geliştirme, kanun hazırlama süreçleri de dâhil olmak üzere kamusal karar alma süreçlerine etkili katılımı kolaylaştırıcı nitelikte, düzenli, devamlı, kurumsal ve açık bir diyalogu olanaklı kılmalıdır.
75. Katılım mekanizmaları ve prosedürleri içerici olmalı, insan hakları savunucularının çeşitliliğini yansıtan bir nitelikte olmalı ve özel ihtiyacı olanları veya marjinalleştirilmiş grupların durumunu dikkate alarak eşit bir şekilde katılımlarını sağlamalıdır.

H. Seyahat özgürlüğü, ülke sınırları içinde ve dışında yürütülen insan hakları çalışmaları

76. Devletler ülke sınırları içinde ve dışında yürütülen insan hakları çalışmalarının önemini tanımalı, insan hakları savunucularının insan hakları faaliyetleri amacıyla ülkeden çıktığı veya ülkeye giriş yaptığı durumlarda ve kendi ülkelerinde seyahat ettiklerinde veya etmek istediklerinde seyahat özgürlüğü ile ilgili taahhütlerine ve ilgili uluslararası standartlara tam uyum sağlamalıdır.
77. Herkes, kendi ülkesi de dâhil olmak üzere, her ülkeden ayrılma hakkına sahiptir. Bu hakka getirilebilecek her türlü sınırlama yasayla öngörülmesi olmalı, ilgili insan hakları standartlarında belirtilen meşru amaçlara ulaşmak için gerekli olmalı ve bu amaçla orantılı olmalıdır. Ayrıca, hiç kimse kendi ülkesine geri dönme hakkından keyfi bir şekilde mahrum bırakılmamalıdır.
78. İnsan hakları savunucularına uygulanan ve sadece yürüttükleri insan hakları çalışmaları yüzünden ülkelerinden ayrılmalarını engelleyen seyahat yasakları uluslararası standartlara uygun değildir. Aynı etkiye sahip başka önlemler de benzer

şekilde standartlarla uyumlu değildir. İsimleri ülkeden çıkışlarına izin verilmeyen kişiler listesinde yer aldığı için ülkeden ayrılma hakkından mahrum edilen insan hakları savunucularının bu listeler hakkında bilgi edinme ve listelere itiraz etme hakkı olmalıdır ve bu tür listelerin tutulmasının hukuksal bir gerekçesi yoksa isimleri listelerden gecikmeksizin çıkarılmalıdır.

79. Bir devletin topraklarında yasal olarak bulunan herkesin o topraklarda seyahat özgürlüğü hakkı vardır. İnsan hakları savunucuları ilgili insan hakları standartlarında izin verilenin ötesinde bu hakla ilgili sınırlamalara maruz kalmamalıdır. Devlet, uzak bölgeler de dâhil olmak üzere kendi topraklarında insan hakları savunucularının insan hakları faaliyetlerini etkili bir şekilde yürütebilmeleri için seyahat özgürlüğünü etkili bir şekilde temin etmelidir. Buna, mümkün olduğu yerlerde insan haklarını izleme ve raporlama ve diğer insan hakları faaliyetlerini yürütme amacıyla özerk bölgelere ve ihtilafli topraklara erişim de dâhildir. Devletler, ayrıca insan hakları izleme ve raporlama faaliyetleri yürütmek amacıyla toplantı ve gösterilerin düzenlendiği alanlara, insanların özgürlüğünden mahrum bırakıldığı mekânlara vb. erişimi kolaylaştırmalıdır.
80. Devletler, insan hak ve temel özgürlüklerinin korunması ve desteklenmesi bağlamında seyahat özgürlüğü ve insanlar arasındaki temasın önemini tanıyarak başka devletlerden gelen STÖ'lerin de toplantılara katılma, savunuculuk yapma ve diğer insan hakları faaliyetlerini yürütme amacıyla yaptığı ziyaretleri kolaylaştırmayı amaçlamalıdır.
81. Vize rejimleri ve işlemleri insan hakları savunucularının insan hakları faaliyetlerini yürütmek amacıyla başka bir devlete seyahat etmelerinin önüne gereksiz engeller getirmemeli ve mümkün olduğunca basitleştirilmelidir. Devletler, insan hakları savunucularının insan hakları alanında yürüttükleri faaliyetlerden dolayı geçmişte aldıkları keyfi mahkûmiyetlerin, maruz kaldıkları kovuşturmaların ve tutuklamaların vize başvurularının reddine veya vizelerin verilmesinde gereksiz gecikmelere yol açmaması için pratik önlemler almayı düşünmelidir. Ayrıca, vize başvuruları ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi ve diğer görüşler, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğum, yaş veya diğer özellikler temelinde ayırım gözetmeksizin usulüne uygun olarak değerlendirilmelidir.
82. Bir ya da birden fazla ülkeye giriş yapmaları engellenen kişiler listesinden yer almalarında ötürü bir ülkeye girişine izin verilmeyen insan hakları savunucuları, bu tür yasaklardan ve yasalara karşı itiraz yetkili makamlar ve mahkemeler önünde yapılabilecek itiraz mekanizmalarından haberdar olma hakkına sahip olmalıdır.
83. Devletler, diplomatik misyonları aracılığıyla ve diğer yollarla, hayatları ve sağlıkları yakın risk altında olan insan hakları savunucularını gereken hallerde güvenli bir yere geçici olarak yerleştirilmelerini ve yine gereken hallerde bu kişilere acil vize verilmesini desteklemelidir. Devletler, ayrıca, ülkelerinden insan hakları faaliyetlerinden ötürü zulüm görmekten korktukları için kaçmak durumunda kalan insan hakları savunucularına uluslararası hukuk çerçevesindeki yükümlülükleri

uyarınca uzun erimli uluslararası koruma sağlamalıdır. Devletler, benzer bir biçimde, uluslararası hukuk çerçevesindeki yükümlülüklerinden olan herhangi bir kişiyi yaşam hakkının ihlal edilebilme ya da işkence, kötü muamele ve diğer ağır insan hakları ihlalleriyle karşı karşıya kalma riski olan bir yere geri göndermeme yükümlülüklerine de tam olarak riayet etmelidirler.

84. Başka bir devlete seyahat eden insan hakları savunucuları, orantılı olmayan veya insan haklarını ihlal eden sınır kontrollerine maruz kalmamalıdır. Benzer şekilde, orantısız, insan onurunu hiçe sayan ve keyfi vücut aramaları da dâhil olmak üzere sınır aramalarına maruz kalmamalıdır. Ayrıca, sınırları geçerken insan hakları savunucuları insan hakları faaliyetlerini yürütmeleri için gerekli BİT cihazlarına, özel verilerine, yayın ve broşürler gibi bilgi içeren materyallerine keyfi bir şekilde el konmasına da maruz kalmamalıdır.

I. Özel yaşamın gizliliği hakkı

85. Devletlerin insan hakları savunucularının özel yaşamına, aile yaşamına, evine veya elektronik haberleşme de dâhil olmak üzere haberleşmesine her türlü hukuka aykırı veya keyfi müdahaleden kaçınma ve üçüncü tarafların bu tür müdahalelerine karşı insan hakları savunucularını yasal ve diğer türlü önlemlerle koruma görevi bulunmaktadır. Özel yaşam, aile yaşamı, ev ve haberleşmeye yapılacak her türlü müdahale kanunla öngörülmüş olmalı, uluslararası insan hakları standartlarıyla uyumlu meşru amaçlara ulaşmak için gerekli olmalı ve bu amaçla orantılı olmalıdır.
86. Devletler, ayrıca, kendi yetki alanlarında bulunan ancak uluslararası alanda faaliyet gösteren özel şirketlerin insan hakları savunucularını çalışmalarından dolayı hedef alan yazılımlar, teknik takip teknolojileri ve hizmetler sağlamak suretiyle başka devletlerde gereksiz müdahaleleri kolaylaştırmamaları için adımlar atmalı ve bu beklentiyi açık bir şekilde ortaya koymalıdır. Ayrıca, insan hakları savunucularının elektronik haberleşmelerinin güvenliğini artırmak için bilgi ve kapasitelerini geliştirme çabalarını desteklemelidir.
87. İnsan hakları savunucularının özel yaşamına hukuka aykırı bir şekilde veya keyfi olarak müdahale edilmesi yoluyla elde edilen bilgi ve veriler bu kişiler hakkında açılan davalarda kabul edilmemelidir. Yetkililerin, yasal yollarla elde edilmiş olsa dahi, toplanan her türlü bilgi ve verinin bu bilgileri alma, işleme ve kullanma yetkisine sahip olmayan kişilerle paylaşılmamasını sağlama yükümlülüğü bulunmaktadır. Bu tür bilgilerin insan hakları savunucularını itibarsızlaştırmak için özellikle de kitle iletişim araçlarına veya başkalarına sunulmaması ve bunlar tarafından kullanılması için etkili önlemler alınmalıdır. Yasal yollarla elde edilmesi halinde, bu türden bilgi ve veriler kat'i suretle gerektiği süreler için saklanmalı, sonrasında da imha edilmelidir.
88. Devletler, insan hakları savunucularının yürüttükleri çalışmalardan dolayı, özel yaşamlarına gereksiz müdahalelere karşı korunma gereksiniminde olduğunu kabul

etmelidir. Devletler, ayrıca, insan hakları savunucularının faaliyetlerini etkili bir şekilde yürütebilmeleri için kaynaklarının ve çalıştıkları kişilerin kimliklerinin gizliliklerine saygı gösterilmesi gerektiğini de teslim etmelidir. Fiziksel ve diğer türlü saldırılara karşı yüksek risk altında olan kişilerle çalışan insan hakları savunucuları için kaynaklarının ve birlikte çalıştıkları kişilerin kimliklerinin korunması özellikle önemlidir. Burada amaç, bu kişilerin bilgi vermek veya yardım almak için kendilerini yeterince güvende hissetmelerini sağlamaktır.

89. Devletler ayrıca, bazı insan hakları savunucu gruplarının, özellikle de kadın insan hakları savunucularının, özel yaşamlarıyla ilgili konulardaki özel koruma ihtiyaçlarını kabul etmelidirler.

J. Uluslararası kuruluşlara erişim ve bunlarla iletişim kurma hakkı

90. Devletler, insan hakları savunucularının, insan hakları ihlal iddiaları konusunda bilgi alma ve değerlendirme yetkisine sahip uluslararası ve bölgesel kuruluşlar da dâhil olmak üzere, uluslararası kuruluşlara herhangi bir engelleme karşılıksızın erişebilme ve bunlarla iletişim kurma hakkından faydalanmalarını sağlamalıdır. Devletler insan hakları savunucularını, ailelerini ve birlikte çalıştıkları kimse-leri uluslararası kuruluşlarla işbirliği yaptıkları veya yapmaya çalıştıkları için gelebilecek her türlü misillemelere karşı korumalıdır. Bu türden misillemelerin mevcut olduğuna dair her türlü iddia –ister kamu görevlileri ister diğer aktörler tarafından yapılmış olsun- ivedilikle, kapsamlı ve bağımsız bir şekilde soruşturulmalı, bu tür fiiller cezasız kalmamalıdır. Mağdurlar ve aileleri de etkili başvuru yollarına erişebilmeli ve yeterli onarım elde edebilmelidirler.

91. Devletler ayrıca insan hakları savunucularının AGİT kurumları, Birleşmiş Milletler ve temsilcilikleri ile insan hakları alanında çalışan BM mekanizmaları, Avrupa Konseyi kurumları, Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu, uluslararası mahkemeler ve uluslararası ve bölgesel düzeydeki diğer insan hakları mekanizmaları gibi uluslararası kuruluşlara bilgi verme, bunlar nezdinde dava açma veya bu kuruluşlarla toplantı yapma hakkını engelleyen veya baltalayan yasal önlemlerden ve her türlü diğer eylemden uzak durmalıdır. Devletler, insan hakları savunucularının uluslararası kuruluşlarla resmi ve gayri resmi toplantı yapmak için yurtdışına gitmelerine engel olabilecek eylemlerden kaçınmalıdır. Ayrıca, bu kuruluşlar ülkeyi ziyaret ettiğinde insan hakları savunucularının uluslararası heyetlerle toplantı yapmalarını engellemelidir.

92. Devletler, ülkedeki insan haklarını korumak amacını gözeterek insan hakları savunucularıyla uluslararası kuruluşlar arasında iletişimi kolaylaştırmak için proaktif adımlar atmalıdır. Devletler, örneğin, uluslararası mekanizmalar, ilgili insan hakları sözleşmeleri, tavsiyeler, kararlar ve içtihat ile ilgili ülkede konuşulan dillerde aktif bir şekilde bilgi dağıtmalıdır. İnsan hakları izleme kurumlarına ve diğer mekanizmalara düzenli rapor hazırlarken insan hakları savunucularıyla istişarede bulunmalı ve yeterli takibin yapılabilmesi için bu kişilerle aktif istişarede bulunmalıdır. İnsan hakları savunucularının durumu ile ilgili BM Özel Raportörü

de dâhil olmak üzere, Birleşmiş Milletlerden, BM temsilcilikleri ve insan hakları alanında çalışan mekanizmalarından gelecek ziyaret taleplerini kabul etmelidir. Bunun dışında, Avrupa Konseyi ve Amerikalılar arası İnsan Hakları Komisyonu da dâhil olmak üzere bölgesel mekanizmaların yapacağı ziyaretler de dâhil olmak üzere bu tür ziyaretlerin yürütülmesini iyi niyetle kolaylaştırmalı ve insan hakları savunucularının bu kişi ve kuruluşlarla özel toplantı yapabilmeleri ve gizlilik içinde bilgi paylaşabilmeleri için yer sağlamalıdır. Ayrıca, devletler ODIHR ve diğer AGİT kurumlarının ziyaretlerine ve diğer izleme faaliyetlerine de açık olmalıdır.

IV. KILAVUZ İLKELERİN UYGULANMASI İÇİN ÇERÇEVE

Ulusal uygulama

93. İnsan hakları savunucularının korunmasını sağlamak için katılımcı devletlerin –sivil toplumla istişare halinde- insan hakları savunucularını etkileyen mevcut kanun ve uygulamalarını gözden geçirmeleri teşvik edilmektedir. Devletler, insan hakları savunucularının çalışmalarını engelleyen her türlü kanun ve düzenlemeleri kaldırmalı veya değiştirmeli ve uygulamaları buna göre düzenlemelidir.
94. Katılımcı devletler bağımsız İnsan Hakları Ulusal Kurumlarının rolünü ve yetkisini Paris İlkeleri doğrultusunda güçlendirmeli ve hâlihazırda mevcut değilse, bu kurumlara bireysel şikâyetleri ele alma yetkisi vermelidir. Henüz gerçekleşmeyen yerlerde, devletler insan hakları savunucularının durumunu sistematik ve tarafsız bir şekilde izleyebilmesi ve raporlaması ve insan hakları savunucularının faaliyetlerinden dolayı tecrübe ettikleri ihlaller için tazminat elde etmelerinde onları destekleyebilmesi için İnsan Hakları Ulusal Kurumlarına yetki ve kaynak vermelidir. İnsan hakları savunucularının İnsan Hakları Ulusal Kurumlarına erişimlerini ve bu kurumlarla iletişim kurmalarını veya başka şekilde ilişki kurmalarını hiçbir şekilde sınırlandırmamalıdır. Devletler, bağımsız İnsan Hakları Kurumlarının üye ve personelinin, tüm diğer insan hakları savunucuları gibi, yersiz baskılara ve ihlallere karşı tam olarak korunmaları gerektiğini kabul etmelidir.
95. Gerekli görüldüğü durumda, devletler, insan hakları savunucularının korunması ve güvenli ve elverişli bir ortam yaratmak için strateji geliştirme ve uygulamak amacıyla, insan hakları savunucularının da katılımıyla, kurumlar arası koordinasyon organları kurmayı düşünmelidir. Kurumlar arası bir koordinasyon organının gerekli olup olmadığı insan hakları savunucularıyla istişarede bulunarak en iyi şekilde belirlenebilir. Bu tür kurullar ayrıca risk altındaki insan hakları savunucularının fiziksel güvenliğini artırmak için uygun koruma program, politika ve mekanizmalarını tesis ve idare etme görevine de sahip olmalıdır.
96. Katılımcı devletlerin bu Rehber İlkeleri yerel dillere tercüme etmeleri ve ilgili diğer uluslararası standartlarla birlikte kolluk kuvvetleri, yargı, ordu, dini liderler, öğretmenler ve eğitimciler, sağlık çalışanları, gazeteciler ve diğer meslek grupları, sivil toplum ve ilgili tüm diğer aktörlere dağıtmaları teşvik edilmektedir. İş dünyası aktörleri ve siyasi ve sosyal gruplar da dâhil olmak üzere, devlet dışı aktörler de

faaliyetlerini yürütürken Rehber İlkelerle uymaya teşvik edilmelidir. Ayrıca, uygun takip ve uygulama çalışmaları yapılabilmesi için Rehber İlkeler konusunda farkındalığı artırmak, ilgili kamu görevlilerini, meslek mensuplarını ve diğer aktörleri eğitmek için ODIHR ile işbirliği yapılmalıdır.

AGİT katılımcısı devletlerde ve üçüncü ülkelerde insan hakları savunucularının korunması

97. Katılımcı devletler, insan haklarını savunucularını ve çalışmalarını AGİT katılımcısı diğer devletlerde ve AGİT bölgesi dışında kalan diğer ülkelerde desteklemek için mekanizmalar geliştirmeli ve ulusal kılavuz ilkeler hazırlamayı düşünmelidir. Bu türden ulusal kılavuz ilkelerde, AGİT katılımcısı diğer devletlerde ve üçüncü ülkelerde yakın risk altındaki insan hakları savunucuları için acil müdahale mekanizmaları da yer almalıdır.
98. Devletler, diplomatik misyonları aracılığıyla ilgili devlette, özellikle yakın risk altında bulunan veya saldırı, taciz, zulüm ve keyfi tutuklamaya maruz kalan insan hakları savunucularını desteklemek için harekete geçmelidir. Ülkedeki diplomat topluluğunun tüm üyelerinin insan hakları savunucularıyla toplantı yapmaları, tutuklu bulunanları ziyaret etmeleri, duruşmalarına katılmaları, basın açıklaması yapmaları ve gerektiğinde ev sahibi ülkenin yetkilileriyle temasta bulunmaları gibi faaliyetlerle harekete geçmelerini desteklemelidir.
99. Katılımcı devletler ayrıca insan hakları savunucularına karşı tehditleri, saldırıları, keyfi tutuklamaları ve diğer ciddi insan haklarını ihlallerini başka uygun yollarla ilgili devlet nezdinde gündeme getirmelidir. Örnek olarak, devletler arasında yapılan üst düzey toplantılarda, uluslararası forumlarda veya gerektiğinde ilgili devletin akredite diplomatik temsilcisini toplantıya davet ederek bu konular gündeme getirilebilir.
100. Gereken her durumda, katılımcı devletler, ilgili devletteki diplomatik temsilcilikleri aracılığıyla veya başka şekillerde, risk altında oldukları takdirde ülkeden gecikmeksizin ayrılmaları için insan hakları savunucularına acil vize verilmesini kolaylaştırmalı ve yer değiştirme desteği sağlamalıdır. Etkili koruma önlemleri insan hakları savunucularının aile üyelerinin maruz kaldığı riskleri de dikkate almalı ve gerektiğinde bu kişileri de kapsmalıdır. Başka bir ülkeye yerleştirildikleri takdirde, ilgili insan hakları savunucusunun aile üyelerine de etkili koruma sağlanmalıdır.

Uluslararası işbirliği ve insan hakları mekanizmaları

101. Katılımcı devletler, ilgili uluslararası kuruluşlara ve mekanizmalara yeterli kaynak ve siyasi destek vererek insan hakları savunucularının korunması için uluslararası ve bölgesel standartları geliştirmek ve güçlendirmek için AGİT ve diğer uluslararası forumlarla işbirliği yapılmalıdır. Bunu yaparken, farklı uluslararası kuruluşlar ve çeşitli düzeylerdeki insan hakları mekanizmalarıyla etkileşimlerinde tutarlılık ve uyum sağlamalıdır.

102. Katılımcı devletler, iyi niyetli bir şekilde, korumadaki ve ulusal kanun ve uygulamalardaki eksiklikleri gidermek ve insan hakları savunucularının korunmalarını artırmak amacıyla yapılabilecek iyileştirmeleri tespit etmek için, uluslararası düzeyde bir akran değerlendirmesi yapmalıdır. Bu bağlamda, başka devletlerdeki iyi uygulamalar örnek alınmalıdır.
103. Katılımcı devletler, Birleşmiş Milletler ve temsilcilikleri ile insan hakları alanında çalışan BM mekanizmaları, Avrupa Konseyi kurumları ve Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu da dâhil olmak üzere uluslararası insan hakları mekanizmaları ve AGİT kurumları ile işbirliği yapmalıdır. Devletler, diğerlerinin yanı sıra, bu kurum ve mekanizmalar tarafından talep edilen her türlü bilgiyi iyi niyetli bir şekilde temin ederek ve iletişimlerine gereksiz gecikme olmaksızın cevap vererek bu işbirliğini sağlamalıdır. Ayrıca, AGİT kurumları ve uluslararası insan hakları mekanizmalarının bütün tavsiyelerini uygulamaya yönelik takip çalışması yapmalı ve uluslararası ve bölgesel mahkemelerin kararlarına da tam olarak uymalıdır.
104. ODIHR'in, yetkisi kapsamında, uygulamaların yıllık gözden geçirmesi için çeşitli uygulama konularıyla ilgili AGİT Daimi Meclisi'ne bilgi ve destekleyici materyal sunmasını sağlamak için katılımcı devletlerin AGİT/ODIHR *İnsan Hakları Savunucularının Korunmasına Yönelik Rehber İlkeler*'in uygulanması için atılan adımlar konusunda ODIHR'e bilgi vermeleri teşvik edilmektedir. Uygulamaların sürekli gözden geçirilmesi konusu da dâhil olmak üzere, AGİT kurumlarıyla işbirliği taahhütleri doğrultusunda katılımcı devletler, insan hakları savunucularının korunmasıyla ilgili insani boyut taahhütlerine tam uygunluğu sağlamak adına gerektiğinde ODIHR'den destek istemelidir. ODIHR faaliyetlerini ve diğer destek biçimlerini kendi topraklarına açmalı, bu faaliyetleri kolaylaştırmalı ve ODIHR'in görevini icra etmesi sırasında aktif destek vermelidir.

AGİT

105. AGİT'in icra yapıları, kurumları ve saha çalışanları, kendi görev alanları kapsamında AGİT/ODIHR Rehber İlkeleri'nde belirtilen hak ve ilkelerin tam olarak hayata geçirilmesine katkıda bulunmalıdır.

BÖLÜM B

Açıklayıcı Rapor

“Katılımcı devletler insan haklarının ve temel özgürlüklerin evrensel önemini kabul ederler (...).”

“Katılımcı devletler, bireyin bu alandaki hak ve görevlerini bilme ve bunlar uyarınca davranma hakkını teyit ederler.”

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı Nihai Senedi (Helsinki 1975) (Avrupa’da Güvenliğe İlişkin Sorunlar: 1. (a) Üye Devletlerin Karşılıklı İlişkilerine Yol Gösterecek İlkeler Bildirisi – İlke VII).

“(11) Katılımcı devletler, ayrıca, insan hak ve temel özgürlüklerinin ihlal edildiği iddialarının olması halinde, kişilerin insan haklarını ve temel özgürlükleri korumak için başkalarından yardım talep etme ve alma hakkının ve insan hak ve özgürlüklerini savunurken başkalarına yardım etme hakkının etkili başvuru yolları arasında (...) yer aldığını beyan ederler”.

AGİK İnsani Boyut Konferansı Kopenhag Toplantısı Belgesi (Kopenhag 1990).

“18. Katılımcı devletler insan hakları savunucularının korunması ihtiyacını (...) ve Birleşmiş Milletler çerçevesinde ‘Evrensel olarak Tanınan İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Teşvik Edilmesi ve Korunmasında Bireylerin, Grupların ve Toplumsal Kuruluşların Hak ve Sorumlulukları Bildirgesi’ başlıklı taslak bildirgenin tamamlanmasını ve kabul edilmesini beklediklerini vurgulamaktadır.”

Budapeşte Belgesi: Yeni bir Dönemde Gerçek bir Ortaklığa Doğru (Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi) (Budapeşte 1994) (Kararlar: VIII. İnsani Boyut).

İnsan haklarını savunma hakkı evrensel olarak tanınan bir haktır

1. İnsan haklarını savunma hakkı, BM İnsan Hakları Savunucuları Bildirgesi’nde ifade edildiği üzere,⁸ bağlayıcı AGİT taahhütlerinde, uluslararası insan hakları sözleşmelerinde ve diğer belgelerde düzenlenen temel insan haklarına dayanmakta ve bu haklardan doğmaktadır.
2. 1975 tarihli Helsinki Nihai Senedinde, katılımcı devletler, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı göstermeyi ve medeni, siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel ve diğer hak ve özgürlükleri geliştirmeyi ve teşvik etmeyi taahhüt etmişlerdir. Ayrıca, katılımcı devletler, Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesinden oluşan Uluslararası İnsan

8 “Evrensel olarak Tanınan İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Teşvik Edilmesi ve Korunmasında Bireylerin, Grupların ve Toplumsal Kuruluşlarının Hak ve Sorumlulukları Bildirgesi” (bundan böyle “BM İnsan Hakları Savunucuları Bildirgesi” olarak anılacaktır), 9 Aralık 1998 tarihinde A/RES/53/144 sayılı BM Genel Kurul Kararıyla oybirliğiyle kabul edilmiştir.

Hakları Sözleşmeleri de dâhil olmak üzere bu alandaki uluslararası bildirme ve antlaşmalarda yer verilen yükümlülüklerini yerine getirmeyi de taahhüt etmişlerdir.⁹

3. Bu Rehber İlkeler belli bir grup birey için yeni standartlar ortaya koymaktan ziyade insan haklarını savunma hakkının kullanılmasına yardımcı olan ve uluslararası insan hakları belgelerinde ve AGİT taahhütlerinde yer verilen hakları yeniden teyit etmektedir. Rehber ilkeler, insan hakları savunucularının haklarına saygı gösterme, bu hakları koruma ve hayata geçirme yükümlülüğünü yerine getirmek ve insan hakları savunucularının insan haklarını savunma hakkını serbestçe kullanabilmeleri için katılımcı devletlerin alabileceği önlemlerle ilgili yol gösterme amacını taşımaktadır.

İnsan hakları savunucusu kimdir?

4. BM İnsan Hakları Savunucularının korunması Bildirgesi'nin 1. maddesi "herkesin bireysel olarak veya diğerleriyle birlikte ulusal ve uluslararası düzeyde insan haklarının ve temel özgürlüklerin korunması ve gerçekleştirilmesini teşvik etme ve bunun için gayret gösterme" hakkının olduğunu teyit etmektedir. Ayrıca, hem BM Genel Kurulu hem de BM İnsan Hakları Konseyi insan hakları savunucularının yerel, ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeylerdeki rolünün önemini bir kez daha onaylamıştır.¹⁰
5. BM İnsan Hakları Savunucuları Bildirgesi'ne uygun olarak, 'insan hakları savunucusu' terimi, meslekleri veya diğer statülerinden bağımsız olarak insan haklarını bireysel olarak veya diğerleriyle birlikte teşvik edilmesi ve korunması için hareket eden herkesi içerecek şekilde anlaşılmalıdır.
6. İnsan hakları savunucularını tanımlayan temel özellik kim oldukları değil, ne yaptıkları ve savundukları ilkelere bağlıdır. Bazı insan hakları savunucuları tüm insan haklarının korunması için çalışır. Bazıları ise insan haklarının belli konularında veya örneğin kadın hakları, ulusal, etnik, dini ve dilsel azınlıklar, engelli kişilerin hakları, askeri ve kolluk kuvvetleri personelinin hakları gibi, belirli bir grubun insan hakları alanında ve medeni, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar alanındaki

9 Bkz. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı, Helsinki 1975. Avrupa'da Güvenliğe İlişkin Sorunlar: 1. (a) Katılımcı Devletlerin Karşılıklı İlişkilerine Yol Gösterecek İlkeler Bildirisi - İlke VII". Vatikan dışındaki tüm AGİT katılımcısı devletler Medeni ve Siyasi Hakları Uluslararası Sözleşmesi'ni onaylamıştır. Andora, Vatikan ve ABD dışındaki katılımcı devletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Uluslararası Haklar Sözleşmesi'ni onaylamıştır. Ayrıca, bütün katılımcı devletler Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına Dair Uluslararası Sözleşme'ye (ICERD) ve İşkence ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme'ye (CAT) taraftır. Çoğu devlet diğer bazı temel insan hakları sözleşmelerini onaylamıştır; bunlar arasında Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW), Çocuk Hakları Sözleşmesi (CRC) ve Engelli Hakları Sözleşmesi (CRPD) yer almaktadır. Ayrıca, aynı zamanda Avrupa Konseyi'ne de üye olan 47 Üye Devlet İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi'ne taraftır (AİHS). Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'ne taraf olan katılımcı devletlerin de antlaşmanın amaç ve hedefine hâle getirebilecek davranışlardan kaçınma yükümlülüğü vardır.

10 Bkz. BM Genel Kurul Kararı "Evrensel olarak Tanınan İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Teşvik Edilmesi ve Korunmasında Bireylerin, Grupların ve Toplumsal Organlarının Hak ve Sorumlulukları Bildirgesi'nin Geliştirilmesi: Kadın İnsan Hakları Savunucularının Korunması" UN Doc. A/RES/68/181, kabul tarihi: 18 Aralık 2013, Giriş paragraf. 6; ve BM İnsan Hakları Konsey Kararı "İnsan Hakları Savunucularının Korunması" UN Doc A/HRC/RES/22/6, kabul tarihi 21 Mart 2013, Giriş paragraf: 8.

belirli insan hakları sorunları üzerine çalışırlar. Bazıları çalışmalarında insan haklarının korunması için uluslararası normatif çerçevenin geliştirilmesi ve uygulanmasına odaklanırken, diğerleri de mağdurlara hizmet verir veya bireylerin haklarını talep etmeleri için onları güçlendirmeyi amaçlar. Bazıları ağırlıklı olarak savunuculuk ve kampanya çalışmaları yürütürken, diğerleri izleme, raporlama ve ihlalleri ortaya çıkarmaya yönelik çalışmalar yaparlar. İnsan hakları savunucularının birçoğu sınır ötesi çalışmalar gerçekleştirmekte ve bu kişilerden bazıları insan haklarının korunmasının küresel düzeyde artırılmasını hedeflerken, bir diğer bölümü ise belli bir ülke ya da bölgeye odaklanmaktadır.¹¹

7. Mesleği, yaşı ve diğer statüleri her ne olursa olsun, insan hakları faaliyetlerini ister bireysel ister diğerleriyle birlikte resmi olmayan bir grup bünyesinde veya bir sivil toplum örgütünde (STÖ) yürütsün, ister gönüllü ister profesyonel çalışsın, insan haklarının hayata geçirilmesi için çalışan ve çaba gösteren herkes insan hakları savunucusudur. Diğerlerinin yanı sıra, avukatlar, sendikacılar, İnsan Hakları Ulusal Kurumu çalışanları, gazeteciler, hekimler, kamu görevlileri ve öğrenciler de insan hakları savunucusu olabilirler.
8. İnsan hakları savunuculuğundaki tek şart faaliyetlerin barışçıl yöntemlerle yürütülmesi ve İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'ne uygun olarak bütün insan haklarının "ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya başka bir görüş, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğum veya herhangi başka bir ayırım" gözetmeksizin herkes için evrensel olduğunun kabul edilmesidir.¹²
9. AĞİT katılımcısı devletler, herkesin hak ve ödevlerini bilme ve bunlar uyarınca davranma hakkını onaylamışlar ve katılımcı devletler arasında dostane ilişkilerin ve işbirliğinin gelişmesini sağlamak için gereken barış, adalet ve refaha ulaşmak için kuruluşların ve insanların oynayabileceği olumlu rolü kabul etmişlerdir.¹³ Ayrıca, 'kendilerini sivil toplum örgütü' olarak beyan edenleri de STÖ olarak tanıma taahhüdünde bulunmuşlardır.¹⁴
10. Katılımcı devletler insan hakları savunucularının korunması için ulusal politika veya strateji geliştirirken "insan hakları savunucusu" terimini BM Bildirisine dayanarak geniş bir şekilde tanımlamalıdır.

11 Tipik faaliyetlerle ilgili daha ayrıntılı bir özet ve 'insan hakları savunucusu' terimiyle ilgili açıklama için bkz. "İnsan Hakları Savunucuları: İnsan Haklarını Savunma Hakkının Korunması", İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (OHRCR), 29 Sayılı Bilgi Notu, Nisan 2004, <<http://www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet29en.pdf>>.

12 İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si, Madde 2, <<http://www.un.org/en/documents/udhr/index.shtml>>.

13 Helsinki 1975.

14 AĞİT İnsani Boyut Moskova Konferansı Belgesi, Moskova 1991, paragraf. 43.

İnsan hakları savunucuları demokratik bir toplumda hayati bir role sahiptir

11. AGİT katılımcısı devletler insan hak ve temel özgürlüklerine, demokrasiye ve hukuk devletine saygının AGİT'in kapsamlı güvenlik kavramının temelinde yer aldığını bir kez daha teyit etmiş ve güvenliğe karşı gelebilecek insan haklarının ve temel özgürlüklerin ihlali gibi tehditlerle mücadele etmeyi taahhüt etmişlerdir.¹⁵
12. İnsan haklarının geliştirilmesi ve korunması için çabalayanların yürüttükleri önemli çalışmalar çok sayıda uluslararası forumda kabul edilmiştir. 1998 yılında BM İnsan Hakları Savunucuları Bildirisi'nin oybirliğiyle kabul edilmesiyle birlikte BM'ye üye devletler "halkların ve bireylerin insan hak ve temel özgürlüklerinin ihlalinin etkili bir şekilde ortadan kaldırmaya bireylerin, grupların ve derneklerin katkıda bulunmaya yönelik değerli çalışmalarını" resmi olarak kabul etmişlerdir.¹⁶ Mart 2013'te kabul edilen bir kararda BM İnsan Hakları Konseyi devletleri insan hakları savunucularının önemli ve meşru rolünü ve muhalif görüşlerin barışçıl bir şekilde ifade edilebileceğini kamuoyu nezdinde alenen onaylamaya davet etmiş.¹⁷ Ayrıca, İnsan Hakları Konseyi, "kadın insan hakları savunucuları da dâhil olmak üzere insan hakları savunucularının faaliyetlerine saygı ve desteğin insan haklarının genel olarak kullanılması için vazgeçilmez olduğunu" vurgulamıştır.¹⁸ AGİT katılımcısı devletler de müteaddit kereler bireylerin, grupların ve derneklerin insan haklarının geliştirilmesi ve korunmasını amaçlayan çabalarda yaşamsal bir rol oynadığını kabul etmişlerdir.¹⁹
13. Ancak yukarıda yer verilen taahhütlere rağmen, BM İnsan Hakları Savunucuları Özel Raportörünün raporlarında sürekli olarak ifade ettiği üzere, insan haklarını savunmak tehlikeli bir faaliyet olmaya devam etmektedir.²⁰

İnsan hakları savunucularını koruma gereksinimi

14. BM Genel Kurulu Aralık 2013'te kabul ettiği kararında, pek çok ülkede insan haklarını geliştirmek ve savunmak için çalışan kişi ve örgütün sıklıkla tehdit ve tacizlerle karşılaşmaları ve bu faaliyetleri sonucunda güvenlik eksikliğine maruz kalmalarıyla ilgili derin endişesini dile getirmiştir.²¹ Gerçekten de AGİT katılımcısı devletler de daha 1994 senesinde insan hakları savunucularının korunması gereksinimini onaylamışlardır.²²

15 İstanbul Belgesi, "Avrupa Güvenlik Şartı", İstanbul 1999, paragraf. 19.

16 BM İnsan Hakları Savunucuları Bildirgesi, paragraf. 2.

17 BM İnsan Hakları Konseyi Kararı A/HRC/RES/22/6, 21 Mart 2013, paragraf. 5 ve 11 (i).

18 ibid., Giriş, paragraf. 2. Ayrıca bkz. 66/164 sayılı BM Genel Kurul Kararı, insan hakları savunucularının önemli rolünü vurgulayan 8 ve 9. giriş paragrafları, UN Doc. A/RES/66/164, 11 Aralık 2011, s. 2.

19 Bkz. örneğin, 1991 Moskova Belgesi Girişi ve 2010 Astana Bildirgesi paragraf 6.

20 Bkz. örneğin, BM İnsan Hakları Savunucuları Özel Raportörünün BM İnsan Hakları Konseyi'ne sunduğu rapor, UN Doc. A/HRC/25/55, 23 Aralık 2013, paragraf. 57 ve 128.

21 Bkz. Kadın İnsan Hakları Savunucularıyla İlgili BM Genel Kurul Kararının girişi, UN Doc. A/RES/68/181, 18 Aralık 2013. Ayrıca bkz., 66/164 sayılı BM Genel Kurul kararı, Giriş paragraf. 3.

22 Budapeşte 1994.

15. Çalışmalarından dolayı karşılaştıkları risklerden dolayı, insan hakları savunucularının yerel, ulusal ve uluslararası düzeylerde özel ve artırılmış korumaya ihtiyaçları vardır. İnsan hakları savunucularının korunmasını güçlendirmek için bir ilk adım olarak AGİT katılımcısı devletler, insan hakları savunucularının önemli rolünü, faaliyetlerinin meşruiyetini ve bu risklerin varlığını kamuoyu nezdinde alenen kabul etmelidir.
16. Bazı insan hakları savunucu grupları, çalıştıkları özel konular, faaliyet gösterdikleri bağlam veya sosyal olarak dışlanmış ve marjinalleştirilmiş gruplara mensup oldukları veya bu gruplarla ilişkilendirilmeleri nedeniyle daha yoğun risk altındadır. Belli bir ülkedeki insan hakları durumuna ve özel koşullara bağlı olarak, daha yoğun risk altındaki spesifik insan hakları savunucu grupları aşağıdakilerle sınırlı olmamakla birlikte bu gruplardaki insanlar olabilmektedir:
 - Kadın insan hakları savunucuları, bir diğer deyişle, insan hakları savunuculuğu yapan her yaşta kadın ve kadının insan haklarını ve toplumsal cinsiyet eşitliğini savunan faaliyetler yürüten herkes²³ ki bunlara, başka konuların yanı sıra, toplumsal cinsiyet temelli şiddet ve anne sağlığı üzerine çalışanlar da dâhildir;
 - Romanlar, Sintiler, göçebeler, Afrika kökenli kişiler, mülteciler, göçmenler ve yerli halklar da dâhil olmak üzere, ulusal, etnik, dini ve dilsel azınlıklara mensup kişilerin haklarını savunan insan hakları savunucuları;
 - Zihinsel engelliler de dâhil olmak üzere engelli insan hakları savunucuları ve engelli bireylerin haklarını savunan kişiler;
 - İnsan hakları savunucusu olan LGBTİ kişiler ile cinsel yönelim, toplumsal cinsiyet kimliği, toplumsal cinsiyet ifadesi ve interseks durumu temelli ayrımcılık ve şiddetle mücadele eden kişiler;
 - Kolluk görevlileri, askeri personel, hâkimler ve avukatlar, kamu görevlileri, devlet memurları ve diğer devlet çalışanları, insan haklarından sorumlu kamu denetçisi ve İnsan Hakları Ulusal Kurumu çalışanları, gazeteciler ve diğer medya çalışanları gibi belli meslek gruplarına mensup insan hakları savunucuları;
 - İnsan hakları ihlalleriyle ilgili bilgileri ifşa eden kişiler (*whistleblowers*) ve bu tür bilgileri alan, elinde bulunduran veya yayımlayan kişiler;
 - Seçimlerle ilgili çalışanlar da dâhil olmak üzere, medeni ve siyasi haklar alanında belli insan hakları sorunlarıyla ilgili çalışan insan hakları savunucuları: düşünce ve ifade özgürlüğü, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü, sendika kurma, bunlara üye olma ve katılma hakkı, dini özgürlük ve vicdani ret hakkı gibi temel özgürlüklerin korunmasıyla ilgili çalışanlar ve militarizme karşı çalışan, barış ve güvenliği destekleyen insan hakları savunucuları;

23 "Kadın insan hakları savunucusu" terimi burada Aralık 2013 tarihli BM Genel Kurul kararında tanımlandığı şekilde kullanılmıştır. Bu tanıma, hem kadın olan insan hakları savunucuları hem de cinsiyeti her ne olursa olsun kadın haklarını ve toplumsal cinsiyet eşitliğini savunan kişiler dâhildir. Bkz., 68/181 sayılı BM Genel Kurul Kararı Giriş paragraf. 6.

- Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar alanında çalışan insan hakları savunucuları: sağlık, çevre veya arazi sorunlarıyla ve şirketlerin hesap verebilirliğiyle ilgili çalışanlar ve sosyal olarak dışlanmış ve marjinalleştirilmiş insanların haklarını savunanlar ki bunlara yoksullar ve evsizler, uyuşturucu bağımlıları ve HIV/AIDS ile yaşayan kişiler dâhildir ve çocuklar ve insan ticareti mağdurları da dâhil olmak üzere sömürüyle karşı karşıya olan kişilerle çalışan savunucular;
 - Kırsal kesimde veya uzak bölgelerde, ihtilafı veya uluslararası alanda tanınmayan topraklarda ve çatışmaların devam ettiği bölgelerde ya da çatışma sonrası toplumlarda çalışan insan hakları savunucuları ile insani kriz durumlarında, olağanüstü hallerde ve seçimler bağlamında çalışan insan hakları savunucuları.
17. Katılımcı devletler, kendi ülkelerindeki özel koşullara bağlı olarak bazı insan hakları savunucu gruplarının özel risk altında olduğunu kabul etmelidir. Bu nedenle, bu grupların korunması ve faaliyetlerinin desteklenmesine yönelik önlemler geliştirirken bu kişilerin kendine özgü ihtiyaçlarını dikkate almalıdır.

Devletin yükümlülüklerinin niteliği

18. Devletlerin, AGİT taahhütleri, onayladıkları uluslararası insan hakları sözleşmeleri ve uluslararası hukuk çerçevesindeki diğer ödevleri uyarınca, hem pozitif hem de negatif yükümlülükleri bulunmaktadır. İnsan haklarına saygılı olma yükümlülüğü ve insan hakları koruma ve hayata geçirme yükümlülüğü bu yükümlülükler arasında yer almaktadır..
19. BM İnsan Hakları Komitesi, Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi (MSHS) kapsamındaki pozitif ve negatif yükümlülüklerle ilişkin olarak MSHS'nin devletlerin Sözleşmede tanınan hakları ihlal etmekten kaçınmaları gerektiğini, ancak aynı zamanda özel kişilerin ve diğer tarafların eylemlerinden dolayı meydana gelebilecek zararları önlemek, cezalandırmak, soruşturmak veya tazmin etmek için uygun önlemleri almaları ve gereken özeni göstermeleri gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca, devletlerin MSHS kapsamındaki hukuki yükümlülüklerini yerine getirebilmeleri için yasal, yargısal, idari, eğitsel önlemlerin yanı sıra başka önlemler de almaları gerekmektedir.²⁴
20. İnsan haklarına saygı gösterme, bu hakları koruma ve hayata geçirme yükümlülüğü aynı zamanda insan haklarını savunanların hakları için de geçerlidir. Buna göre, devletler insan hakları savunucularının haklarını ihlal eden eylemlerden kaçınmakla kalmamalı; aynı zamanda insan hakları savunucularını korumak için adımlar atmalı ve bu kişilerin faaliyetlerini serbestçe, misilleme veya başka bir zarar yaşamaksızın yürütebilecekleri güvenli ve elverişli bir ortam yaratmaya yönelik reaktif ve proaktif önlemler almalıdır. Devletler, ayrıca, bireylerin ve grupların otoritelerle ve vatandaşlarla etkileşimlerinde insan haklarını savunmalarının

²⁴ BM İnsan Hakları Komitesi, 31 Sayılı Genel Yorum, "Devletlerin Sözleşmeden Doğan Hukuksal Yükümlülüklerinin Mahiyeti", UN Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add.13, 26 Mayıs 2004, paragraf. 6-8.

normal karşılanabilmesi için kendi toplumlarında insan hakları kültürünü geliştirmek için eğitime yönelik proaktif adımlar da atmalıydılar.

21. İnsan haklarına, ve daha spesifik olarak insan hakları savunucularının haklarına (ki buna insan haklarını savunma hakkı dahildir), saygı gösterme, bu hakları koruma ve hayata geçirme yükümlülüğü devletleri bir bütün olarak ilgilendirir. Örneğin, BM İnsan Hakları Komitesi'nin ifade ettiği gibi: "Sözleşmeden doğan yükümlülükler... devletler üzerinde bir bütün olarak bağlayıcıdır. Ulusal, bölgesel veya yerel, hangi düzeyde olursa olsun Devletin tüm organları (yürütme, yasama ve yargı) ve diğer devlet otoriteleri Taraf Devletin sorumluluğunu doğurabilecek bir konumdadır." Buradan, Devletin bütün organlarının her seviyede insan hakları savunucularının hakları ile ilgili sorumlulukları olduğu çıkmaktadır; örneğin yürütme erki ihlallerin başka bir devlet erkinin veya bir belediyenin eylemlerinden kaynaklandığını iddia etse dahi, böyle bir iddia devletin sorumluluğu ortadan kaldırmaz.²⁵ Ayrıca, devlet görevlisi veya organı gibi resmi bir statüye sahip olmasa da fiilen devlet organı gibi faaliyet gösteren birey veya grupların insan hakları savunucularına karşı gerçekleştirdikleri kanuna aykırı eylemlerden de devletler uluslararası hukuk kapsamında sorumlu tutulabilirler. Örneğin, bu tür kişi ya da grupların belli talimatlar çerçevesinde hareket ettikleri ya da eylemlerine devlet tarafından icazet verildiği haller sorumluluğu doğuran haller arasında yer almaktadır (Devletin devlet dışı aktörler tarafından gerçekleştirilen ihlallerle ilgili önleme ve cezalandırma sorumluluğu ile ilgili aşağıdaki bölüme bakınız).²⁶

İnsan hakları çalışmalarını güçlendirmek için güvenli ve elverişli bir ortam

22. BM İnsan Hakları Konseyi, devletlere "insan hakları savunucularının engellerle ve güvenlik sorunuyla karşılaşmaksızın serbestçe çalışabilecekleri güvenli ve elverişli bir ortam yaratmaları (...)." ²⁷ çağrısında bulunmuştur. Yine bu doğrultuda, AGİT katılımcısı devletler, "etkili demokratik kurumların, usule uygun yargı

25 Bkz. *Ibid.* paragraf 6-8. Ayrıca, bu bağlamda, İnsan Hakları Komitesi'nin Devletlerin MSHS kapsamındaki yükümlülükleri ile ilgili yorumlarına göre, devletlerin buradaki yükümlülükleri aynı zamanda kendi toprakları dışında da geçerlidir; örneğin, kendi toprakları dışında faaliyet gösteren devlet kuvvetleri. Bkz. 31 Sayılı Genel Yorum, paragraf 10.

26 Bkz *Duško Tadić Davası*, "1991'den İtibaren Eski Yugoslavya Topraklarında İşlenen Ciddi Uluslararası İnsancıl Hukuk İhlallerinden Sorumlu Olan Kişilerin Yargılanması için Uluslararası Mahkeme'nin Temyiz Dairesi Kararı, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, Dava No: IT-94-1-A, 15 Temmuz 1999. Bir yapıya sahip ve hiyerarşik olarak örgütlenmiş askeri gruplar söz konusu olduğunda devletler bu grupların devletin "genel kontrolü" çerçevesinde hareket etmeleri halinde bu grupların gerçekleştirdikleri eylemlerden sorumludurlar. "Genel kontrol" terimi devletin "askeri grubun örgütlenmesi, koordinasyonu veya planlanmasında bir rolünün bulunmasının yanı sıra o gruba mali destek sağlama, eğitim ve teçhizat tedarik etme ve operasyonel destek vermesi anlamına gelmektedir. Grubun ya da o grubun üyelerinin gerçekleştirdikleri eylemler, bu eylemlerin her birine ilişkin olarak kontrol eden devlet tarafından talimat verilip verilmemesinden bağımsız olarak fiilen devletin organlarının gerçekleştirdiği eylemler olarak kabul edilebilirler." Bkz. *ibid.* paragraf. 137.

27 Bkz. A/HRC/RES/22/6 sayılı BM İnsan Hakları Komisyonu Kararı, paragraf. 2. Benzer şekilde, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Avrupa Konseyi'ne üye devletlere "insan hakları savunucularının faaliyetleri için, bireylerin, grupların ve derneklerin (...) insan hak ve temel özgürlüklerinin korunması amacıyla serbestçe çalışmalarını yürütmelerine olanak sağlayan (...) elverişli bir ortam yaratmaları" için çağrıda bulunmuştur. Bkz. "İnsan Hakları Savunucularının Korunmasının İyileştirilmesi ve Çalışmalarının Desteklenmesi için Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Bildirgesi", paragraf 2; 6 Şubat 2008'de Bakanlar Komitesi tarafından kabul edilmiştir, <<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1245887&Site=CM>>.

süreçlerinin ve hukukun üstünlüğünün korunması altında herkesin insan hak ve temel özgürlüklerini tam olarak hayata geçirebileceği koşulları kendi bölgelerinde geliştirmeyi” taahhüt etmişlerdir. Bu taahhüt, “toplumun tüm birey ve gruplarının barışçıl tartışma yürütebileceği ve menfaatlerini ifade edebileceği güvenli ortamlar ve kurumlar geliştirmeyi de kapsamaktadır”.²⁸

23. BM İnsan Hakları Savunucuları Özel Raportörüne göre, güvenli ve elverişli bir ortama şunlar dâhildir: elverişli yasal, kurumsal ve idari çerçeve; savunuculara karşı işlenen ihlaller durumunda adalete erişimin sağlanması ve cezasızlığa son verilmesi; güçlü ve bağımsız bir insan hakları ulusal kurumu; kadın insan hakları savunucularına özellikle dikkate alan politika ve programlar; risk altındaki grupları özel olarak dikkate alan etkili koruma politikaları ve mekanizmaları; insan hakları savunucularının faaliyetlerine saygı gösteren ve bunları destekleyen devlet dışı aktörler; uluslararası insan hakları organlarına güvenli ve açık erişim; ve güçlü, dinamik ve çeşitlilik arz eden bir savunucu topluluğu.²⁹
24. Bu nedenle, böyle bir ortam insan hakları savunucularının fiziksel ve psikolojik bütünlüklerinin, özgürlük ve güvenliklerinin ve onurlarının etkin bir şekilde korunmasını ve insan haklarını savunma hakkının tam olarak kullanılabilmesi için hayati olan diğer temel insan haklarının hayata geçirilmesini gerektirmektedir.
25. Her ne kadar bu iki alan birbiriyle çok yakından ilişkili olsa da, Rehber İlkeler insan hakları savunucularının güvenliğine ve buradan da güvenli ve elverişli bir ortamın diğer unsurlarına ayrı olarak odaklanmaktadır.

I. İNSAN HAKLARI SAVUNUCULARININ KORUNMASINA DAYANAK TEŞKİL EDEN GENEL İLKELER

İnsan hakları savunucularının korunmasının uluslararası boyutunun tanınması

26. Katılımcı devletler “bu hak ve özgürlüklere saygı uluslararası düzenin temellerinden biri olması nedeniyle insan hakları, temel özgürlükler, demokrasi ve hukukun üstünlüğü ile ilgili temel meselelerin uluslararası alanı ilgilendirdiğini”³⁰ müteaddit kereler vurgulamışlardır. Katılımcı devletler ayrıca “AGİK İnsani Boyut kapsamında bulunan taahhütlerin tüm katılımcı devletleri doğrudan ve meşru bir şekilde ilgilendirdiğini ve sadece ilgili Devletin içişleri sayılamayacağını kategorik ve kesin bir şekilde beyan etmişlerdir.”³¹

28 Bkz. Bakanlar Konseyi'nin On Birinci Toplantısına Dair Belge, “AGİK Yirmi Birinci Yüzyılda Güvenlik ve İstikrara Karşı Tehditleri Ele Alma Stratejisi”, Maastricht 2003, paragraf. 36.

29 BM İnsan Hakları Savunucuları Özel Raportörünün Raporu, A/HRC/25/55, 23 Aralık 2013, paragraf. 61.

30 Moskova 1991, Giriş.

31 ibid. Ayrıca bkz., Lizbon Belgesi, Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi, “Yirmi Birinci Yüzyılda Avrupa için Ortak ve Kapsamlı bir Güvenlik Modeli Bildirgesi”, Lizbon, 1996, paragraf. 5; Avrupa Güvenlik Şartı, “Ortak Temellerimiz”, İstanbul 1999, paragraf. 7; Astana 2010, paragraf. 3 ve 6.

27. Benzer şekilde, İnsan Hakları Komitesi, devletin MSHS kapsamındaki yükümlülükleri ile ilgili olarak şunları ifade etmiştir: “her bir üye devletin, diğer tüm üye devletlerin yükümlülüklerini yerine getirmesiyle ilgili yasal menfaati bulunmaktadır. Komiteye göre “bu durum “insanların temel haklarıyla ilgili kuralların” herkese karşı ileri sürülebilir (*erga omnes*) bir yükümlülük olması gerçeğinden ve Sözleşmenin Başlangıç Bölümünün dördüncü paragrafında yer verilen ve Birleşmiş Milletler Şartı’nın insan hakları ve temel özgürlüklere evrensel olarak saygı gösterilmesini ve bunların gözetilmesini teşvik etme yükümlülüğünden” kaynaklanmaktadır.³²
28. Yukarıda yer verilen hususlara ilaveten, katılımcı tüm devletler insan haklarını savunma hakkının kullanılmasını kendi ülkelerinde olumsuz etkileyen her türlü güvenlik tehdidini veya diğer sorunları çözmek için iyi niyetli bir şekilde işbirliği yapmalıdır. Bir başka katılımcı Devletin, ülkelerindeki insan hakları savunucularının durumuyla ilgilenmesini dostane olmayan bir davranış olarak görmemelidirler. Katılımcı devletler, AGİT taahhütlerinin ruhuna uygun olarak ve insan hakları çalışmalarının genellikle sınırların ötesine uzandığı gerçeğini de dikkate alarak, kendi ülkelerini ilgilendiren ancak başka ülkelerden gelen insan hakları savunucuları tarafından yürütülen insan hakları faaliyetlerini de kolaylaştırmalıdır.³³

Devlet dışı aktörlerin hesap verebilirliği

29. Hangi kişilerin devlet dışı aktör olarak sınıflandırılabileceği konusunda birbirinden farklı tanımlar olsa da, bu Rehber İlkelerin amacı doğrultusunda bu terim geniş bir şekilde tanımlanmıştır. Buna göre devlet dışı aktörler terimi statüleri veya bir devletle olan resmi ilişkileri her ne olursa devletler dışındaki özel kişiler ve tüm diğer aktörleri kapsamaktadır. Dolayısıyla da diğerlerinin yanı sıra, siyasal ya da sosyal gruplar, devlet tarafından özel statüsü verilenler de dâhil olmak üzere dini önderler ve kurumlar, medya kuruluşları, tarım ve madencilik sektörlerinde çalışanlar gibi çokuluslu ve büyük ölçekli kuruluşlar da dâhil olmak üzere şirketler, özel güvenlik hizmeti sağlayıcıları, silahlı gruplar ve suç örgütleri devlet dışı aktörler arasında yer almaktadır.
30. Devlet dışı aktörlerin insan hakları savunucularının faaliyetleriyle ilişkisi bakımından, BM İnsan Hakları Konseyi “siyasi, sosyal ve dini liderler, iş dünyası ve medya liderleri de dâhil olmak üzere toplumun ve ilgili toplulukların tüm sektörlerinden liderleri insan hakları savunucularının önemli rolü ve faaliyetlerinin meşruiyeti konusunda kamuoyu nezdinde destek vermeye” davet etmiştir.³⁴

32 Bkz., BM İnsan Hakları Komitesi 31 Sayılı Genel Yorum, CCPR/C/21/Rev.1/Add.13, 26 Mayıs 2004, paragraf. 2.

33 Örneğin, Moskova Belgesinde, katılımcı devletler ayrıca “insani boyut koşullarını gözlemlemek için üye devletlerin herhangi birinden STÖ’lerin ülkelerine yapacağı ziyaretleri kolaylaştırmaya çalışacaklarını” taahhüt etmişlerdir. Bkz., Moskova 1991, paragraf. 43.4.

34 A/HRC/RES/22/6, paragraf. 18.

31. İş dünyası ile ilgili olarak, BM İnsan Hakları Konseyi tarafından kabul edilen İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri, iş dünyasındaki aktörlerin insan haklarına saygı göstermesi gerektiğini vurgulamaktadır; bir diğer deyişle, bu aktörler insan haklarını ihlal etmekten kaçınmalı ve yürüttükleri faaliyetlerin insan hakları üzerinde yarattığı olumsuz etkileri ele almalıdırlar. Bu amaçla, Rehber İlkelerde tavsiye edildiği üzere, iş dünyası aktörleri –büyükliklerine ve koşullarına göre- insan hakları üzerindeki etkilerini belirlemek, önlemek, azaltmak ve bu konularda hesap vermek için politika taahhütlerinde bulunmalı ve gereken özenin gösterildiği süreçler benimsemelidir; ayrıca insan hakları üzerinde neden oldukları ve katkıda buldukları olumsuz etkileri onarmak için süreçler geliştirmelidir.³⁵ Şirketler, faaliyetlerinin insan hakları savunucularının durumu üzerindeki etkisini özellikle dikkate almaları yönünde teşvik edilmelidir. Etki değerlendirmesi yürüten insan hakları savunucularını ve potansiyel olarak etkilenebilecek diğer grup ve paydaşları anlamlı istişareler yoluyla sürece dâhil etmelidirler.³⁶
32. Devlet dışı aktörler, faaliyetlerini destekleyerek ve geliştirerek insan hakları savunucularının daha fazla korumadan yararlanmasını sağlamada önemli bir rol oynamakla birlikte, insan hakları savunucularının hakları da dâhil olmak üzere, insan haklarını geliştirmede ve korumada esas sorumluluk devletindir.³⁷ Devletler bu itibarla insan hakları savunucuları devlet dışı aktörlerin gerçekleştirebilecekleri ihlallerden koruma ve bu tür ihlallerin önlenmesi, soruşturulması, cezalandırılması ve telafi edilmesi için etkili hukuki ve diğer tedbirleri alma yükümlülüğü altındadır..
33. Devletler, İş dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri doğrultusunda, kendi topkalarında ve/veya yetki alanında kayıtlı tüm şirketlere kendilerinden bütün faaliyetler esnasında insan haklarına saygı göstermelerinin beklendiğini açıkça dile

35 Bkz., Genel Sekreter Özel Temsilcisinin insan hakları ve ulus ötesi şirketler ve diğer şirketler konusundaki Raporu, John Ruggie, “İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri: Birleşmiş Milletlerin ‘Koruma, Saygı Gösterme ve Telafi Etme’ Çerçevesinin Uygulanması”, UN Doc. A/HRC/17/31, 23 Mart 2011, İlke 15. Rehber İlkeler BM İnsan Hakları Konseyi tarafından onaylanmıştır, bkz., A/HRC/17/31 sayılı Karar, 16 Haziran 2011, paragraf. 1. Konuyla ilgili ayrıca bkz., Büyük Ölçekli Kalkınma Projelerinde İnsan Hakları Savunucularının Durumu ile İlgili Özel Raportörün Raporu, UN Doc. A/68/262, 5 Ağustos 2013; ve İnsan Hakları ve Ulus Ötesi Şirketler ve Diğer Şirketlere İlişkin BM Çalışma Grubunun Raporları, örneğin, UN Doc. A/HRC/23/32, 14 Mart 2013, Bu belgede Çalışma Grubu, “sivil toplum örgütlerinin ve insan hakları savunucularının bazı şirket faaliyetlerinin insan hakları üzerindeki ağır olumsuz etkisi ile ilgili farkındalık yaratmada oynadıkları rol ve bu türden etkileri ele almaya çalışan ve mağdurların başvuru yollarına erişimini sağlamaya çalışan insan hakları savunucuları ve sivil toplum örgütlerinin maruz kaldıkları taciz, zulüm ve misillemeleri” ele almış (paragraf. 49), ve “mağdurların ve insan hakları savunucularının yargısal başvuru yollarına başvurduklarında maruz kaldıkları ağır taciz, zulüm ve misilleme iddiaları” içeren bilgiler konusunda endişe duyduklarını ifade etmiştir (paragraf. 47).

36 BM Genel Sekreteri’nin İş Dünyası ve İnsan Hakları Özel Temsilcisi ayrıca şirketlerin, gereken özeni gösterme çabalarında, “insan hakları savunucuları da dâhil olmak üzere güvenilir, bağımsız kaynaklarla” istişarede bulunmalarını tavsiye etmiştir. Bkz., “İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri”, 18. İlkeye İlişkin Yorum.

37 Bkz., BM İnsan Hakları Savunucuları Bildirgesi, Giriş paragraf. 7. Ayrıca bkz., Avrupa Konseyi “İnsan Hakları Savunucularının Korunmasının İyileştirilmesi ve Çalışmalarının Desteklenmesi için Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Bildirgesi”, 6 Şubat 2008, Giriş, paragraf. 9 ve BM Genel Kurulu Kararı A/RES/66/164, Giriş paragraf. 15.

getirmelidir.³⁸ Aynı şey, siyasi ve sosyal gruplar veya kurumlar ve medya için de söylenebilir. Bu nedenle, katılımcı devletler insan hakları savunucularının haklarını ihlal eden özel kişiler veya diğer devlet dışı aktörlerle işbirliği yapmaktan veya bunlardan hizmet almaktan kaçınılmalı ve sorumluların hesap vermelerini sağlamalıdır. Bu, özellikle de geleneksel olarak devlet makamları tarafından yürütülen işlevleri yerine getirmeleri için hizmet ilişkisi kurulan askeri ve güvenlik şirketleri ile diğer gruplar gibi özel aktörler söz konusu olduğunda daha da önemli bir hale gelmektedir. Yürürlükteki mevzuatın, politikaların ve uygulamaların devlet dışı aktörleri sorumlu tutmak için yeterli olmadığı durumlarda devletler bu amaçla düzenlemeleri değiştirmeli veya yeni yasa ve uygulamaları yürürlüğe koymalıdır.

Eşitlik ve ayrımcılık yasağı

34. MSHS'nin 26. maddesine göre: "Herkes yasalar önünde eşittir ve hiçbir ayırım gözetilmeksizin yasalarca eşit derecede korunur. Bu bakımdan, yasalar her türlü ayırımı yasaklayacak ve ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi ya da başka fikir, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum veya diğer statüler gibi, her bağlamda ayrımcılığa karşı eşit ve etkili korumayı temin edecektir." Ayrıca Sözleşmenin 2. maddesine göre "Bu Sözleşmeye Taraf her Devlet kendi ülkesinde yaşayan ve yetkisi altında bulunan bütün bireylere ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi ya da başka fikir, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum ya da başka bir statü bakımından hiçbir ayırım gözetmeksizin bu Sözleşmede tanınan hakları sağlamak ve bu haklara saygı göstermekle yükümlüdür." Benzer şekilde, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 2. maddesi Sözleşmede korunan ekonomik, sosyal ve kültürel hakların ayırım gözetmeksizin herkes için güvenceye almaktadır. Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme de (ICERD), 'siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel veya toplumsal yaşamın herhangi bir alanında, insan hakları ve temel özgürlüklerin tanınmasını, uygulanmasını, bu hak ve özgürlüklerden yararlanılmasını ortadan kaldırmak veya zayıflatmak amacıyla ya da etkisine yönelik, ırk, renk, soy ya da ulusal veya etnik kökene dayalı her türlü ayırım, dışlama, kısıtlama ya da tercih anlamında' tanımlanan 'ırk ayrımcılığı'na karşı koruma sağlamaktadır."³⁹
35. Ayrımcılığı yasaklayan hükümlere bölgesel insan hakları sözleşmelerinde de açık bir şekilde yer verilmiştir. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 1. ve 24.

38 "İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri", İlke 2. Yurtdışındaki özel şirketlerin eylemleriyle ilgili olarak BM İnsan Hakları Komitesi, örneğin, Almanya'yla ilgili sonuç gözlemlerinde bu ilkeyi hatırlatmış ve taraf devleti bu beklentiyi net bir şekilde ortaya koyma konusunda teşvik etmiş, yurtdışında faaliyet gösteren Alman şirketlerin faaliyetlerinden dolayı mağdur olan insanları korumak için sağlanan onarımların güçlendirilmesi için uygun önlemler almaya teşvik etmiştir. Bkz. "Almanya ile ilgili Sonuç Gözlemleri", UN Doc. CCPR/C/DEU/CO/6, 12 Kasım 2012, paragraf. 16. Şirketlerden kaynaklı insan hakları ihlallerini ele almak için kullanılan devlet temelli yargı mekanizmaları ile ilgili 26. İlke üzerine yazılan yorumda, Rehber İlkeler devletlerin "insan hakları savunucularının meşru ve barışçıl faaliyetlerinin engellenmemesini" sağlamayı tavsiye etmektedir.

39 Madde 1, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi.

maddeleri,⁴⁰ AİHS'in 14. maddesi ve AİHS'e Ek 12. Protokol,⁴¹ Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunmasına Dair Çerçeve Sözleşme'nin 4. maddesi ve Avrupa Birliği İrsal Eşitlik Yönergesi gibi diğer standartlar sözü edilen bu hükümlerin arasında yer almaktadır.⁴²

36. BM İnsan Hakları Komitesinin vurguladığı üzere, “ayrımcılık yasağı, ayrımcılık yapılmaksızın kanun önünde eşitlik ve yasalarca eşit korunma ile birlikte insan haklarının” dolayısıyla da insan hakları savunucularının “korunmasına yönelik temel ve genel bir ilkeyi içermektedir”.⁴³ MSHS'nin 26. maddesine uyarınca, yasalar önünde eşitlik ve yasalar tarafından eşit korunma, kanunların (ve aynı zamanda kanundan doğan uygulamaların) ayrımcı bir etki yaratmaması anlamına da gelmektedir. Dolayısıyla hem doğrudan hem de dolaylı olarak gerçekleştirilebilecek ayrımcılık yasaklanmaktadır. Dolaylı ayrımcılık kanunlarda görünürde ayrımcı olmayan bir hüküm belli grupları orantısız bir şekilde etkilediğinde ortaya çıkmaktadır. İnsan Hakları Komitesi tarafından belirtildiği üzere, kanunlar önünde eşitlik hakkı ve ayrımcılık görmeme hakkı devletlerin her alanda kamusal ve özel aktörler tarafından yapılan ayrımcılıkla mücadele etmelerini gerektirmektedir.⁴⁴
37. AĞİT katılımcısı devletler, insan haklarını ve temel özgürlükleri kullanan, kullanma niyetini ifade eden veya kullanmaya çalışan bireylerin ve ailelerinin bu hareketlerinden dolayı hiçbir şekilde ayrımcılığa uğramamalarını sağlamayı taahhüt etmişlerdir.⁴⁵ Buna göre, bu hak ve özgürlükleri insan hakların korunması ve hayata geçirilmesi için kullanan bireyler faaliyetlerinden dolayı ayrımcılığa maruz kalmamalıdır.
38. İnsan hakları savunucuları, “olağanüstü öneme sahip ve her şekilde tam olarak hayata geçirilmesi gereken” medeni, siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel ve başka hak ve özgürlükler de dâhil olmak üzere sahip oldukları tüm insan haklarını kullanırken ayrımcılığa karşı korunmalıdır.⁴⁶ Bu haklara, sağlık hizmetleri, konut, eği-

40 ACHR'nin 1. maddesi Sözleşmeden doğan tüm hakların ayırım gözetmeksizin korunmasını öngörür; ayrıca 24. madde kanunlar önünde eşit koruma hakkını düzenler.

41 AİHS'in 14. maddesinde yer alan ayrımcılık yasağı sınırlı niteliktedir ve sadece Sözleşmede yer alan hakların uygulanmasına ilişkin geçerliliği vardır. Ancak, AİHS 12. Ek Protokol'de genel bir ayrımcılık yasağı içermektedir.

42 2000/43/EC sayılı Konsey Yönergesi, 29 Haziran 2000, Irk veya Etnik Kökene Bakılmaksızın Herkese Eşit Muamele Edilmesi İlkesinin Uygulanması, <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0043:en:HTML>>.

43 BM İnsan Hakları Komitesi, “18 Sayılı Genel Yorum: Ayrımcılık Yasağı”, 10 Kasım 1989, paragraf. 1. İnsan Hakları Komitesi'ne göre, Kadına Karşı Her Türü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'nin (CEDAW) 1. maddesindeki “kadına karşı ayrımcılık” tanımına dayanarak “ayrımcılık” terimi Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 2. ve 26. maddelerinde belirtilen herhangi bir temelde yapılan ve herkesin eşit bir şekilde tüm hak ve özgürlüklerden yararlanmalarını hükümsüz hale getirme veya zedeleme amacı veya etkisi taşıyan farklı muamele, dışlama, sınırılma veya tercihtir. Bkz. ibid. paragraf. 7.

44 BM İnsan Hakları Komitesi, 28 Sayılı Genel Yorum, Madde 3, “Erkek ve Kadınlar Arasında Hakların Eşitliği”, UN Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add.10, 29 Mart 2000, paragraf. 31.

45 Viyana Toplantısı Sonuç Belgesi – Helsinki Konferansı Sonrası Üçüncü Takip Toplantısı, Viyana 1989, “Avrupa'da Güvenliğe İlişkin Sorunlar: İlkeler”, paragraf. 13.8.

46 Viyana 1989, paragraf. 12.

tim veya istihdam gibi kamu hizmetlerine eşit bir şekilde erişilmesi de dâhildir. Bu türden hizmetlere erişimde ayrımcılık genellikle insan hakları savunucularını susturmak veya insan hakları çalışmalarını engellemek için bir araç olarak kullanılmaktadır. Katılımcı devletler, insan hakları savunucularının ve ailelerinin başkalarıyla eşit şekilde kamu hizmetlerine erişebilmelerini sağlamalı ve insan hakları savunucularını, yürüttükleri insan hakları faaliyetlerinden ötürü kendilerinin ya da aile bireylerinin herhangi bir türde ayrımcılığa uğramaktan korumalıdır.

39. Ayrıca, bireyler, hak ve özgürlüklerin kullanılması sırasında yukarıda belirtilen temellerden herhangi birine dayalı olarak ayrımcılığa maruz bırakılmamalıdır. Bu ilke, örneğin, düşünce ve ifade özgürlüğüne, toplanma ve örgütlenme özgürlüğüne, ulusal veya etnik, dini ve dilsel azınlık veya başka grup mensupları gibi belli gruplar özelinde ayrımcı sınırlamalar getirerek bu türden ayrımcılığın, insan haklarını savunma hakkını başkalarıyla eşit şekilde serbestçe kullanmalarını engellediği durumlar için de geçerlidir.
40. Ayrımcılık yasağına uygun olarak, devletler, sığınmacı, mülteci, göçmen işçiler ve başkaları da dâhil olmak üzere milliyetleri veya devletsiz olma durumlarına bakmaksızın kendi topraklarında yaşayan ve yetki alanına tabi olan herkesin insan haklarından ve temel özgürlüklerden yararlanmasını gözetecektir.^{47 48} BM Ulusal, Etnik, Dini, Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi'ne göre: "azınlıklara mensup kişiler (...) hiçbir ayırım gözetilmeksizin bireysel olarak veya toplu halde haklarını kullanırlar."⁴⁹ Benzer şekilde, BM Engelli Hakları Sözleşmesi "bütün engelli kişilerin insan hakları ve temel özgürlüklerinden tam ve eşit olarak yararlanmalarını teşvik etmek, korumak ve hayata geçirmek"⁵⁰ gerektiğini vurgulamaktadır. BM Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'nin 3. maddesine göre "Taraf Devletler (...) erkeklerle eşit olarak insan hakları ve temel özgürlüklerinden yararlanmalarını ve bu hakları kullanmalarını garanti etmek amacıyla, kadının tam gelişmesini ve ilerlemesini sağlamak için yasal düzenleme dâhil bütün uygun önlemleri alacaklardır".⁵¹
41. MSHS bağlamında, İnsan Hakları Komitesi Sözleşmenin 2. ve 26. maddelerindeki ayrımcılık yasağı hükümlerini yorumlamış ve ayrımcılık temellerinden biri olarak yasaklanan 'cinsiyet' kavramına cinsel yönelim temelinde ayrımcılığın da dâhil

47 Viyana 1989.

48 Bkz., BM İnsan Hakları Komitesi, 31 Sayılı Genel Yorum, paragraf. 10.

49 Madde 3.

50 Madde 1.

51 CEDAW, Madde 3.

olduğunu ifade etmiştir.⁵² Avrupa Konseyi Bakanlar Kurulu'nun üye devletler için çıkardığı ve cinsel yönelim ve toplumsal cinsiyet kimliği temelinde yapılan ayrımcılıkla mücadele etmek için alınması gereken önlemleri içeren CM/Rec(2010)5 sayılı Tavsiye Kararı bu amaca ulaşmak için atılması gereken somut adımları belirlemektedir.⁵³

42. Bu doğrultuda, katılımcı devletler herkesin eşit bir şekilde insan haklarını savunma hakkını kullanmasını kolaylaştırmak için önlemler almalıdır. Bunu yaparken, bazı durumlarda, koşulları önemli ölçüde farklı olan kişilere farklı muamelede bulunma görevleri olabilir.⁵⁴ BM İnsan Hakları Komitesi'nin ifade ettiği üzere, eşitlik ilkesi, devletlerin bazen ayrımcılığa neden olan veya ayrımcılığın sürmesine neden olan koşulları hafifletmek veya ortadan kaldırmak için pozitif ayrımcılık yapmalarını gerektirebilir.⁵⁵ Ayrıca ICERD, koruma gereksinimi olan belli ırksal veya etnik grupların veya bireylerin uygun şekilde gelişimlerini sağlamak amacıyla özel önlemlerin alınmasına izin vermektedir.⁵⁶ Benzer şekilde, Ulusal Azınlıklar Çerçeve Sözleşmesi, Taraf Devletlerin, gerektiğinde, ulusal azınlıklara mensup kişilerin ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel yaşamın her alanında etkin eşitliğini sağlamak için yeterli önlemler almaları gerektiğini ve bu türden önlemlerin ayrımcılık sayılmayacağını ifade etmektedir.⁵⁷

52 BM İnsan Hakları Komitesi Görüşleri, *Toonen - Avustralya*, Bildirim No. 488/1992, U.N. Doc CCPR/C/50/D/488/1992, paragraf. 8.7. Amsterdam Antlaşması'nın 13. maddesi de Avrupa Birliği'nin "cinsel yönelime dayalı ayrımcılıkla mücadele etmek için gerekli eylemleri gerçekleştirmesini" öngörmektedir; AB Temel Haklar Şartı'nın 21(2). maddesi de cinsel yönelim dahil "her türlü temelde yapılan her türlü ayrımcılığı" yasaklamaktadır. Benzer şekilde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Salgueiro da Silva Mouta - Portekiz* davasında (Başvuru no. 33290/96, 21 Aralık 1999) AİHS'in 14. maddesi kapsamında ayrımcılığa karşı sağlanan korumanın cinsel yönelim temelli ayrımcılığı da kapsadığına hükmetmiş ve AİHS'in 14. maddesinde ayrımcılık temeli olarak sayılan konuların "...gibi başka herhangi bir temelde" ifadesinden de anlaşılacağı gibi örnek verme amacıyla olduğunu, tahdidi bir liste olmadığını ifade etmiştir. Ayrıca, 14. maddeyi genel bir ayrımcılık yasayısıyla tamamlayan AİHS'in 12. Protokolüne dair Açıklayıcı Raporu göre, Protokol cinsel yönelim temelli ayrımcılığa karşı da koruma sağlamaktadır, <<http://www.conventions.coe.int/Treaty/en/Reports/Htm/177.htm>>, paragraf. 20. Ayrıca, *Yogyakarta İlkeleri*'nde "cinsel yönelim veya toplumsal cinsiyet kimliği temelinde hiçbir ayırım yapılmaksızın herkes tüm insan haklarından yararlanma hakkına sahiptir" şeklinde vurgu yapılmaktadır. Bu ilkelere bağlayıcı bir AGİT uzlaşma belgesi olmamakla birlikte, İnsan Hakları Konseyi'nin sekiz Özel Raportörünün de aralarında bulunduğu bir grup insan hakları uzmanı tarafından geliştirilmiş ve kabul edilmiştir, dolayısıyla da faydalı bir yol göstericidir. Bkz., *Yogyakarta İlkeleri*, "Uluslararası insan hakları hukukunun cinsel yönelim ve toplumsal cinsiyet kimliği ile ilgili uygulanmasına dair ilkeler", ilke 2.

53 CM/Rec(2010)5 sayılı Tavsiye, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından 31 Mart 2010 tarihinde kabul edilmiştir, <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/hrpolicy/Publications/LGBT_en.pdf>.

54 Bkz., *Thlimmenos - Yunanistan (2000)* davası AİHM kararı, paragraf. 44: "Mahkeme, devletlerin birbirine benzer durumdaki kişilere nesnel ve makul gerekçe göstermeksizin farklı muamelede bulunması halinde 14. madde kapsamında Sözleşmede yer alan hakların kullanılmasında ayrımcılığa maruz bırakılmama hakkının ihlal edildiğini düşünmektedir [...] Ancak Mahkeme, 14. maddede yer alan ayrımcılık yasasının tek yönünün bu olmadığını düşünmektedir. Sözleşmede güvence altına alınan hakların kullanılmasında ayrımcılığa uğramama hakkı aynı zamanda devletler nesnel ve makul bir gerekçe göstermeden durumlari önemli ölçüde farklı olan kişilere farklı davranmadığında da ihlal edilmektedir."

55 BM İnsan Hakları Komitesi, 18 Sayılı Genel Yorum, 1989, paragraf. 10.

56 Madde 1(4) ICERD.

57 Madde 4 FCNM.

43. İnsan hakları savunucularını korumak için yürütülen eylemler, çoklu veya kesişen ayrımcılık mağdurları da dâhil olmak üzere ayrımcılığa karşı etkili yasal ve başka korumalar sağlayan kapsamlı ayrımcılıkla mücadele kanun ve politikalarıyla desteklenmelidir.⁵⁸ İnsan hakları savunucularını güçlendirmek ve güvenli ve elverişli bir ortam yaratmak için alınan önlemler ayrımcılığa maruz kalan insan hakları savunucularının kendilerine özgü ihtiyaçlarını dikkate alınmalıdır.
44. Özellikle de, insan hakları savunucularının korumasını güçlendirmek için yapılan her faaliyet, toplumsal cinsiyet etkileri bakımından incelenmeli ve istemeden kalıp yargıları ve dışlanma örüntülerini güçlendirme etkileri dikkate alınmalıdır. Bu doğrultuda, BM Genel Kurulu, “her yaştaki kadın insan hakları savunucularının maruz kaldığı sistemik ve yapısal ayrımcılık” ile ilgili endişelerini özel olarak dile getirmiş ve devletleri “bu kişileri korumak ve insan haklarının savunulması için güvenli ve elverişli bir ortam yaratma çabalarına toplumsal cinsiyet perspektifinin dâhil edilmesi için gerekli tüm önlemleri almaya” davet etmiştir.⁵⁹

Elverişli yasal, idari ve kurumsal çerçeve

45. Katılımcı devletlerin insan hakları savunucularının insan haklarını savunma hakkını serbestçe kullanmaları için onları güçlendiren güvenli ve elverişli bir ortam yaratmak ve pekiştirmek için yasal, idari ve diğer önlemleri almak gibi bir pozitif yükümlülüğü bulunmaktadır. BM İnsan Hakları Savunucuları Bildirgesi'nin 3. maddesine göre, ulusal hukuk, insan haklarını savunma hakkı da dâhil olmak üzere tüm insan haklarının ve temel özgürlüklerin uygulanması için bir hukuki çerçeve sağlamaktadır. Bu nedenle, devletin insan hakları konusundaki uluslararası yükümlülükleriyle tutarlı olmalıdır.⁶⁰ Ayrıca, tesis edilecek çerçeve geniş ve içerici bir istişare süreci yoluyla geliştirilmiş olmalıdır.
46. BM İnsan Hakları Konseyi özellikle devletlerin “potansiyel ihlallerden kaçınmak için insan hakları savunucularını etkileyen tüm yasal hükümlerin ve uygulamaların açıkça tanımlanmış, öngörülebilir olmasını ve geçmişte yürümemesini sağlamaları

58 CM/Rec(2010)5 sayılı Tavsiyeye getirilen Açıklayıcı Not, terimi şu şekilde açıklamaktadır: “Bir kişinin, ayrımcılığa karşı koruma altına alınmış en az iki farklı temelle bağlantısı nedeniyle veya en az böyle iki temel özel birleşiminden dolayı ayrımcılığa uğraması durumunda çoklu ayrımcılığın meydana geldiği söylenebilir. İkinci durum çoğu zaman kesişen ayrımcılık da adlandırılmaktadır. Mesela bir lezbiyen kadına bir heteroseksüel kadına yapılacak olandan daha az iyi muamele edilmesi fakat aynı zamanda bir gey erkekten de daha az iyi muamele edilmesi bunun bir örneğidir.”

59 BM Genel Kurul Kararı 68/181, Aralık 2013, paragraf. 5.

60 BM Bildirgesi'nin 3. maddesine göre: “İnsan hakları ve temel özgürlükler alanında Birleşmiş Milletler Şartı ve devletin diğer uluslararası yükümlülüklerine uygun olarak kabul edilen iç hukuk kuralları, insan hakları ve temel özgürlükler ve bu hak ve özgürlüklerin geliştirilmesi, korunması ve somut olarak gerçekleştirilmesi konusunda bu bildirmede amaçlanan tüm etkinliklerin uygulamaya konulması ve yerine getirilmesinin hukuki çerçevesini oluşturur.” Ayrıca bkz., A/HRC/RES/22/6 sayılı BM İnsan Hakları Konseyi Kararına göre, paragraf 3: “İnsan hakları savunucularının faaliyetlerini etkileyen mevzuat ve bunların uygulanması, Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi dahil, uluslararası hukuka uygun olmalı ve Evrensel olarak Tanınan İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Teşvik Edilmesi ve Korunmasında Bireylerin, Grupların ve Toplumsal Organlarının Hak ve Sorumlulukları Bildirgesi yol gösterici belge olarak benimsenmelidir; bu bağlamda insan hakları savunucularının çalışma ve faaliyetlerine uluslararası insan hakları hukukuna aykırı sınırlamalar getirilmesini kınamaktadır”.

gerektiğini” vurgulamıştır.⁶¹ BM İnsan Hakları Savunucuları Özel Raportörü, İnsan Hakları Konseyi’ne sunduğu yakın tarihli bir raporunda, bazı ülkelerde iç hukukun, uluslararası insan hakları hukuku ve standartlarını ihlal edecek bir şekilde, insan hakları savunucularının faaliyetlerini kısıtlamak ve savunucuların bu faaliyetlerini suç teşkil eden fiiller olarak düzenlemek amacıyla kullanılmasından ötürü duyduğu endişeyi dile getirmiştir (daha ayrıntılı bilgi için *Yargısal taciz, suçlu sayma ve keyfi gözaltı ve tutuklamalara karşı koruma* başlıklı aşağıdaki bölüme bakınız).⁶²

47. Bu nedenle, katılımcı devletler, sivil toplumla istişare halinde ve ilgili uluslararası kuruluşlardan aldığı teknik tavsiyeler doğrultusunda, insan haklarını koruma hakkını ilgilendiren tüm mevzuatı gözden geçirmeli ve uluslararası standartlarla uyumlu olmayan kanunları değiştirmeli ve kaldırmalıdır. Böyle bir çalışmaya, Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu (Avrupa Konseyi Venedik Komisyonu), AGİT/ODIHR ve AGİT Medya Özgürlüğü Temsilcisi gibi uluslararası kuruluşların görüşleri yol göstermeli ve uygulamaya dâhil edilmelidir. Ayrıca, ilgili politikalar, uygulamalar ve genel idari ve kurumsal çerçevenin işleyişi gözden geçirilmeli, insan haklarını savunma hakkının kullanılması önündeki engellerin kaldırılması için uygun önlemler alınmalıdır.
48. BM İnsan Hakları Konseyi, UİHK’lerin yürürlükteki mevzuatı sürekli izleme ve mevzuatın insan hakları savunucuları üzerindeki etkileri hakkında devleti bilgilendirme ve somut tavsiyelerde bulunma çalışmaları bakımından, Paris İlkelerine uygun olarak kurulan ve işleyen İnsan Hakları Ulusal Kurumlarının değerinin altını çizmiştir.⁶³
49. Katılımcı devletler ayrıca, kolluk kuvvetleri, yargı mensupları ve diğer kamu görevlilerinin insan haklarını savunma hakkı dâhil olmak üzere insan hakları savunucularının bütün haklarına saygı gösterme, bu hakları koruma ve hayata geçirme konusunda devletin yükümlülükleri ile ilgili eğitim almasını sağlamalıdır.⁶⁴
50. BM İnsan Hakları Komitesi, devletlerin Sözleşmeyle ilgili sadece kamu görevlileri arasında değil toplumun genelinde farkındalığı artırmaya yönelik eğitim tedbirleri

61 A/HRC/RES/22/6, paragraf. 11.

62 Bkz. BM İnsan Hakları Savunucuları Özel Raportörünün Raporu, A/HRC/25/55, 23 Aralık 2013, paragraf. 64.

63 Paragraf. 16. Ayrıca bkz., paragraf 2, “İnsan Hakları Savunucularının Korunmasının İyileştirilmesi ve Çalışmalarının Desteklenmesi İçin Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Bildirgesi”; burada insan hakları savunucularının haklarının ihlali ile ilgili getirdiği şikayetlerin çözülmesi için UİHK’lere şikayet alma, değerlendirme ve tavsiyede bulunma yetkisi verilmesi ve bu konudaki yeterliliklerini güçlendirilmesine dair tavsiyeler yer almaktadır. Ulusal Kurumların statüsüyle ilgili ülkeler, bir diğer deyişle ‘Paris İlkeleri’ 20 Aralık 1993 tarihli 48/134 sayılı BM Genel Kurul Kararıyla kabul edilmiştir. Paris İlkeleri, ulusal insan hakları kurumlarının rolü, kompozisyonu, statüsü ve işlevlerinin yanı sıra bağımsızlıkları için gerekli güvenceleri belirlemiştir. 1993 yılında UİHK’lerin geliştirilmesi ve güçlendirilmesi için kurulan İnsan Hakları Ulusal Kurumları Uluslararası Koordinasyon Komitesi (ICC), Paris İlkeleriyle uyumlu ulusal insan hakları kurumlarını değerlendirir ve akredite eder. İkelere buradan ulaşabilirsiniz: <<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/StatusOfNationalInstitutions.aspx>>.

64 Bkz. BM İnsan Hakları Konseyi Kararı A/HRC/RES/22/6, paragraf. 12.

ve başka tedbirler almaları gerektiğini ifade etmiştir.⁶⁵ Katılımcı devletler aynı zamanda insan hakları savunucularının haklarının korunmasıyla ilgili, bu Kılavuz İlkeler de dâhil olmak üzere, diğer uluslararası standartlar için de benzer tedbirler almalıdır.⁶⁶

İnsan hakları çalışmaları ile bağlantılı temel haklara getirilecek sınırlamalarda kanunilik, gereklilik ve orantılılık

51. Uluslararası insan hakları standartları çok kesin bir şekilde tanımlanmış birtakım parametreler dâhilinde belli haklara kısıtlama getirilmesine izin vermektedir. Bu haklara düşünce ve ifade özgürlüğü, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü (MSHS Madde 19, 21 ve 22; AİHS Madde 10 ve 11; ve Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi Madde 13, 15 ve 16); seyahat özgürlüğü (MSHS Madde 12, AİHS 4 No'lu Protokol Madde 2; ve Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi Madde 22); ve özel yaşama ve aile yaşamına saygı (AİHS Madde 8) dâhildir.⁶⁷ Mutlak hak olarak nitelenen haklar ve temel ilkeler hiçbir şekilde kısıtlanamaz.
52. BM İnsan Hakları Savunucularının Korunması Bildirgesi'nin 17. maddesine göre: “Bu bildirmede amaçlanan haklar ve özgürlüklerin kullanılmasında, bireysel olarak ve başkalarıyla birlikte hareket eden herkes, sırf başkalarının insan haklarını ve özgürlüklerini tanıma ve saygı gösterme amacıyla, aynı zamanda demokratik bir toplumda ahlak, kamu düzeni ve toplumun genel refahının adil gereklerinin sağlanması amacıyla belli uluslararası yükümlülüklerle uygun olarak belirlenen ve yasaca öngörülen sınırlamalara tabidir”.

65 BM İnsan Hakları Komitesi, 31 Sayılı Genel Yorum, “Devletlerin Sözleşmeden Doğan Hukuksal Yükümlülüklerin Mahiyeti”, BM Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add.13, 26 Mayıs 2004, paragraf. 7. İnsan hakları ihlallerinin önlenmesi için destekleyici ve elverişli ortamların geliştirilmesi için eğitim, öğretim vb. önlemleri almanın önemi ile ilgili olarak ayrıca bkz: İnsan Haklarının Geliştirilmesi ve Korunmasında Önleminin Rolü ile İlgili A/HRC/RES/24/16BM Sayılı İnsan Hakları Konseyi Kararı 27 Eylül 2013, paragraf. 3.

66 Ayrıca bkz. BM İnsan Hakları Savunucularının Korunması Bildirgesi, Madde 14 “Devletin, kendi yargı alanında bulunan tüm kişilere sivil, politik, ekonomik, sosyal ve kültürel haklarının anlaşılmasını kolaylaştırmak için yasal, yargısal, idari ve diğer alanlarda gerekli tedbirleri alma zorunluluğu vardır”. Madde 15'e göre: “Devletin, tüm öğrenim düzeylerinde, insan hakları ve temel özgürlüklerin eğitimi kolaylaştırma ve geliştirme ve avukatların, kolluk güçlerinin, silahlı kuvvetler personeli ile devlet görevlilerinin eğitimlerinden sorumlu olanların öğrenim programlarında insan hakları öğretimine uygun öğelere yer verilmesini dikkatle izleme sorumluluğu vardır.”

67 Özel yaşam ve aile hayatı ile ilgili olarak, MSHS'deki ilgili hüküm (MSHS Madde 17) ayrı bir sınırlama hükmü içermemektedir. Zira söz konusu madde bir kimsenin mahremiyetine, aile hayatına, evine veya haberleşmesine *keyfi veya hukuka aykırı* müdahale yapılmasına ve kişinin şeref ve itibarına hukuka aykırı saldırıda bulunulmasına karşı koruma sağlamaktadır. İnsan Hakları Komitesi'nin 17. madde ile ilgili Genel Yorumunda ifade edildiği üzere, “hukuka aykırı” tabiri, yasalarda öngörülen durumlar dışında hiçbir müdahale yapılamayacağı anlamına gelmekte ve kanunda öngörülen hallerin de Sözleşmede belirlenen hükümlere, amaç ve hedeflere uygun olması gerektirmektedir. “Keyfi müdahale” tabiri ile ilgili olarak, terimde keyfiyet kavramının bulunmaması, amaçla, yasayla öngörülmüş bir müdahale olması durumunda dahi bu müdahalenin Sözleşmede belirtilen hükümler, amaçlar ve hedeflere uygun olması gerektiğini ifade etmektedir. Müdahalenin her durumda söz konusu koşullarda makul olması gerekmektedir (bkz., BM İnsan Hakları Komitesi Genel Yorum No. 16, 23 Mart 1988, paragraf. 4 ve 5). Bir diğer deyişle, İnsan Hakları Komitesi'nin özel yaşam hakkına izin verilen sınırlamalarla ilgili gereklilikleri MSHS'nin 19., 21., ve 22. maddelerinde izin verilen sınırlamalarla ilgili gerekliliklere benzetmektedir. Ayrıca aşağıda *Özel Yaşamın Gizliliği Hakkı* ile ilgili bölüme bakınız. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. maddesi MSHS'nin 17. maddesi ile benzer ifadelerle sahiptir, dolayısıyla bu maddede de sınırlamalarla ilgili ayrı bir hüküm bulunmamaktadır.

53. Bu türden sınırlamaların yapılmasına izin verilen haklara getirilecek sınırlama aşığıdaki şartların tümüne uygun olmalıdır:
- a) Kanunla öngörölmüş olmalıdır;
 - b) İlgili uluslararası standartlarda yer verilen sınırlama gerekçeleriyle uygun olarak meşru bir amacı izlemelidir ve
 - c) Demokratik bir toplumda gerekli ve izlenen amaçla orantılı olmalıdır.⁶⁸
54. Hakların kullanılmasına getirilecek sınırlamalar için anılan bu koşullar birikimlidir ;⁶⁹ bir diğere deyişle, getirilecek herhangi bir sınırlama kanunilik, izin verilen temeller, gereklilik ve orantılılıkla ilgili şartların tamamını muhakkak karşılamalıdır. Devletler daima sınırlamaların hakkın özüne dokunmaması gerektiğii ilkesine de riayet etmelidir.⁷⁰ BM İnsan Hakları Komitesi, bir hak ile sınırlama arasındaki ilişkinin ve bir norm ile istisna arasındaki ilişkinin tersine çevrilmemesi gerektiğii ifade etmiştir.⁷¹ Kural olan özgürlüktür, sınırlama ise istisnadır.⁷²
55. Yasalarda öngörölmüş olma gerekliliğii, bireylerin davranışlarını uygun bir şekilde ayarlayabilmeleri için sınırlamaların resmi bir yasal zemininin olmasını ve bunu düzenleyen yasanın, açık, muğlaklıktan uzak ve kesin ifadelerle yazılmış olmasını içerir. Ayrıca, yasanın halka erişilebilir olması ve yasanın uygulanmasından sorumlu kişilere sınırlama getirme konusunda sınırsız bir takdir hakkı vermemesi gerekir.⁷³ Yasa, uluslararası insan hakları standartlarına uygun olmalıdır.
56. MSHS, ulusal güvenlik veya kamu güvenliğii, kamu düzenii, kamu sağlığıının veya ahlakın korunması veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunmasına yönelik sınırlamaları izin verilen gerekçeler olarak ve tahdidi bir şekilde saymaktadır. İfade özgürlüğü ile ilgili olarak, BM İnsan Hakları Komitesi, ifade özgürlüğü hakkıyla ilgili olarak “3’ncü paragrafta belirtilmemiş gerekçeler dışındaki temellerle, bu temeller Sözleşme ile korunan diğere haklara getirilecek kısıtlamalar için bir gerekçe olabilse bile, sınırlama getirilemeyeceğii; sınırlamaların yalnızca

68 Örneğii, bkz., ifade özgürlüğüne getirilen MSHS Madde 19(3)’e uygun sınırlamaların uyması gereken şartlarla ilgili BM İnsan Hakları Komitesi, 34 Sayılı Genel Yorum, Madde 19 “Düşünce ve İfade Özgürlüğü”, 12 Eylül 2011, UN Doc. CCPR/C/GC/34, paragraf. 22. İlgili uluslararası insan hakları standartları doğrultusunda, BM İnsan Hakları Konseyi’nin 22/6 sayılı Kararı devletleri “insan haklarının kullanılmasına müdahalede bulunan her türlü hüküm veya kararın, kanuni, orantılı, ayrımcılık gözetmeyen ve demokratik bir toplumda gerekli olması için uluslararası hukukta korunan temel ilkelere saygı göstermesini sağlamaya” davet etmektedir (paragraf. 11(d)).

69 Bkz., “Barışçıl Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü Özel Raportörünün Raporu”, UN Doc. A/HRC/23/39, 23 Nisan 2013, paragraf. 19.

70 BM İnsan Hakları Komitesi’nin 27 Sayılı Genel Yorumu, Madde 12, “Seyahat Özgürlüğü”, UN Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add.9, 2 Kasım 1999, paragraf. 13.

71 *ibid.*

72 Ayrıca bkz. Barışçıl Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü Özel Raportörünün raporu, UN Doc. A/HRC/20/27, paragraf. 16.

73 Bkz., BM İnsan Hakları Komitesi’nin 34 Sayılı Genel Yorumu, Madde 19 “Düşünce ve İfade özgürlüğü”, UN Doc. CCPR/C/GC/34, 12 Eylül 2011, paragraf. 25.

belirtilen özel amaçlar doğrultusunda uygulanacağını ve üzerine inşa edildikleri özel gereklilikle doğrudan ilişki olması gerektiğini” kaydetmiştir⁷⁴ AİHS’te de belli haklar bakımından izin verilen sınırlamalar için gerekçelerle listelenmiştir. Bu haklarla ilgili bütün hükümlerde, izin verilen sınırlama gerekçeleri yine tahdidi olarak sayılmıştır. Uluslararası standartlarda öngörülen meşru gerekçelere, ulusal mevzuatta ilave gerekçeler eklenmemelidir. AİHS’in 18. maddesine göre (haklara getirilecek kısıtlamaların sınırlanması) “Anılan hak ve özgürlüklere bu Sözleşme hükümleri ile izin verilen kısıtlamalar öngörülükleri amaç dışında uygulanamaz.” Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 30. maddesi de kısıtlamaların kapsamını sınırlayan benzer bir hüküm içermektedir.

57. “Gereklilik” ilkesi, müdahale için “zorlayıcı bir sosyal ihtiyaç” olması gerektiği anlamına gelir ve kısıtlamanın demokratik bir toplumda kabul edilebilir sınırlar içinde kalmasını gerektirir.⁷⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) “çoğulculuğu, hoşgörüyü ve açık fikirliliği” demokratik bir toplumun olmazsa olmaz unsurları olarak görmektedir.⁷⁶ Toplanma ve örgütlenme özgürlüğü Özel Raportörünün de ifade ettiği gibi, kısıtlamalar çoğulculuk, hoşgörü ve açık fikirlilik ilkelerine zarar vermemelidir.⁷⁷
58. Kısıtlamaların orantılı sayılabilmesi için aşırı geniş olmamaları gerekir ve meşru amaca ulaşmak için daima en az müdahaleci araç tercih edilmelidir. BM İnsan Hakları Komitesi şunları vurgulamıştır: “kısıtlayıcı önlemler orantılılık ilkesine uygun olmalıdır; koruyucu işlevlerini gerçekleştirmek için uygun olmalıdır; arzu edilen sonucu getirebilecek yöntemler arasında en az müdahaleci yöntem olmalıdır ve korunması istenen menfaatle orantılı olmalıdır”.⁷⁸ Ayrıca, Komiteye göre: “orantılılık ilkesi sadece kısıtlamayı çerçeveye oturtan kanunda gözetilmesi gereken bir ilke olmayıp, kanunu uygulayan idari ve yargısal otoritelerin de gözetmesi gereken bir ilkedir”.⁷⁹
59. Ayrıca, kısıtlama getiren yasalar, ayrımcılık yasağı gibi diğer temel insan hakları normlarıyla uyumlu olmalıdır.⁸⁰ Örneğin, genel ahlak gerekçesiyle getirilen kısıtlamalarla ilgili olarak BM İnsan Hakları Komitesi şunları ifade etmiştir: “ahlak kavramı çok sayıda sosyal, felsefi ve dini gelenekten türemektedir; dolayısıyla, ahlakı korumak için getirilen kısıtlamalar sadece tek bir gelenekten türemiş ilkelere

74 BM İnsan Hakları Komitesi, 34 Sayılı Genel Yorum, paragraf. 22.

75 Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne göre, “‘gerekli’ sıfatı Madde 10/2 anlamında ‘zorlayıcı bir toplumsal ihtiyaç’ anlamına gelmektedir. Bkz., *Steel ve Morris – Birleşik Krallık*, Başvuru no. 68416/01, 15 Şubat 2005.

76 *ibid.*

77 Bkz., UN Doc. A/HRC/C/20/27, paragraf. 17 ve 81.

78 BM İnsan Hakları Komitesi’nin Madde 12’yle ilgili 27 Sayılı Genel Yorumu, paragraf. 14.

79 *ibid.*, paragraf. 15.

80 Bkz., İnsan Hakları Komitesi, 34 Sayılı Genel Yorum, paragraf. 26: “Madde 19, paragraf 2’de sayılan hakları kısıtlayan yasalar, ... Sözleşme’nin 19. maddesi, 3. paragrafında yazılı kesin şartlara uygun olmakla kalmamalı, ayrıca bu yasaların kendileri de Sözleşmede belirtilen hükümlere, amaçlara ve hedeflere uygun olmalıdır. Yasalar, Sözleşme’nin ayrımcılık yasağıyla ilgili hükümlerini ihlal etmemelidir. Yasalar, fiziksel ceza gibi Sözleşmeye uygun olmayan cezalar öngörmemelidir.”

dayanmamalıdır”.⁸¹ Komite şöyle devam eder: “bu türden kısıtlamalar insan haklarının evrenselliği ve ayrımcılık yasağı ilkesi ışığında anlaşılmalıdır”.⁸²

60. Benzer şekilde, BM İnsan Hakları Konseyi, devletleri “genel ahlakı korumaya yönelik yasaların uluslararası insan hakları hukukuyla uyumlu olmasını sağlamaya” davet etmiş ve “kamu güvenliğini ve kamu düzenini sağlamaya yönelik yasaların, ayrımcılık yasağı da dâhil olmak üzere uluslararası insan hakları hukukuyla uyumlu açıkça tanımlanmış hükümler içermesi ve bu tür yasaların, başka hakların geliştirilmesi ve korunması için hayati önem taşıyan ifade özgürlüğü, örgütlenme ve barışçıl toplanma özgürlüğü dâhil herhangi bir insan hakkını engellemek için kullanılmaması” gerektiğini ifade etmiştir.⁸³
61. Düşünce ve ifade özgürlüğü ile ilgili içtihadında, BM İnsan Hakları Komitesi, Sözleşmenin demokratik bir toplumda engelsiz ifadeye verdiği değer, kamusal ve siyasi şahıslarla ilgili kamusal tartışmalar bağlamında özellikle yüksek olduğunu ifade etmiştir.⁸⁴ Bunun nedeni şöyle ifade edilir: “bilgi edinme ve ifade özgürlükleri bütün özgür ve demokratik toplumların temel taşlarıdır. Bu toplumların özü gereği, yurttaşların yürürlükteki siyasi sistem veya iktidardaki siyasi partilere alternatifler konusunda kendilerini bilgilendirmelerine izin verilmeli, müdahale veya cezalandırılma korkusu olmaksızın hükümetlerini eleştirebilmeli veya kamuoyu nezdinde açıkça değerlendirebilmelidir”.⁸⁵
62. Aynı insan haklarının hayata geçirilmesi için vazgeçilmez diğer haklar için de söylenebilir. Bu nedenle, gereklilik ve orantılılık ilkelerine uygunluk eşliği, söz konusu kısıtlamalar insan hakları çalışmalarını ile bağlantılı olarak uygulanan hak kısıtlamalarında özellikle daha yüksektir.

II. İNSAN HAKLARI SAVUNUCULARININ FİZİKSEL BÜTÜNLÜKLERİ, ÖZGÜRLÜK VE GÜVENLİKLERİ VE ONURLARI

A. Tehdit, saldırı ve diğer ihlallere karşı koruma

63. BM İnsan Hakları Savunucularının Korunması Bildirgesi'nin 12 (3) maddesine göre “Devlet, bu bildirmede amaçlanan hakların meşru kullanımı çerçevesinde şiddet, tehdit, misilleme eylemi, fiili veya hukuksal ayrımcılık, baskı veya diğer keyfi hareketlere karşı, bireysel olarak ve başkalarıyla birlikte hareket eden tüm kişilerin yetkili otoritelerce korunması için gerekli tüm önlemlerin alınmasını sağlar.”

81 *ibid.* ve MSHS'nin 18. Maddesi ile ilgili 22 sayılı Genel Yorum, UN Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add.4, 27 Eylül 1993, paragraf. 8.

82 İnsan Hakları Komitesi'nin 9. madde ile ilgili 34 Sayılı Genel Yorumu, paragraf. 32.

83 Bkz., A/HRC/RES/22/6 Sayılı İnsan Hakları Konseyi Kararı, paragraf. 4 ve 11(g).

84 Bkz., *Bodrozic - Sırbistan ve Karadağ*, ile ilgili İnsan Hakları Komitesi'nin Görüşü, Bildirim No. 1180/2003, Ekim 2005.

85 *ibid.* dipnot 8, Diğerlerinin yanı sıra, *Aduayom ve Diğerleri - Togo*, kararındaki Görüş, Bildirim No. 422-424/1990, 12 Temmuz 1996.

64. MSHS'nin 6. ve 7. maddeleri, AİHS'in 2. Ve 3. maddeleri ile Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 4. ve 5. maddeleri devletlerin kendi topraklarında ve yetki alanlarında bulunan-insan hakları savunucuları dâhil- herkesi yaşam hakkı ihlallerine karşı ve işkence ve kötü muamele ile ilgili mutlak yasaklar doğrultusunda korumasını gerektirir. AGİT katılımcısı devletler şu ilkeleri vurgulamışlardır: “herkes yaşam hakkına sahiptir [...] ve hiç kimse işkence ve diğer zalimane, gayriinsani veya küçültücü muamele veya cezaya maruz bırakılamaz”.⁸⁶ Ayrıca, işkence ve diğer zalimane, gayriinsani veya küçültücü muamele ve cezayı ortadan kaldırmak için ortak AGİT taahhütlerini tam anlamıyla uygulama konusundaki istekliliklerini yeniden onaylamışlar; işkence ve kötü muameleyle mücadele etmek ve bunu önlemek için kararlı, sürekli ve etkili önlemler alma yolundaki çabalarını yoğunlaştırmayı, işkence mağdurlarının tam rehabilitasyonunu sağlamayı taahhüt etmişlerdir.⁸⁷
65. Yine de, bazı katılımcı devletlerdeki insan hakları savunucuları faaliyetleri sonucunda tehdit ve şiddet eylemleriyle karşılaşmaya devam etmektedir. Bu eylemlere, cinayet, işkence ve diğer kötü muamele türleri dâhildir. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, “ulusal ve uluslararası düzeydeki tüm çabalara rağmen gazeteciler dâhil insan hakları savunucularının sıklıkla hak ihlallerinin mağduru olduklarını, tehdit ve saldırılara maruz kaldıklarını” üzülerik ifade etmiştir.⁸⁸ BM İnsan Hakları Konseyi ve BM Genel Kurulu “tehdit, saldırı ve sindirme eylemleri nedeniyle insan hakları savunucularının karşı karşıya kaldığı risklerin ciddi niteliklerinden dolayı” derin endişelerini dile getirmişlerdir.⁸⁹ BM Sözleşme Organları da AGİT katılımcısı çeşitli devletlerde insan hakları savunucularına karşı gerçekleşen tehditler, saldırılar ve cinayet gibi diğer şiddet eylemlerine dair haberlerden endişe

86 Bkz., Bakanlar Konseyi'nin On Altıncı Toplantısı'nın Belgesi, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 60. Yıl-dönümü Dolayısıyla Kabul Edilen Bakanlar Bildirgesi (Helsinki 2008).

87 Bkz., Bakanlar Konseyi'nin On Yedinci Toplantısı'nın Belgesi, “İşkence ve Diğer Zalimane İnsanlık Dışı veya Küçük Düşürücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme'nin 25. Yıldönümü vesilesiyle Kabul Edilen Bakanlar Bildirgesi” (Atina 2009), paragraf. 8 ve 9. İşkence ve diğer kötü muamele türlerinin yasaklanması ile ilgili daha önceki AGİT taahhütleri için bkz. Viyana 1989, paragraf. 23.4; Kopenhag 1990, paragraf. 16.1; Yeni bir Avrupa için Paris Şartı (Paris 1990); Budapeşte 1994, paragraf. 20; İstanbul 1999, “Avrupa Güvenlik Şartı: III. Ortak Yanıtlarımız”, paragraf. 24; ve Bakanlar Konseyi'nin On Üçüncü Toplantısı'nın Belgesi (Ljubljana 2005), Karar No. 12/05: Ceza Adaleti Sistemlerinde İnsan Haklarını ve Hukukun Üstünlüğünü Korumak.

88 “İnsan Hakları Savunucularının Korunmasının İyileştirilmesi ve Çalışmalarının Desteklenmesi İçin Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Bildirgesi” Giriş Bölümü, kabul tarihi: 6 Şubat 2008.

89 22/6 Sayılı BM İnsan Hakları Konseyi Kararı'nın, UN Doc. A/HRC/RES/22/6, 21 Mart 2013 ve 66/164 Sayılı BM Genel Kurul Kararı'nın, UN Doc. A/RES/66/164, 19 Aralık 2011, giriş bölümlerine bakınız. Özellikle kadın insan hakları savunucularına karşı tehdit ve saldırılar ile ilgili olarak bkz., 68/181 sayılı BM Genel Kurul Kararı, UN Doc. A/RES/68/181, 18 Aralık 2013.

duyduklarını dile getirmişlerdir.⁹⁰ Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi (AKPM) bazı ülkelerde insan hakları savunucularına karşı gerçekleştirilen en ciddi saldırıların –cinayet, kaçırma ve işkence dâhil- halen uygun şekilde soruşturulmamış olduğunu üzülererek ifade etmiştir.⁹¹ Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri raporlarında benzer endişeleri dile getirmiştir.⁹²

66. AGİT bölgesinde bazı ülkelerde insan hakları savunucularına karşı gerçekleştirilen yaygın tehdit ve saldırı türleri arasında, sözlü ve fiziksel taciz; evlerinin, işyerlerinin ve araçlarının kundaklanması veya bombalı saldırıya uğraması; ekipmanlarının ve diğer mülklerinin imha edilmesi veya bunlara el konulması; baskınlar, toplantılar ve diğer polislik faaliyetleri bağlamında insan hakları savunucularına karşı aşırı güç kullanılması; gözaltında işkence ve diğer kötü muamele türleri ve insan hakları savunucularının kaçırılması, zorla kaybedilmesi ve hatta öldürülmesi sayılabilir. Bu türden ihlaller sadece insan hakları savunucularının kendilerine karşı gerçekleştirilmekle kalmayıp çocukları dâhil ailelerine karşı da gerçekleştirilmektedir. İnsan hakları savunucuları ve aileleri hedef haline gelmektedir çünkü failler insan hakları çalışmalarını engellemeyi, belli türdeki insan hakları çalışmalarına karşı misilleme yapmayı veya sadece korku salmayı amaçlamaktadır. Çoğu durumda, insan hakları savunucularının maruz kaldıkları güvenlik risklerinin uzun vadeli olduğu ve onları susturmayı amaçlayan ihlal örüntüsünün bir parçası olduğu görülmektedir.

67. Bu türden ihlaller şiddet kullanan siyasi gruplar, silahlı gruplar, suç örgütleri, özel güvenlik şirketleri vb. gibi devlet dışı aktörler ya da devlet görevlileri tarafından veya bunların onayı, desteği ve rızasıyla gerçekleştirilmektedir. Bazen, şiddet

90 Örneğin bkz., “BM İnsan Hakları Komitesi’nin Ukrayna ile ilgili Sonuç Gözlemleri”, UN Doc. CCPR/C/UKR/CO/7, 22 Ağustos 2013, paragraf. 20; “BM İnsan Hakları Komitesi’nin Sırbistan ile ilgili Sonuç Gözlemleri”, UN Doc. CCPR/C/SRB/CO/2, 20 Mayıs 2011, paragraf. 21; “BM İnsan Hakları Komitesi’nin Özbekistan ile ilgili Sonuç Gözlemleri”, UN Doc. CCPR/C/UZB/CO/3, 7 Nisan 2010, paragraf. 24); “BM İnsan Hakları Komitesi’nin Rusya Federasyonu ile ilgili Sonuç Gözlemleri”, UN Doc. CCPR/C/RUS/CO/6, 24 Kasım 2009, paragraf. 16; “BM İşkenceyle Mücadele Komitesi’nin Rusya Federasyonu ile ilgili Sonuç Gözlemleri”, UN Doc. CAT/C/RUS/CO/5, 11 Aralık 2012, paragraf. 12; “BM İşkenceyle Mücadele Komitesi’nin Belarus ile ilgili Sonuç Gözlemleri”, UN Doc. CAT/C/BLR/CO/4, 7 Aralık 2011, paragraf. 25; “BM İşkenceyle Mücadele Komitesi’nin Türkmenistan ile ilgili Sonuç Gözlemleri”, UN Doc. CAT/C/TKM/CO/1, 15 Haziran 2011, paragraf. 13; “BM İşkenceyle Mücadele Komitesi’nin Azerbaycan ile ilgili Sonuç Gözlemleri”, UN Doc. CAT/C/AZE/CO/3, 8 Aralık 2009, paragraf. 21.

91 Bkz., Avrupa Konseyi’ne üye ülkelerde insan hakları savunucularının durumu ile ilgili AKPM Kararı 1891 (2012), 27 Haziran 2012, paragraf. 3. Cinayet dahil olmak üzere fiziksel bütünlüğe karşı tehdit ve saldırılarla ilgili örnekler ve bu ihlallerdeki cezazırlıkla ilgili örnekler için bkz., Kararla İlgili Açıklayıcı Notlar (Doc. 12957, Hukuk İşleri ve İnsan Hakları Komitesi raporu, Raportör: Ms Reps), özellikle paragraf. 9-12 ve 28-31. İnsan hakları savunucularının fiziksel bütünlüklerine karşı saldırılarla ilgili raporlar için AKPM raportörünün Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan ziyaretleri ile ilgili bilgi notuna bakınız, Hukuk İşleri ve İnsan Hakları Komitesi, “Avrupa Konseyi’ne Üye Ülkelerde İnsan Hakları Savunucularının Korunmasının ve Rolünün Güçlendirilmesi, Güney Kafkasya bölgesindeki insan hakları savunucularının durumu ile ilgili bilgi notu (Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan)”, AS/Jur (2014) 03, 24 Ocak 2014.

92 Bkz., örneğin, Avrupa’da göçmenlerin korunması ile ilgili rapor, burada raportör insan hakları savunucularına karşı aşırı sağ gruplar tarafından gerçekleştirilen saldırı haberlerinden bahsetmiştir. Bkz., “Avrupa’da Göçmen Haklarının Korunması, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiserliği Tarafından Düzenlenen İnsan Hakları Savunucularıyla Yuvarlak Masa Toplantısı, Paris, 5 Ekim 2012”, CommDH(2013)9, 18 Nisan 2013, paragraf. 31-32.

uygulayan grupların neden olduğu ihlaller kamu görevlileri tarafından alenen veya zimnen meşrulaştırılmaktadır.⁹³

68. Katılımcı devletlerin insan haklarına saygı gösterme, bu hakları koruma ve hayata geçirme yükümlülükleri onların insan hakları savunucularına karşı herhangi bir tehdit veya şiddet eyleminden kaçınmalarını, devlet dışı aktörlerin bu eylemlerine karşı onları korumalarını ve güvenliklerini sağlamak için proaktif önlemler almalarını gerektirmektedir. BM Genel Kurulu, kararlarında düzenli olarak devletlere insan hakları savunucularının korunmasını sağlamaları için çağrıda bulunmaktadır. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, “insan hakları savunucularına karşı gerçekleştirilen saldırıları veya tacizleri önlemek için etkili önlemler almaları, bu türden eylemlerin bağımsız ve etkili bir şekilde soruşturulmasını sağlamaları ve sorumluları idari tedbirler ve/veya ceza yargılamaları yoluyla sorumlu tutmaları konusunda” ısrarlarını dile getirmiştir.⁹⁴ Benzer şekilde, BM Genel Kurulu, “insan hakları savunucularına karşı şiddet eylemlerini ve ihlalleri önleme konusunda devletlerin, gereken özeni göstermeleri, belli risklere maruz kalan insan hakları savunucularına karşı tehditleri, tacizi ve şiddeti önlemek için pratik adımlar atmaları ve ihlallerden sorumlu olanları bağımsız soruşturmalar yoluyla gecikmeksizin adalete teslim ederek cezasızlıkla mücadele etmeleri” yolunda devletlere çağrıda bulunmuştur.⁹⁵

Cezasızlık ve etkili başvuru yolları

69. BM Genel Kurulu, devletlere defaten çağrıda bulunarak insan hakları savunucularına karşı devlet ve devlet dışı aktörler tarafından gerçekleştirilen saldırılar, tehditler ve sindirme eylemleri konusundaki cezasızlığa son vermek için uygun önlemleri almalarını istemiştir.⁹⁶ Ancak, insan hakları savunucularına karşı tehdit ve şiddet eylemleri ile ilgili soruşturmalar genellikle failleri tespit etmekte yetersiz kalmakta, kovuşturmalar -eğer başlatılırsa- sorumluları genellikle adalete teslim edememektedir. BM İnsan Hakları Savunucuları Özel Raportörüne göre, insan hakları savunucularına karşı işlenen ihlallerle ilgili görev süresi boyunca gündeme getirdiği en büyük ve sistematik sorunlardan biri cezasızlıktır.⁹⁷

93 Bkz., örneğin, BM İnsan Hakları Savunucuları Özel Raportörünün Aralık 2013 tarihli raporu: “Özel Raportör, özel şirketler dâhil olmak üzere devlet dışı aktörlerin savunuculara karşı işlenen, damgalama, tehdit, taciz, saldırı, ölüm tehdidi ve öldürme gibi hak ihlallerine karıştığına dair inandırıcı bilgiler ve iddialar almaya devam etmektedir. Saldırılar bazen, lojistik destek sağlamak suretiyle veya eylemlere açıkça veya örtük bir şekilde göz yummak suretiyle devletler tarafından doğrudan veya dolaylı olarak desteklenen gruplar tarafından gerçekleştirilmektedir.” (UN Doc. A/HRC/25/55, paragraf. 103).

94 “İnsan Hakları Savunucularının Korunmasının İyileştirilmesi ve Çalışmalarının Desteklenmesi İçin Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Bildirgesi”, 6 Şubat 2008, paragraf. 2(iv).

95 Bkz. BM Genel Kurul Kararı A/RES/68/181, paragraf. 9

96 Bkz., A/RES/66/164 Sayılı BM Genel Kurul kararı, paragraf. 8. Ayrıca bkz., önceki BM Genel Kurul kararları: A/RES/64/163, A/RES/62/152, A/RES/60/161 ve A/RES/59/192.

97 Bkz., BM İnsan Hakları Savunucuları Özel Raportörünün Raporu: A/HRC/25/55, 23 Aralık 2013, paragraf. 73.

70. AĞİT katılımcısı bazı devletlerde insan hakları savunucuları, ihlallerle ilgili şikâyetlerin ciddiye alınmadığını, kendilerine yöneltilen tehditlerin önemsenmediğini veya bu türden iddialar olduğunda kapsamlı bir soruşturma yürütme konusunda genel bir isteksizlik olduğunu bildirmektedirler. Bunun nedeni bazen kolluk kuvvetlerinin insan hakları savunucularına yönelik tehdit ve saldırılara cevap vermedeki kapasite eksikliği olabildiği gibi, bazen de insan hakları savunucularının maruz kaldıkları risk ve ihlallerin ağırlığının takdir edilememesi olabilmektedir. Bazen de, kamu görevlileri bu türden eylemlere doğrudan karıştıkları için veya sorumluları ve/veya amaçlarını veya ideolojilerini üstü kapalı bir şekilde destekledikleri için bu durum görülmektedir. Soruşturmalar kovuşturmayaya yol açtığına dahi, süreç genellikle uzatılmakta veya kovuşturma sadece eylemleri icra edenler hakkında başlatılmakta ve insan hakları savunucularına karşı saldırı emrini verenler adalete teslim edilmemektedir. Sıklıkla, kovuşturmalar sorumluları adalete teslim etmekte başarısız kalmakta veya çok hafif cezalar ve hatta beraat kararlarıyla sonuçlanabilmektedir.
71. BM İnsan Hakları Savunucuları Bildirgesi'nin 9(5). maddesine göre, "Kendi yetki alanında bulunan tüm topraklarda, insan hakları ve temel özgürlükler ihlalinin var olduğuna inanmak için nedenler bulunduğunda devletin gecikmeksizin ve yansız bir soruşturma sürdürmesi veya olayın aydınlığa kavuşması için dava açılmasını dikkatle gözetmesi gerekir."
72. Bir soruşturmanın etkili olabilmesi için çeşitli temel gerekliliklere uymalıdır. Soruşturma:
- Yeterli olmalıdır: sorumluları tespit etme ve cezalandırma kapasitesine sahip olmalıdır;
 - Kapsamlı olmalıdır: içerik bakımından kapsamlı ve diğer şeylerin yanı sıra ihlale yol açan sistematik ihlalleri tespit etme kapasitesine sahip olmalıdır;
 - Tarafsız ve bağımsız olmalıdır: soruşturmayı yürütmekle sorumlu olanlar, söz konusu soruşturmada adı geçenlerle herhangi bir şekilde ilişkili olmamalıdır;
 - İvedi olmalıdır: soruşturmalar derhal başlatılmalı ve makul bir süre içinde tamamlanmalıdır;
 - Hesap verebilirliği sağlamak için ve özellikle "otoritelerin hukukun üstünlüğüne uygun davrandıkları konusunda kamuoyunun güvenini korumak ve kanun dışı eylemlerde işbirliği yaptığı veya bunları hoş gördüğü izlenimini önlemek için" soruşturma ve sonuçları yeterli düzeyde kamuoyu denetimine tabi olmalıdır.⁹⁸
73. Aşırı güç kullanımı, işkence ve diğer kötü muamele iddiaları ile ilgili soruşturmalarda ve kolluk kuvvetlerinin görevi kötüye kullandıklarına dair diğer iddialarda,

98 "Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Ciddi İnsan Hakları İhlalleri İçin Cezasızlığa Son Verilmesine İlişkin Kılavuz İlkeler", Bölüm VI. Etkili Soruşturma Kriterleri, 30 Mart 2011'de kabul edilmiştir, <<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1769177>>.

BM Sözleşme organları devletlere düzenli olarak çağrıda bulunarak bu türden eylemlerle ilgili şikâyetleri kabul eden ve bunları soruşturabilen bağımsız kurumlar kurmalarını istemektedir.⁹⁹ Ayrıca, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, devletlerin, UİHK'lere insan hakları savunucularının haklarının ihlal edilmesiyle ilgili şikâyetleri alabilme, değerlendirme ve sorunun çözülmesi için tavsiyede bulunma yetkisi verilmesini ve uygun durumlarda mevcut yeterliliklerinin ve kapasitelelerinin güçlendirilmesini tavsiye etmiştir.¹⁰⁰ Her koşulda, şikâyetçiler şikâyetle buldukları için kendilerine yöneltilebilecek kötü muameleye, sindirmeye veya misillemelere karşı korunmalıdır.¹⁰¹ Bu durum ayrıca insan hakları savunucularının şikâyetle buldukları için misilleme niteliğinde soruşturmalara veya kovuşturmalara maruz bırakılmaması gerektiği anlamına gelmektedir.

74. Soruşturma sonucunda, bir insan hakları savunucusuna karşı gerçekleştirilen saldırıda failin sorumluluğu tespit edildiği takdirde, bu kişilerin devlet görevlisi veya devlet dışı aktörler olmasına bakılmaksızın devletin bu kişileri cezalandırma yükümlülüğü vardır.¹⁰² BM İşkencenin Önlenmesi Komitesi'nin, devletin işkenceyi önlemek için etkili önlemler alma yükümlülüğüne ilişkin söyledikleri doğrultusunda, sadece doğrudan failerin değil, emir komuta zincirindeki kişilerin de sorumluluğunu soruşturmak ve tespit etmek elzemdir.¹⁰³
75. İhlallerin bir ast tarafından gerçekleştirilmiş olması, amiri sorumluluğundan muaf tutmaz. Özellikle de cezai sorumluluğun tespit edildiği ve ast tarafından bir suç işlendiğini veya işlenmek üzere olduğunu amirin bildiği veya bilmesi için nedenlerin olduğu ve buna rağmen suçu önlemek veya cezalandırmak için gereken tüm önlemleri almadığı durumlarda böyle bir muafiyet söz konusu olamaz. Astın sorumluluğu ile ilgili olarak, failin devletin veya amirin emri üzerine eylemi gerçekleştirmesi astı sorumluluğundan muaf tutmaz.¹⁰⁴ Kanun dışı bir emri yerine

99 Bkz., örneğin, "BM İşkencenin Önlenmesi Komitesi'nin Kırgızistan ile ilgili Sonuç Gözlemleri", UN Doc. CAT/C/KGZ/CO/2, 20 Aralık 2013, paragraf. 6; "BM İşkencenin Önlenmesi Komitesi'nin Tacikistan ile ilgili Sonuç Gözlemleri", UN Doc. CAT/C/TJK/CO/2, 21 Ocak 2013, paragraf. 15; "BM İşkencenin Önlenmesi Komitesi'nin Ermenistan'la ilgili Sonuç Gözlemleri", UN Doc. CAT/C/ARM/CO/3, 6 Temmuz 2012, paragraf. 12; "BM İşkencenin Önlenmesi Komitesi'nin Litvanya ilgili Sonuç Gözlemleri", UN Doc. CAT/C/LTU/CO/2, 19 Ocak 2009, paragraf. 14; ve "BM İnsan Hakları Komitesi'nin Azerbaycan ile ilgili Sonuç Gözlemleri", CCPR/C/AZE/CO/3, 13 Ağustos 2009, paragraf. 11.

100 *Op. cit.* "İnsan Hakları Savunucularının Korunmasının İyileştirilmesi ve Çalışmalarının Desteklenmesi İçin Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Bildirgesi", paragraf. 2(v).

101 Bkz., "BM İşkencenin Önlenmesi Komitesi'nin Tacikistan ile ilgili Sonuç Gözlemleri", UN Doc. CAT/C/TJK/CO/2, paragraf. 15.

102 Bkz., örneğin, BM İnsan Hakları Komitesi'nin 31 Sayılı Genel Yorumu, "Devletlerin Sözleşmeden Doğan Hukuksal Yükümlülüklerinin Mahiyeti", UN Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add.13, 26 Mayıs 2004, paragraf. 18.

103 Bkz., BM İşkencenin Önlenmesi Komitesi'nin 2 Sayılı Genel Yorumu, "Taraf Devletlerce 2. Maddenin Uygulanması", UN Doc. CAT/C/GC/2, 24 Ocak 2008, paragraf. 9.

104 Ancak, emir ve talimatlara uyulması, astların mahkûmiyetine etki edebilir. Bkz., "Cezasızlıkla Mücadele Yoluyla İnsan Haklarının Geliştirilmesi ve Korunması İçin Güncellenmiş İlkeler Dizisi", UN Doc. E/CN.4/2005/102/Add.1, 8 Şubat 2005, ilke 27. Ayrıca bkz., "Ciddi İnsan Hakları İhlallerinde Cezasızlığın Ortadan Kaldırılması İçin Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Kılavuz İlkeleri, bölüm XIII. Astların Hesap Verebilirliği. Ayrıca bkz., "Kolluk Görevlilerinin Güç ve Ateşli Silah Kullanımıyla ilgili Temel İlkeler", Suçun Önlenmesi ve Suçlulara Yapılacak Muamelelerle ilgili Sekizinci Birleşmiş Milletler Kongresi'nde kabul edilmiştir, Havana, Küba, 27 Ağustos ila 7 Eylül 1990, ilkeler 24 ve 26.

getirmeyi reddeden bir asta cezai yaptırım uygulanamaz veya bu kişiye disiplin cezası verilemez.¹⁰⁵

76. Yetkili bir otorite tarafından ciddi insan hakları ihlallerinden sorumlu olduğu tespit edilen veya cezasızlığı devam ettiren veya hoş gören bütün kamu görevlileri görevlerinden alınmalı veya başka uygun disiplin süreçlerine tabi tutulmalıdır.¹⁰⁶ Bu prosedürler işlenen suçun ağırlığına uygun, etkili ve orantılı olan bir ceza kovuşturması ve gereken hallerde mahkûmiyeti de içermelidir.^{107 108} Başka şeylerin yanı sıra, verilen cezalar bu türden eylemlerin hoş görülmeceğini göstermeli ve caydırıcı etkiliye sahip olmalıdır.
77. İnsan hakları çalışmalarının demokratik toplumlardaki önemi ve insan hakları savunucularına yönelik tehdit ve şiddetin sadece mağdur üzerinde değil, diğer insan hakları savunucuları üzerinde de bir korku oluşturma çabasında olduğunu göz önüne alındığında, katılımcı devletlerin bu suçların cezalandırılmasına ilişkin ulusal mevzuatlarında bu türden amaçları ağırlaştırıcı unsur olarak tanımları gerekmektedir.¹⁰⁹
78. İnsan hakları savunucuları belli bir sosyal gruba karşı hoşgörüsüzlük saikiyle yürütülen şiddet eylemlerinin hedefi olmuşsa, otoriteler bu türden suçları ilgili nefret suçları kapsamında cezalandırmalıdır. Etnik kökenleri, dinleri 'ırkları', uyrukları, toplumsal cinsiyetleri, engellilikleri veya başka durumlarından ötürü kendileri de nefret suçları bağlamında hassas olan grupların haklarını korudukları için insan hakları savunucularına karşı yapılan saldırılar bu türden suçlar arasında yer almaktadır. İlgili nefret suçları yasaları, hedef alınan kişilerin bu grupların mensubu olması veya yürüttükleri insan hakları faaliyetlerinden dolayı bu gruplarla ilişkilendirilen kişilere yönelik olması halinde her iki durumda da uygulanmalıdır. Katılımcı Devletler, AGİT taahhütleriyle uyumlu bir şekilde, gerektiğinde nefret suçuyla mücadele etmek için spesifik ve duruma özgü yasalar çıkarmalı ve bu türden suçların ağırlığının dikkate alındığı etkili cezalar getirmelidir.¹¹⁰ Yürürlükteki mevzuatı göden geçirenken, katılımcı Devletlere, başka kaynakların yanı

105 Bkz., "Kolluk Görevlilerinin Güç ve Ateşli Silah Kullanımıyla İlgili Temel İlkeler", ilke 25.

106 Bkz., "Ciddi İnsan Hakları İhlallerinde Cezasızlığın Ortadan Kaldırılması İçin Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Kılavuz İlkeleri", III. Bölüm, Cezasızlığın Önlenmesi İçin Genel Önlemler, paragraf. 7.

107 Bir soruşturmanın etkili olması için karşılaması gereken şartlar aynı zamanda kovuşturma aşaması için de geçerlidir. *ibid.* VIII. Bölüm, Kovuşturmalar.

108 *ibid.* X. Bölüm: Mahkûmiyet kararları.

109 Bu bağlamda iyi bir örnek, her ne kadar AGİT bölgesindeki bir ülke olmasa da, El Salvador'un ceza kanunudur. Buna göre, eğer bir suç, mağdurun insan haklarını ve temel özgürlükleri geliştirmek ve korumak için sahada yürüttüğü çalışmalar saikiyle işlenmişse, cezai sorumluluk için ağırlaştırıcı neden kabul edilmektedir. El Salvador Ceza Kanunu'nun 30. maddesine bakınız. <<http://www.asamblea.gob.sv/eparlamento/indice-legislativo/buscador-de-documentos-legislativos/codigo-penal>>.

110 Bkz., AGİT Bakanlar Konseyi, 9/09 sayılı Karar, "Nefret Suçlarıyla Mücadele", Atina, 1-2 Aralık 2009, <<http://www.osce.org/cio/40695>>.

sıra, AGİT/ODIHR'in *Nefret Suçları – Bir Uygulama Kılavuzu* başlıklı yayını yol göstermelidir.¹¹¹

79. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin ifade ettiği gibi, “cezasızlık, kurumların veya devlet görevlilerinin ciddi insan hakları ihlallerine dikkatli ve gereken özenle tepki vermemelerinden kaynaklanmakta veya bu nedenlerden ötürü kolaylaştırılmaktadır. Cezasızlığın olduğu bir ortamda devlet kurumları ile idari ve adli süreçlerin her aşamasında hataların olduğu gözlemlenebilir.”¹¹² Cezasızlığı destekleyen bir kurumsal kültürle mücadele edebilmek için Devletler ayrıntılı politikalar geliştirmeye ve diğer türlü pratik önlemleri almaya davet edilmektedir. Bunların arasında ulusal düzeyde insan haklarına saygılı bir kültürü geliştirmek, uygun eğitim ve kontrol mekanizmaları kurmak veya bunları güçlendirmek, yolsuzlukla mücadele politikaları geliştirmek, ilgili otoritelerin yükümlülüklerinin farkına varmalarını sağlamak ve bu yükümlülüklere uymayanlar için uygun yaptırımlar getirmek, ciddi insan hakları ihlalleri konusunda sıfır tolerans politikası uygulamak ve kamuoyuna hak ihlalleriyle ilgili ve bu ihlaller karşısında kamu otoritelerinin tepkileri ile ilgili bilgi vermek yer almaktadır.¹¹³
80. Devletler “yargı sistemlerini güçlendirmeye ve hak ve özgürlükleri ihlal edilenler için etkili başvuru yolları tesis etmeye” davet edilmiştir.¹¹⁴ Bu türden başvuru yolları erişilebilir ve etkili olmalıdır.¹¹⁵ AGİT katılımcısı devletler etkili bir başvuru yolunun bir parçası olarak yeterli adli yardım isteme ve alma hakkını kabul etmişlerdir.¹¹⁶
81. BM İnsan Hakları Komitesi ayrıca, belli insan kategorilerinin özel hassasiyetlerinin dikkate alınabilmesi için bu türden başvuru yollarının uygun şekilde adapte edilmesi gerektiğini vurgulamıştır.¹¹⁷ BM Genel Kurulu, kadın insan hakları savunucularına karşı işlenen ihlal ve istismarlardaki cezasızlığın birkaç nedende dolayı halen özellikle endişe verici olduğunu vurgulamıştır. Bu bağlamda, raporlama, belgeleme, soruşturma ve adalete erişimin yanı sıra cinsel şiddet ve bu türden ihlallerin neden olduğu damgalama dâhil toplumsal cinsiyet temelli şiddetin ele alınmasında toplumsal engeller ve kısıtlamalar söz konusu faktörler arasındadır.¹¹⁸ Bu nedenle

111 Bkz., AGİT/ODIHR, “Nefret Suçu Yasaları – Pratik Kılavuz”, 2009. İlişkilendirme konusunda bkz. s. 49-51.

112 “Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin Ciddi İnsan Hakları İhlallerinde Cezasızlığın Ortadan Kaldırılması İçin Kılavuz İlkeleri”, Bölüm I. Cezasızlıkla Mücadele Etme Gereksinimi, paragraf. 2.

113 *ibid.* Bölüm III. Cezasızlığın Önlenmesi İçin Genel Önlemler.

114 İnsan Hakları Savunucularının Korunmasının İyileştirilmesi ve Çalışmalarının Desteklenmesi İçin Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Bildirgesi, paragraf. 2(iii).

115 Bkz., BM İnsan Hakları Komitesi'nin 31 sayılı Genel Yorumu, paragraf. 15, “Sözleşmeden doğan hakların etkili bir şekilde korunmasının yanı sıra, Taraf Devletler bireylerin bu hakların iadesi için erişilebilir ve etkili önlemlere sahip olmalarını sağlamalıdır.” İnsan haklarının ve temel özgürlüklerinin ihlal edildiğini iddia edenler için başvuru yollarıyla ilgili AGİT insani boyut taahhütleri için örneğin bkz: Viyana 1989, paragraf. 13.9; Paris 1990; Kopenhag 1990, paragraf. 11; Ljubljana 2005; ve Helsinki 2008.

116 Kopenhag 1990, paragraf. 11.

117 İnsan Hakları Komitesi'nin 31 Sayılı Genel Yorumu, paragraf. 15.

118 Bkz., BM Genel Kurul Kararı A/RES/68/181, 18 Aralık 2013, Giriş paragraf. 10.

Taraf Devletler, -örneğin, bu gruplara adli yardım ve başka türlü destekler verecek- kadın insan hakları savunucularının ve özel risk altındaki diğer insan hakları savunucu gruplarının adalete etkili erişimlerinin olmasını temin etmelidir.¹¹⁹

82. Ayrıca, BM İnsan Hakları Komitesi şunları ifade etmiştir: “etkili başvuru yolu hakkı bazı durumlarda, devam eden ihlalleri durdurmak ve bu türden ihlallerin neden olduğu zararı ilk fırsatta onarmak için, Devletlerin geçici veya ara dönem önlemleri geliştirmelerini ve uygulamalarını gerektirebilir.”¹²⁰ Her durumda, şiddete ve başka ihlallere maruz kalan insan hakları savunucularının (ve/veya ailelerinin) uygun giderimi elde etme hakkı vardır.
83. Giderim terimi yaygın olarak eski hale iade, maddi tazminat, rehabilitasyon, tatmin ve bir daha tekrarlanmama garantisini içerecek şekilde kullanılmaktadır. Mümkün olan tüm hallerde mağdurun durumu eski hale iade yoluyla ihlal öncesi duruma getirilmelidir. Eğer bu mümkün değilse, maddi olarak tespit edilen her bir zarar için (örneğin, fiziksel veya zihinsel zarar ve hukuksal yardım ve diğer uzman yardımları ve diğer hizmetler için gerekli masraflar) maddi tazminat ödenmelidir. Rehabilitasyon gerekli tıbbi, psikolojik, hukuki ve sosyal hizmetleri içermelidir. Tatmin ise, davanın koşullarına göre çeşitli önlemleri içerebilmektedir, örneğin, devam eden ihlallerin sonlandırılması için etkili adımlar atılması; hakikatin kamuoyuna duyurulması; mağdurun, ailesinin veya mağdura yakın başka kişilerin şerefini, itibarını ve haklarını iade eden resmi bir beyan veya mahkeme kararı ve kamuoyu nezdinde özür dilenmesi ve faillerin uygun şekilde yaptırıma tabi tutulmaları. Son olarak, bir daha tekrarlanmama garantisini de etkili önleyici tedbirleri içermelidir.¹²¹

Koruma politika, programlar ve mekanizmalar

84. BM Genel Kurulu Üye Devletlere birçok kez “yerel ve ulusal düzeyde insan hakları savunucularının korunmasını sağlamak için gereken tüm önlemleri almaları” çağrısında bulunmuştur.¹²² Bu türden tüm önlemler, insan hakları savunucularının karşı karşıya kaldığı ciddi risklerin kökteki nedenleriyle mücadele etmek amacıyla insan hakları faaliyetleri için güvenli ve elverişli bir ortam yaratmayı hedefleyen tutarlı bir çerçeveye sağlam bir şekilde oturtulmalıdır. En üst düzeydeki devlet yetkililerinin, ilgili ulusal ve yerel otoritelerin, kamuoyu açıklamaları ve meydana

119 Örneğin, Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi (CERD) İsveç’le ilgili Sonuç Gözlemlerinde, üye devletin, ayrımcılık mağduru kişilere başvuru yolları güvencesi vermek amacıyla İsveç devletine şu tavsiyede bulunmuştur “ayrımcılık davalarında süreci kolaylaştırmak için bireylere ve derneklere maddi yardım sağlanması yolunda Ombudsmanın önerdiği tedbirlerin uygulanması (...) ve adli yardım sisteminin güçlendirilmesi.” Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi, “Sonuç Gözlemleri: İsveç”, UN Doc. CERD/C/SWE/CO/19-21, 23 Eylül 2013, paragraf. 21.

120 BM İnsan Hakları Komitesi’nin 31 Sayılı Genel Yorumu, paragraf. 19.

121 Bkz., “Ağır Uluslararası İnsan Hakları Hukuku İhlalleri ve Ciddi Uluslararası İnsancıl Hukuk İhlallerinin Mağdurlarının Çözüm ve Tazminat Hakkına Dair Temel İlkeler ve Kurallar”, 16 Aralık 2005 tarihli 60/147 Sayılı Genel Kurul Kararıyla kabul ve ilan edilmiştir, paragraf. 20-24.

122 Bkz. A/RES/64/164 Sayılı BM Genel Kurul Kararı, paragraf. 4, ve insan hakları savunucuları ile ilgili daha önceki Genel Kurul kararları. Üçüncü ülkelerdeki insan hakları savunucularının korunmasıyla ilgili daha ayrıntılı bilgi için aşağıdaki *Uygulama Çerçevesi* başlıklı bölüme bakınız.

gelen saldırılar, tehditler ve diğer ihlallerle ilgili gecikmeksizin verilen kınama mesajları da dâhil olmak üzere, insan hakları savunucularının statüsü ve durumu ve bu kişilerin çalışmalarının meşruiyeti ile ilgili kamuoyuna yapılacak açıklamalar daha iyi koruma ve önleme sağlanması yolunda bir ilk adımdır.¹²³

85. AGİT bölgesinde ve başka yerlerde, risk altındaki insan hakları savunucuları için koruma önlemlerinin alınmasına yönelik özel ihtiyaca göre geliştirilmiş programların olmadığı durumlarda, yakın güvenlik tehditlerine verilen cevapların genellikle yavaş ve etkisiz olduğu bildirilmektedir. Koruma önlemlerinin sağlanması konusunda koordinasyon eksikliğine ve uzun bürokratik prosedürlere, sıklıkla insan hakları savunucularının karşı karşıya kaldığı güvenlik sorunlarının devlet yetkilileri tarafından ciddiye alınmaması, tehdit ve ihlallerin soruşturulmasındaki isteksizlikleri eşlik etmektedir. İnsan hakları savunucularının karşılaştığı sorunların ve devletin bu kişileri koruması gerektiğinin yeterince anlaşılmasının yanı sıra, faaliyetlerinin öneminin kabul edilmemesi ve daha genel koruma sağlamaya yönelik maddi kaynak ayrılması söz konusudur. Sonuç olarak, yakın risk altındaki insan hakları savunucuları genellikle, fiziksel ve psikolojik koruma, güvenli yerlere yeniden yerleştirilme vb. yeterli destekten mahrum bırakılmaktadır.
86. BM İnsan Hakları Savunucuları Özel Raportörü, gerektiğinde fiziksel ve psikolojik koruma sağlamak ve bu amaçla maddi kaynak tahsis etmek için Devletlerin kamu politikaları ve özel kurumsal mekanizmalar geliştirmelerini tavsiye etmiştir.¹²⁴ Özel Raportör ayrıca, koruma programlarının geliştirilmesi için bir dizi asgari rehber ilkeler sunmuş, Devletlerin bu türden programları geliştirirken ve gözden geçirirken insan hakları savunucularıyla istişarede bulunmalarını tavsiye etmiştir. Koruma programlarının yapısı kanunla tanımlanmalıdır; federal devletlerde ise koruma programları federal kanunlarda tanımlanmalı ve federal yönetim tarafından yönetilmelidir. Koruma programları koruyucu tedbirlerin gerekebileceğini önceden bilmek ve bunları devreye sokmak için erken uyarı fonksiyonları içermelidir. Ayrıca, risk altındaki insan hakları savunucularının ailelerinin güvenliği için bir değerlendirme olanağı sunulmalıdır. Programa dâhil olan güvenlik ve kolluk kuvveti görevlileri özel olarak ve uygun şekilde eğitilmeli, fiziksel koruma önlemleri uygun eğitim almamışlarsa üçüncü taraflara sözleşmeyle devredilmemelidir. Son olarak, koruma programına yeterli maddi kaynak ayrılmalıdır.¹²⁵
87. BM İnsan Hakları Savunucuları Özel Raportörü, pek çok devletin risk altındaki insan hakları savunucularının korunmasını sağlamak için tanık koruma programlarını tek mekanizma olarak kullandığını tespit etmiştir. Çoğu durumda, bu programlar söz konusu amaç için tasarlanmadığından insan hakları savunucularının güvenliğini sağlamak için yeterli olmamaktadır.¹²⁶ Bu nedenle, ilke olarak, tanık

123 Bkz., BM İnsan Hakları Savunucuları Özel Raportörünün raporu, HRC/13/22/ paragraf. 114.

124 Bkz., BM İnsan Hakları Savunucuları Özel Raportörünün raporu, A/HRC/25/55, paragraf. 84 ve 131.

125 Bkz. *ibid.* paragraf. 88 ve A/HRC/13/22, 30 Aralık 2009, bu bölümde insan hakları savunucularının güvenliği ve korunması konusu ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

126 Bkz., A/HRC/13/22, paragraf. 71-74.

koruma programları özel olarak geliştirilmiş insan hakları savunucusu koruma programlarının yerine kullanılmamalıdır. Devletler bu programları insan hakları savunucularını koruma açısından merkezi bir konuma yerleştirecekse, bu programların insan hakları savunucularının özel ihtiyaçlarını karşılaması ya da uygun ek önlemleri içermesini güvence altına almalıdırlar.

88. Risk altındaki insan hakları savunucularının fiziksel ve psikolojik koruması için katılımcı Devletler tarafından kullanılan sistem her ne olursa olsun, koruma programlarının korumaya en çok ihtiyacı olanlar tarafından erişilebilir olması ve bunları yöneten mekanizmaların adil, bağımsız ve saydam bir şekilde faydalanıcıların tam katılımıyla işlemeleri özellikle önemlidir. Uygulanan her türlü koruyucu önlem ilgili insan hakları savunucusu ile birlikte kararlaştırılmalıdır. Ayrıca, kolluk kuvvetlerinin ve yargı görevlilerinin insan hakları savunucularının karşılaştığı güvenlik risklerini tespit edebilmeleri ve ele alabilmeleri için yeterli eğitimi almaları ve durumla ilgili duyarlılık kazanmaları elzemdir. Bu türden programlara dâhil olan görevlilerin yeterlilikleri ve dürüstlükleri de insan hakları savunucularıyla otoriteler arasındaki güveni sağlamak için vazgeçilmezdir. Zira güven, herhangi bir koruma programının işleyebilmesi için önemli bir önkoşuldur. İnsan hakları savunucularının büyük tehditlerle karşı karşıya kaldığı durumlarda, genel koruma çerçevesini güçlendirmek, hızlı bir yanıt verebilmek ve fiziksel güvenlik vb. konularda hızlıca harekete geçebilmek için bir tedbir olarak özel olarak eğitim almış, sadece bu işi yapan ve yeterli kaynaklarla donatılmış kolluk görevlileri görevlendirilmelidir.
89. BM Genel Kurulu, kadın insan hakları savunucularının karşılaştığı özel riskleri ve güvenlik ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak, Devletlerin kadın insan hakları savunucularını destekleyen kapsamlı, sürdürülebilir ve toplumsal cinsiyete duyarlı kamu politikaları ve programları geliştirmelerini ve uygulamalarını istemiştir.¹²⁷ Bu tür politika ve programlara, acil ve uzun vadeli koruma sağlamak üzere yeterli düzeyde kaynak ayrılmalı; etkili koruma sağlanabilmesi için de bu kaynakların esnek ve hızlı bir şekilde mobilize edilebilmesine yönelik gerekli adımlar atılmalıdır.¹²⁸ Kamu koruma politikaları ve programları ayrıca, başka kategorilerdeki insan hakları savunucularının -genç ve çocuk insan hakları savunucuları ile hoşgörüsüzlük ve yabancı düşmanlığı üzerine çalışanlar gibi risk altındaki insan hakları savunucuları- kendine özgü zorluklarını ve ihtiyaçlarını dikkate alabilmelidir.
90. Fiziksel koruma ve/veya acil yeniden yerleştirme sağlamanın yanı sıra, koruma politikaları ve programları gerektiğinde insan hakları savunucularının destek hizmetlerine erişimini kolaylaştırmalıdır. Bu destek hizmetlerine, insan hakları ihlali mağdurları için acil yardım, barınak, psikolojik destek ve rehabilitasyon, rehberlik,

127 Bkz., BM Genel Kurul Kararı A/RES/68/181, paragraf. 19.

128 *ibid.*

hukuki danışmanlık ve adli yardım dahildir.¹²⁹ Katılımcı Devletler, bu amaç için yeterli fon tahsis etmeli ve gerektiğinde bu konuda uluslararası destek istemelidir. Ayrıca, bu türden destekleri veren sivil toplum örgütlerini ve diğer aktörleri desteklemelidirler.

91. Ayrıca, katılımcı Devletler, risk altındaki insan hakları savunucularını ve örgütlerini kendi kapasitelerini geliştirmeleri ve bu sayede kendi güvenliklerini sağlamak, riski ve güvenliği yönetmek, yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeylerde dayanışma, acil müdahale ve destek ağları kurabilmek için adımlar atmaları konusunda desteklemelidir.

B. Yargısal taciz, suçlu sayma , keyfi gözaltı ve tutuklamalarla mücadele

92. “Kamu otoritelerinin bütün eylemleri hukukun üstünlüğüne riayet etmeli, böylelikle de bireyler için hukuki güvence temin etmelidir”¹³⁰ sözüyle katılımcı Devletler kamu otoritelerinin eylemleriyle ilgili kanunilik ilkesinin önceliğini yeniden teyit etmişler, böylece bireylerin keyfi veya ayrımcı bir şekilde hedef alınmalarını yasaklamışlardır. Ayrıca, “hiç kimsenin keyfi gözaltı, tutuklama veya sürgüne maruz bırakılmamasını”¹³¹ sağlamayı da taahhüt etmişlerdir. Gazetecilere özel referansla, “gazetecilere karşı yapılan tüm saldırıları ve gazetecilerin taciz edilmesini” kınamış ve “bu türden saldırı ve tacizlerden doğrudan sorumlu olanlardan hesap sorulacağını”¹³² beyan etmişlerdir.
93. BM İnsan Hakları Konseyi, insan haklarının geliştirilmesi ve korunmasına yönelik çalışmaların suç sayılmaması ve insan hakları savunucularının faaliyetleri sonucunda evrensel insan haklarından yararlanmalarının engellenmemesini temin etmeleri için devletlere çağrıda bulunmuştur. Ayrıca, Konsey hiç kimsenin, başka şeylerin yanı sıra, keyfi gözaltı veya tutuklamaya maruz kalmaması, ceza ve hukuk davalarının istismar edilmemesi veya bu yönde tehditte bulunulmamasını sağlamaları konusunda devletlere çağrıda bulunmuştur.¹³³

Suçlu sayma ve yasaların keyfi ve istismar edici bir şekilde uygulanması

94. Her şeye rağmen, bazı AGİT katılımcısı devletlerde, insan hakları savunucuları insan haklarını geliştirme ve koruma konusunda yürüttükleri meşru faaliyetlerinde dolayı suçlu sayılmakta ve yargısal ve diğer taciz biçimlerinin hedefi olmaktadır. Bu Kılavuz İlkelerin amacı doğrultusunda, ‘yargısal taciz’ terimi, gereksiz

129 Kadın insan hakları savunucuları ile ilgili BM Genel Kurul Kararı (A/RES/68/181) devletlere “kadın insan hakları savunucularının etkili başvuru yollarına erişmelerini sağlayan politika ve programları benimseme ve uygulama ve: [...] (b) şiddet gören kadın insan hakları savunucularının, sığınma evi, psikolojik hizmetler, danışmanlık, tıbbi bakım, hukuki ve sosyal hizmetler dâhil, kapsamlı destek hizmetlerine yeterli erişimlerini sağlama” konusunda çağrıda bulunmuştur, paragraf. 21.

130 Budapeşte 1994, “Kararlar: VIII. İnsani Boyut”, paragraf. 18.

131 Viyana 1989, “Avrupa’da Güvenliğe İlişkin Sorunlar: İlkeler”, paragraf. 23.1.

132 Budapeşte 1994, “Kararlar: VIII. İnsani Boyut”, paragraf. 37.

133 BM İnsan Hakları Konseyi, İnsan hakları savunucularının korunması ile ilgili karar, A/HRC/RES/22/6, paragraf. 6 ve 11(a).

adli ve idari işlemlerin uygulanması veya idari ve yargısal otoritenin başka şekillerde kötüye kullanılması olarak anlaşılmaktadır. Buna insan hakları faaliyetlerini engellemek veya damgalamak amacıyla yasaların keyfi ve istismar edici bir şekilde uygulanması da dâhildir.

95. İnsan hakları savunucularının yargısal tacize maruz kalmaları ve çalışmalarının suç sayılması çeşitli şekillerde meydana gelebilmektedir. Bunlar arasında: meşru insan hakları çalışmalarını suç olarak tesis eden yasaların keyfi bir şekilde uygulanmasına olanak veren muğlak yasalar kapsamında hak savunucuları aleyhine dava açılması; uydurma suçlamalar; meşru olmayan hukuk davaları veya sahte iddialar; hafif suçlar için orantısız yaptırımlar; idari prosedür ve düzenlemelerin kötüye kullanılması (örneğin, STÖ'lerin faaliyetleri ile ilgili mali ve vergi düzenlemelerinin veya trafik düzenlemelerinin kötüye kullanılması). Bazı katılımcı devletlerde, kolluk kuvvetleri, güvenlik güçleri, yargı görevlileri ve diğer devlet görevlileri tarafından bu türden tacizlerin yapıldığı yönünde sıklıkla bildirimler alınmakta ve risk altındaki insan hakları savunucularının aile üyeleri de hedef alınmaktadır. Sindirme ve taciz ayrıca devlet dışı aktörler tarafından da başlatılabilmekte ve devlet bu gibi durumlarda bu türden eylemlere göz yumabilmekte veya bunları aktif olarak destekleyebilmektedir. Yargısal taciz ve suçlu kılma insan hakları savunucularının keyfi gözaltı ve tutuklamalara maruz kalmalarına,¹³⁴ uzun hapis cezalarına çarptırılmalarına veya cezalandırma amacıyla rızaları olmadan psikiyatri kliniklerine kapatılma gibi çeşitli nedenlerle özgürlüklerinden mahrum bırakılmaları neden olabilmektedir.¹³⁵
96. Kolluk kuvvetleri ve yargı mensupları gibi devlet otoritelerinin ırkçı, cinsiyetçi ve diğer önyargılı tavırları, azınlık hakları ve toplumsal cinsiyet sorunları üzerine çalışan insan hakları savunucularına yönelik tehditlerin ve şiddet olaylarının kınanması, soruşturulması ve kovuşturulmasına ilişkin kapasiteyi ve siyasi iradeyi etkileyebilir.¹³⁶ Bu, aynı zamanda, insan hakları savunucularını hedef alan yargısal ve diğer tacizlere yol açabilir veya bunları yoğunlaştırabilir. Toplumsal

134 BM Özel Raportörü, Belarus'taki insan hakları durumu ile ilgili olarak "insan hakları savunucularına sürekli olarak gözdağı verilmesi ve zaman zaman hapis cezaları ve ağır para cezaları ile sonuçlanan yargısal tacize uğramaları ve duruşmalarda hukuksal usulsüzlüklerin yaşandığına dair" bilgiler geldiğini ifade etmiştir. UN Doc. A/HRC/23/52, 18 Nisan 2013, paragraf. 92.

135 ODIHR'e iletilen bilgilere göre, insan hakları savunucularının susturmak amacıyla zorla psikiyatri hastanelerine kapatılmalarına, sıklıkla rıza alınmadan uygulanan ilaç tedavileri eşlik etmektedir. Bu durum özel yaşamın mahremiyeti hakkına bir müdahaledir ve fiziksel bütünlüğe karşı ciddi bir ihlal teşkil edebilir. Bkz., örneğin, insan hakları savunucularının zorla psikiyatrik tedaviye maruz bırakılmaları ve kuruma kapatılmaları yolundaki iddialara ilişkin BM İnsan Hakları Savunucuları Özel Raportörü *dâhil* bazı BM Özel Raportörlerinin Özel Prosedür görevi kapsamında endişelerini dile getirdikleri, Ukrayna ve Kazakistan hükümetlerine yaptıkları ortak acil çağrı: UKR 2/2013, 22 Temmuz 2013, <[https://spdb.ohchr.org/hrdb/24th/public_-_UA_Ukraine_22.07.13_\(2.2013\).pdf](https://spdb.ohchr.org/hrdb/24th/public_-_UA_Ukraine_22.07.13_(2.2013).pdf)>; ve KAZ 4/2013, 22 Ağustos 2013, <[https://spdb.ohchr.org/hrdb/24th/public_-_UA_Kazakhstan_22.08.13_\(4.2013\).pdf](https://spdb.ohchr.org/hrdb/24th/public_-_UA_Kazakhstan_22.08.13_(4.2013).pdf)>.

136 Aşağıda yer alan "Damgalama ve marjinalleştirmeye mücadele" başlıklı bölümde açıklandığı üzere, kadın insan hakları savunucuları ile ilgili kararında BM Genel Kurul'u, kadınlara karşı şiddete göz yumulmasına yol açan ayrımcı toplumsal normlar veya örüntülerle ilgili endişelerini özellikle ifade etmiş, toplumun her kesiminden liderleri -siyasi, askeri ve dini liderler dâhil- kadın insan hakları savunucularının önemli rolü ve çalışmalarının meşruiyeti ile ilgili kamuoyu nezdinde desteklerini ifade etmeye davet etmiştir. Bkz., A/RES/68/181, giriş ve 15.

cinsiyet temelli şiddet ve kadın hakları gibi, bazı katılımcı devletlerde hassas olarak algılanan konularda çalışan insan hakları savunucuları faaliyetlerine bu türden gereksiz müdahale riskine daha fazla maruz kalmaktadırlar.

97. Taciz ve yıldırma ilk anda göze çarpmayan şekillere bürünebilmekte; genellikle resmi olarak yasalardan kaynaklanıyormuş gibi görünmektedir. Yasalardaki muğlaklıklar ve boşluklar insan hakları savunucularını suçlu kılmak için istismar edilmektedir (ayrıca bkz. aşağıda yer alan *Düşünce ve ifade özgürlüğü* bölümü). BM İnsan Hakları Savunucuları Özel Raportörü, insan hakları savunucularının çalışmalarına yönelik “yasal ve idari hükümlerin ve yargı sisteminin (...) çalışmalarını suç olarak tesis etmek için uygulandığı ve istismar edildiği” daha sofistike müdahale biçimlerinin uygulanmasına yönelik belli bir eğilim olduğunu gözlemlemiştir.¹³⁷ Özel Raportör “bu örüntülerin insan hakları savunucularının fiziksel bütünlüğünü tehlikeye atmak ve çalışmalarını baltalamakla kalmadığını; aynı zamanda bir korku iklimi yarattığını ve genel olarak toplumu sindirmeye yönelik bir mesaj gönderdiğini” ifade etmiştir.¹³⁸
98. Uluslararası içtihat, yasadaki boşlukların insan haklarını savunucularını susturmak için istismar edilmesinin hukuka aykırı olduğunu kabul etmiştir. Ulusal hukukta bir izin öngörülmediği halde, izinsiz toplantı yaptığı gerekçesiyle idari gözaltı cezası verilen bir insan hakları savunucusunun örneğinde, AIHM, başka hakların yanı sıra, mevzuatta toplanma özgürlüğü hakkıyla ilgili bir boşluk olması nedeniyle bu özgürlüğün ihlal edildiğine hükmetmiştir.¹³⁹
99. BM İnsan Hakları Savunucuları Özel Raportörü, “kayıtlı olmayan grupların yürüttükleri faaliyetlerin suç olarak tesis edilmesine yönelik rahatsız edici bir eğilim olduğunu” endişeyle ifade etmiştir.¹⁴⁰ Ayrıca, bu bağlamda, kayıt yaptırmaya girişimleri mütemadi olarak reddedilen gruplar faaliyetlerine devam ettikleri takdirde ceza kovuşturması için kolay hedefler haline gelmektedir. STÖ’lerin yurt dışından fon alabilmesi için önceden izin almaları şartını getiren katılımcı devletlerde, bu şartı yerine getirmeyen insan hakları savunucuları cezai yaptırımlara maruz bırakılabilmektedir. Bu uygulama, BM İnsan Hakları Komitesi tarafından kınanmış ve Komite, sivil toplum örgütlerinin “faaliyetlerini, Sözleşme’nin 22. maddesi (dernek kurma özgürlüğü) hükümleriyle uyumlu olmayan -önceden izin alma şartı, fonlama kontrolleri ve idari fesih gibi- engellerle karşılaşmadan yürütebilmeleri gerektiğini” ifade etmiştir.¹⁴¹ Benzer şekilde, BM Çocuk Hakları Komitesi, kayıtlı

137 BM İnsan Hakları Savunucuları Özel Raportörünün Raporu, A/HRC/25/55, 23 Aralık 2013, paragraf. 59.

138 *ibid.*

139 Bkz., Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Vyerentsov - Ukrayna*, Başvuru no. 20372/110, 11 Nisan 2013 tarihli karar.

140 BM İnsan Hakları Savunucuları Özel Raportörünün Raporu, A/HRC/25/55, paragraf. 68.

141 “BM İnsan Hakları Komitesi’nin Mısır ile ilgili Sonuç Gözlemleri”, UN Doc. CCPR/CO/76/EGY, 28 Kasım 2002, paragraf. 21.

olmadan çalışma yürüten STÖ'lerin suçlu olarak addedilmeleriyle ilgili endişelerini dile getirmiştir.¹⁴²

100. Benzer şekilde, terörizmi ve 'dini aşırıcılığı' önlemek ve kovuşturmak için tasarlanmış kanunlar sıklıkla insan hakları savunucularının faaliyetlerinin suç olarak tesis edilmesine yönelik olarak kullanılmıştır. STÖ'lerin fonlanmasıyla ilgili yukarıda bahsedilen kısıtlamalar, terörün finanse edilmesi ve kara para aklamaya mücadele kisvesi altında insan hakları gruplarını susturmak için istismar edilmiştir.¹⁴³ Barışçıl toplanma ve örgütlenme özgürlüğü Özel Raportörü, ulusal güvenlik mevzuatı bağlamında, "insan haklarına getirilen kısıtlamaları haklı göstermek için sınırları belli olmayan bir ulusal güvenlik kavramının" kullanılmasıyla ilgili endişelerini tekrar etmiş, kavramın "geniş bir şekilde tanımlandığını ve bu nedenle de, insan hakları savunucuları, gazeteciler veya aktivistler gibi hassas grupları hedef alan eylemleri haklı göstermek için devletler tarafından araç olarak kullanılmasına yönelik manipülasyonlara açık olduğunu" ifade etmiştir.¹⁴⁴
101. BM İnsan Hakları Konseyi, terörle mücadele etmek ve ulusal güvenliği korumak için getirilen önlemlere özel olarak değinerek, bu türden önlemlerin "insan haklarını geliştirme ve savunma konusunda çalışan bireylerin, grupların ve toplum örgütlerinin çalışma ve güvenlikleri açısından bir engel oluşturmamasını" sağlamaları için devletlere çağrıda bulunmuş ve yasalarda terörle ilişkili suçların açık ve muğlaklıktan uzak bir şekilde tanımlanmasının önemine vurgu yapmıştır. Konsey ayrıca terörle ilişkili olduklarından şüphe edilen kişilerin de mahkeme süreci boyunca hukuka uygun usul güvencelerinden faydalanmaları gerekliliğinin altını

142 "BM Çocuk Hakları Komitesi'nin Belarus ile ilgili Sonuç Gözlemleri", CRC/C/BLR/CO/3-4, 8 Nisan 2011, paragraf. 23-24.

143 Bkz., örneğin, Barışçıl Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü Hakkı Özel Raportörünün Raporu, UN Doc. A/HRC/20/27, Mayıs 21, 2012, paragraf. 94; ve BM İnsan Hakları Savunucuları Özel Raportörünün raporu, UN Doc. A/64/226, Ağustos 4, 2009, paragraf. 94.

144 Bkz., Barışçıl Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü Özel Raportörünün raporu A/HRC/23/40, paragraf. 60.

çizmiştir.¹⁴⁵ Katılımcı devletler dolayısıyla terör finansmanı dâhil olmak üzere terörle bağlantılı suçlar için tasarlanan yasaların, siyasi saikle veya istismar edici bir şekilde uygulanma riskini en aza indirmek üzere kesin bir şekilde yorumlanmasını sağlamalıdır.

102. İnsan hakları savunucularının suçlu olarak addedilmeleri ve yargısal tacize maruz kalmalarıyla etkili bir şekilde mücadele edebilmek için kolluk kuvvetlerinin dürüstlüğünü geliştirmek, yargı ve savcılık sistemlerinin bağımsızlığını sağlamak için devlet kurumlarının ortak bir çaba sarf etmeleri gerekmektedir. Bu, mevzuatta kanunilik ilkesine uygun olarak bir açıklık ve öngörülebilirliğin olmasını sağlayacak ve marjinalleştirilmiş veya başka nedenlerden dolayı hassas durumda olan grupları güçlendirilebilecektir. Aynı zamanda devlet dışı aktörlerin yıldırma eylemleri ve önyargıya dayalı şiddet eylemleri de şiddetle kınanabilecektir. Bu doğrultuda, BM İnsan Hakları Konseyi “yargının insan hakları savunucularının çalışma ve faaliyetlerini etkileyen mevzuatı ve bu mevzuatın uygulanmasını gözden geçirebilecek şekilde bağımsız, tarafsız ve yetkin olmasını” temin etmeleri yolunda çağrıda bulunmuştur.¹⁴⁶

103. Savcılık ve kolluk birimlerinin çalışmalarında en yüksek etik standartlara riayet etmeleri için kapasitelerini güçlendirmek amacıyla çaba gösterilmelidir. Katılımcı devletler, görevin kötüye kullanılmasının gecikmeksizin ortaya çıkarılması, bağımsız şekilde soruşturulması ve böyle bir halin tespit edilmesi durumunda disiplin yaptırımlarının uygulanması veya ceza yargılamasının başlatılması amacıyla polis için sivil denetim kurulları gibi uygulanabilir iç ve dış denetim mekanizmalarının geliştirilmesini öncelik haline getirmelidir. Kolluk kuvvetleri, yargı mensupları ve diğer devlet görevlileri insan hakları savunucularının toplumda oynadıkları önemli roller, savunucuların çalışmaları sonucunda karşılaştıkları belli

145 İnsan Hakları Konseyi'nin insan hakları savunucularının durumu ile ilgili kararı, A/HRC/RES/22/6, paragraf. 10, Buna göre: “devleti, terörle mücadele etmek ve ulusal güvenliği korumak için alınan önlemlerin aşğıdaki şartlara uygun olmasını sağlamaya davet etmektedir:

Bu önlemlerin

(a) Başta uluslararası insan hakları hukuk olmak üzere, uluslararası hukuk kapsamındaki yükümlülükleri ile uyumlu olması, insan haklarını geliştiren ve savunan bireylerin, grupların ve toplum örgütlerinin çalışma ve güvenliğini engellememesi;

(b) Başka şeylerin yanı sıra, terörle mücadele ederken insan haklarının geliştirilmesi ve korunması Özel Rapor-törünün geliştirdiği kriterlere hâle getirmeksizin, saydam ve öngörülebilir kriterler tanımlayarak hangi suçlara terör eylemi olarak nitelendirildiğinin açıkça belirlenmesi;

(c) Kişilerin keyfi bir şekilde tutulmalarının yasaklanması, buna yol açabilecek uygulamaların kaldırılması. Örneğin, hukuk kurallarına uygun usuller olmaksızın gözaltı ve tutuklama yapılması, ahkonulan bir kişinin yasaların korumasından çıkarılmasına yol açan özgürlüğünden mahrum bırakma işlemleri, terör faaliyetleri yürüttüğünden şüphe edilen kişilerin kanuna aykırı bir şekilde özgürlüğünden mahrum bırakılması ve transfer edilmesi, sanıkların yaşam hakkından veya temel yargısal güvenceler olmaksızın yargılanma hakkından kanu-na aykırı bir şekilde mahrum bırakılmaları;

(d) Uluslararası organların, sivil toplum örgütlerinin ve ulusal insan hakları kurumlarının terörle mücadele yasaları ve ulusal güvenlikle ilgili diğer yasalar kapsamında tutulan kişilere erişimlerinin sağlanması ve insan hakları savunucularının ulusal güvenlikle ilgili mevzuat kapsamında tutuklanan ve yargılanan kişilere hukuki yardım vermelerinden dolayı taciz edilmemeleri veya yargılanmamaları”.

146 Bkz., A/HRC/RES/22/6, paragraf. 11(b).

başlı riskler ve yargısal taciz olayları gibi olaylarda koruma ihtiyaçları konusunda eğitim almaları ve bu konularda hassasiyet kazanmaları sağlanmalıdır. Ayrıca, marjinalleştirilmiş ve hassas grupların haklarını geliştirmek ve korumak için çalışan insan hakları savunucularının taciz edilmesini engellemek ve önyargı saikiyle işlenen suçlar ve toplumsal cinsiyet temelli şiddet bildirimlerinin titizlikle soruşturulmasını teşvik etmek için kolluk kuvvetleri ve kamu görevlileri arasında zararlı kalıp yargılarla mücadele edilmesine de özel önem verilmelidir.

104. İnsan hakları ihlallerinden dolayı bir kişi veya kurum aleyhine dava açan insan hakları savunucuları daima insan onuruna yakışır bir muamele görmeli ve misilleme niteliğindeki davalara, keyfi kovuşturmalara ve benzeri davalara karşı etkili bir şekilde korunmalıdır. Bu, örneğin, marjinalleştirilmiş veya hassas gruplara mensup kişiler adına, insan hakları konusunda stratejik davalama yapan ve yargı mensupları veya savunma avukatları tarafından uygunsuz kişisel sorulara, rencide edici veya saldırgan sorgulamalara maruz kalabilecek insan hakları savunucuları için özellikle önemlidir. “Mesleki standartlara uygun hareket eden avukatlar yaptırımlara maruz kalmamalı, bu yaptırımlarla tehdit edilmemeli veya baskıya maruz kalmamalıdır.”¹⁴⁷ Bu durum, ulusal, etnik, dini ve dilsel azınlıklara mensup kişilere karşı işlenen insan hakları ihlalleri ile ilgili davalara veya ayrımcılık davalarına bakan avukatlar için de geçerlidir. Benzer şekilde, insan hakları ihlal iddialarıyla ilgili olarak devlet görevlileri veya kurumlar aleyhine açılmış davalarda tanıklık yapan kişilerin de her türlü baskıdan etkili bir şekilde korunması gerekmektedir.

Keyfi tutuklama ve tutukluluk sırasındaki muamele

105. MSHS'nin 9. maddesi, AİHS'in 5. maddesi ve Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 7. maddesi kişilerin özgürlük ve güvenlik hakkını korumakta ve keyfi tutuklamalara karşı güvenceler sağlamaktadır. BM Keyfi Gözaltılar Çalışma Grubu'nun metodolojisine göre, özgürlüğünden mahrum bırakılma, başka şeylerin yanı sıra şu durumlarda meydana gelmektedir: “özgürlüğünden mahrum bırakma işlemine gerekçe gösterilebilecek herhangi bir yasal dayanak bulmak açıkça imkânsız olduğunda”; ve özgürlüğünden mahrum bırakma işlemi düşünce ve ifade özgürlüğünün, toplantı ve örgütlenme özgürlüğünün veya İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde ve MSHS'de düzenlenen çeşitli başka temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasına sonucunda gerçekleşmişse; “adil yargılanma hakkıyla ilgili uluslararası normlara kısmen veya tamamen uyulmaması özgürlüğünden mahrum bırakma işlemine keyfi bir nitelik kazandıracak ağırlıkta olması halinde”.¹⁴⁸ Özgürlüğünden mahrum bırakma biçimleri arasında, polis tarafından gözaltına alınma, tutuklu-

147 Bkz., “Bakanlar Konseyi'nin On Dördüncü Toplantısı ile ilgili Belge”, Brüksel Ceza Adaleti Sistemleri Bildirgesi, 2006.

148 Çalışma yöntemleri ile ilgili bilgi için bkz., “Bireysel Şikayetler ve Acil Başvurular”, BM Keyfi Gözaltılar Çalışma Grubu, <<http://www.ohchr.org/EN/Issues/Detention/Pages/Complaints.aspx>>. İkinci kategorideki davalarla ilgili olarak, Çalışma Grubu, özgürlüğünden mahrum bırakma işleminin, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 7., 13., 14., 18., 19., 10. ve 21. maddeleri tarafından korunan hak ve özgürlüklerin kullanılmasına sonucu gerçekleşmişse ve taraf olan devletler açısından, Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 12., 18., 19., 21., 22., 25., 26. ve 27. maddelerinden doğan hakların kullanılmasına sonucu gerçekleşmişse, keyfi bir gözaltı veya tutuklama olduğunu ifade etmiştir.

luk, hükümlülük, ev hapsi, istemsiz hastaneye yatırılma veya psikiyatri kliniğine yerleştirme vb. yer almaktadır.

106. Uluslararası standartlarına göre, tutuklama kararının bir yargı makamı tarafından verilmiş olması, tutuklu kişilerin hukuki danışmanlığa engelsiz erişimlerinin sağlanması, tutukluluk haline itiraz etme hakkının verilmesi ve bu hakkın icra edilebilir olması gerekmektedir. BM İnsan Hakları Komitesi'nin işaret ettiği üzere, bu haklar, özgürlüğünden mahrum bırakma işlemi ister bir ceza davası ile ilgili olsun ister akıl hastalığı, serserilik, uyuşturucu bağımlılığı, eğitim amacıyla ve göçmen kontrolü vb. nedeniyle uygulansın, özgürlüğünden mahrum bırakılan herkes için geçerlidir.¹⁴⁹ Genel olarak, katılımcı devletler alternatif yaptırımlara daha fazla başvurmalı, hafif suçlar için tutukluluğa başvurulmamalıdır.
107. Kendilerinin veya başkalarının insan haklarını savunmak için faaliyet gerçekleştiren silahlı kuvvetler mensupları da keyfi gözaltına karşı getirilen temel güvencelerden yararlanabilmelidir.¹⁵⁰ İnsan hakları faaliyetleriyle ilgili olarak disiplin tedbirlerine veya ceza yargılamalarına maruz bırakılan silahlı kuvvetler mensupları veya kolluk görevlileri için adil bir duruşma yapılmalı ve bağımsız bir kuruma itirazda bulunma fırsatına sahip olmalıdır. Bu kişiler mahkeme önüne çıkarılmadan tutuklanmamalı veya tutulmamalıdır.
108. Keyfi bir şekilde alıkonulan insan hakları savunucuları derhal ve koşulsuz olarak serbest bırakılmalı ve yeterli şekilde telafi edilmelidir. Katılımcı devletler, AIHM gibi uluslararası mahkemelerin kararlarını gecikmeksizin ve tam olarak uygulamalı, BM Keyfi Gözaltılar Çalışma Grubu ve BM İnsan Hakları Komitesi gibi yargı benzeri organların görüşlerine uymalıdır.

149 Bkz., BM İnsan Hakları Komitesi'nin 8 Sayılı Genel Yorumu, Madde 9: "Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği Hakkı", 30 Haziran 1982, paragraf. 1. İnsan Hakları Komitesi, hâlihazırda 9. madde ile ilgili yeni bir Genel Yorum hazırlamaktadır. Bu taslağa göre: "Özgürlüğünden mahrum bırakma işlemine şunlar dâhildir: polis tarafından yapılan gözaltı işlemi, tutukluluk, hükümlülük, ev hapsi, isteği dışında hastaneye kapatılma, bir havalimanının sınırlı bir alanına kapatma, isteği dışında başka bir yere nakledilme." Bkz., 35 Sayılı Genel Yorum, UN Doc. CCPR/C/107/R.3, 28 Ocak 2013, paragraf. 6. 8 Sayılı Genel Yorumda belirtildiği üzere, 9. maddenin sağladığı koruma aynı şekilde sözde önleme amaçlı gözaltı işlemi için de geçerlidir, bkz., paragraf. 4.

150 Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin CM/Rec(2010)4 Sayılı Tavsiyesine göre, AIHS'in 5(1). maddesinde belirtilen durumlar dışında ve yasayla öngörülmemiş prosedürler dışında, hiçbir silahlı kuvvetler mensubu özgürlüğünden mahrum bırakılmamalıdır. Gözaltına alınma veya tutuklanmaları halinde, bunun sebepleri ve yargılanma ile ilgili hakları ve yöneltilen suçlamalar gecikmeksizin kendilerine bildirilmelidir. Ayrıca, özgürlüğünden mahrum bırakılan silahlı kuvvetler mensupları tutukluluğun yasallığının mahkeme tarafından incelenmesi için başvuruda bulunma hakkına sahip olmalıdır. Madde 5(1) kapsamında özgürlüğünden mahrum bırakılma anlamına gelebilecek disiplin cezaları veya tedbirler de aynı şekilde bu hükmün şartlarına uygun olmalıdır (Tavsiyeye Ek, paragraf. 22-27). Disiplin işlemleri ile ilgili olarak, Tavsiyede, askeri disiplinin adil olması gerektiği ve işlemlerle ilgili hukuki güvencelerin olması gerektiği ifade edilmektedir. Ayrıca, sadece askeri disiplini, iyi düzeni, güvenliği ve emniyeti tehdit etme ihtimali olan davranışlar disiplin suçu olarak sayılması gerektiği; disiplini suçuyla suçlanan silahlı kuvvetler mensuplarına, gecikmeksizin ve detaylı bir şekilde kendilerine yöneltilen suçlamalar hakkında bilgi verilmesi gerektiği; bu kişilerin adil yargılanma haklarının olduğu (AIHS'in adil yargılanma ile ilgili 6. maddesinin geçerli olduğu durumlarda); ve daha yüksek bağımsız bir organa itirazda bulunma fırsatı verilmesi gerektiği (bkz. paragraf. 17 ve 21) ifade edilmektedir. Ayrıca, silahlı kuvvetler mensuplarına karşı açılan ceza davalarında yer alan yargı yetkililerinin bağımsızlığı ve tarafsızlığını korumak için, kovuşturmayı yürüten makamları, kararı alan makam arasında açık bir ayrım olmalıdır (paragraf. 29). Bkz., Bakanlar Komitesi'nin Silahlı Kuvvetler Mensuplarının İnsan Hakları ile İlgili Üye Devletlere Tavsiyesi CM/Rec(2010)4, 24 Şubat 2010.

109. Özgürlüğünden mahrum bırakılan insan hakları savunucularının insanlığa ve insan onuruna yakışır şekilde muamele görme hakları vardır.¹⁵¹ Bunun için alıkonmanın gerçekleştiği yerlerdeki koşulların insanlık dışı ve onur kırıcı muameleyle yol açmaması gerekmektedir. Özgürlüğünden mahrum bırakılan insan hakları savunucuları ayrımcı muamele görmemeli, insan hakları faaliyetlerinden dolayı bir cezalandırma biçimi olarak işlev gören alıkonma koşullarına maruz kalmamalıdır. İşkence ve diğer kötü muamelelere karşı ve diğer tutuklu ve hükümlülerden gelebilecek potansiyel ihlallere karşı etkili bir şekilde korunmalıdırlar. Özgürlüğünden mahrum bırakılan insan hakları savunucularının gördüğü muamele Birleşmiş Milletler Mahpusların Islahı için Asgari Standart Kurallar, Herhangi bir biçimde Alıkonulan ya da Hapsedilen Tüm Kişilerin Korunması için İlkeler Manzumesi ve Mahpusların Islahı için Temel İlkeler ile tam uyumlu olmalıdır.¹⁵²
110. Katılımcı devletler, kadın insan hakları savunucularının alıkonma esnasında karşılaşılabilecekleri özel sorunları çözmek için bu kişilerin toplumsal cinsiyet temelli ihlallere karşı korunmaları için adımlar atmalı ve Birleşmiş Milletler Kadın Tutuklu ve Hükümlüler için Kurallar ve Kadın Suçlular için Gözetimsiz Tedbirler (Bangkok Kuralları) doğrultusunda hizmetler sunmalıdır.¹⁵³ Benzer şekilde, katılımcı devletler, şiddet ve benzeri istismar risklerine karşı özellikle hassas insan hakları savunucu gruplarının ihtiyaçlarını ele almak için adımlar atmalıdır.¹⁵⁴

Adil yargılanma

111. MSHS'nin 14. maddesi, AİHS'in 6. maddesi ve Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 8. maddesine göre, herkes cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş bağımsız ve tarafsız bir mahkemede adil ve açık olarak görülen bir davada yargılanma hakkına ve adil yargılanma hakkından doğan diğer haklara sahiptir. Özellikle de bir suç ile itham edilen herkes suçluluğu yasal olarak sabit oluncaya kadar masum sayılır. Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 14'ncü maddesi de, diğer hususların yanı sıra, herkesin hakkındaki suçlamanın niteliği ve gerekçesi konusunda hemen ve ayrıntılı olarak bilgi edinmek; savunmasını hazırlaması için yeterli zaman ve kolaylığa sahip olmak; kendisini seçtiği avukatla savunmak; gereken hallerde ücretsiz adli yardımdan yararlanmak; hazır bulunduğu bir duruşmada yargılanmak; kendi tanıklarının hazır bulunmasını ve sorgulanmasını sağlamak ve kendi

151 Bkz. MSHS, 10. Madde.

152 "Mahpusların Islahı için Asgari Standart Kurallar", 1955'te Cenevre'de toplanan Suçların Önlenmesi ve Suçluların Islahı üzerine Birinci Birleşmiş Milletler Konferansı tarafından kabul edilmiş ve Ekonomik ve Sosyal Konsey tarafından 31 Temmuz 1957 tarihli ve 663 C (XXIV) Sayılı ve 13 Mayıs 1977 tarihli ve 2076 (LXII) sayılı Kararlarıyla onaylanmıştır; ve "Tutuklulara Uygulanacak Muameleler için Temel İlkeler", 14 Aralık 1990 tarihli 45/111 Sayılı Genel Kurul kararı ile kabul ve ilan edilmiştir.

153 "Birleşmiş Milletler Kadın Tutuklu ve Hükümlüler için Kurallar ve Kadın Suçlular için Gözetimsiz Tedbirler (Bangkok Kuralları)", 21 Atalık 2010 tarihli ve A/RES/65/229 Sayılı BM Genel Kurul kararıyla kabul edilmiştir.

154 Buna, örneğin, cinsel yönelim, toplumsal cinsiyet kimliği ve toplumsal cinsiyet ifadesi nedeniyle hassas olan gruplar dâhildir. Bkz., örneğin, BM Uyuşturucu ve Suç Ofisi'nin (UNODC), "Özel İhtiyaçları olan Mahpuslara Yönelik El Kitabı", 2009, <<http://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Prisoners-with-special-needs.pdf>>; LGBTİ bireylerle ilgili özel ihtiyaçlar için bkz. s. 119-122.

aleyhine tanıklık etmeye ya da suçluluğunu itirafa zorlanmamak şeklindeki güvencelere hakkı vardır.¹⁵⁵

112. Hakkında suç isnadı bulunan insan hakları savunucularının, uluslararası insan hakları hukuku ve ilgili AĞİT taahhütleri kapsamındaki adil yargılanma güvencelerinin tümüne hakkı vardır.¹⁵⁶ Ayrıca, adil yargılanma hakkından doğan hakların her hangi birisi ihlal edildiğinde etkili bir başvuru yoluna ve yeterli giderimi elde etme hakları vardır. Özellikle de, adil yargılanma hakkının açık bir ihlali olan işkence gibi yöntemlerle itirafa zorlandıklarına dair iddialar varsa, bunların ivedilikle, etkili, bağımsız ve tarafsız bir şekilde soruşturulmaları gerekmekte, tanık beyanları dâhil, işkence ve diğer kötü muamele türleri yoluyla elde edilen delillerin yargılamanın haricinde bırakılması gerekmektedir.¹⁵⁷
113. BM İnsan Hakları Konseyi devletlere “güvenirliği şüpheli delil kullanımı, asılsız kovuşturmalar ve usulde gecikmelerin önüne geçilmesi ve dolayısıyla da mesnetsiz tüm davaların hızlıca düşürülmesine etkin bir biçimde katkıda bulunulabilmesi için uluslararası insan hakları hukukuna uygun usul güvencelerinin, insan hakları savunucularına karşı açılan ceza davalarına ilişkin olanlar da dâhil olmak üzere her türlü davada mevcut olmasını güvence altına alma ve kişilere doğrudan uygun makamlara şikâyette bulunma hakkı verilmesini sağlama” çağrısında bulunmuştur.¹⁵⁸
114. AĞİT taahhütlerine uygun olarak katılımcı Devletler, siyasi saikle açılan davaların ve dışarıdan gelen nüfuz nedeniyle yönelimli kararların verilmesi riskini en aza indirmek için yargı bağımsızlığını daha fazla güçlendirmelidir. Katılımcı Devletler özellikle de, adil yargılanma hakkının pratikteki uygulanışını izlemek için bir mekanizma olarak, yargılama süreçlerinde mahkeme gözlemcilerinin bulunmasına izin vermeli ve bunu teşvik etmelidir. Bu bakımdan, “katılımcı Devletlerin ve sivil toplum örgütü temsilcileri tarafından gönderilen gözlemcilerin ve ilgilenen başka kişilerin mahkemelerdeki dava sürecinin izlenmesi için bir güven tesis etme önlemi olduğunu kabul etmişlerdir”.¹⁵⁹ Katılımcı devletler ayrıca, “ancak kanunda öngörülen ve uluslararası hukuk ve uluslararası taahhütlerde yer alan

155 Bkz., Madde 14(3).

156 Bkz., örneğin: Viyana 1989; Kopenhag 1990; Ljubljana 2005; ve Helsinki 2008.

157 Uluslararası insan hakları mekanizmaları, insan hakları savunucularının iftira elde etmek için işkenceye maruz kaldıklarına yönelik iddiaların olduğu bazı vakalara dair endişelerini dile getirmişlerdir. Örneğin, Kırgızistan ziyaretinden sonra işkence ve diğer zalimane, insanlık dışı ve küçük düşürücü muamele ve cezalarla ilgili BM Özel Raportörü şunları ifade etmiştir: “Yüksek Mahkeme’nin, tanınmış insan hakları savunucusu Azimjan Askarov ve diğer sanıklar hakkında Haziran 2010 tarihinde gerçekleşen şiddet olaylarıyla ilgili olarak, tutukluluk sırasında işkence gördüğüne dair bildirimlere ve sanıkların itirafa zorlandıklarına dair iddialarına rağmen verilen ömür boyu hapis cezasını onadığı 20 Aralık 2011 tarihli kararı, en yüksek yargı makamının işkence ve kötü muamele iddiaları karşısında dahi harekete geçmediğine dair bir örnektir. Yüksek Mahkeme’nin, mağdura işkence uygulamakla yargılanan dört polis görevlisi hakkında, acımasızca uygulanan işkence eylemleri olduğuna dair sağlam tıbbi delillerin dosyada yer almasına rağmen ilk derece mahkemesinin verdiği beraat kararını onadığı 9 Aralık 2011 tarihli kararı, adaletin tesis edilemediğine dair bir baka üzücü örnektir.” Bkz. A/HRC/19/61/Add.2, 21 Şubat 2012, paragraf. 49.

158 Bkz. A/HRC/RES/22/6 Sayılı BM İnsan Hakları Konseyi Kararı, paragraf. 11(c).

159 Kopenhag, 1990, paragraf. 12.

yükümlülüklerle çatışmayan koşullarda gizli celselerin yapılacağını ” ifade etmişlerdir.¹⁶⁰ Dolayısıyla da yargılamaların şeffaflığının güvence altına alınabilmesi için mahkemelerin duruşma tarihlerini ve kararlar gibi ilgili diğer belgeleri alenileştirme yükümlülüğü bulunmaktadır..

C. Damgalama ve marjinalleştirilmeyle mücadele

115. Katılımcı devletler, ortak hedeflerin gerçekleştirilmesinde sürekli bir ilerlemenin kaydedilmesi için bireylerin, grupların, örgütlerin ve kurumların aktif bir şekilde sürece dâhil olmalarının elzem olduğunu kabul etmişlerdir. İnsan hak ve temel özgürlüklerine saygının güçlendirilmesi ve bunların hayata geçirilmesi sözü edilen ortak hedeflerin arasında yer almaktadır. Ayrıca, katılımcı devletler, “vatandaşlarının, insan haklarının ve temel özgürlüklerin geliştirilmesi ve korunması için bireysel olarak veya başkalarıyla birlikte aktif bir şekilde katkıda bulunma haklarına”¹⁶¹ “herkesin bireysel olarak veya diğerleriyle birlikte insan hakları ve temel özgürlüklerle ilgili görüş ve bilgileri serbestçe isteme, edinme ve paylaşma hakkına, bu türden görüş ve bilgileri yayma ve yayımlama hakkına” saygı göstermeyi taahhüt etmişlerdir.¹⁶²
116. BM Bildirgesi, ayrıca, herkesin sivil toplum örgütleri veya hükümetler arası kuruluşlarla iletişime geçme hakkını (Madde 5 (c)), ve bireysel olarak veya diğerleriyle birlikte insan hak ve temel özgürlüklerini barışçıl yollarla geliştirme ve koruma amacıyla kaynak talep etme, alma ve kullanma hakkını tekrar onaylamıştır (Madde 13).
117. Bütün bunlara ve diğer taahhütlere rağmen, insan hakları savunucuları halen pek çok ülkede bu hakları kullandıkları ve çalışma yürüttükleri için damgalanmaya devam etmektedir.¹⁶³ İnsan hakları çalışmaları, genellikle otoritelerin eleştirilmesini ve çoğunluğun görüşlerinin sorgulanmasını beraberinde getirdiği için sıklıkla siyasi faaliyet veya siyasi muhalefet çalışması olarak gösterilmektedir. Ancak, uluslararası standartlar doğrultusunda, bireylerin insan haklarının korunmasını nasıl güçlendirebilecekleri konusunda otoritelere eleştiri veya teklif sunma gibi yollarla kamu işlerinin yürütülmesine katılma hakları vardır. Kamuyu ve karar alma süreçlerini etkilemek için yürütülen faaliyetler insan hakları çalışmalarının önemli bir unsurudur ve insan haklarına uygunluğu artırmak için elzemdir. Bu nedenle, insan hakları çalışmaları parti yanlısı siyasi faaliyetlerle

¹⁶⁰ *ibid.*

¹⁶¹ Viyana 1989, “Avrupa’da Güvenliğe İlişkin Sorunlar: İlkeler”, paragraf. 13(5).

¹⁶² Kopenhag 1990, paragraf. (10.1).

¹⁶³ 2001’de, BM Genel Kurulu’na sunduğu ilk raporunda, dönemin insan hakları savunucuları ile ilgili Genel Sekreter Özel Temsilcisi şöyle ifade etmiştir: “İnsan hakları savunucularına karşı yürütülen karalama kampanyaları bu kişilerin çalışmalarını itibarsızlaştırmak için giderek daha fazla kullanılan bir araç haline gelmiştir.” O tarihten bu yana durum önemli ölçüde değişmemekle birlikte insan hakları savunucularını itibarsızlaştırmak için daha sofistike yöntemlerin kullanıldığı görülmektedir. Bkz. BM Genel Sekreter’inin insan hakları savunucuları ile ilgili Özel Temsilcisi’nin raporu, Hina Jilani, UN Doc. A/56/341, 10 Eylül 2001, paragraf. 36-40.

karıştırılmamalıdır. Katılımcı Devletler insan hakları çalışmalarının önemini ve meşruiyetini kabul etmelidir.

118. BM İnsan Hakları Savunucuları Özel Raportörü, insan hakları savunucularının, çalışma ve faaliyetlerinin itibarsızlaştırılması amacıyla sıklıkla devlet düşmanı veya terörist olarak damgalanmaları konusunda duyduğu endişeleri ifade etmiştir.¹⁶⁴ AGİT bölgesinde de benzer teşebbüsler mevcuttur ve insan hakları savunucularının aşırı uç, hain ya da ajan olarak nitelendirilmeleri, yürüttükleri çalışmaların hükümeti devirmeyi amaçladığının iddia edilerek itibarsızlaştırılması ve insan hakları savunucularının suçluları savunan kişiler ya da bizatihi suçlu olarak değerlendirilmesi bu teşebbüs arasında yer almaktadır.
119. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi (AKPM) “Konsey’e üye devletlerin bir kısmında insan hakları savunucularının itibarsızlaştırmak amacıyla yürütülen karalama kampanyalarıyla karşılaşmalarından veya vatan sevgisinden yoksun, vatan haini, ‘ajan’ veya ‘aşırı’ olarak suçlanmalarından” ötürü kaygı duyduğunu ifade etmiştir.¹⁶⁵ Ayrıca, AKPM, üye devletlere insan hakları savunucularına “aşırı”lar veya yabancı güçlerin ajanları” şeklinde mesnetsiz suçlamaları yöneltmeye son verme çağrısında bulunmuştur.¹⁶⁶
120. AGİT katılımcısı bazı devletlerde, damgalama ve karalama kampanyaları, çalışmaları için fon alan veya faaliyetlerini profesyonel olarak yürüten insan hakları savunucularının insan haklarından ziyade maddi kazanç elde etmek amacıyla çalıştıkları yolunda yürütülen daha geniş itibarsızlaştırma örneğine katkıda bulunmaktadır. Üstelik bazı katılımcı devletlerde, insan hakları çalışmaları yabancı fonla çalışan insan hakları savunucularını ‘yabancı ajan’ olarak niteleyen yasaların çıkarılması yoluyla da itibarsızlaştırılmaktadır.¹⁶⁷ Bu türden yasalar insan hakları savunucularıyla birlikte gözden geçirilmeli ve gerektiğinde değiştirilmeli veya kaldırılmalıdır.

164 Bkz., BM İnsan Hakları Savunucuları Özel Raportörünün raporu: A/HRC/25/55, 23 Aralık 2013, paragraf. 86.

165 Bkz., Avrupa Konseyi’nin üye devletlerde insan hakları savunucularının durumu ile ilgili 1660 (2009) Sayılı AKPM kararı, 28 Nisan 2009, paragraf. 4.

166 Bkz., 1891 (2012) Sayılı AKPM Kararı, 27 Haziran 2012, paragraf. 5.8.

167 Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri, Rusya’daki STÖ mevzuatıyla ilgili görüşlerinde, ‘yabancı ajan’ kelimesinin kullanılmaya devam etmesinin sivil toplumun daha fazla damgalanmasına yol açacağını ve sivil toplumun faaliyetleri üzerinde ‘olumsuz bir etki’ yaratacağını ifade etmiştir: “‘yabancı ajan’ (*inostranniy agent*) kelimesinin kullanılmaya devam etmesi, Yabancı Ajanlara Dair Kanun’un uygulanmasından etkilenen kuruluşlar için özellikle endişe vericidir. Zira bu terim, Rusya’nın tarihsel bağlamında ‘yabancı casus’ ve/veya ‘vatan haini’ tabirleriyle ilişkilendirilmekte, dolayısıyla da bir dışlama ve damgalama çağrışımı yapmaktadır.” Bkz., İnsan Hakları Komiserinin, Avrupa Konseyi Standartları ışığında Rusya Federasyonu’ndaki ticari olmayan kuruluşlarla ilgili mevzuata dair görüşleri, CommDH(2013)15, 15 Temmuz 2013, <<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=2086667>>, paragraf. 57 ve 80. ‘Yabancı ajan’ teriminin olumsuz çağrışımları ile ilgili olarak ayrıca bkz., Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu’nun (Venedik Komisyonu) ve AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu’nun (AGİT/ODIHR), “Kırgızistan Cumhuriyeti’nin Ticari Olmayan Kuruluşlar Kanunu’nda ve Başka Kanunlarda Değişiklik Yapan Kanun Tasarısı Hakkındaki Ortak Ara Dönem Görüşleri”, CDL-AD(2013)030, 16 Ekim 2013, paragraf. 47.

121. İnsan hakları savunucularının ve çalıştıkları örgütlerin, medyayı yoluyla yapılanlar da dâhil olmak üzere planlı iftira kampanyalarına ve kişisel itibarlarına ya da örgütlerinin güvenilirliğine zarar vermek için tasarlanmış damgalama eylemleri ı yoluyla hedef alındığı bildirilmiştir. Örneğin, kadın insan hakları savunucularını itibarsızlaştırmak için sıklıkla toplumsal cinsiyet temelli kalıp yargılar kullanılmaktadır.¹⁶⁸ Yasada ve Pratikte Kadınlara Yönelik Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin BM Çalışma Grubu'nun vurguladığı üzere kadın insan hakları savunucuları taciz, tehdit ve internet üzerinden yapılan cinsiyetçi saldırılarla karşılaşmaktadır.¹⁶⁹ Çocuklar da dâhil olmak üzere genç insan hakları savunucuları genellikle bir fikir sahibi olamayacak kadar küçük olarak gösterilmekte ve görüşlerini ifade etme hakları reddedilmektedir. İnsan hakları savunucularının gerçek veya algılanan cinsel yönelimleri dolayısıyla kara çalmaya maruz kalmaları ve özel yaşam hakkını ihlal edecek şekilde hassas kişisel bilgilerinin veya verilerinin medya yoluyla ifşa edilmesi insan hakları savunucularını itibarsızlaştırmak için sıklıkla kullanılan bir diğer taktik olarak ortaya çıkmaktadır.

122. MSHS'nin 17. maddesinde düzenlenen özel yaşamın korunması hakkı, kişinin itibarına ya da onuruna yönelik hukuka aykırı saldırılara karşı da koruma hakkı sağlar.¹⁷⁰ Sözleşmeye taraf Devletler, bu nedenle, BM İnsan Hakları Komitesi'nin de işaret ettiği gibi, gerek devlet otoritelerinden gerekse özel ve tüzel kişilerden gelen bu tarz saldırılara karşı insan hakları savunucularını korumakla yükümlüdür.¹⁷¹ Ancak, Komite'nin ayrıca vurguladığı üzere, 17. madde kapsamındaki hakkı korumak için ifade özgürlüğünü kısıtlamak meşru olsa dahi, bu türden kısıtlamaların dikkatli bir biçimde uygulanması gerekmektedir.¹⁷² Bu hakkın gereksiz bir şekilde engellenmemesi için bu türden kısıtlamalar özellikle ifade özgürlüğü ile ilgili uluslararası standartlara kat'i suretle uymalı ve hiç kimseyi insan haklarını savunma hakkından mahrum etmek amacıyla istismar edilmemelidir.

123. Bazı katılımcı devletlerde, insan hakları savunucularına karşı yürütülen karalama kampanyalarının doğrudan devlet otoriteleri, devlet görevlileri veya devlete ait medya kuruluşları tarafından yürütüldüğü bildirilmiştir. Bu kampanyalar çoğu

168 Örneğin, 68/181 sayılı kararında BM Genel Kurulu, "kadınlara karşı şiddete göz yumulmasına hizmet eden veya bu türden şiddeti içeren uygulamaların devam etmesine neden olan ayrımcı uygulamalar ve toplumsal normlar veya örüntüler nedeniyle" kadın insan hakları savunucularının haklarının ihlal ve istismar edilmesi ve çalışmalarının damgalanması sonucunu doğuran tarihsel ve yapısal eşitsizliklerin etkisi ile ilgili de derin endişelerini ifade etmiştir. Bkz. UN Doc. A/RES/68/181, Giriş.

169 Bkz., Hukukta ve Uygulamada Kadınlara Karşı Ayrımcılıkla İlgili Çalışma Grubu'nun Raporu, UN Doc. A/HRC/23/50, 19 Nisan 2013, paragraf. 66. Çalışma Grubu, bir kadın insan hakları savunucusuna toplu tecavüz edilmesi çağrısında bulunan anonim yürütülen bir negatif kampanya ve kadının Wikipedi profilinde ırkçı istismar edici söylemler hakkında bilgi vermiştir.

170 MSHS'nin aksine, AIHS'in 8. maddesi, özel olarak şeref ve itibardan bahsetmez. Ancak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, içtihadında, belli durumlarda, kişinin itibarının korunması hakkının, özel yaşama saygı hakkının bir parçası olarak Sözleşme'nin 8. maddesi kapsamında yer aldığını ifade etmiştir. Aşağıda *Özel yaşamın gizliliği hakkı* ile ilgili bölüme bakınız.

171 Bkz., BM İnsan Hakları Komitesi'nin 17. madde ile ilgili 16 Sayılı Genel Yorumu, 'Özel Yaşamın Gizliliği Hakkı', 8 Nisan 1988, paragraf. 1 ve 11.

172 BM İnsan Hakları Komitesi'nin 19. Madde ile ilgili 34 Sayılı Genel Yorumu, "İfade Özgürlüğü", UN Doc. CCPR/C/GC/34, 12 Eylül 2011, paragraf. 28.

zaman saldırgan milliyetçi gruplar, dini liderler ve kurumlar veya özel şirketler tarafından da yürütülebilmektedir.¹⁷³ İnsan hakları savunucularını ve çalışmalarını itibarsızlaştırmayı amaçlayan bu tür teşebbüsler zaman zaman belediye, bölge veya ulusal düzeyde çalışan devlet görevlileri veya siyasi figürlerin medyaya yaptıkları onur kırıcı –hatta kışkırtıcı- beyanlarıyla alevlenmektedir.

124. Toplumda, etnik köken, din, ‘ırk’, uyruk, toplumsal cinsiyet, engellilik gibi temellerle önyargı ve hoşgörüsüzlükle karşılaşan gruplara mensup veya bu gruplarla ilişkilendirilen insan hakları savunucuları bu türden ihlallerin hedefi olma riskini daha fazla taşımaktadır. İnternet ve sosyal ağlar, bu gruplara üye veya bu gruplarla ilişkilendirilen insan hakları savunucularına karşı nefreti yaymak ve alevlendirmek için giderek daha fazla kullanılmaktadır. Ayrıca, insan hakları savunucusunun ait olduğu veya ilişkilendirildiği belli bir sosyal gruba karşı hoşgörüsüzlük nedeniyle yapılan ve insan hakları savunucularına karşı ayrımcılığı, düşmanlığı ve nefreti tahrik etme olaylarıyla mücadele etmek için alınan önlemler genellikle etkili olmaktan uzaktır.
125. Damgalama ve karalama kampanyaları genellikle insan hakları savunucularına karşı sözlü veya fiziksel saldırıları kışkırtan bir ortam yaratmakta, tacize ve zulme uğratılmalarını teşvik etmekte ve böylelikle de güvenliklerini riske atmaktadır.
126. BM İnsan Hakları Konseyi, “insan hakları savunucularının korunmasını sağlamak adına hayati bir bileşen olarak, onların insan haklarının, demokrasinin ve hukukun üstünlüğünün geliştirilmesinde oynadıkları önemli ve meşru rolü kamuoyu nezdinde tanımaya, çalıştıkları örgütlerin bağımsızlıklarına saygı göstermeye ve damgalanmalarını önlemeye” davet etmiştir.¹⁷⁴ İnsan Hakları Konseyi, siyasi, toplumsal ve dini liderleri, iş dünyası ve medya liderleri de dâhil olmak üzere, toplumun tüm kesimlerindeki liderleri ve temsil ettikleri kesimleri, insan hakları savunucularının önemli rolüne kamuoyu desteği vermeye ve faaliyetlerinin meşruiyetini tanımaya davet etmiştir.¹⁷⁵
127. Devlet ve devlet dışı aktörlerin, milliyet, ırk veya dini temellerle nefreti teşvik etme eşiğini aşan ve ayrımcılığa, düşmanlığa veya şiddete tahrik sayılan

173 Örneğin, BM İnsan Hakları Savunucuları Özel Raportörünün işaret ettiği gibi, LGBTİ kişilerin insan hakları için çalışan insan hakları savunucuları sıklıkla cemaat liderleri, dini liderler ve gruplar ve medya gibi unsurların gerçekleştirdiği damgalama ve saldırı eylemlerinin hedefi olmaktadır. Bkz., UN Doc. A/HRC/25/55, 23 Aralık 2013, paragraf. 104.

174 A/HRC/RES/22/6 Sayılı BM İnsan Hakları Konseyi Kararı, giriş.

175 *Op. cit.* A/HRC/RES/22/6, paragraf. 18. Benzer şekilde, BM Genel Kurulu, kadın insan hakları savunucuları ile ilgili kararında, askeri liderleri özellikle kadın insan hakları savunucularının rolleri ile ilgili kamuoyu nezdinde desteklerini dile getirmeye davet etmiştir (bkz. A/RES/68/181, paragraf. 15). Kolluk kuvvetleri ve yargı görevlileri dâhil olmak üzere, devlet otoriteleri arasındaki ırkçı, cinsiyetçi ve benzeri önyargıların, azınlık hakları ve toplumsal cinsiyet konularında çalışan insan hakları savunucularına yöneltilen tehdit ve şiddet eylemlerini lanetlemek, soruşturmak ve kovuşturmak için gerekli siyasi iradeye etkileri hakkında yukarıda geçen “Kriminalleştirme ve yasaların keyfi ve istismar edici bir şekilde uygulanması” başlıklı bölüme bakınız.

eylemleri MSHS'nin 20. maddesinin gerektirdiği şekilde kanunla yasaklanmalıdır.¹⁷⁶ Düşünce ve ifade özgürlüğü hakkının geliştirilmesi ve korunması BM Özel Raportörünün işaret ettiği gibi, bu türden yasaların MSHS'nin 19. maddesine aykırı bir şekilde meşru ifade biçimlerini engellememesi için dikkatli bir şekilde yorumlanması ve uygulanması gerekmektedir.¹⁷⁷

128. İnsan hakları savunucularına yöneltildiği hallerde dâhil, milliyet, ırk veya dini nefrete tahrikle mücadele etmek için, bu türden yasalar, uygun farkındalık yaratma ve kapasite geliştirme önlemleriyle desteklenmelidir. Bu türden faaliyetlere örnek olarak, *Ayrımcılığa, Düşmanlığa veya Şiddete Kışkırtan ve Milliyet, Irk veya Dini Temele Dayanan Nefret Savunuculuğunun Yasaklanmasına İlişkin Rabat Eylem Planı*'ndaki tavsiyeler gösterilebilir.¹⁷⁸ Bu tür önlemler arasında, güvenlik kuvvetlerinin, kolluk görevlilerinin ve yargı mensuplarının eğitilmesi ve duyarlılık kazanması, okullar da dâhil olmak üzere, insan haklarının öğretime dâhil edilmesi ve insan hakları değerleri ve ilkeleri hakkında eğitimlerin düzenlenmesi yer almaktadır.

129. Ayrıca, yetkililer, etnik köken, din, 'ırk, milliyet, toplumsal cinsiyet, engellilik gibi durumlardan ötürü marjinalleştirilmiş belli gruplardan bahsederken güncel olarak kabul edilen ve damgalayıcı olmayan bir terminoloji kullandıklarından emin olmalıdır. Bu amaçla, devlet otoriteleri sıklıkla insan hakları savunucularıyla istişarede bulunarak uygun ve önyargı içermeyen bir terminoloji hakkında görüş almalı ve yazılı ve sözlü sunumlarda bu terminolojinin kullanılmasına özen göstermelidir.

130. Ulusal, bölgesel ve yerel düzeydeki devlet görevlileri ve kurumları, nefret söylemine ve saldırgan milliyetçiliğe ırkçılığa, şovenizme, yabancı düşmanlığına, anti-Semitizme ve şiddet içeren aşırıcılığın diğer tezahürlerine, din veya inanç temelinde yapılan ayrımcılığa karşı kamuoyu nezdinde güçlü bir şekilde karşı duracaklarına dair AGİT taahhütleri doğrultusunda¹⁷⁹ insan hakları savunucularına karşı gerçekleştiren bu türden eylemleri daima kamuoyu nezdinde lanetlemelidir.

131. Damgalama aynı zamanda marjinalleştirilmeye yol açar. Genel olarak, insan hakları çalışmalarının itibarını baltalar ve bunun sonucunda bu faaliyetlerin başarılı olması için gerekli kaynak ve desteği zaafa uğratar. Katılımcı devletler, insan hakları savunucularını damgalamak yerine, aktif ve yapıcı bir şekilde insan hakları

176 MSHS'nin 20. Maddesi kapsamındaki yükümlülüklerine uygun olarak, AGİT katılımcısı devletler "anayasal sistemlerine ve uluslararası yükümlülüklerine uygun olarak, kişilere veya gruplara karşı milliyet, ırk, etnik köken veya dine ve anti-Semitizme dayalı ayrımcılık, düşmanlık veya nefret nedeniyle şiddete tahrik sayılabilecek her türlü fiile karşı koruma sağlamak için gerekli her türlü kanunu çıkarmayı ve etkili önlemler almayı taahhüt etmişlerdir". Bkz., Kopenhag 1990 paragraf. (40.1); ayrıca bkz., Cenevre 1991.

177 Düşünce ve İfade Özgürlüğü Hakkının Geliştirilmesi ve Korunması Özel Raportörünün Raporu, UN Doc. A/67/357, 7 Eylül 2012, paragraf. 76 ve 77.

178 "Ayrımcılığa, Düşmanlığa veya Şiddete Kışkırtan ve Milliyet, Irk veya Dini Temele Dayanan Nefret Savunuculuğunun Yasaklanmasına İlişkin Rabat Eylem Planı", OHCHR tarafından 2011'de düzenlenen dört bölgesel uzmanlık atölyesinden çıkan sonuçlar ve tavsiyeler, 5 Ekim 2012'de Rabat, Fas'ta uzmanlar tarafından kabul edilmiştir. <http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Opinion/SeminarRabat/Rabat_draft_outcome.pdf>, pp. 7-8.

179 Bakanlar Konseyi'nin Onuncu Toplantısına Dair Belge (Porto 2002), paragraf. 8.

savunucularıyla ilişkilenebilir ve yaptıkları katkının geçerliliğini ve önemini tanımladıkları. Katılımcı devletler bağımsız insan hakları ulusal kurumlarının üye ve çalışanlarının da insan hakları savunucusu olduğu gerçeğini kabul ederek, gerektiğinde bu kurumların yetkilerini Paris ilkeleri doğrultusunda güçlendirmeli ve bu kurumların kamusal tartışmalarda yer almalarını sağlamak için diğer insan hakları savunucularına etkili bir şekilde erişmelerini sağlamalıdır. Katılımcı devletler ayrıca, bağımsız insan hakları ulusal kurumlarının ve diğer insan hakları savunucularının tavsiye ve görüşlerini, devleti eleştirel dahi, gereğince dikkate almalıdır.

132. İnsan hakları savunucularının çalışmaları sıklıkla devlet politikalarının ve eylemlerinin eleştirilmesi anlamına gelse de, devletler bu türden eleştirileri olumsuz olarak görmemelidir. “Bir hükümetin politika ve icraatlarında bağımsız bir akla ve hür tartışmaya yer verilme ilkesi oldukça önemlidir ve bu ilkenin insan haklarının daha üst bir düzeyde korunmasına yaptığı katkı tecrübeyle sabittir. İnsan hakları savunucuları insan haklarının geliştirilmesi ve korunmasında devletlere yardımcı olabilir. Savunucular istişare süreçleri dâhilinde, uygun yasa tasarımları hazırlanmasında yardımcı olabilirler ve insan haklarıyla ilgili ulusal plan ve stratejilerin geliştirilmesine katkıda bulunabilirler. Bu rollerin de benzer şekilde kabul edilmesi ve desteklenmesi gerekmektedir.”¹⁸⁰

III. İNSAN HAKLARI ÇALIŞMALARINA OLANAK SAĞLAYAN GÜVENLİ VE ELVERİŞLİ BİR ORTAM

D. Düşünce ve ifade özgürlüğü - bilgi edinme ve bilgiyi yayma özgürlüğü

133. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 19. maddesine ek olarak, MSHS,¹⁸¹ AİHS,¹⁸² Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi¹⁸³ ve Ulusal Azınlıkların Korunmasına Dair Çerçeve Sözleşme¹⁸⁴ gibi çok sayıda uluslararası ve bölgesel insan hakları sözleşmesi de düşünce ve ifade özgürlüğünü korumaktadır. Evrensel Bildirgeye göre, “herkes düşünce ve ifade özgürlüğüne sahiptir; bu hak herhangi bir müdahaleye maruz kalmadan görüş edinebilme, hangi ülkede olursa olsun her tür yöntem kullanılarak bilgi ve düşünceleri arama, elde etme ve yayma özgürlüğünü kapsar.”
134. Katılımcı devletler, “her türlü bilginin daha özgür ve yaygın bir şekilde yayılmasını kolaylaştırmayı, başka ülkelerle bilgi alanında yapılacak işbirliğini ve bilgi

180 “Koruma Sağlamak – Avrupa Birliği İnsan Hakları Savunucuları ile ilgili Kılavuz İlkeler”, <<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/GuidelinesDefenders.pdf>>, paragraf. 5. Kılavuz İlkeler 2004 yılında kabul edilmiş, 2008'de revize edilmiştir.

181 MSHS, Madde 19.

182 AİHS, Madde 10.

183 Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi Madde 13. Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu'nun Ekim 2000'de onayladığı İfade Özgürlüğü İlkeleri Bildirgesi Amerikan Sözleşmesi'nin 13. maddesinin yorumlanmasıyla ilgili daha ayrıntılı bir rehber sunmaktadır. Bkz., <<http://www.oas.org/en/iachr/expression/showarticle.asp?artID=26&IID=1>>.

184 Ulusal Azınlıkların Korunması için Avrupa Konseyi Çerçeve Sözleşmesi, Madde 7.

alışverişini teşvik etmeyi” taahhüt etmişlerdir.¹⁸⁵ Ayrıca, “herkesin, haberleşme hakkı dâhil ifade özgürlüğü hakkı vardır. Bu hak, kamu otoritelerince müdahaleye maruz kalmadan ve ülke sınırları ile bağlı olmaksızın fikir sahibi olma, bilgi ve fikirleri alma ve yayma hakkını kapsar” sözleriyle bu ilkeleri yeniden onaylamışlardır.¹⁸⁶ İfade özgürlüğünün temel rolü, “temel bir insan hakkı ve demokratik bir toplumun temel bileşeni” olarak yeniden ifade edilmiştir.¹⁸⁷ Katılımcı devletler, ayrıca, bilginin serbest dolaşımının¹⁸⁸ ve özgür medyanın rolünün önemini de kabul etmişlerdir.¹⁸⁹

135. BM İnsan Hakları Komitesi’nin işaret ettiği üzere, bilgiyi arama, elde etme ve yayma özgürlüğünü de içeren düşünce ve ifade özgürlüğü, bütün toplumlar için elzemdır ve demokratik devletin temel taşıdır.¹⁹⁰ Ayrıca, Komiteye göre: “ifade özgürlüğü, insan haklarının geliştirilmesi ve korunması için elzem olan şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerinin hayata geçirilmesi için gerekli bir koşuldur.”¹⁹¹ Bir diğer deyişle, düşünce ve ifade özgürlüğü hakkının kullanılması insan hakları savunucularının insan haklarını geliştirmeye ve korumaya yönelik faaliyetleri için vazgeçilmezdir. Benzer şekilde, BM İnsan Hakları Savunucuları Bildirgesi’nin 6. maddesi, bireylerin insan haklarıyla ilgili bilgi sahibi olma, bilgi arama, edinme, alma ve saklama hakkını, insan haklarıyla ilgili özgürce yayın yapma, görüşlerini dile getirme ve yayma hakkını, insan haklarına uyulmasıyla ilgili inceleme yapma, tartışma yürütme, kanaat geliştirme ve fikir sahibi olma hakkını ve insan hakları sorunlarıyla ilgili kamuoyunun dikkatini çekme hakkını yeniden teyit etmektedir.

136. Ancak, uluslararası hukuktaki güvencelere rağmen, insan hakları savunucularının ifade ve haber alma özgürlüğü ile bilgi edinme özgürlüğü AGİT katılımcısı çeşitli devletlerde gereksiz şekilde kısıtlanmaya devam etmektedir. 2007 yılında AGİT Parlamenterler Meclisi “aşırı derecede sınırlayıcı bir takım mevzuat ve politikaların” insan hakları savunucularının çalışma ortamını olumsuz yönde etkilediğini beyan etmiş, bu durumun ifade özgürlüğüne yönelik bir tehdit oluşturduğunun altını çizmiş ve katılımcı devletleri, ifade özgürlüğünün tam anlamıyla tesis edilebilmesi için “süregeleyen sorunlara, ilerlemede yaşanan eksikliklere ve hatta geriye gidişlere” bir çözüm bulma çağrısında bulunmuştur.¹⁹² Son yıllarda, bu durumda önemli bir değişiklik kaydedilmemiş, bölgedeki bazı yerlerde ise durum daha da kötüye gitmiştir. Ulusal güvenlik (özellikle de terörle mücadele), kamu sağlığı

185 Helsinki 1975, “İnsani Konularda ve Diğer Alanlarda İşbirliği”.

186 Kopenhag 1990, paragraf. 9.1.

187 Budapeşte 1991, “Kararlar: VIII. İnsani Boyut”, paragraf. 34.

188 İstanbul 1999, “Avrupa Güvenlik Şartı: III. Ortak Yanıtlarımız”, paragraf. 26.

189 Astana 2012, paragraf. 6.

190 BM İnsan Hakları Komitesi, 19. madde ile ilgili 34 Sayılı Genel Yorum, paragraf. 2.

191 *ibid.* paragraf. 3.

192 AGİT’in İnsan Hakları Savunucuları ve İnsan Hakları Ulusal Kurumlarıyla İlişkilerinin Güçlendirilmesi Hakkında AGİT Parlamenterler Meclisi Kararı, paragraf. 17, “On Altıncı Yıllık Oturumda Kabul Edilen Kiev Bildirgesi ve Kararları”, Kiev, 5-9 Temmuz 2007, s. 28-30, <<http://www.oscepa.org/publications/declarations/2007-kyiv-declaration/250-kyiv-declaration-english/file>>.

ve genel ahlak gerekçesiyle orantısız ve makul olmayan kısıtlamalara izin veren yasaların sorunlu olduğu düzenli olarak bildirilmiştir. Benzer şekilde, ifade özgürlüğünü engellemek için keyfi bir şekilde uygulanabilen muğlak yasalar bazı devletlerde endişe kaynağı olarak gösterilmiştir. Yine, bazı ülkelerde, genel ahlaki ve çocukların korunması gerekçesiyle LGBTİ bireylerin insan haklarını savunanların faaliyetlerini yürütmelerine engel olunmuştur.¹⁹³

137. Katılımcı devletler, düşünce ve ifade özgürlüğü, bilgi arama, edinme ve yayma özgürlüğü konusundaki uluslararası standartlara ve AGİT taahhütlerine tam uygunluk sağlamak için yasal çerçevelerini gözden geçirmelidir. Daha spesifik olarak, bu haklara getirilecek kısıtlamaların kanunilik, gereklilik ve orantılılık ilkelerine uygun olduğundan emin olmalıdırlar. Bu çalışmayı yaparken, yasanın uygulanışında öngörülebilirliği etkileyen dolayısıyla da kanunilik ilkesiyle uyumlu olmayan muğlak hükümlerin ve boşlukların ortadan kaldırılmasına özellikle dikkat etmelidirler. Benzer şekilde, uluslararası hukukta tanınmayan gerekçeler nedeniyle düşünce ve ifade özgürlüğüne kısıtlama getirilmesine izin veren ve orantısız kısıtlamalar dayatan hükümler gecikmeksizin değiştirilmeli veya iptal edilmelidir.
138. BM İnsan Hakları Konseyi, üye ülkelere yaptığı bir çağrıda “kamu düzeni ve kamu güvenliğini sağlama amacıyla tasarlanmış olan yasalarda, ayrımcılık yasası ilkesi de dâhil olmak üzere uluslararası insan hakları hukuku ile uyumlu açıkça tanımlanmış hükümlere yer verilmesi” gerektiğini ifade etmiş ve “bu tür yasaların, düşünce ve ifade özgürlüğü de dâhil olmak üzere, hiçbir şekilde herhangi bir insan

193 Bkz., örneğin, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiserinin 22-24 Mayıs 2013'teki Azerbaycan ziyareti sonrasında yayımladığı Rapor, CommDH(2013)14, 6 Ağustos 2013. Rusya Federasyonu'ndaki mevzuat değişiklikleriyle ilgili görüşünde, Komiser, Vatan Hainliği Yasası'nda kullanılan dilin aşırı muğlak ve geniş olduğunu tespit etmiş, dolayısıyla da seçici bir yorumlamaya açık olduğunu, ifade özgürlüğü hakkının kullanılması önünde gereksiz kısıtlamalara yol açabileceğini ifade etmiştir (bkz., “İnsan Hakları Komiserinin, Avrupa Konseyi Standartları ışığında Rusya Federasyonu'ndaki ticari olmayan kuruluşlarla ilgili mevzuata dair görüşleri”, CommDH(2013)15, 15 Temmuz 2013, paragraf. 24). Ayrıca, Komiser, “Yabancı Ajanlar Kanunu'nda tanımlandığı haliyle, ‘siyasi faaliyet’ kavramının, ‘yabancı ajan’ teriminin kullanım şeklinin ve Kanun'a ‘kötü niyetli’ bir şekilde uymama sonucunda doğabilecek suçlamaların, Avrupa İnsan Mahkemesi'nin içtihadında tanımlandığı şekliyle örgütlenme ve ifade özgürlüğüne müdahale olduğunu” tespit etmiştir (paragraf. 82). Rusya Federasyonu'yla ilgili 2009 Sonuç Gözlemlerinde, İnsan Hakları Komitesi taraf devleti “Aşırı Faaliyetlerle Mücadele Federal Kanunu'nu gözden geçirerek keyfi uygulama ihtimalini ortadan kaldırmak için ‘aşırı faaliyet’ in tanımını daha açık bir hale getirmeye” davet etmiştir. Bkz., UN Doc. CCPR/C/RUS/CO/6, 24 Kasım 2009, paragraf. 24. Türkiye ile ilgili 2012 Sonuç Gözlemlerinde, İnsan Hakları Komitesi “terör faaliyeti teriminin tanımındaki muğlaklık” ve “özellikle de Kürt sorunu konusunda şiddet içermeyen tartışmalar nedeniyle insan hakları savunucuları, avukatlar, gazeteciler ve hatta çocuklar hakkında görüş ve düşüncelerini özgürce ifade ettikleri için Terörle Mücadele Kanunu kapsamında açılan dava sayısı” ile ilgili endişelerini ifade etmiştir. Bkz., UN Doc. CCPR/C/TUR/CO/1, 13 Kasım 2012, paragraf. 16. 2011 yılında, Avrupa Konseyi'nin o dönemki İnsan Hakları Komiseri Thomas Hammarberg, Türkiye'de ifade özgürlüğü ve medya özgürlüğü ile ilgili kapsamlı bir rapor yayımlamıştır. Raporda, ifade özgürlüğünün orantısız bir şekilde kısıtlanmasını önlemek için ceza kanunu ve terörle mücadele kanunu dâhil olmak üzere, çeşitli hükümlerin iptal edilmesi ve değiştirilmesi için yetkililere çağrıda bulunmuştur (bkz., “Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri Thomas Hammarberg'in 27-29 Nisan 2011 Tarihlerindeki Türkiye Ziyareti Sonrasında Yayımladığı Rapor”, CommDH(2011)25, 12 Temmuz 2011). İnsan Hakları Komitesi, genel ahlak ve çocukları korumak için çıkarılan kanunlarla ilgili olarak Litvanya ile ilgili Sonuç Gözlemlerinde “Çocukların Kamusal Bilgi'nin Zararlı Etkisine Karşı Korunmalarına Dair Kanun (madde 7) gibi birtakım yasaların, Sözleşme kapsamında güvence altına alınan ifade özgürlüğü üzerinde gereksiz bir kısıtlamaya yol açacak şekilde uygulanabileceğine ve lezbiyen, gey, biseksüel ve trans (LGBT) bireylere karşı ayrımcılığı haklı gösterme etkisine yol açabileceğine” dair endişelerini ifade etmiştir. Bkz., CCPR/C/LTU/CO/3, 31 Ağustos 2012, paragraf. 8.

hakkını engelleyici veya sınırlayıcı nitelikte olmaması” gerektiğini vurgulamıştır.¹⁹⁴ Ayrıca, genel ahlaki koruma amacıyla, ifade özgürlüğü dâhil çeşitli haklara kısıtlama getiren yasalar, ayrımcılık yasağı ilkesini ihlal etmemelidir.¹⁹⁵ Sonuç olarak, BM İnsan Hakları Komitesi’nin vurguladığı üzere, bu tarz kısıtlamaların tümü insan haklarının evrenselliği ve ayrımcılık yasağı ilkesi ışığında anlaşılmalıdır.¹⁹⁶

139. AGİT katılımcısı bazı devletlerde, hakarete ilişkin yasalarının insan hakları savunucularını susturmak, hatta bazen hapis cezasına çarptırmak için kullanıldığı bildirilmektedir. Hakarete ilişkin yasalar ile siyasi liderlerin onur ve itibarlarını korumaya yönelik yasaların internet ortamındakiler de dâhil olmak üzere meşru ifadeleri bastırmak için istismar edildiği yolunda bildirimler bulunmaktadır. BM İnsan Hakları Komitesi içtihadına göre demokratik toplumlarda, özellikle de medyada siyasi kişilerle ilgili kamusal bir tartışma söz konusu ise, Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi’nin bir ifadenin yasaklanabilir olabilmesi için koyduğu üst eşik mümkün olduğunca yüksek yorumlanmalıdır.¹⁹⁷ Ayrıca, Komiteye göre, “Taraflar Devletler, hakareti suç olmaktan çıkarmayı düşünmelidir; her durumda ceza kanunlarının uygulanmasına ancak en ağır davalarda izin verilmeli ve hapis cezasının asla uygun bir ceza olmadığı kabul edilmelidir.”¹⁹⁸ Gerçekten de, AGİT Medya Özgürlüğü Temsilcisi’nin görüşlerinde düzenli olarak vurgulandığı gibi, ifade özgürlüğünü savunan uluslararası kuruluşlar çapında itibarın korunması için hakaretin suç sayılmasına gerek olmadığına ve özgür ifade üzerindeki kısıtlayıcı etkisi nedeniyle kaldırılması gerektiğine dair tam bir mutabakat vardır.¹⁹⁹ Düşünce ve İfade Özgürlüğünün Geliştirilmesi ve Korunması BM Özel Raportörü ve Amerikan Devletleri Örgütü İfade Özgürlüğü Özel Raportörü ile birlikte AGİT Medya Özgürlüğü Temsilcisi de ceza kanunundaki tahkir yasalarının ilga edilmesi

194 A/HRC/RES/22/6, paragraf. 4.

195 BM İnsan Hakları Komitesi’nin 19. madde ile ilgili 34 Sayılı Genel Yorumu, paragraf. 26.

196 *ibid.* paragraf. 32.

197 Örneğin, İnsan Hakları Komitesi’nin Bodrozic – Sırbistan ve Karadağ davasındaki görüşlerine bakınız, Bildirim No. 1180/2003, Ekim 2005, paragraf. 8, Yukarıda Genel İlkeler Bölümünde atıfta bulunulmuştur.

198 BM İnsan Hakları Komitesi’nin 19. madde ile ilgili 34 Sayılı Genel Yorumu, paragraf. 47. Sonuç Gözlemlerinde Komite, düzenli olarak Taraf Devletlerin hakareti suç olmaktan çıkarmalarını tavsiye etmektedir. Bkz., örneğin, BM İnsan Hakları Komitesi, “Çek Cumhuriyeti ile ilgili Sonuç Gözlemleri”, UN Doc. CCPR/C/CZE/CO/3, 22 Ağustos 2013, paragraf. 21; “Türkiye ile ilgili Sonuç Gözlemleri”, UN Doc. CCPR/C/TUR/CO/1, 13 Kasım 2012, paragraf. 24; “Sırbistan ile ilgili Sonuç Gözlemleri”, UN Doc. CCPR/C/SRB/CO/2, 20 Mayıs 2011, paragraf. 21; “Özbekistan ile ilgili Sonuç Gözlemleri”, UN Doc. CCPR/C/UZB/CO/3, 7 Nisan 2010, paragraf. 24; “Rusya ile ilgili Sonuç Gözlemleri”, UN Doc. CCPR/C/RUS/CO/6, 24 Kasım 2009, paragraf. 23. Ayrıca bkz., Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiserinin Azerbaycan ziyareti ile ilgili raporu, CommDH(2013)14, sayfa 8-10.

199 Bkz., örneğin, AGİT Medya Özgürlüğü Temsilcisi’nin Litvanya’daki kanun tasarılarıyla ilgili hukuki analizi, Ocak 2014: <<http://www.osce.org/fom/111060>>; ve İtalya ile ilgili, Kasım 2013: <<http://www.osce.org/fom/108108>>.

ve gerekli görüldüğü durumlarda medeni kanunun bir parçası olacak şekilde uygun tahkir yasalarının yürürlüğe girmesi için birçok kez çağrıda bulunmuştur.²⁰⁰

140. Medeni kanunda yer alacak tahkir hükümleri de, hakaret davalarında insan hakları savunucularına orantısız maddi tazminat yaptırımları uygulanması için suiistimal edilebilir ve kullanılabilir.²⁰¹ Bu doğrultuda, BM İnsan Hakları Konseyi, devletlere, “hakaret davalarında söz konusu zarar ile para cezaları arasında orantılılığın sağlanması ve para cezasının yalnızca verilen zararın tazmini ile sınırlı tutulmasını” güvence altına alma çağrısında bulunmuştur.²⁰² Ayrıca, bu türden para cezaları hakaret içeren eylemin ciddiyeti münferit olarak değerlendirildikten sonra, ve faaliyetlerini tehlikeye düşürmeyecek veya iflase yol açmayacak şekilde, söz konusu bireyin, medya kuruluşunun veya diğer kuruluşların ekonomik durumu da gözeteilerek uygulanmalıdır. Aşırı yaptırım uygulanması tehdidinin var olması dahi bir oto-sansür ortamı yaratabilir ve genel anlamda ifade özgürlüğünü engelleyebilir.
141. Katılımcı devletler, uluslararası insan hakları standartlarıyla uyumlu hale getirmek amacıyla yasalarını gözden geçirirken ve gerekli değişiklikleri yaparken, sivil toplum da dâhil olmak üzere bütün paydaşlarla etkili bir şekilde istişarede bulunmalıdır. Ayrıca, AGİT Medya Özgürlüğü Temsilcisi Ofisi ve Venedik Komisyonu dâhil, ilgili uluslararası kuruluşlardan teknik tavsiye almalı ve bu kuruluşların görüşlerini tam anlamıyla uygulamalıdır.
142. Fikirlerini ifade ettiği için uluslararası standartlarda düşünce ve ifade özgürlüğü ile ilgili öngörülen katı şartları taşımayan yasalara dayanarak tutuklanan veya hapis cezasına çarptırılan veya başka yaptırımlara maruz kalan herkes derhal serbest bırakılmalı, bu arada devreye giren başka yaptırımlar varsa –para cezaları ve mala el konulması gibi- bu yaptırımlar iptal edilmelidir. Ayrıca, katılımcı devletler, insan hakları savunucularının kamu politikalarını ve devletin eylemlerini açıkça inceleme hakkını net bir şekilde kabul etmeli ve yeniden onaylamalıdır. BM İnsan Hakları Konseyi'nin ifade ettiği gibi, muhalif görüşler barışçıl bir şekilde ifade

200 “İfade Özgürlüğünün Geliştirilmesi için Uluslararası Mekanizmalar, BM Düşünce ve İfade Özgürlüğü Özel Raportörü'nün, AGİT Medya Özgürlüğü Temsilcisi'nin ve Amerikan Devletleri Örgütü'nün İfade Özgürlüğü Özel Raportörü'nün Ortak Bildirgesi”, Aralık 2002, <<http://www.osce.org/fom/39838>>. Ayrıca bkz., “Onuncu yıl Ortak Bildirgesi: Gelecek On Yılda İfade Özgürlüğünün Karşısında On Temel Zorluk”, Şubat 2010, <<http://www.osce.org/fom/41439>>. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi (AKPM) de istismar veya asılsız kovuşturma riskini ortadan kaldırmak amacıyla üye devletlere hakaret kanunlarını gözden geçirme ve gerektiğinde değiştirme çağrısında bulunmuştur. Ayrıca, AGİT Medya Özgürlüğü Temsilcisi'nin hakareti suç olmaktan çıkarma yolundaki çabalarını taktikle karşılamıştır, bkz., 1577 (2007) Sayılı Karar ve 1814 (2007) Sayılı Tavsiye, “Hakaretin Suç Olmaktan Çıkarılmasına Doğru”, 4 Ekim 2007'de kabul edilmiştir.

201 Örneğin, “Moldova ile ilgili Sonuç Gözlemleri”nde, BM İnsan Hakları Komitesi şunları ifade etmiştir: “siyasi nüfusa sahip menfaat gruplarının ve bireylerin bağımsız gazeteciler aleyhine hakaret gerekçesiyle hukuk davaları açmalarına ilişkin haberleri ve bağımsız televizyon yayıncılarının yargılanması ile ilgili bildirimleri endişe ile karşılamaktadır.” Bkz., UN Doc. CCPR/C/MDA/CO/2, 4 Kasım 2009, paragraf. 21. “Tacikistan'la ilgili Sonuç Gözlemlerinde” Komite, “Medya kuruluşlarına karşı gözdağı verme amacıyla hakaret davalarının açılmasının” endişe verici olduğunu ifade etmiştir (hakaretle ilgili maddelerin Ceza Kanunu'ndan çıkarılmış olmasını takdirle karşıladıkları mesajını verirken Komite aynı zamanda devlet başkanına karşı iftira ve hakaret ve devlet temsilcilerine karşı hakaretle ilgili ceza hükümlerinin korunması konusundaki endişelerini dile getirmiştir), UN Doc. CCPR/C/TJK/CO/2, 22 Ağustos 2013, paragraf. 22.

202 A/HRC/RES/22/6, paragraf. 11(f).

edilebilmelidir.²⁰³ AİHM, içtihadında, düzenli olarak düşünce ve ifade özgürlüğü-
nün sadece hoş karşılanan görüş ve fikirlerin ifade edilmesini değil aynı zamanda
eleştirel olanların da ifade edilmesini korumaktadır ve kısıtlamalara ancak çok
istisnai durumlarda izin verilmektedir.²⁰⁴

Kamu yararı taşıyan bilgilere ve bu bilgileri ifşa eden kişilere (whistleblowers) erişim

143. MSHS Madde 19(2)'ye göre, ifade özgürlüğü “ülke sınırları dikkate alınmaksızın,
ister sözlü, yazılı ya da basılı ya da sanatsal formda olsun, isterse de kişinin kendi
seçtiği her hangi bir başka yolla olsun, her türlü bilginin ve fikirlerin araştırılması,
edinilmesi ve yayılması özgürlüğünü içerir.” İnsan hakları alanında izleme yapma
hakkı, dava ve toplantı ve gösterilerin izlenmesi dâhil- bilgi araştırma ve yayma
hakkının doğal sonucudur.
144. Bilgiye erişim konusunda gereksiz kısıtlamalar insan hakları faaliyetlerini çeşitli
şekillerde engelleyebilir. Kamu sağlığını veya genel ahlakı koruma gerekçesiyle
bilgiye erişime ve bilginin yayılmasına getirilen kısıtlamalar insan hakları savu-
nucularının savunuculuk ve farkındalık çalışmaları yapmalarını veya anne sağ-
lığı ve üreme sağlığı gibi konularda eğitim hizmetleri toplumsal cinsiyet temelli
ayrımcılıkla mücadele etmek için verilen başka hizmetleri hedef kitlelerine verme-
lerini engelleyebilir. Ulusal güvenlik, bilgilerin aşırı gizli olarak tasnif edilmesinde
sıklıkla gerekçe olarak gösterilmekte ve böylelikle, insan hakları savunucularının
ve etkilenen başka kişilerin kamuyu ilgilendiren bilgilere erişimini kısıtlamakta,
devlet aktörlerinin karıştığı yolsuzluk ve insan hakları ihlallerine ilişkin iddiaları
aydınlığa kavuşturmaya çalışan araştırmacı gazeteciler ve bu tür bilgileri ifşa eden
kişiler (*whistleblowers*) için bir başka engel yaratmaktadır. Bilgiyi araştırma ve
yayma özgürlüğünü, uluslararası insan hakları standartlarında izin verilenin öte-
sinde, kısıtlayan ve kanunilik, gereklilik ve orantılılık ilkeleriyle örtüşmeyen yasa-
lar gecikmeksizin iptal edilmeli veya değiştirilmelidir.
145. BM İnsan Hakları Konseyi, devletleri “ağır insan hakları ihlalleri ile ilgili bilgiler de
dâhil olmak üzere, kamu otoritelerinin elinde bulunan bilgilerin proaktif bir şekilde
ifşa edilmesini, saydam ve net yasa ve politikaların son derece dar ve açıkça tanım-
lanmış kısıtlamalar dışında kamuoyunun erişimine açılması gereken bu tür bilgi-
leri isteme ve elde etme hakkına imkân vermesini” sağlamaya çağırmıştır.²⁰⁵

203 A/HRC/RES/22/6, paragraf. 11 (i).

204 Bkz., örneğin, *Palomo Sánchez ve Diğerleri – İspanya*, Başvuru no. 28955/06, 28957/06, 28959/06 ve
28964/06, 12 Eylül 2011. Karara göre: “İfade özgürlüğü demokratik bir toplumun en hayati temellerinden biri
olup, toplumun ilerlemesi ve her bireyin kendini gerçekleştirme için temel koşullardan biridir. 2. Ve 10. Mad-
de kapsamındaki ifade özgürlüğü sadece hoş karşılanan, rencide edici olmayan önemsiz olarak algılanan ‘bilgi’
ve ‘fikirler’ için değil, aynı zamanda rencide eden, şok eden veya rahatsız eden bilgi ve fikirler için de geçerli-
dir. Demokratik bir toplumun olmazsa olmaz koşulları çoğulculuk, hoşgörü ve açık fikirlilik bunu gerektirir.”
(paragraf. 53).

205 A/HRC/RES/22/6, paragraf. 11(e).

146. Belgelerin gizlilik derecelendirilmesinde aşırıya kaçılması, belgelerin gizlilik derecesinin kaldırılması için gereken sürenin aşırı derecede uzun tutulması ve devlet arşivlerine erişimin lüzumsuzca kısıtlanmasının önüne geçmek için açık ve şeffaf prosedürler oluşturulmalıdır. Kamuya mal olmuş bilgi ve akademik araştırmaların paylaşılması ve yayımlanması, bu bilgi ve araştırmalar gizlilik yasaları ihlal edilerek kamu ile paylaşılmış olsalar dâhi devlet sınırlarının hukuksuz olarak ifşaa edilmesi şeklinde değerlendirilmemelidir. .

147. Katılımcı devletler, genel olarak kamuoyunun kamu kurumlarının elindeki bilgilere erişimlerini sağlayacak yasalar çıkarmalıdır. Düşünce ve ifade özgürlüğünün geliştirilmesi ve korunması BM Özel Raportörüne göre, “kamu kurumlarının elindeki bilgilere mümkün olan en geniş anlamda erişim hakkını objektif bir şekilde tesis eden ulusal bir normatif çerçevenin kabul edilmesi, ulusal düzeyde bilgiye erişim hakkını yürürlüğe koyabilmek için elzemdir. Mevzuat, bilginin maksimum düzeyde açık olması ilkesi üzerine temellendirilmelidir.”²⁰⁶ Bir bilgi veya belgenin kamu ile paylaşımının hangi gerekçelerle reddedilebileceği açık bir biçimde tanımlanmalı, bu gerekçeler dar yorumlanmalı ve bilginin paylaşılmama gerekçeleri her vaka için ayrı ayrı belirtilmelidir. İstisnai bir yaklaşım ancak bilginin ifşa edilmesi halinde elde edilecek kamu yararının, bilginin gizlenmesiyle sağlanan somut yarara bir hanel gelmesi riskinden daha büyük olduğu durumlarda uygulanabilir.. Ayrıca, yasal çerçeve, bilgiye sadece talep üzerine erişim sağlanması ilkesi yerine kamu otoritelerinin bilgiyi yayınlama yükümlülüğü olduğu ilkesini izlemelidir. Bu ilke ancak makul kısıtlamalara tabi olabilir.²⁰⁷ Bu doğrultuda, ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerdeki kamu otoritelerinin, başka şeylerin yanı sıra faaliyetleri ile ilgili düzenli veri yayınlamaları ve proaktif bir şekilde bu verileri yaymaları gerekmektedir; bu otoritelerin bütçe ve harcamaları ile insan hakları ile ilgili belli bilgiler kolay bir şekilde erişilebilir kılınmalı ve sadece talep esaslı verilmemelidir. Ayrıca, katılımcı devletler, uygun yasal ve benzeri adımları atarak, özel şirketler gibi, devlet dışı aktörlerin elindeki kamu menfaatini ilgilendiren konulardaki bilgilerin de kamunun erişimine açık hale gelmesini sağlamalı veya uygun şekilde erişilebilirliğini temin etmeli ve sadece makul kısıtlamalara tabi tutulmasını sağlamalıdır. AKPM de şöyle demiştir: “özel askeri ve güvenlik şirketleri dâhil olmak üzere, ticari girişimlerin, insan haklarının kullanılmasına etkide bulunması makul olarak beklenen durumlar, faaliyetler veya davranışlarla ilgili bilgi açıklama sorumluluğu vardır.”²⁰⁸

206 Düşünce ve İfade Özgürlüğü Hakkının Geliştirilmesi ve Korunması Özel Raportörü'nün Raporu, UN Doc. A/68/362, 4 Eylül 2013, paragraf. 98.

207 *ibid.* paragraf. 76, burada bilgiye erişimle ilgili ulusal yasaların hazırlanması ve uygulanmasına yönelik temel ilkeler ve kılavuzlar yer almaktadır; ve paragraf. 99. Ayrıca bkz., aşağıda gönderme yapılan 1954 (2013) Sayılı AKPM Kararı, burada 9. paragrafta devletlerin bilgiye erişim konusundaki yasa ve uygulamalarını modernleştirirken dikkate almaları gereken birtakım temel ilkeler vurgulanmaktadır. Bu ilkeler, “Tshwane İlkeleri”ne dayanmaktadır (Ulusal Güvenlik ve Bilgi Edinme Hakkına İlişkin Küresel İlkeler). Tshwane İlkeleri uluslararası kuruluşlar, sivil toplum, akademi ve ulusal güvenlik uygulamacılarından oluşan büyük bir kurul tarafından kabul edilmiştir. AKPM bu ilkeleri desteklediğini ifade etmiş ve Avrupa Konseyi'ne üye devletlere bu alandaki yasa ve uygulamalarını modernleştirirken ilkeleri dikkate almaları çağrısında bulunmuştur.

208 1954 (2013) Sayılı AKPM Kararı, “Ulusal Güvenlik ve Bilgiye Erişim”, 2 Ekim 2013, paragraf. 9.

148. Ağır insan hakları ihlalleri ile ilgili bilgiler konusunda, düşünce ve ifade özgürlüğünün geliştirilmesi ve korunması Özel Raportörü, bu tür bilgilerin ulusal güvenlik gerekçesiyle gizlenmemesi gerektiğini vurgulamıştır. “Kısıtlamaların kat’i suretle gerekli görüldüğü durumlarda, devlet bu istisnai kısıtlamanın uluslararası insan hakları hukuku ile uyumlu olduğunu ispat etmekle yükümlüdür. Diğer insan hakları ihlalleri ile ilgili bilgiler, her halükarda ifşa edilmeleri gerektiği karinesi üzerinden değerlendirilmeli ve her durumda hesap verebilirliği önleyecek veya bir mağdurum etkili başvuru yollarına erişimden mahrum bırakacak şekilde ulusal güvenli gerekçesiyle gizlenmemelidir.”²⁰⁹ Benzer şekilde AKPM de, “öldürme, zorla kaybetme, işkence veya kaçırma gibi ciddi insan hakları ihlallerinde bulunan devlet görevlilerinin sorumluluklarıyla ilgili bilgilerin gizli bilgi olarak korunmayı hak etmediğini” belirtmiş ve “bu türden bilgilerin ‘devlet sırrı’ kisvesi altında yargının veya parlamentonun incelemesine karşı kapatılmaması gerektiğini”, ve “insan hakları veya insancıl hukukla ilgili ciddi ihlallere ilişkin bilginin hiçbir koşulda saklanmaması gerektiğini” yeniden teyit etmiştir.²¹⁰

149. AKPM ayrıca, devletlere bilgi ifşa eden kişilerin (*whistleblowers*) korunması ile ilgili yasalarını gözden geçirmeleri için çağrıda bulunmuş ve bu kişilerle ilgili mevzuatın kapsamlı olması ve sessizliğe güvenli bir alternatif olmaya odaklanması gerektiğini belirtmiştir.²¹¹ Benzer şekilde, AGİT Medya Özgürlüğü Temsilcisi, düşünce ve ifade özgürlüğünün geliştirilmesi ve korunması BM Özel Raportörü ve Amerikan Devletleri Örgütü İfade Özgürlüğü Özel Raportörü, yasaların çiğnenmesi, kamu kurumlarının kanuna aykırı uygulamaları, insan hakları veya insani hukukun ihlali, kamu sağlığı, güvenliği veya çevreye karşı ciddi tehdit durumları ile ilgili bilgileri “iyi niyet” ile ifşa ettiklerine kanaat getirilen bilgi ifşa eden kişilerin (*whistleblowers*) adli, idari veya mesleki yaptırımlardan korunması için çağrıda bulunmuştur.²¹² Raportörler, ‘bilgi ifşa eden kişi (*whistleblower*)’ teriminin, gizliliği veya sırları korumaya dair resmi veya başka türlü yükümlülükleri olduğu halde bu konulardaki gizli bilgileri veya sırları ifşa eden kişileri de kapsadığını ifade etmişlerdir. BM Özel Raportörü, gizliliği sağlamak için yasal bir zorunluluğu olan kamu görevlilerinin veya devletle bağlantısı olan kişilerin böyle bir korumadan yararlanması gerektiğine işaret ederken, kamu menfaatine olduğuna inandıkları için gizli olarak tasnif edilen bilgileri alan, elinde bulunduran veya yayan gazetecilerin,

209 A/68/362, paragraf. 106.

210 Bkz., 1954 (2013) Sayılı Karar, paragraf. 6 ve 9.6.

211 1729 (2010) Sayılı AKPM Kararı, “‘Bilgi İfşa Eden Kişilerin (*Whistleblowers*)’ Korunması”, 29 Nisan 2010, paragraf. 6.1 ve 6.2. AKPM’e göre, bu türden yasaların, mevcut iç kanalları iyi niyetli bir şekilde kullanan kişilerin her türlü misillemeye karşı korunmasını sağlamalıdır (haksız yere işine son verme, taciz veya başka türlü cezai veya ayrımcı muamele dâhil). Bu türden iç kanalların olmadığı veya etkili olmadığı durumlarda, medyayı da kullanmak suretiyle dışarıdan yapılan bilgi ifşa etme eylemi aynı şekilde korunmalıdır. Bilgiye erişimi düzenleyen ulusal yasaların tasarlanmasına ve uygulanmasına yol gösteren ilkeleri belirten düşünce ve ifade özgürlüğünün geliştirilmesi ve korunması BM Özel Raportörü, özellikle bilgiye erişimi düzenleyen yasaların bilgileri ifşa eden kişilere (*whistleblowers*) koruma sağlaması gerektiğini ifade etmiştir. Bkz., A/68/362, paragraf. 76 (i).

212 Bkz., “İfade Özgürlüğünün Geliştirilmesi için Uluslararası Mekanizmalar, Düşünce ve İfade Özgürlüğü BM Özel Raportörü, AGİT Medya Özgürlüğü Temsilcisi, ve Amerikan Devletleri Örgütü İfade Özgürlüğü Özel Raportörü’nün Ortak Bildirisi”, 6 Aralık 2004, <<http://www.osce.org/fom/38632>>.

diğer medya personelinin ve sivil toplum temsilcilerinin vb., bir kişiyi ciddi zarar görecekleri acil bir duruma maruz bırakmamışlarsa cezai sorumluluk taşımamaları gerektiğini ifade etmiştir.²¹³

150. BM İnsan Hakları Konseyi, bilgilerin internet ortamında dağıtılması gibi yeni iletişim biçimlerinin insan hakları savunucuları açısından insan haklarının korunması için yürüttükleri çalışmalarda önemli bir araç olarak hizmet verebileceğini kabul etmiştir. Ayrıca, “kişinin, radyo, televizyon ve internet dâhil, kendi seçtiği bilgi teknolojilerine ve iletişim araçlarına erişimi ve bunları kullanması, düşünce ve ifade özgürlüğü hakkının vazgeçilmez bir parçası olarak, ulusal düzeyde, devletler arasında ve uluslararası düzeyde desteklenmeli ve kolaylaştırılmalıdır.” demıştır.²¹⁴ Ancak, bazı katılımcı devletlerde, otoritelere karşı eleştiri olarak algılanan bilgilere veya ihtilafli olduğu düşünülen ve örneğin kamu sağlığına risk teşkil ettiği söylenen bilgilere erişilmesi ve bunların paylaşılmasını kısıtlamak için web sitelerinin erişime engellendiği yolunda bildirimler yapılmıştır. Bazı katılımcı devletlerde, bu türden tedbirlerin doğurduğu ihlallere karşı bağımsız ve tarafsız bir yargı denetimi gibi etkili güvencelerin yokluğunda web sitelerine erişim kısmen veya tamamen engellenebilmektedir. Benzer şekilde, bu türden güvencelerin olmadığı durumlarda, yetkililer İnternet Servis Sağlayıcılarından iletişim verilerini ve internette içerik yayınlayan kişilerin kimlikleri gibi başka bilgileri elde edebilmektedirler. Bu bilgiler de daha sonra söz konusu kişilerin susturulması için kullanılabilir.
151. İnternet Servis Sağlayıcıları da dâhil olmak üzere, devlet dışı aktörlerin insan haklarını savunmak gibi meşru faaliyetlerin kısıtlanması için kullanılmasını engellemeye yönelik önlemler alınmalıdır. Temel bir kural olarak, katılımcı devletler, internet servis sağlayıcıları gibi internet araçlarının ve sosyal medya şirketlerinin, blokçuların ya da sosyal medya kullanıcılarının kimliklerini kamu otoritelerine ifşa etmelerini istememelidir. Yetkili makamlar, yayınlanan içeriğin düşünce ve ifade özgürlüğüne ilişkin uluslararası standartların getirdiği korumanın açıkça dışında kaldığına emin olduklarında –örneğin, söz konusu içerik nefret veya şiddete tahrik ediyorsa- sorumluların soruşturulması ve olası yargılanmaları, hukuka uygun adli süreçlerle ilgili uluslararası standartlara tam olarak riayet etmelidir.

Medya Özgürlüğü

152. AGİT katılımcısı devletler “medyanın bilgi, haber ve görüş toplama, bildirme ve yayma hakkını” tekrar onaylamış, “bu hakkın kullanılmasına getirilecek her türlü kısıtlama yasayla öngörülmüş olması ve uluslararası standartlara uyması gerektiğini” özellikle belirtmişlerdir; “özgür ve açık bir toplum ile hesap verebilir yönetim sistemlerine ve [...] insan haklarını ve temel özgürlükleri korumaya” yaptığı

213 A/68/362, paragraf. 68, 107 ve 108. Ayrıca bkz., Düşünce ve İfade Özgürlüğünün Geliştirilmesi ve Korunması BM Özel Raportörü ile Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu'nun İfade Özgürlüğü Özel Raportörü'nün “İzleme Programlarının İfade Özgürlüğü Üzerindeki Etkileri Hakkında Ortak Bildirisi”, paragraf. 15.

214 A/HRC/RES/22/6, giriş ve paragraf. 7.

katkının önemini ifade etmişlerdir.²¹⁵ Ayrıca, bağımsız medyanın önemini tekrar onaylayarak özgür ve bağımsız bir medya için gereken temel koşulların sağlanması için gereken tüm adımları atmayı taahhüt etmişlerdir.²¹⁶

153. Medyanın demokratik bir toplumdaki işlevlerini yerine getirebilmesi için, medya ortamının çoğulcu ve kamusal tartışmalarda ve haberlerde çeşitli aktörlerin katılımına açık olması gerekmektedir. Bu doğrultuda, BM Genel Kurulu şunları ifade etmiştir: “gazetecilik, internet ortamında ve dışında her türlü bilgiyi ve fikri araştıran, elde eden ve yayan medya kuruluşlarından, özel kişilerden ve bir dizi örgütten gelen girdileri de kapsayacak şekilde sürekli bir evrim geçirmekte, [...] bu yolla kamusal tartışmayı şekillendirmek için katkıda bulunmaktadır”.²¹⁷ Benzer şekilde, BM İnsan Hakları Komitesi’ne göre, “gazetecilik çok çeşitli aktörlerin paylaştığı bir işlemdir; bunlara tam zamanlı çalışan muhabirler ve analizciler, blokçular ve kendi kendilerine basılı ortamda veya internet ortamında yayın yapan başka kişiler dâhildir.”²¹⁸ İnsan haklarına saygı duyulmasını daha fazla desteklemek ve bu hakları korumak için, medya ortamının, profesyonel gazeteci olsun, insan hakları sorunları ile ilgili haber yapan veya kamusal tartışmalara katılan başka kişiler olsun, insan hakları savunucularının kamusal tartışmalara erişmesi ve katılımı için olanak sağlaması gerekir. Bu aynı zamanda insan hakları savunucularının meşruiyetini ve dolayısıyla da korunması güçlendirmek için önemlidir.

154. Medya yasaları, politika ve uygulamaları açık ve çoğulcu bir medya sistemini, insan haklarının geliştirilmesine olanak sağlayan, insan hakları savunucularının erişimine açık ve korunmalarına katkıda bulunan bir medyayı kolaylaştırmalıdır. Medya kuruluşları bu amaç doğrultusunda rehber, etik kurallar veya başka standartlar ve kendi kendini düzenleyici mekanizmalar geliştirmeye teşvik edilmelidir. “Basın konseyleri ve kamu denetçileri gibi kendi kendini düzenleme mekanizmalarının önemi”, ve bu mekanizmaların “istişareye dayalı ve içerici bir süreçte kurulması (...) ve hükümetin menfaatlerinden bağımsız olmaları” gerekliliğini²¹⁹ genel olarak kabul edilmektedir. Bu türden düzenleyici önlemler medyanın insan haklarını ve insan hakları savunucularını koruma konusundaki sorumluluklarını yansıtmalıdır.

155. Katılımcı devletlerin, insan haklarını savunan gazetecileri, insan hakları sorunları hakkında haber yapan veya kamusal tartışmaya katkıda bulunan başka kişileri

215 Moskova 1991, paragraf. 26. 1997 yılında, katılımcı devletler, ifade ve medya özgürlüğünü daha iyi korumanın, bu alandaki ilgili AGİT ilkeleri ve taahhütlerinin uygulanmasını güçlendirmenin önemini kabul ederek AGİT Medya Özgürlüğü Temsilcisi Ofisini kurmaya karar vermişlerdir. Bkz., Daimi Konsey’in 193 Sayılı Kararı, 5 Kasım 1997, “AGİT Medya Özgürlüğü Temsilcisi Ofisinin Kurulması, AGİT Medya Özgürlüğü Temsilcisi’nin Görev ve Yetkileri”, *Taahhütler: Medya özgürlüğü, İfade özgürlüğü, Bilginin serbest dolaşımı - 1975-2012, 2013*, <<http://www.osce.org/fom/99565?download=true>>, s. 32.

216 İstanbul 1999, “Avrupa Güvenlik Şartı: III. Ortak Yanıtlarımız”, paragraf. 26.

217 Bkz., 68/163 Sayılı BM Genel Kurul kararı, “Gazetecilerin Güvenliği ve Cezasızlık Sorunu”, UN Doc. A/RES/68/163, 18 Aralık 2013, giriş.

218 BM İnsan Hakları Komitesi, 19. madde ile ilgili 34 Sayılı Genel Yorum, paragraf. 44.

219 “15th Asya Medya Konferansı: AGİT Medya Özgürlüğü Taahhütleri Üzerine Düşünmek”, Bişkek, Kırgızistan, 27-28 Haziran 2013, On Beşinci Yıldönümü Bildirisi, paragraf. 13, <<http://www.osce.org/fom/104110>>.

susturmak amacıyla internet medyası dâhil, medyaya doğrudan veya dolaylı sansür uygulamaktan veya başka türlü baskılara maruz bırakılmaktan kaçınma yükümlülükleri bulunmaktadır. Katılımcı devletler ayrıca, nüfuz sahibi medya şirketleri veya başka nüfuz sahibi gruplar gibi özel aktörlerin insan hakları savunucularını sansürlemeye çalışmaları veya bunlar üzerinde baskı yapmamaları için gerekli koşulları sağlamalıdır. İfade ve bilgi edinme özgürlüğünü korumanın pratik bir yolu olarak, AGİT katılımcısı devletler, “her türlü bilginin daha özgürce ve yaygın bir şekilde yayılmasını kolaylaştırmak, bilgi alanında işbirliğini teşvik etmek ve gazeteciler için çalışma koşullarını iyileştirmek için daha fazla çaba sarf etmeyi” taahhüt etmişlerdir.²²⁰ Özellikle, “gazetecilerin profesyonel faaliyetlerini meşru bir şekilde yürütmelerinin onların işten çıkarılmalarına veya başka şekilde cezalandırılmalarına yol açmayacağını, gazetecilerin akreditasyonlarının iptal edilmesi gibi kısıtlayıcı önlemler almayacaklarını veya gazetecinin haber içeriği veya bilgi ortamından dolayı azledilmeyeceğini” taahhüt etmişlerdir.²²¹ Ayrıca, gazeteci olmayan ancak kamusal tartışmalara katkıda bulunan bireylerin gereksiz müdahalelere karşı korunması ve insan hakları konularıyla ilgili haber yaparken veya ilgili kamusal tartışmalara katkıda bulunurken düşünce ve ifade özgürlüğü haklarını kullanmalarını sağlamak için uygun adımlar atılmalıdır.

156. Bu doğrultuda, katılımcı devletler, “gazetecilerin işlerini bağımsız bir şekilde ve gereksiz müdahale olmaksızın yapabilmeleri için güvenli ve elverişli bir ortam geliştirmelidir. Bunun için: (a) yasal önlemler almalı; (b) yargıda, kolluk görevlilerinde ve askeri personelinde, gazetecilerde ve sivil toplumda, uluslararası insan hakları ve insancıl hukuktan doğan yükümlülükler ve gazetecilerin güvenliği ile ilgili farkındalık yaratma çalışmaları yürütmeli; (c) gazetecilere karşı saldırıların izlenmesini ve raporlanmasını temin etmeli ve (e) bu saldırıları soruşturmak ve yargılamak için gerekli kaynakların ayrılmasını sağlamalıdır”.²²² İnsan haklarının korunması ve hayata geçirilmesine katkıda bulunan gazetecilerin devletin veya şiddet kullanan aşırı güçler ve organize suç örgütleri gibi devlet dışı aktörleri gerçekleştirdiği saldırılardan ve diğer istismar türlerinden etkili bir şekilde korunmalarını sağlamak özellikle önemlidir.

E. Barışçıl toplanma özgürlüğü

157. Barışçıl Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü BM Özel Raportörüne göre: “barışçıl toplanma demokratik değişim, insan haklarına daha fazla saygı ve insan hakları ihlal ve istismarları ile ilgili hesap sorulması için çağrıda bulunmanın meşru ve güçlü bir yoludur”.²²³ Özel Raportör, bu bağlamda, barışçıl toplantı ve yürüyüş düzenleme imkânının, mesajlarını kamuoyuna duyurabilme ve savundukları hakların hayata geçirilmesine katkıda bulunma olanağı sağladığı için, insan hakları

220 Viyana 1989, “İnsani Konular ve Diğer Alanlarda İşbirliği”, paragraf. 34.

221 *ibid.* paragraf. 39.

222 A/RES/68/163, paragraf. 6.

223 A/HRC/23/39, 24 Nisan 2013, paragraf. 80. Özel Raportör, bu açıklamayı yaparken ‘Arap Baharı’ ve ‘Occupy’ hareketine referansta bulunmuştur.

savunucuları dâhil sivil toplum aktörlerinin faaliyetleri açısından taşıdığı büyük önemi vurgulamıştır.²²⁴

158. Barışçıl toplanma özgürlüğü hakkı çeşitli uluslararası insan hakları belgelerinde korunmaktadır. Bunlar arasında İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 20. maddesi, MSHS'nin 21. maddesi, AİHS'in 11. maddesi, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 15. maddesi ve Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi'nin 7. maddesi yer almaktadır. BM İnsan Hakları Savunucuları Bildirgesi de bu hakkı tekrar onaylamakta, ulusal ve uluslararası düzeylerde insan haklarının ve temel özgürlüklerin korunmasındaki öneme özel vurgu yapmaktadır (Madde 5).

159. MSHS'nin 21. maddesine göre, bu hakkın kullanılmasına, yasalara uygun olarak konulmuş ve demokratik bir toplumda ulusal güvenlik ya da kamu güvenliği, kamu düzeni bakımından ve kamu sağlığının, genel ahlakın korunması ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması bakımından gerekli olan sınırlamalardan başka sınırlama getirilemez.²²⁵ Her türlü kısıtlama kanunilik, gereklilik ve orantılık ilkelerine katı bir şekilde uygun olmalıdır. Bu kısıtlamalar ayrıca ayrımcılık yasağı gibi başka temel insan hakları normlarıyla uyumlu olmalı ve barışçıl toplanma özgürlüğü hakkının özüne zarar verecek şekilde uygulanmamalıdır.²²⁶ Barışçıl Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü BM Özel Raportörünün vurguladığı gibi, devletler, uygulanacak her türlü kısıtlama ile ilgili vakitlice bir açıklama yapmalı ve bu kısıtlamanın bağımsız, tarafsız ve ivedi bir yargısal denetime tabi tutulmasını sağlamalıdır.²²⁷

160. **AGİT taahhütlerine göre:** “Herkes barışçıl toplantı ve gösteri yapma hakkına sahiptir. Bu hakların kullanılmasına getirilecek her türlü kısıtlamanın yasayla öngörülmesi ve uluslararası standartlara uygun olması gerekmektedir.”²²⁸ Ayrıca, AGİT/ODIHR Venedik Komisyonu'nun *Barışçıl Toplanma Özgürlüğüne İlişkin Kılavuz İlkeler*'ine göre “temel bir hak olan barışçıl toplanma hakkı, mümkün olduğu ölçüde, düzenlemeye tabi olmaksızın kullanılmalıdır.”²²⁹ Barışçıl toplantıları

224 *ibid.* paragraf. 43.

225 AİHS'in 11. maddesine göre, bu madde, bu hakların kullanılmasında silahlı kuvvetler, kolluk mensupları veya devletin idare mekanizmasında görevli olanlar hakkında meşru sınırlamalar konmasına engel değildir; ancak bu türden kısıtlamalar da aynı şekilde yasayla öngörülmüş olmalı, gerekli ve orantılı olmalıdır ve bu gruplara mensup insan hakları savunucuları da gereksiz kısıtlamalara maruz kalmaksızın barışçıl toplanma özgürlüğü hakkından yararlanabilmelidir.

226 Bkz. BM İnsan Hakları Komitesi'nin 31 Sayılı Genel Yorumu, “Devletlerin Sözleşmeden Doğan Hukuksal Yükümlülüklerinin Mahiyeti”, UN Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add.13, 26 Mayıs 2004, paragraf. 6. Ahlakın korunması için getirilen kısıtlamalara ilişkin, BM İnsan Hakları Komitesi, ahlak kavramının çeşitli sosyal, felsefi ve dini geleneklerden türediğini vurgulamıştır. Bu nedenle, ahlakın korunması için getirilen kısıtlamalar tek bir gelenekten türemiş ilkelere dayanmamalı, insan haklarının evrenselliği ve ayrımcılık yasağı ışığında anlaşılmalıdır. Bkz., 19. Madde ile ilgili 34 Sayılı Genel Yorum, UN Doc. CCPR/C/GC/34, 12 Eylül 2011, paragraf. 32. Bkz. Yukarıdaki *Genel ilkeler – İnsan hakları çalışmaları ile bağlantılı temel haklara getirilen kısıtlamalarda kanunilik ve orantılık*.

227 A/HRC/23/39, 24 Nisan 2013, paragraf. 81(c).

228 Kopenhag 1990, paragraf. 9(2).

229 AGİT/ODIHR-Venedik Komisyonu, *Barışçıl Toplanma Özgürlüğüne İlişkin Kılavuz İlkeler*, 2. Baskı, (Varşova/Strazburg, 2010), paragraf. 2.1.

kolaylaştırmak ve korumak ve de bu özgürlüğün gereksiz bürokratik düzenlemelere tabi olmamasını sağlamak devletin yükümlülüğündedir.²³⁰

161. Bu güvencelere rağmen, insan hakları savunucuları pek çok katılımcı devlette bu hakkın tam anlamıyla hayata geçirilmesinin önündeki yasal ve idari engellerle karşı karşıya kalmaktadır. Örneğin, bazı katılımcı devletlerde, toplanma özgürlüğü ile ilgili ulusal mevzuat genel bir niteliktedir ve ilgili prosedür ve ilkelere dair açık ve tam ifadeler yer verilmemektedir. Uygulamada bu, genellikle ilgili hükümlerin keyfi ve fazlasıyla kısıtlayıcı bir şekilde yorumlanmasına ve uygulanmasına neden olmaktadır. Bazı katılımcı devletlerde ise, toplanma özgürlüğü ile ilgili mevzuat, toplantıların düzenlenmesi konusunda ve hatta toplantıların içerikleri, yapılış şekli, zamanı ve yeri konusunda, yetkililere açık bir şekilde aşırı yetki vermekte ve toplantı ve yürüyüşleri düzenleyenlere ağır ve kapsamlı sorumluluklar yüklemektedir. Ayrıca, bazı katılımcı devletlerdeki ulusal yasalar, toplantı ve yürüyüşleri düzenleyenlerin barışçıl bir toplantı yapmadan önce devletten izin almalarını gerektirmektedir. Bu türden düzenlemelere uyulmaması durumunda getirilen yaptırımlar genellikle orantısızdır ve bireyleri barışçıl gösteri hakkını kullanmaktan caydırmayı amaçlamaktadır.

162. **Yasal ve idari çerçeve:** Katılımcı devletler, toplanma özgürlüğü ile ilgili mevzuat ve uygulamaların uluslararası insan hakları standartları ve AGİT taahhütleriyle tam uyumlu olduğundan emin olmalıdır. İlgili ulusal mevzuat bu hakkın korunmasını sağlayan temel ilkeleri açık ve net bir şekilde ifade etmelidir. Bu ilkeler arasında, barışçıl toplanma hakkının temel ve demokratik bir toplumda elzem bir hak olduğu; toplantı ve yürüyüşlerin düzenlenmesinin lehine bir karine olması; devletin barışçıl toplantı ve yürüyüşleri kolaylaştırma ve koruma yolundaki pozitif yükümlülüğü ve kanunilik, orantılılık, ayrımcılık yasağı ve iyi idare ilkeleri yer almaktadır.²³¹ Bu ilkelere ve uluslararası insan hakları standartlarına uymayan yasa ve uygulamalar gecikmeksizin değiştirilmeli veya iptal edilmelidir.

163. Katılımcı devletler, insan hakları savunucuları da dâhil olmak üzere sivil toplumla anlamlı ve ayrımcı olmayan istişarelerde bulunmalı, ilgili mevzuat girişimlerine dair tartışmalara özgürce ve aktif bir şekilde katılmalarını sağlamalıdır. Sağladıkları girdilerin tam anlamıyla kullanılabilmesi için insan hakları savunucularının istişarelere katılımı mümkün olan en erken aşamada düzenlenmelidir. İlgili mevzuatın hazırlanması veya gözden geçirilmesi süreçlerinde yer alan yetkililerin –ulusal, bölgesel ve yerel otoriteler, kolluk görevlileri ve yargı mensupları dâhil- AGİT/ODIHR Venedik Komisyonu'nun *Barışçıl Toplantı Özgürlüğüne İlişkin Kılavuz İlkeler*'i uygulamaları teşvik edilmektedir. Ayrıca, Kılavuz İlkeler'de belirtildiği üzere, "ulusal yasalar, ilgili uluslararası ve bölgesel içtihat ve iyi uygulamalarla uyumlu şekilde hazırlanmalı, yorumlanmalı ve uygulanmalıdır".²³² Bu doğrultuda, katılımcı devletlerin, AGİT/ODIHR ve Avrupa Konseyi Venedik Komisyonu gibi

230 *ibid.* paragraf. 2.2.

231 *ibid.* paragraf. 2.1-2.6.

232 *ibid.* paragraf. 12.

mevzuatın değerlendirilmesi konusunda uzman uluslararası organların uzmanlığından yararlanmaları, bu organların ve Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri, barışçıl toplantı ve örgütlenme özgürlüğü hakkı BM Özel Raportörü ve BM İnsan Hakları Savunucuları Özel Raportörü dâhil diğer insan hakları mekanizmalarının görüş ve tavsiyelerini uygulamaları teşvik edilmektedir.

164. **Yasal düzenlemelerin uygulanması ve usul düzenlemeleri:** Katılımcı devletler, insan hakları savunucularının barışçıl toplanma özgürlüğü hakkını tam olarak hayata geçirmelerini aktif bir şekilde desteklemelidir. Yasalarda açıkça yasaklanan eylemler görülmedikçe- ki bu yasaklar dahi uluslararası standartlarla tam uyumlu olmalıdır- toplantılara izin verildiği varsayılmalıdır. Bu hakkın kullanılması yetkililerden önceden izin alınmasını gerektirmemelidir. Bunun yerine, toplantının yapılacağına dair ön bildirim yetkililerin “toplantı hakkının korunması ve geliştirilmesi için gerekli olabilecek yeterli düzenlemeleri ve hazırlıkları yapabilmeleri için” yeterli olmalıdır.²³³ Bildirim prosedürü, gerektiğinde, basit ve hızlı olmalıdır. Bildirim prosedürünün fiilen bir izin verme prosedürüne dönüşmemesi için, yetkililerin bir toplantının gerçekleşmesini ne zaman ve nasıl engelleyebileceklerini dar bir şekilde tanımlamalıdır. Eğer yetkililer bir bildirim gecikmeksizin itiraz etmezlerse, toplantının düzenleyicileri, bildirimlerinde sundukları koşullarda kısıtlanmaksızın faaliyetlerine devam edebilmelidir.²³⁴

165. Ancak uygulamada, bazı katılımcı devletler, gereksiz kısıtlamalar getirerek ve toplantıları engellemek için çeşitli taktikler uygulayarak barışçıl gösteri özgürlüğü hakkını ciddi şekilde sınırlandırmaktadır. Bunun sonucunda, azınlık grupları veya marjinalleştirilmiş gruplar için eşit hakları destekleyen veya yetkilileri eleştiren mesajlar veren kamusal toplantı, yürüyüş ve gösteri düzenlemek isteyen insan hakları savunucularına genellikle izin verilmemekte veya bu eylemleri yapmaları başka şekillerde engellenmektedir.²³⁵ Toplantılar toplumda ihtilafı olarak görülen belli görüşleri yansıttığı için veya yetkililerle ilgili bir hoşnutsuzluğu dile getirdiği için dayatılan içerik temelli kısıtlamalar ilgili uluslararası standartlar ve ilkelerle

233 AGİT/ODIHR-Venedik Komisyonu, “Kırgız Cumhuriyeti Barışçıl Toplanmaya İlişkin Taslak Yasası ile İlgili Ortak Görüş”, CDL-AD (2010)050, paragraf. 13.

234 AGİT/ODIHR- Venedik Komisyonu Kılavuz İlkeleri, paragraf. 4.1.

235 Bkz., örneğin, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin *Alekseyev – Rusya* (Başvuru no. 4916/07, 25924/08 ve 14599/09, 21 Ekim 2010). Karar, 2006, 2007 ve 2008’deki LGBT Onur Yürüyüşlerinin sürekli yasaklanması ile ilgilidir. Yetkililer, izinsiz gösterileri dağıtarak bu yasağı uygulamışlar ve yasağı çiğneyen katılımcıları idari suçlardan suçlu bulmuşlardır. Yetkililer, potansiyel kamu düzeni ihlalleri, göstericilere karşı şiddet ve ahlakın korunması için yasağın gerekli olduğunu iddia etmişlerdir. Kararında AİHM, AİHS’in 11. maddesinin, bir gösterinin yaymayı amaçladığı fikir veya iddialara muhalif kişileri rahatsız veya rencide edebilecek gösterileri koruduğunu tekrar etmiştir (paragraf. 73). Ayrıca mahkemeye göre: “Bir gösteri sırasında birbirine muhalif gruplar arasındaki her gerilim ve hararetli alışveriş ihtimali o gösterinin yasaklanmasını gerektirseydi, toplum, çoğunluğun hassasiyetlerini rencide eden her hangi bir konudaki farklı görüşleri dinleme fırsatından mahrum kalırdı.” Ayrıca bkz., *Bączkowski ve Diğerleri – Polonya* (Başvuru no. 1543/06, 3 Mayıs 2007). Burada mahkeme, 2005 yılında Varşova’da düzenlenen bir LGBT onur yürüyüşünün yasaklanmasının, toplantı özgürlüğü hakkını, etkili başvuru hakkını ve ayrımcılık yasağını ihlal ettiğine hükmetmiştir.

uyumlu değildir.²³⁶ Aynı durum resmi olarak toplantının içeriğine dayanmayan ancak toplantının düzenleyicilerinin yetkilileri eleştirdiği düşünüldüğü için veya toplumda ihtilafli konularla ilişkilendirildikleri için dayatılan kısıtlamalar için de geçerlidir. Uluslararası insan hakları standartlarıyla uyumlu olarak, bir toplantı sırasında ifade edilen bir mesajın içeriğine getirilecek kısıtlama çok yüksek bir eşığe tabi olmalı ve ancak yakın bir şiddet tehdidi varsa uygulanmalıdır.²³⁷

166. Benzer şekilde, barışçıl bir toplantı ya da yürüyüşün zamanı, yeri ve yapılış şekli ile ilgili kısıtlamalar sadece uluslararası standartlara ve kanunilik, gereklilik, orantılılık ve ayrımcılık yasağı ilkeleriyle tam uyumlu bir şekilde uygulanmalıdır. Katılımcı devletler, güvenlik risklerini değerlendirmek ve ele almak suretiyle, barışçıl toplanma özgürlüğü hakkının pratikte kullanılabilmesini sağlayacak yeterli mekanizma ve prosedürleri tesis etmelidir. Herhangi bir meşru kısıtlamayla ilgili nihai bir karar almadan önce, yetkililer düzenleyicileri bilgilendirmeli ve bu konudaki görüşlerini ifade etmeleri için onlara fırsat vermelidir. Yetkililer ayrıca barışçıl bir gösterinin hedef kitlenin “görüp duyabileceğin” bir şekilde yapılmasını sağlamak için makul alternatifler sunmalıdır.²³⁸

167. Bu türden makul alternatiflerin birçok katılımcı devlette sunulmadığı bildirilmektedir. Yetkililer, toplantıları, toplu taşımayla ulaşılması imkânsız, insan hakları savunucularının hedef kitleye endişelerini duyurmalarını engelleyen ücra yerlere yönlendirmektedirler. Kısıtlamalara gerekçe göstermek için sıklıkla sayılan nedenler arasında, yaya ve araç trafiğinin, ticari ve günlük faaliyetlerin akışının bozulması yer almaktadır. “Toplanma özgürlüğünün anahtar unsurlarından birinin mekân olduğu”nun altı çizilmelidir ve kamusal toplantıların katılımcılarının park, meydan, sokak, cadde ve kaldırım gibi merkezi ve erişilebilir kamusal alanları herkes kadar kullanma hakkına sahiptir.²³⁹

168. Toplantıların hedef kitlenin görüş ve işitme alanından uzakta tutulmasına yönelik bu uygulamalara bazen barışçıl toplanma özgürlüğü hakkının kullanılmasını engellemek için uygulanan taktikler eşlik etmektedir. Bu taktikler arasında (-burada sayılanlarla sınırlı olmamakla birlikte-), insanların toplantıya erişmelerini sağlayacak ulaşım yollarının kapatılması, toplantıya giden katılımcıların durdurulması, alıkonulması veya onlara gözdağı verilmesi veya düzenleyicilerin ve katılımcıların toplantı öncesinde ve toplantı sırasında koordinasyon yapmak için kullandıkları

236 Bkz., örneğin, BM İnsan Hakları Komitesi'nin “Bosna Hersek ile ilgili Sonuç Gözlemleri”, UN Doc. CCPR/C/BIH/CO/2, 13 Kasım 2012, paragraf. 19. Komite, Mayıs 2012'de, Prijedor kentindeki toplantıların kısıtlanmasına dair haberler konusunda endişelerini ifade etmiştir. Burada, belediye başkanı, Omarska'daki kitlesel kıyımın 20. yıldönümü dolayısıyla yapılan anma törenlerini yasaklamıştı. Komite ayrıca, Omarska'da işlenen suçlardan bahsederken ‘soykırım’ teriminin kullanılmasına getirilen yasağa uymayanlar hakkında kovuşturma başlatılacağı yolundaki kamu duyuruları ile ilgili de endişelerini dile getirmiştir. Komite, taraf devleti Sözleşme'nin toplantı özgürlüğü ve ifade özgürlüğü ile ilgili katı gerekliliklerine uymaya ve Prijedor şehrinde anma töreni düzenlenmesine engel olan yasakların kanuna uygunluğunu sorgulamaya çağırmıştır.

237 *Ibid.* paragraf. 3.3.

238 A/HRC/23/39, paragraf. 83(c).

239 Tunus'ta “Kamu Toplantılarının, Yürüyüşlerin, Gösterilerin Düzenlenmesine Dair Kanun ile İlgili Görüş”, AGİT/ODIHR, FOA-TUN/218/2012, paragraf. 56.

İnternet ve mobil telefon hizmetlerine erişimin kısıtlanması yer almaktadır. Toplantılara katılımın engellenmemesi, düzenleyicilerin toplantıyı yapmaktan alıkonulmaması gerekmektedir.

169. Toplantı ve yürüyüşlere toptancı bir şekilde yasal kısıtlama getirmek – örneğin, her türlü gösterinin belli bir zaman diliminde, belli yerlerde veya toplantı yapmaya uygun kamusal alanlarda yapılmasını yasaklamak – orantılılık testini geçemeyecektir; zira bu türden kısıtlamalar her olayın koşullarını dikkate almamaktadır.²⁴⁰ Katılımcı devletler bu nedenle, bu türden yasaklamaları yasalardan çıkarmalı ve her bir toplantının kendine özgü koşullarını uygun şekilde dikkate almalıdır.
170. İnsan Hakları Savunucuları Bildirgesi'nin 12(2). maddesine göre, katılımcı devletler, barışçıl toplanma özgürlüğü hakkının meşru bir şekilde kullanılması için “bu bildirmede amaçlanan hakların meşru kullanımı çerçevesinde şiddet, tehdit, misilleme eylemi, fiili veya hukuksal ayrımcılık, baskı veya diğer keyfi hareketlere karşı, bireysel olarak ve diğerleriyle birlikte hareket eden tüm kişilerin yetkili otoritelerce korunması için gerekli tüm önlemlerin alınmasını sağlarlar”. Geleneksel değerleri sorguladığı düşünülen konularda veya aşırı siyasi görüşlere muhalefet etmeyi amaçlayan konularda barışçıl toplantı yapma hakkı eşit şekilde korunmalıdır. Bu tür toplantılar –burada sayılanlarla sınırlı olmamakla birlikte- ulusal azınlıklara, etnik veya dini gruplara, Romanlara, Sintilere, mültecilere ve göçmenlere yönelik ırkçılık, yabancı düşmanlığı ve hoşgörüsüzlükle mücadele etmek için düzenlenen gösterileri ve LGBTİ onur yürüyüşlerini kapsamaktadır. Barışçıl toplantı ve örgütlenme özgürlüğü hakkı BM Özel Raportörü'nün vurguladığı gibi, “bu türden toplantıları yapabilmeyen, ihlallerden ve ayrımcılıktan dolayı en fazla risk altında olan gruplar için özellikle hayati olduğu görülmüştür; bu toplantılar onların genellikle vahim olan durumlarını anlamlı bir şekilde ele almalarına olanak tanımıştır”.²⁴¹ Ayrıca, bireylerin ve grupların –kayıtlı ve kayıtsız dernekler dâhil- bu temel hakkı kullanabileceğinin ve bu hakkı kullanırken devlet tarafından eşit şekilde korunmaları gerektiğinin tekrarlanması gerekir. Katılımcı devletlerin barışçıl toplanma özgürlüğü hakkını güvenceye alma yükümlülüğü devletin bütünü için geçerlidir. Bu doğrultuda, merkezi devlet yetkilileri, belediye yetkililerinin ve diğer makamların bu yükümlülüğe uymasını sağlamalı, federal devletlerde tüm federal yetkililerin bu yükümlülükle bağlı olmasını sağlamalıdır.
171. Barışçıl toplanma ve örgütlenme özgürlüğü hakkı BM Özel Raportörü, internet ve mobil telefon servisleri de dâhil olmak üzere, yeni bilgi iletişim teknolojilerinin, toplantı ve örgütlenme özgürlüğü hakkının kullanılmasını kolaylaştırmada oynadıkları rolün önemini vurgulamıştır.²⁴² Ayrıca, BM İnsan Hakları Konseyi, devletlerin “herkesin barışçıl bir şekilde toplanma ve internet ortamında ve dışında özgürce örgütlenme hakkına saygı gösterme ve bu hakkı tam anlamıyla koruma

240 AGİT/ODIHR-Venedik Komisyonu Kılavuz İlkeleri, paragraf. 43.

241 A/HRC/23/39, 24 Nisan 2013, paragraf. 80.

242 A/HRC/20/27, 21 Mayıs 2012, paragraf. 32 ve 84(k).

[...]” yükümlülüğünün altını çizmiştir.²⁴³ Bu doğrultuda, katılımcı devletler, insan hakları savunucularının bu türden teknolojileri, toplantı düzenlemek, yaklaşan etkinliklerle ilgili bilgi yaymak ve ilgili başka faaliyetleri gerçekleştirmek için özgürce kullanabilmelerini sağlamalıdır. Yetkililer, insan hakları savunucularının bu araçlara erişimi ve bunları kullanmasına engel olan uygulama ve düzenlemeleri kaldırmalıdır. Erişime veya kullanıma getirilen bu tür kısıtlamalar yetkili bir mahkeme tarafından denetlenmelidir.²⁴⁴

172. **Kendiliğinden gelişen, eşzamanlı ve bildirim yapılmamış toplantılar:** Katılımcı devletler, kendiliğinden gelişen ve eşzamanlı toplantılar da dâhil olmak üzere çeşitli toplantı türlerinin kolaylaştırılmasını ve korunmasını sağlamalıdır. Genel olarak bir olayın ardından tetiklenen ve kendiliğinden gelişen gösteri ve yürüyüşler söz konusu olduğunda ön bildirim yükümlülüğünün yerine getirilmesi her zaman mümkün olmayabilir. Ayrıca, bu türden olaylar genellikle önceden duyurulmayan veya davet gönderilmeyen toplantılardır ve belli bir düzenleyicileri yoktur, ki bu durumda da önceden bildirim yapılması pratikte mümkün değildir. Yine de, kendiliğinden gelişen barışçıl nitelikteki toplantı ve yürüyüşlere tam bir koruma sağlanmalı, bunlar yasalarda tanınmalı ve sağlıklı bir demokrasinin ‘istisnai bir özelliğinden ziyade) beklenen bir özelliği’ olarak görülmelidir”.²⁴⁵ Benzer şekilde, eşzamanlı toplantılara da izin verilmeli, koruma sağlanmalı ve yer açılmalıdır. “Eğer bu mümkün değilse, (örneğin, yer yokluğundan dolayı), tarafların diyalog yoluyla karşılıklı olarak tatmin edici bir çözüm bulmaları teşvik edilmelidir.”²⁴⁶ Karşı gösteriler yapıldığında, yetkililer toplantıların hedef kitlelerin görüş ve işitme alanında yapılmasını sağlamak için gereken tüm önlemleri almalıdır. Ancak burada, “devletin karşı gösterilerin hedefi olan ana etkinliğin dağıtılmasını önleme görevine vurgu yapılmalıdır”.²⁴⁷

173. Önceden bildirim yapılmayan toplantı ve yürüyüşlere katılan insan hakları savunucuları, sadece bu tür toplantılara katıldıkları için para veya hapis cezasıyla sonuçlanan cezai veya idari yaptırımlara maruz kalmamalıdır.²⁴⁸ Toplantı ve yürüyüşler için öngörülen resmi yasal şartlara uyulmaması sonucunda uygulanan yaptırımlar suçun ağırlığı ile orantılı olmalı ve ayrımcı olmayan bir şekilde uygulanmalıdır. Yasalardaki ilgili hükümlere uyulmamasından doğan sorumluluk açık ve net bir şekilde düzenlenmelidir. Katılımcı devletler, barışçıl toplanma hakkının kullanılmasına ilgili idari veya başka suçlarla suçlananların, kendi seçtikleri bir avukata derhal erişebilmek ve savunmalarını hazırlamak için yeterli süre verilmesi gibi hukuk kurallarına uygun korumalardan yararlanmalarını sağlamalıdır. Barışçıl gösteri ve yürüyüşleri düzenleyen insan hakları savunucuları, eğer kendileri

243 A/HRC/RES/24/5, 8 Ekim 2013.

244 A/HRC/23/39, paragraf. 83(e).

245 AGİT/ODIHR-Venedik Komisyonu Kılavuz İlkeleri, paragraf. 128.

246 *ibid.* paragraf. 122.

247 *ibid.*

248 A/HRC/20/27, paragraf. 29.

bizzat bu edimlere iştirak etmediler ise etkinliğin diğer katılımcılarının hukuka aykırı eylemlerinden sorumlu tutulmalıdırlar.

174. **Kolluk kuvvetlerinin uygulamaları ve güç kullanımı:** Kolluk görevlileri mümkün olan her halde gösteri ve yürüyüşlerde güç kullanmaktan kaçınmalı; eğer bu mümkün değilse güç kullanımını asgari düzeye indirgemelidir.²⁴⁹ Güç kullanımı sadece şiddet eylemlerinde bulunan katılımcılara yönelik olmalı ve kesinlikle orantılı olmalıdır. Küçük bir katılımcı grubunun, katılımcı olmayan grupların veya *provokatör ajanların* şiddete başvurması, barışçıl bir toplantıyı otomatik bir şekilde barışçıl olmayan bir toplantı halinde getirmez.²⁵⁰ Toplantıda güvenlik sağlayan kolluk görevlileri bu türden eylemler karşısında, örneğin diğer yönleriyle barışçıl olan bir toplantıyı zorla dağıtmak gibi barışçıl toplantı katılımcılarının barışçıl toplantı hakkını kullanmalarına engel olan müdahalelere girişmeden sadece belli bir hedefe yönelik tepki vermelidir.
175. BM Genel Kurulu ve BM İnsan Hakları Konseyi, hiç kimsenin barışçıl gösteriler bağlamında aşırı ve ayırım gözetmeyen bir güç kullanımına maruz bırakılmaması gerektiğini tekrar tekrar ifade etmiştir.²⁵¹ Her durumda, kolluk görevlileri, barışçıl göstericiler, olayı haber yapan gazeteciler, toplantıyla ilgili izleme yapanlar veya

249 BM Kolluk Görevlileri için Davranış kurallarına göre, kolluk görevlileri sadece kesin olarak gerektiğinde ve görevlerini yerine getirmeleri için gereken düzeyde güç kullanmalıdırlar. Bu ifade, güç kullanımının istisnai olması gerektiği ve hiçbir koşulda makul olarak gerekli olanın ötesine geçmemesi gerektiği anlamına gelmektedir. Bkz., 17 Aralık 1979 tarihinde 34/169 Sayılı BM Genel Kurul kararı ile kabul edilen BM “Kolluk Görevlileri için Davranış Kuralları”, Madde 3. BM Kolluk Görevlilerinin Güç ve Ateşli Silah Kullanımıyla ilgili Temel İlkeler (bundan böyle BM Temel İlkeler olarak geçecektir) kolluk kuvvetlerinin, görevlerini yerine getirirken, güce başvurmadan önce, mümkün olduğu ölçüde şiddet içermeyen yolları kullanmaları gerektiğini, ve ancak diğer yöntemleri etkili olmazsa güce başvurabileceklerini belirtmektedir. Yasalara uygun güç kullanımı kaçınılmaz olursa, kolluk görevlileri, başka şeylerin yanı sıra, sakınarak davranacaklar, zarar ve yaralanmaları en aza indirecekler ve yaralanan veya etkilenen herkese en kısa sürede yardım ve tıbbi destek verilmesini sağlayacaklardır (“BM Kolluk Görevlilerinin Güç ve Ateşli Silah Kullanımıyla İlgili Temel İlkeler”, Suçun Önlenmesi ve Suçlulara Muamele Edilmesi ile İlgili Sekizinci Birleşmiş Milletler Kongresi’nde kabul edilmiştir, Havana, Küba, 27 Ağustos ila 7 Eylül 1990, 4. Ve 5. ilkeler). Bu ilkeler genel olarak aynı zamanda ateşli silahların kullanılması için de geçerli olmasına rağmen, BM Temel İlkeler daha spesifik olarak, öz savunma veya başkalarının canının korunması veya ciddi bedensel zararı önlemek için başkalarının savunulması durumları dışında insanlara karşı ateşli silah kullanılmasına asla izin verilmemesi gerektiğini belirtmektedir (ilke 9). Aşırı güç kullanımı ile ilgili olarak bkz., BM İşkenceye Karşı Komite, “Yunanistan’la ilgili Sonuç Gözlemleri” (UN Doc. CAT/C/GRC/CO/5-6, 27 Haziran 2012, paragraf. 11); burada Komite, kolluk görevlileri tarafından aşırı güç kullanımının, özellikle gösteriler ve kalabalık kontrolü bağlamında, devam ettiği yolundaki iddialar karşısında endişelerini dile getirmiştir. Komite, taraf devletin acil ve etkili önlemler alarak kolluk görevlilerinin sadece kesin bir şekilde gerektiğinde ve görevlerini yerine getirecek ölçüde güce başvurmalarını sağlamasını istemiştir. Ayrıca bkz., “Kanada ile ilgili Sonuç Gözlemleri” (UN Doc. CAT/C/CAN/CO/6, 25 Haziran 2012, paragraf. 22); burada Komite sıklıkla kalabalıkların kontrolü bağlamında kolluk görevlilerinin federal ve il düzeyinde aşırı güç kullanımıyla ilgili bildirimler konusundaki endişelerini dile getirmiştir. Komite, taraf devlete, bu iddiaların gecikmeksizin ve tarafsız bir şekilde soruşturulmasına ve ihlallerden sorumlu olanların yargılanmasına yönelik çabalarını güçlendirmesini tavsiye etmiştir.

250 AGİT/ODIHR-Venedik Komisyonu Kılavuz İlkeler, paragraf. 164.

251 Bkz., BM Genel Kurulu “Evrensel olarak Tanınan İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Teşvik Edilmesi ve Korunması için Bireylerin, Grupların ve Toplumsal Organların Hak ve Sorumluluklarına İlişkin Bildirge’nin Desteklenmesi için Karar”, UN Doc. A/RES/66/164, paragraf. 6; BM Genel Kurulu “Kadın İnsan Hakları Savunucularının Korunması ile İlgili Karar”, UN Doc. A/RES/68/181, 18 Aralık 2013, paragraf. 8; İnsan Hakları Konseyi “Barışçıl Gösteriler Bağlamında İnsan Haklarının Geliştirilmesi ve Korunması ile İlgili Karar”, A/HRC/RES/19/35, kabul tarihi: 23 Mart 2012, paragraf. 6; ve İnsan Hakları Konseyi “İnsan Hakları Savunucularının Korunması ile İlgili karar”, A/HRC/RES/22/6, paragraf. 6.

kenarda duranlar ile şiddet eylemlerinden sorumlu kişiler arasında ayırım gözetmeyen aşırı güç kullanımından kaçınmalıdır. Bir gösteri esnasında ortaya çıkan münferit şiddet eylemleri veya küçük bir gösterici grubunun şiddet içeren fiillerine karşı ayırım gözetmeyen güç kullanılması gerilimin artmasına ve daha fazla şiddete yol açabilmektedir. Çatışmaların tırmandırılmaması için güç kullanımındansa müzakere ve/veya arabuluculuğa daima öncelik verilmelidir.²⁵² Gereksiz ve orantısız güç kullanımını önlemek için, iç hukukta güç kullanımını gerekçelendiren, çeşitli tehditlerle başa çıkmak için kabul edilebilir güç düzeyi ile ilgili açık ve net kurallar olmalıdır.²⁵³ Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri devletlerin gösteriler bağlamında güç kullanılmasıyla ilgili açık kurallar belirlemesini tavsiye etmiştir.²⁵⁴

176. Toplantı ve yürüyüşlerde güvenlik sağlanması bağlamında kolluk kuvvetlerinin aşırı veya ayırım gözetmeden güç kullanmaları ve görevin kötüye kullanılmasıyla ilgili her türlü iddia etkili bir şekilde araştırılmalı ve görevin kötüye kullanılmasından sorumlu herkes adalete teslim edilmelidir.²⁵⁵ Bu türden davranışlar için cezasızlık olmamalıdır. İlgili insan hakları standartları ve AGİT taahhütleri doğrultusunda, devletler, kolluk görevlilerinin keyfi veya istismar edici bir şekilde güç veya ateşli silah kullanmalarının ceza kanunu kapsamında suç sayılmasını ve cezalandırılmasını sağlayacaklardır.²⁵⁶

177. BM İnsan Hakları Konseyi, başka görevlilerin yanı sıra, kolluk görevlilerinin, insan hakları hukuku dâhil, yeterli eğitim almalarını sağlamaları için devletlere çağrıda bulunmuştur.²⁵⁷ BM Temel İlkelerine göre, kolluk görevlilerinin eğitiminde, güç ve ateşli silah kullanımına alternatif yöntemlere özel önem verilmelidir; bunların arasında, güç ve ateşli silah kullanımını azaltma amacıyla, çatışmaların barışçıl

252 Bkz., AGİT/ODIHR-Venedik Komisyonu Kılavuz İlkeler, paragraf. 5.4 ve 5.5, daha fazla ayrıntı için bkz., s. 75-89.

253 *ibid.* paragraf. 171.

254 Bkz., örneğin, Komiserin Türkiye ziyareti ile ilgili hazırladığı rapor; burada, gösteriler bağlamında güç kullanımıyla ilgili, özellikle de biber gazı ve mermi ateşleyen silahların kullanımıyla ilgili yetkililerin daha açık kurallar getirmelerini, kolluk görevlilerinin kötü muamele veya toplantı özgürlüğü hakkını ihlal etmelerine karşı daha iyi güvenceler tesis etmelerini tavsiye etmiştir. Bkz., Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri Nils Muiznieks'in 1-5 Temmuz 2013 Tarihlerindeki Türkiye Ziyareti Sonrasında Hazırladığı Rapor, CommDH(2013)24, 26 Kasım 2013.

255 Örneğin, protesto gösterileri bağlamında aşırı güç kullanıldığı iddialarını soruşturmak için, BM İnsan Hakları Komitesi, Rusya Federasyonu'nun "aşırı güç kullanımına ve polis in tüm diğer yetki istismarlarına dair her türlü şikâyeti alma, soruşturma ve yargılama yetkisine sahip bağımsız bir kurum kurulmasını" tavsiye etmiştir; bkz. "Rusya ile ilgili Sonuç Gözlemleri", UN Doc. CCPR/C/RUS/CO/6, 24 Kasım 2009, paragraf. 25. Gürcistan ziyareti sonrasında, Barışçıl Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü BM Özel Raportörü, "26 Mayıs 2011'de meydana gelen olayları, içerici, şeffaf, katılımcı ve kapsamlı bir şekilde, muhalefet partileri, sivil toplum örgütleri, sendikalar, aktivistler, insan hakları savunucuları ve sivil toplum üyeleri dâhil, tüm paydaşların dâhil edilmesini sağlayarak soruşturmak için bağımsız bir komisyon kurulmasını yetkililerin ciddi bir şekilde düşünmesini" tavsiye etmiştir; bkz., Barışçıl Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü Özel Raportörünün Raporu, Maina Kiai , Ek, Gürcistan Misyonu, UN Doc. A/HRC/20/27/Add.2, 8 Haziran 2012, paragraf. 91 (e). Etkili soruşturmaların şartları ile ilgili daha fazla ayrıntı için yukarıdaki *Cezasızlık ve Etkili Başvuru Yolları* başlıklı bölüme bakınız.

256 BM Temel İlkeler, ilke 7.

257 A/HRC/RES/19/35, paragraf. 7.

yollarla çözümü, kalabalıkların davranışlarının anlaşılması ve ikna yöntemleri, müzakere ve arabuluculuk yer almaktadır.²⁵⁸

178. **Toplantı ve yürüyüşlerin izlenmesi:** BM Genel Kurulu ve BM İnsan Hakları Konseyi, insan hakları savunucularının barışçıl gösteriler bağlamındaki önemli rolünü kabul etmiştir.²⁵⁹ İnsan hakları savunucuları, toplantı ve yürüyüşlerin düzenleyicileri veya katılımcıları olarak, aynı zamanda da toplantı ve yürüyüşlerin gerçekleşmesini, polislik faaliyetlerinin yürütülmesini ve bunların uluslararası insan hakları standartlarına uygunluğunu gözlemleyen ve raporlayan izleyiciler olarak rollerini çeşitli şekillerde yerine getirebilirler. Toplantı ve yürüyüşlerin insan hakları savunucuları tarafından izlenmesi, toplantı ve yürüyüşlerin düzenlenişinin ve polislik faaliyetlerinin değerlendirilmesine yardımcı olabilir. Ayrıca, toplantı ve yürüyüşlerle ilgili yasal çerçeveye ilişkin eksikliklerin, kolluk görevlilerinin eğitim ihtiyaçlarının veya toplantılarda polis güvenliği sağlanması için ek kaynak veya ekipmana ihtiyaç duyulup duyulmadığı konularının ele alınması için gerekli bilgilendirilmiş bir kamusal tartışmaya da katkıda bulunabilir.²⁶⁰

179. Barışçıl Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü BM Özel Raporörünün işaret ettiği gibi, barışçıl toplanma özgürlüğü sadece bir toplantı veya yürüyüşü düzenleme ve bunlara katılma hakkını içermekle kalmaz, aynı zamanda barışçıl toplantı ve yürüyüşlerde izleme yapan kişilerin haklarını korur.²⁶¹ Bu nedenle, Özel Raporör, barışçıl toplantı ve yürüyüşler bağlamında ihlal ve istismalarla ilgili izleme ve raporlama yapan kişilerin korunmasının sağlanması için devletlere çağrıda bulunmuştur.²⁶² Genel Sekreter'in insan hakları savunucularının durumu ile ilgili Özel Temsilcisi de insan hakları savunucularının izleme rollerini yerine getirebilmeleri için toplantı ve yürüyüşler bağlamında özgürce çalışabilmelerine izin verilmesi için devletlere çağrıda bulunmuştur.²⁶³

180. Katılımcı devletler, insan hakları savunucularının toplantılarda özgür ve bağımsız bir şekilde izleme ve raporlama yapma girişimlerini aktif bir şekilde desteklemeli ve kolaylaştırmalıdır. Yetkililerin, hem toplantı ve yürüyüşten önce –örneğin, polislik faaliyetleri için hazırlık ve risk değerlendirmesi yapmak amacıyla- hem de sonra tespit edilen olası eksiklikleri ele almak ve toplantı ve yürüyüş sırasında görevi kötüye kullanıldığı vakaların uygun şekilde ele alınabilmesi amacıyla gözlemcilerle istişarede bulunmaları tavsiye edilmektedir. Ayrıca, yetkililerin kolluk görevlilerini ve diğer ilgili görevlileri eğitirken, bağımsız izleme çalışmaları yürüten insan hakları savunucularıyla birlikte çalışmalarını teşvik edilmektedir. Ayrıca,

258 BM Temel İlkeler, İlke 20.

259 Bkz., A/HRC/RES/226, paragraf. 6; A/RES/68/181, paragraf. 8; A/RES/66/164, paragraf. 6.

260 Bkz., AGİT/ODIHR-Venedik Komisyonu Kılavuz İlkeler, paragraf. 5.9, daha fazla ayrıntı için s. 94-110.

261 Bkz., A/HRC/20/27, Özet.

262 A/HRC/20/27, paragraf. 94.

263 Genel Sekreter'in İnsan Hakları Savunucuları Özel Temsilcisi'nin raporu, UN Doc. A/62/225, 13 Ağustos 2007, paragraf. 101(f)(i).

toplantılarda ODIHR gibi kuruluşlar tarafından uluslararası izleme yapılmasını kolaylaştırmaları teşvik edilmektedir.

181. Hem toplantı ve yürüyüşleri düzenleyenlerin hem de kolluk görevlilerinin kamuoyu nezdindeki hesap verebilirliklerini artırmak için katılımcı devletler, bağımsız haberciliği kolaylaştırma amacıyla medyanın toplantılara tam erişimini sağlamalıdır.²⁶⁴ AGİT Medya Özgürlüğü Temsilcisi'nin işaret ettiği gibi, “gösterilerle ilgili engelsiz bir şekilde haber yapabilmek da gösterilerin kendisi kadar toplanma özgürlüğü ve ifade özgürlüğü hakkının bir parçasıdır”.²⁶⁵

F. Örgütlenme özgürlüğü, sivil toplum örgütü (STÖ kurma), bunlara üye olma ve etkili bir şekilde katılma özgürlüğü

182. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 20. maddesine göre, “Herkes barışçıl bir şekilde toplanma ve örgütlenme hakkına sahiptir”. “Hiç kimse bir derneğe üye olmaya zorlanamaz”. MSHS'nin 22(1). maddesine göre: “Herkesin, kendi çıkarlarını korumak için sendikalar kurmak ya da bunlara girmek hakkı da dahil olmak üzere, başkalarıyla bir araya gelip dernek kurma hakkı vardır”. AİHS'in 11(1). maddesinde de benzer bir hüküm yer almaktadır; buna göre: “Herkes barışçıl olarak toplanma ve dernek kurma hakkına sahiptir. Bu hak, çıkarlarını korumak amacıyla başkalarıyla birlikte sendikalar kurma ve sendikalara üye olma hakkını da içerir”. Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 8. maddesi de tüm bireylerin ekonomik ve sosyal çıkarlarını geliştirmek ve korumak için sendika kurma ve kendi tercih ettikleri bir sendikaya üye olma hakkını güvence altına alır. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 16. maddesine göre, herkesin “ideolojik, dini, siyasi, ekonomik, işgücü, sosyal, kültürel, spor vb. amaçlarla” özgürce örgütlenme hakkı vardır. Ulusal Azınlıkları Korunmasına Dair Çerçeve Sözleşme'nin 7. maddesi, ulusal azınlıklara mensup kişilerin örgütlenme özgürlüğü hakkını düzenler. Ulusal Azınlıkları Korunmasına Dair Çerçeve Sözleşme'nin 17 (2). maddesi, ayrıca sözleşme taraflarının “ulusal azınlıklara mensup kişilerin ulusal ve uluslararası düzeylerde STÖ faaliyetlerine katılma hakkına müdahale etmeyeceğini” ifade eder. BM İnsan Hakları Savunucuları Bildirgesi'nin 5. maddesi, herkesin insan haklarının ve temel özgürlüklerin geliştirilmesi ve korunması amacıyla sivil toplum örgütü, dernek veya grup kurma, bunlara üye olma ve katılma hakkı olduğunu yeniden onaylamaktadır.

183. Örgütlenme özgürlüğü hakkının kullanılmasına, yasayla öngörülen, meşru bir amacı olan ve demokratik bir toplumda gerekli olan kısıtlamalar dışında hiçbir kısıtlama getirilemez. Uluslararası hukukta düzenlendiği üzere, örgütlenme özgürlüğü hakkının kısıtlanmasını meşru kılacak gerekçeler yalnızca şunlardır: ulusal güvenliğe ilişkin menfaatler; kamu güvenliğinin, kamu sağlığının veya genel ahlakının

264 *ibid.* paragraf. 101(f)(ii).

265 AGİT Medya Özgürlüğü Temsilcisi, Özel Rapor, “Siyasi Gösteriler Sırasında Medyaya Yapılan Muamele, Gözlemler ve Tavsiyeler”, 21 Haziran 2007, <<http://www.osce.org/fom/25744>>. Medyanın toplantıların izlenmesi ile ilgili rolü hakkında daha fazla ayrıntı için bkz., AGİT/ODIHR-Venedik Komisyonu Kılavuz İlkeler, sayfa 97-100.

korunması; kargaşanın veya suçun önlenmesi ve başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması. Bu temel hakkın kullanılmasına getirilecek her türlü kısıtlama, uluslararası norm ve standartlara katı bir şekilde uymalı ve ayrımcılık yasağı ile orantılılık ilkelerine uygun olmalıdır. Ayrıca, toplantı ve örgütlenme özgürlüğü hakkı Özel Raportörü, devletlerin getirilen her türlü kısıtlamayla ilgili vakitlice ayrıntılı bir yazılı açıklama yapmalarını, bu kararlarıyla ilgili yetkili ve bağımsız bir mahkemeye itirazda bulunma olanağını tanımaları tavsiye etmiştir.²⁶⁶

184. MSHS'nin 22. maddesi ile AIHS'in 11. maddesi, bu maddelerin silahlı kuvvetler ve kolluk mensuplarının örgütlenme özgürlüğü hakkını kullanmalarına kanuna uygun kısıtlamalar getirilmesine engel olmayacağını açık bir şekilde ifade etmektedir. Silahlı kuvvetler, kolluk kuvvetleri veya idare mensuplarına, bu hakkın kullanılması kamu görevlerinin icrasıyla çatıştığı ve/veya siyasi tarafsızlıklarını tehlikeye attığı durumlarda, belli bazı kısıtlamalar getirilmesi haklı gösterilmekle birlikte, bu türden bütün kısıtlamalar kanunilik, gereklilik ve orantılılık ilkeleriyle uyumlu olmalıdır. Bunun amacı, başkalarıyla birlikte, insan haklarını savunmak amacı da dâhil olmak üzere, özgürce örgütlenme haklarını güvence altına almak içindir. Dolayısıyla, silahlı kuvvetler, polis veya devlet idaresine mensup olan insan hakları savunucuları, ortak çıkarlarını toplu olarak geliştirmek ve savunmak amacıyla dernek olarak örgütlenme hakkına sahiptir. Bu hakların kısıtlamalara tabi olduğu durumlarda, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin tavsiye ettiği şekilde, kısıtlamaların gerekçeleri düzenli olarak gözden geçirilmeli, kısıtlama nedenleri artık geçerli değilse kaldırılmalıdır.²⁶⁷
185. AGİT katılımcısı devletler, “örgütlenme hakkının güvence altına alınacağını” yeniden onaylamışlar, “bireylerin örgütlenme hakkını kullanmalarına izin verileceğini, bu hakkın, sendikalar ve insan hakları izleme grupları da dâhil olmak üzere insan haklarının ve temel özgürlüklerin geliştirilmesi ve korunmasını amaçlayan sivil toplum örgütleri kurma, bunlara üye olma ve etkili bir şekilde katılma hakkını kapsadığını” taahhüt etmişlerdir.²⁶⁸ “Kendilerini sivil toplum örgütü olarak tanımlayanları” bu şekilde tanımayı²⁶⁹ ve bunları “güçlü bir sivil toplumun ayrılmaz bir parçası olarak görmeyi ve sivil toplumun, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygının daha fazla gelişmesi için STÖ'lerin kapasitelerini geliştirmeyi” taahhüt etmişlerdir.²⁷⁰
186. Örgütlenme özgürlüğü, “diğer temel özgürlükler için bir önkoşul olan” temel bir haktır ve “ifade özgürlüğü, toplanma özgürlüğü ve diğer insan haklarıyla yakından

266 A/HRC/23/39, 24 April 2013, paragraf. 81.

267 Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin CM/Rec(2010)4 Sayılı Tavsiyesi ve Silahlı Kuvvetlere Mensup Kişilerin İnsan Hakları ile İlgili Açıklayıcı Not, 24 Şubat 2010, paragraf. 53-57, <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/hrpolicy/publications/cmrec_2010_4en.pdf>. Ayrıca bkz., Silahlı Kuvvetler Personelinin Örgütlenme Özgürlüğü Hakkı ile İlgili 1572(2002) sayılı AKPM Tavsiyesi, 3 Eylül 2002, <<http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/adoptedtext/tao2/errec1572.htm>>.

268 Kopenhag 1990, paragraf. 9.3 ve 10.3.

269 Moskova 1991, paragraf. 43.

270 İstanbul 1999, “Avrupa Güvenlik Şartı: III. Ortak Yanıtlarımız”, paragraf. 27.

ilişkilidir [...]”.²⁷¹ Örgütlenme özgürlüğü insan haklarının savunulmasının vazgeçilmez bir parçasıdır. Çeşitli hükümlerinde insan hakları savunucularının bireysel olarak veya başkalarıyla birlikte faaliyetlerde bulunma hakkını veren BM İnsan Hakları Savunucuları Bildirgesi’nde bu olgunun altı çizilmiştir (Madde 5-9, 11-13 ve 17).

187. Bu ve başka güvencelere rağmen, birçok katılımcı devlette, insan hakları savunucuları STÖ ve başka örgütler kurma, bunlara üye olma ve katılma haklarının tam anlamıyla hayata geçirilebilmesinin önünde duran yasal ve idari engellerle karşılaşmaya devam etmektedir. Derneklerin kuruluşunu, işleyişini ve fonlanmasını düzenleyen ulusal kanunlar genellikle açıklıktan uzak veya aşırı derecede kısıtlayıcı olduğundan uluslararası standartlarla uyumlu değildir. BM İnsan Hakları Savunucuları Özel Raportörü, 2012 yılında yayınladığı raporunda şöyle ifade etmiştir: “çeşitli ülkelerde yakın zamanda mevzuat meydana gelen gelişmeler özgürce örgütlenme hakkına daha da fazla kısıtlama getirmektedir”.²⁷² Bu yasalar genellikle sivil toplumla istişare yapılmadan kabul edilmekte, uluslararası uzmanların bu türden yasaların insan hakları standartlarına uygunluğu ile ilgili yaptıkları değerlendirmeler ve tavsiyeler genellikle dikkate alınmamaktadır.

188. Bazı katılımcı devletlerde, ağır idari yüklerin insan hakları savunucularının örgütlenme özgürlüğünü etkili bir şekilde kullanmalarını daha da fazla engellediği bildirilmiştir. Bazı katılımcı devletlerde ise, örgütler kayıtlı değilse yasal kabul edilmemektedir. Aynı zamanda, sıklıkla keyfi bir şekilde uygulanan zahmetli ve uzun bürokratik prosedürler kayıt sürecini önemli ölçüde zorlaştırmaktadır. Genellikle bu türden bürokratik kayıt yüklerine aşırı raporlama vb. koşulları eşlik etmekte, mali denetimler ve vergi denetimleri dâhil keyfi kontroller yapılmaktadır. Bu türden prosedürler ve uygulamalarla genellikle devletin STÖ’lerin iç işleyişine müdahale etmesi amaçlanmakta veya bu sonucu doğurmaktadır. STÖ’lerin meşru faaliyetlerini baltalamayı ve insan hakları savunucularına baskı yapmayı amaçlamaktadır.

STÖ’lerin faaliyetlerini düzenleyen yasalar, idari prosedürler ve koşullar

189. Katılımcı devletler, insan haklarını ve temel özgürlükleri geliştirmeyi ve korumayı amaçlayan STÖ’ler kurma, bunlara üye olma ve etkili bir şekilde katılma hakkı da dâhil olmak üzere, insan hakları savunucularının örgütlenme özgürlüğü hakkını özgürce kullanabilmelerini sağlamak için elverişli bir yasal çerçeve sunmalıdır. Bu türden yasalar açık, kesin ve uluslararası insan hakları standartlarına katı bir şekilde uygun olmalıdır. BM İnsan Hakları Konseyi ulusal mevzuatın BM Şartı ve uluslararası insan hakları hukuku ile uyumunun azami öneme sahip olduğunun altını çizmiştir. Devletleri “yasalarda ve uygulamada sivil toplumun engellerden

271 Venedik Komisyonu, “Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Sivil Toplum Örgütleri ile İlgili Mevzuatının İnsan Hakları Standartlarına Uygunluğu Üzerine Görüş”, CDL-AD (2011)035, paragraf. 45; ve Venedik Komisyonu ve ODIHR, “Kırgızistan Cumhuriyeti’nin Ticari Olmayan Kuruluşlar Kanunu’nda ve Başka Kanunlarda Değişiklik Yapan Kanun Tasarısı Hakkındaki Ortak Ara Dönem Görüşleri”, CDL-AD(2013)030, paragraf. 14.

272 A/67/292, 10 Ağustos 2012, paragraf. 40.

ve güvensizlikten uzak bir şekilde faaliyet gösterebileceği güvenli ve elverişli bir ortam yaratmaya ve bu ortamı korumaya” çağırıştır.²⁷³

190. Katılımcı devletler özgürce örgütlenme hakkının ayırım gözetilmeksizin güvence altına alınmasını sağlamalıdır. Barışçıl gösteri ve örgütlenme özgürlüğü hakkı ile ilgili BM Özel Raportörü, Devletleri, örgütlenme özgürlüğü hakkının “kayıtlı veya kayıtsız kişiler, kadınlar, cinsel yönelimlerinden ve cinsiyet kimliklerinden dolayı ayrımcılık mağduru olanlar, gençler, yerli halklar, ülke vatandaşı olmayanlar, devletsizler, mülteciler veya göçmenler, dini grupların üyeleri ile ekonomik, sosyal ve kültürel hakları savunan aktivistler de dâhil olmak üzere herkes tarafından kullanılmasını” sağlamaya davet etmiştir.²⁷⁴

191. BM İnsan Hakları Savunucuları Özel Raportörünün gözlemlediği gibi, “örgütlerin müdahale olmaksızın faaliyetlerini yürütme yetenekleri üzerinde uzun erimli kısıtlamalar getiren” ve “sağlıklı bir sivil toplumun bağımsız bir şekilde işleyişini” baltalayan yasaların değiştirilmesi veya iptal edilmesi gerekmektedir.²⁷⁵ Bu amaçla başlatılan ilgili her türlü mevzuat çalışması sivil toplumla açık ve saydam bir istişareye tabi olmalıdır. İstişareler mümkün olan en erken aşamada başlatılmalıdır –tercihen ilk taslak hazırlanmadan önce- ve belli gruplarla bağlantıları veya savundukları hakların niteliği temelinde hiçbir ayırım gözetilmeksizin STÖ'lere açık olmalıdır.

192. STÖ'leri ve diğer örgütlenmeleri düzenleyen yasaların insan hakları standartlarıyla uyumunu sağlamak için katılımcı devletlerin mevzuat değerlendirmesi konusunda uzmanlık sahibi, AGİT/ODIHR ve Avrupa Konseyi Venedik Komisyonu gibi uluslararası kuruluşların uzmanlığından yararlanmaları teşvik edilmektedir. Barışçıl toplantı ve örgütlenme özgürlüğü hakkı BM Özel Raportörü ve insan hakları savunucularının durumu BM Özel Raportörü dâhil, bu ve diğer insan hakları mekanizmalarının görüşlerini dikkate almaları ve tavsiyelerini uygulamaları teşvik edilmektedir.

193. Katılımcı devletler, herkesin internet ortamında özgürce örgütlenme hakkına saygı göstermeli ve bu hakkı korumalıdır.²⁷⁶ Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin beyan ettiği gibi, örgütlenme özgürlüğü hakkı, ifade özgürlüğü ve barışçıl toplanma özgürlüğü ile birlikte, “insanların kamusal tartışmaya katılmaları ve demokratik vatandaşlık haklarını kullanmaları için elzemdir ve (internet ortamında veya dışında) ayırımı yapılmaksızın güvence altına alınmalıdır.”²⁷⁷ Bilgi iletişim teknolojilerine, örgütlenme özgürlüğünün hayata geçirilebileceği ortamlara, erişimi ve

273 A/HRC/RES/22/6, kabul tarihi: 21 Mart 2013, paragraf. 2; ve A/HRC/RES/24/21, kabul tarihi 27 Eylül 2013, paragraf. 2.

274 A/68/299, 7 Ağustos 2013, paragraf. 58 (b).

275 A/64/226, 4 Ağustos 2009, paragraf. 53 ve 54.

276 A/HRC/RES/24/21, kabul tarihi 27 Eylül 2013, paragraf. 1.

277 Avrupa Konseyi, Bakanlar Komitesi, “Özel İşletilen İnternet Platformları ve Çevrim İçi Servis Sağlayıcıları Bağlamında İfade Özgürlüğü ile Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğünün Korunmasına İlişkin Bildirge”, 7 Aralık 2011, <<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1883671>>, paragraf. 1.

bunların kullanımını düzenleyen yasalar aynı zamanda örgütlenme özgürlüğünün özgürce kullanılmasını da düzenlemelidir. İnternet ortamında özgürce örgütlenme hakkına getirilecek her türlü kısıtlama uluslararası insan hakları standartlarına katı bir şekilde uymalıdır.

STÖ'lerin kayıt prosedürleri:

194. STÖ'lerin, kayıt yapmalarına gerek kalmadan varlıklarını sürdürmelerine ve faaliyet yürütmelerine izin verilmelidir.²⁷⁸ AGİT taahhütleri doğrultusunda, katılımcı devletler, ulusal prosedürlerinde de kendilerini STÖ olarak tanımlayan örgütleri bu şekilde kabul edecektir.²⁷⁹ Ulusal prosedürler aynı zamanda uluslararası insan hakları standartları ve AGİT taahhütleriyle uyumlu olmalıdır.
195. Ancak birçok katılımcı devlette, STÖ'lerin bir devlet kurumu tarafından resmi olarak kaydedilmeleri ve faaliyetlerini yürütmek için izin almaları gerekmektedir. Ayrıca, bazı katılımcı devletlerde, kayıt prosedürleri çok uzun ve maliyetli olup, keyfi ve ayrımcı bir şekilde uygulanmaktadır. Aşırı sayıda belge istenmesi ve çok katmanlı bir bürokrasinin uygulanması kayıt süreçlerinde gecikmelere neden olmakta ve hatta derneklerin kayıt yaptıklarını engellemektedir.²⁸⁰
196. BM İnsan Hakları Savunucuları Özel Raportörü, kayıtlı olmayan gruplar tarafından yürütülen çalışmaların suç sayılmasını en fazla rahatsızlık verici eğilimlerden biri olarak vurgulamıştır.²⁸¹ Bazı katılımcı devletlerde, kayıt yaptırmadan başkalarıyla birlikte insan hakları faaliyetleri yürütmek cezai veya idari suç sayılmaktadır. Bu gerekçelerle çok sayıda insan hakları savunucusu hapis cezasına çarptırılmış veya ülkelerinden ayrılmaya zorlanarak uluslararası koruma talep etmeye zorlanmıştır. Kayıtlı olmayan insan hakları çalışmalarının yürütülmesini doğrudan veya dolaylı olarak suç şayanı dolayısıyla da uluslararası temel insan hakları güvencelerini ihlal eden yasalar, düzenlemeler ve uygulamalar gecikmeksizin kaldırılmalıdır.²⁸²
197. Kayıt yaptırmak zorunlu olmamakla birlikte, sadece tüzel kişilere verilen ek devlet desteğinden ve sübvansiyonlarından yararlanmak için STÖ'lerin ve diğer örgütlerin tüzel kişi olarak kayıt yaptırmaya hakkı vardır. Bu türden yardımlardan yararlanmak için kayıt yaptırmak isteyip istemediklerine karar vermek ilgili STÖ'nün veya örgütün kararına bağlıdır. Ulusal kanunlar farklı tüzel kişilik biçimlerine imkân verdiğinde –örneğin kar amacı gütmeyen kuruluş, vakıf vb.- tüzel kişi olarak kayıt yaptırmaya şartları örgüt için en uygun yasal şekli seçme konusunda yeterli düzeyde

278 Bkz, BM İnsan Hakları Savunucuları Özel Raportörünün Raporu, UN Doc. A/59/401, 1 Ekim 2004, paragraf. 82 (a). Ayrıca bkz., Barışçıl Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü Özel Raportörünün raporu, UN Doc. A/HRC/23/39, 24 April 2013, paragraf. 82 (a).

279 Moskova 1991, paragraf. 43.

280 A/64/226, 4 Ağustos 2009, paragraf. 70 ve 71.

281 *Ibid.*

282 Barışçıl Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü Özel Raportörü 2012 tarihli Raporu'nda "Kayıtlı olmayan örgütlerde çalışan bireylerin barışçıl toplanma yapma ve bunlara katılma hakkı dâhil olmak üzere, her türlü faaliyeti yapmakta serbest olmaları ve ceza yaptırımlarına maruz bırakılmamaları gerektiğini" tekrar etmiştir. (A/HRC/20/27, 21 Mayıs 2012, paragraf. 56).

esneklik sağlamalı ve insan hakları savunucularını başkalarıyla birlikte yürüttükleri çalışmalarda engellemek yerine güçlendirme işlevi görmelidir.

198. BM Genel Kurulu, devletleri “sivil toplum örgütlerinin kayıt işlemlerini düzenleyen prosedürlerin olduğu durumlarda, bu prosedürlerin şeffaf, ayrımcılık yapmayan, hızlı, masrafsız olmalarını, itirazda bulunma imkânı tanımalarını ve yeniden kayıt yaptırmaya gerek duyulmamasını sağlamaya [...]” çağırmıştır.²⁸³

199. AİHM, devletin kayıt işlemlerinde meydana gelen önemli gecikmelerin ve sorumlu yetkililerce bir derneğin kayıt işlemleriyle ilgili kesin bir karar verme konusunda sürekli başarısız olunmasının kayıt talebinin fiilen reddedildiği anlamını taşıyacağını ve bunun örgütlenme özgürlüğü hakkının kullanılmasına izin verilmeyen bir müdahale anlamına geleceğini ifade etmiştir.²⁸⁴ Ulusal hukuk, bu türden gecikmelere karşı yeterli koruma sağlamalıdır. Yetkililerin karar vermesi için açık ve net süreler tanımlamalı ve yetkililerin yasal süreler içinde karar vermemesi halinde doğacak sonuçlarla ilgili yeterli kesinliğe sahip olmalıdır (örneğin, zamanında karar verilmesi halinde otomatik kayıt yaptırılmış olması).²⁸⁵

200. Kayıt mercii, kayıt işlemleri sürecinde örgütlerin bağımsızlığı ve özerkliğine müdahale etmemelidir. Örneğin, kurucuların veya üyelerin örgütleri için isim, sembol veya logo seçme, amaç ve faaliyetlerini belirleme özgürlüklerine gereksiz yere müdahale etmemelidir.²⁸⁶ Bazı katılımcı devletlerde, yetkililerin belli insan hakları konuları veya azınlık grupları ile ilişkili istenmeyen kelimeleri, sembolleri, faaliyetleri veya amaçları çıkarmalarını talep ederek STÖ’lerin iç tüzüklerini sansüredikleri veya bir örgütün adı veya sembolü bir azınlık grubunun adını taşıyorsa kayıt yaptırmayı reddettikleri bildirilmiştir. BM İnsan Hakları Savunucuları Özel Raportörüne göre, bazı hükümetler “hükümetin politikalarını eleştiren grupları filtrelemek”²⁸⁷ ve faaliyetlerini önemli ölçüde kısıtlamak için bu türden tedbirler uygulamaktadır.

283 A/RES/66/164, 10 Nisan 2012.

284 Bkz., AİHM’in *Ramazanova ve Diğerleri - Azerbaycan*, Başvuru no. 44363/02, 1 Şubat 2007, paragraf. 56-68.

285 *ibid.* paragraf. 66 ve 67. Ayrıca, AİHM “Ulusal kayıt sistemini düzenleyerek ilgili yetkililerin kendi yasalarında yer alan süre sınırlarına uymaları için gerekli tedbirleri alma ve bu konuda makul olmayan gecikmeleri önleme sorumluluğunun Sözleşme’ye taraf Devlet’e ait olduğunu” vurgulamıştır; diğer bir deyişle, yasada öngörülen süre sınırlarına uymamanın gerekçesi kaynak eksikliği olamaz (paragraf. 65).

286 *Kungurov - Özbekistan*, davasındaki 17 Mart 2006 tarihli 1478/2006 Sayılı Yazısında BM İnsan Hakları Komitesi, ‘Demokrasi ve Haklar’ isimli sivil toplum örgütünü kaydetmeyi reddetmeleriyle ilgili davaya ilişkin görüşlerini ifade etmiştir. Ret gerekçesi, derneğin ulusal yasalarda yer alan iki şarta uymamış olmasıdır: bir örgütün herhangi bir resmi kurum tarafından yürütülen insan hakları faaliyetlerini yürütemeyeceği ve yerel STÖ yerine ‘ulusal’ STÖ olarak kaydolmak için Özbekistan’ın bütün bölgelerinde faaliyet göstermesi gerekliliği. Komiteye göre, Taraf Devlet, bir derneğin insan hakları faaliyetlerinin kapsamını devlet kurumları tarafından üzerinde çalışılmayan konularla sınırlandırmanın veya derneğin bölgesel şubelerinin olmasını kayıt koşulları arasında saymanın demokratik bir toplumda neden gerekli olduğu konusunda herhangi bir argüman geliştirememiştir (paragraf. 8.5).

287 A/64/226, 4 Ağustos 2009, paragraf. 60.

201. Ulusal Azınlıkların korunması Çerçeve Sözleşmesi'nde belirtildiği üzere, örgütlenme özgürlüğü ve STÖ'lerin faaliyetlerine katılma hakkı, azınlık toplulukları için de aynı şekilde geçerlidir. Kısıtlamaların keyfi bir şekilde uygulanmaması, uluslararası hukukun izin verdiği ölçüde uygulanması gerekmektedir. AİHM, içtihadında, örgütlenme özgürlüğünün ulusal ve etnik azınlıklar dâhil olmak üzere, azınlık gruplarına mensup kişiler için özellikle önemli olduğunu vurgulamıştır.²⁸⁸ Yasayla öngörölmüş olması, demokratik bir toplumda gerekli olması ve Sözleşmede sayılan gerekçelerden birine dayanması durumunda örgütlenme özgürlüğü hakkına bazı kısıtlamalara izin verilebileceği kabul edilmekle birlikte, AİHM, içtihadında, bir devletin topraklarında haklarına tam olarak saygı gösterilmeyen bir azınlık grubunun yaşadığı fikrini yaymayı önlemek amacıyla bir örgütün kaydının reddedilmesinin AİHS'in 11. maddesinin ihlali olduğunu ifade etmiştir.²⁸⁹ Mahkeme, ayrıca, "bir ülkenin bir bölgesinde yaşayanlar, bölgenin özelliklerini tanıtmak için dernek kurma hakkına sahiptir. Bir derneğin azınlık bilincini kabul etmesi Sözleşme'nin 11. maddesi kapsamındaki haklarına müdahale edilmesini tek başına haklı göstermez" sözleriyle bu hakka vurgu yapmıştır.²⁹⁰ Bunun dışında, Mahkeme, içtihadında, karşılıklı çıkarları için toplu olarak hareket etmek amacıyla bir

288 Bkz., *Gozelik ve diğçerleri - Polonya*, Başvuru no. 44158/98, 17 Şubat 2004, paragraf. 93. Kendilerini Silezyalı 'ulusal azınlık' olarak niteleyen bir örgütün yetkililerin kaydını yapmayı reddetmesi üzerine açılan bir dava. Mahkeme, bu davada, örgütün tüzel kişi olarak kaydedilmesinin seçim yasaları kapsamında özel statü ve ayrıcalık sağlaması nedeniyle yapılan müdahalenin orantısız sayılamayacağını söylemekle birlikte, kimliğini ifade etmek ve tanıtmak için bir dernek kurmanın bir azınlığın haklarını korumak ve savunmak için hayati olabileceğini vurgulamıştır. Bu yorumuyla, Mahkeme Avrupa Konseyi, Ulusal Azınlıkların Korunmasına Dair Sözleşme'nin Giriş bölümüne atıfta bulunmuştur. Buna göre: Katılımcı devlet "Çoğulcu ve gerçek anlamda demokratik bir toplumun, sadece ulusal azınlığa mensup her bireyin etnik, kültürel, dilsel ve dinsel kimliğine saygı göstermekle kalmayıp bu kimliğin dile getirilmesi, korunması ve geliştirilmesi için elverişli şartları oluşturmasını sağlaması gerektiğini" dikkate almaldır.

289 Bkz., *Bekir-Ousta ve Diğçerleri - Yunanistan*, Başvuru no. 35151/05, 11 Ekim 2007; *Emin ve Diğçerleri - Yunanistan*, Başvuru no. 34144/05; *Tourkiki Enosi Xanthis ve Diğçerleri - Yunanistan*, Başvuru no. 26698/05, her ikisi de 27 Mart 2008'de kabul edilmiştir. Davalar, Yunanistan'ın Batı Trakya bölgesinde yaşayan Müslüman azınlık tarafından kurulan derneklerin kaydının reddedilmesi, hatta davalardan birinde yetkililerin dernek isminin derneğin kökeni ve amaçları konusunda -dini bir dernek mi yoksa etnik bir dernek mi olduğu belli olmadığından (zira 1923 Lozan Antlaşması'na göre Batı Trakya'da Müslüman azınlıklar tanınmakla birlikte Türk azınlıklar tanınmamaktadır)- halkı yanlış yönlendirdiği gerekçesiyle mahkeme kararıyla derneği kapatması ile ilgilidir. Mahkemeye göre, özellikle de dernek üyelerinin şiddet, demokrasi karşıtı veya anayasaya aykırı yöntemler kullanmayı savduklarına dair bir bilgi olmadığından, ülkede bir etnik azınlık olduğu fikrinin yayılmasının demokrasiye bir tehdit oluşturamayacağını ifade etmiştir. Mahkeme, örgütlenme özgürlüğünün herkesin, yasal bir bağlamda, etnik kimlikleriyle ilgili inançlarını ifade etmelerini de kapsadığını vurgulamıştır; bkz., *Tourkiki Enosi Xanthis ve Diğçerleri - Yunanistan*, paragraf. 56.

290 Bkz., *Stankov ve Birleşik Makedonya İinden Örgütü - Bulgaristan*, Başvuru no. 29221/95 ve 29225/95, 2 Ekim 2001, paragraf. 89. Ayrıca bkz., *Sidiropoulos ve Diğçerleri - Yunanistan*, Başvuru no. 26695/95, 10 Temmuz 1998, paragraf. 44. *Stankov ve Birleşik Makedonya İinden Örgütü davasında Mahkeme, başka şeylerin yanı sıra, tarihi olayları anmak için düzenlenen kamusal toplantılarda bölücü fikir ve görüşlerin ifade edilmesinin bu türden etkinliklerin yetkililer tarafından yasaklanmasına gerekçe olup olamayacağını mütalaa etmiştir* (öncesinde, başvuru dernek, anayasaya aykırı kabul edildiği için kayıt talebi reddedilmiştir) (toplantılarla ilgili içerik temelli ve diğçer kısıtlamalarla ilgili yukarıda yer alan *Barışçıl Toplanma Özgürlüğü* bölümüne bakınız). Bu davada Mahkeme şu hükümde bulunmuştur: "bir grup insanın özerklik çağrısında bulunması ve hatta ülke topraklarının bir kısmının ayrılmasını talep etmesi -ve böylelikle temel anayasal değişiklikler ve toprak değişikliği talep etmesi- otomatik bir şekilde toplantı yapılmasının yasaklanmasına gerekçe gösterilemez. Konuşmalarda ve gösterilerde toprakla ilgili değişiklik talep edilmesi otomatik bir şekilde ülkenin bölünmez toprak bütünlüğüne ve ulusal güvenliğine bir tehdit olarak görülemez. [...] Hukukun üstünlüğüne dayalı demokratik bir toplumda, mevcut düzeni sorgulayan ve barışçıl yollarla savunulan siyasi fikirlerle, toplantı hakkının kullanılması vb. yasal yollarla uygun ifade fırsatı verilmelidir." (paragraf. 97).

tüzel kişilik kurma hakkının örgütlenme özgürlüğünün en önemli yönlerinden biri olduğunu ifade etmiştir. Bu doğrultuda, bir derneğin iç tüzük ve kurallarının ulusal yasalara uygun olmadığı gerekçesiyle, kayıt işlemleriyle ilgili nihai karar ilan edilmeden önce, derneğin kurucularına tüzüklerini değiştirerek iç hukuk şartlarına uygun hale getirme fırsatı verilmeden derneğin tüzel kişilik olarak kaydedilmesi örgütlenme özgürlüğü hakkının ihlali olabilmektedir.²⁹¹

202. Ayrıca, STÖ kurulması için makul olmayan sayıda kişinin bir araya gelmesini şart koşan veya kurucuları ile ilgili vatandaşlık şartı gerektiren –ki, bu durumda azınlık gruplarına mensup kişilerin dernek kurmaları engellenebilir- yasa ve yönetmelikler de kaldırılmalıdır.²⁹² Bu türden gereklilikler STÖ'lerin kurulmasına ve insan hakları savunucularının toplu olarak ortak amaçlarını tüzel kişilik olarak gerçekleştirmelerine engel olabilir.

203. Devlet yetkililerinin gereksiz müdahalelerinden ve insan hakları savunucularının başkalarıyla birlikte faaliyetlerini yürütmelerine engel olabilecek gereksiz derecede uzun kayıt prosedürlerinden kaçınmak için, toplantı ve örgütlenme özgürlüğü hakkı BM Özel Raportörü, devletlerin, insan hakları STÖ'lerinin tüzel kişilik edinmek için bir kayıt yetkilisinden izin almalarını gerektiren bir izin sistemi yerine bildirim sistemi getirmelerini tavsiye etmiştir. Böyle bir bildirim sisteminde, bir örgüt kuruluşuyla ilgili yetkili makamlara bildirim yaptığında otomatik olarak tüzel kişilik sahibi olabilmelidir.²⁹³

204. Kayıt yapan kurumun tüzel kişilik vermeyi reddetmesi halinde, bu karar gereçlendirilmeli ve uluslararası insan hakları standartlarına katı bir şekilde uygun olmalı ve yetkili, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından gecikmeksizin denetlenmelidir. Benzer şekilde, kayıttan veya denetimden sorumlu kurumların diğer tüm idari kararlarına veya işlemlerine itiraz etmek için etkili başvuru yolları olmalıdır. Ayrıca, uluslararası düzeyde çalışanlar da dâhil olmak üzere derneklerin şube açması veya dernek ağı kurması, uluslararası STÖ'lerin ulusal şubeler açması, aynı bildirim prosedürüne tabi olmalıdır.²⁹⁴ Bunun dışında, BM İnsan Hakları Savunucuları Özel Raportörünün vurguladığı üzere, kayıtlı STÖ'lerin yeniden kayıt yaptırılmaları gerekmemeli, yasal olarak faal oldukları kabul edilerek yeni

291 Bkz., *Özbek ve diğerleri – Türkiye*, Başvuru no. 35570/02, 6 Ekim 2009.

292 Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin Avrupa'da sivil toplum örgütlerinin yasal statüsü ile ilgili tavsiyelerine göre: "iki veya daha fazla insan üye tabanlı bir STÖ kurabilmelidir; ancak tüzel kişilik gerektiğinde, sayının örgütün kurulmasını caydıracak bir yükseklikte olmaması kaydıyla, bu sayının daha yüksek olması istenebilir", CM/REC(2007)14, 10 Ekim 2007, paragraf. 17. Barışçıl Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü BM Özel Raportörü, mevzuatın dernek kurulması için iki kişiden daha fazlasını gerektirmemesinin en iyi uygulama olduğunu ifade etmektedir. Bir sendika veya siyasi parti kurmak için daha fazla sayıda kişi şartı aranabileceğini ifade etmekle birlikte, bu sayının insanları dernek kurmaktan caydıracak kadar çok olmaması gerektiğini ifade etmiştir. Barışçıl Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü Özel Raportörünün Raporu: UN Doc. A/HRC/20/27, 21 Mayıs 2012, paragraf. 54.

293 A/HRC/20/27, 21 Mayıs 2012, paragraf. 58.

294 *ibid.* paragraf. 59.

bir kanun kabul edildiği takdirde kayıtlarının güncellenmesi için hızlandırılmış prosedürler olmalıdır.²⁹⁵

STÖ'lerin İşleyişi:

205. Bir STÖ kurulduktan sonra, kayıtlı olsun olmasın, katılımcı devletlerin STÖ'lerin faaliyetlerine, iç karar alma süreçlerine müdahale etmeme görevi vardır. Ancak, BM İnsan Hakları Savunucuları Özel Raportörünün gözlemlediği gibi, yakın zamanda yasalarda meydana gelen değişiklikler devlet yetkililerine STÖ'lerin faaliyetlerine müdahalede bulunma ve bunları denetleme konusunda aşırı yetkiler vermektedir.²⁹⁶ Terörle mücadele kanunları ve aşırıcılıkla mücadele yasaları da bazı devletler tarafından sivil toplumun faaliyetlerini kısıtlamak ve kontrol etmek için giderek daha yoğun bir şekilde kullanılmaktadır.

206. Bazı katılımcı devletlerde, bu türden müdahale ve denetimler aşırı raporlama şartları, çeşitli kontrolleri, STÖ belgelerinin ve ofislerinin teftiş edilmesini, belli insan hakları faaliyetlerine kısıtlama getirilmesini içermekte ve bu işlemler genellikle keyfi bir şekilde, önceden bildirim yapılmaksızın uygulanmaktadır. Bazı katılımcı devletlerde ise, yetkililer kamu güvenliğini, sağlığını veya genel ahlakı tehdit ettiği gerekçesiyle belli insan hakları konuları ile ilgili farkındalık kampanyalarına veya diğer projelere izin vermemektedir. İnsan hakları çalışmalarına getirilen kısıtlamalara, bazen söz konusu insan hakları konularının sorun olmadığı, dolayısıyla da ele alınmasına gerek olmadığı ilan edilmesi gerekçe gösterilmektedir. Bazı katılımcı devletler de, birtakım azınlık gruplarının varlığını reddetmekte ve bu gruplara mensup kişilerin haklarının korunması ve geliştirilmesine yönelik STÖ faaliyetlerini yasaklamaktadır.

207. Faal STÖ'lerin kontrolünü ve denetimini artırmak için bazı katılımcı devletlerdeki yetkililer STÖ'lerin çalışanları ve üyeleri, projelerinin faydalanıcıları, eğitimlerin ve çalıştayların katılımcıları ile ilgili bilgi toplamaktadırlar. STÖ'lere iç ve dış mekân kiralamalarını engellemek için devlet yetkililerinin mal sahiplerine baskı yaptıklarına dair bildirimler vardır.

208. BM İnsan Hakları Savunucuları Özel Raportörü, bu türden eylem ve uygulamaların örgütlenme özgürlüğünün ciddi bir ihlali olduğunu ifade etmiştir.²⁹⁷ STÖ'ler ve diğer örgütler "kendi iç tüzüklerini, yapılarını ve faaliyetlerini belirlemekte özgür olmalı ve devlet müdahalesi olmaksızın karar alabilmelidir".²⁹⁸ Katılımcı devletler, STÖ'lerin kendi program ve faaliyetlerini bağımsız bir şekilde, yetkililerin müdahalesi olmaksızın geliştirme ve kaynaklarını (aldıkları fonlar dâhil) yönetme

295 A/59/401, paragraf. 82(i).

296 A/67/292, 10 Ağustos 2012, paragraf. 46.

297 *ibid.*

298 A/HRC/20/27, paragraf. 97.

hakkına saygı göstermelidir.²⁹⁹ STÖ'lerin insan haklarının hangi alanında veya hangi sosyal gruplarla çalışacakları karar vermek yetkililerin işi değildir. Avrupa Konseyi'nin Avrupa'daki STÖ'lerin Yasal Statülerine İlişkin Tavsiye Kararı "aldıkları pozisyonun hükümet politikalarıyla uyumuna veya kanun değişikliği gerektirip gerektirmediğine bakılmaksızın STÖ'lerin kamusal alanda tartışılan konularda araştırma, eğitim ve savunuculuk yapmalarının serbest olması gerektiğine" vurgu yapmıştır.³⁰⁰ STÖ'ler kamu otoritelerinin talimatlarına tabi olmamalıdır. Bir derneğin faaliyetlerinin bir kısmının veya tamamının önceden izne bağlı olduğu bir sistem de bu nedenle örgütlenme özgürlüğüne uygun değildir.³⁰¹ Dolayısıyla da katılımcı devletler, bu türden sistemleri gecikmeksizin kaldırmalıdır.

209. Devletler, STÖ'lere getirilen raporlama gerekliliklerinin makul olmasını ve işlevsel özerkliklerini engellememesini sağlamalıdır.³⁰² Benzer şekilde, STÖ ofisleri ile mali kayıtlarının denetim ve teftişini düzenleyen yasa ve yönetmelikler açık, adil ve şeffaf olmalı ve istismara karşı yeterli güvenceleri içermelidir. STÖ'lere hazırlanmak için süre vermek amacıyla teftişlerden uzun süre önce teftişin olacağına dair bildirim yapılmalıdır. Bir STÖ'nün makul raporlama gerekliliklerine veya başka düzenlemelere uymaması halinde, örgütün ilave belgeleri temin etmesi veya düzeltme yapması için fırsat vermek amacıyla uygun şekilde ihbarda bulunulmalıdır.³⁰³ Makul gerekliliklerin ihlal edilmeye devam edilmesi halinde uygulanan, para cezası, devlet sübvansiyonlarının veya başka imtiyazların geri çekilmesi gibi yaptırımlar, orantılı olmalı ve daima elde edilmek istenen amaca ulaşmak

299 Örneğin, sendikalarla ilgili olarak, Dernek Kurma Özgürlüğü ve Örgütlenme Hakkının Korunmasına Dair 87 Sayılı Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Sözleşmesi'ne göre, "işçi ve işveren örgütlerinin, temsilcilerini tamamen özgür bir şekilde seçmek, idari işlerini ve faaliyetlerini düzenlemek ve programlarını geliştirmek için içtüzük ve kurallarını belirleme hakları vardır." (Madde 3(1)).

300 CM/REC(2007) 14, paragraf. 12.

301 Bkz., CDL(2013)017, "Örgütlenme Özgürlüğü ve Sivil Toplum Örgütleri (STÖ) ile İlgili Standartlar ve Yasalar Hakkında Bazı Ön Değerlendirmeler", 28 Mart 2013, paragraf. 19-21.

302 A/HRC/RES/22/6, 12 Nisan 2013.

303 BM İnsan Hakları Savunucuları Özel Raportörünün "İnsan Hakları Savunucuları Bildirgesi ile İlgili Yorumu", p. 46, paragraf. Xiii; burada devletlerin sivil toplum örgütlerini düzenleyen yasalara uyulmadığı gerekçeyle cezai işlem yapmamları gerektiği ifade edilmektedir.

için en az müdahaleci araçtan yana tercih kullanılmalıdır.³⁰⁴ İstismlara karşı güvence sağlamak için, her koşulda bu türden yaptırımlara itiraz bulunulabilecek tam etkili başvuru yolları olmalıdır. Yasa ve yönetmelikler, tüzel kişiliği olmayan bir STÖ'nün veya bir başka örgütün münferit üyelerinin hukuki sorumluluk sahibi olmasını gerektirebileceği halde, bu türden hükümler münferit insan hakları savunucularına meşru çalışmalarından dolayı baskı yapmak için kullanılmamalıdır. Katılımcı devletler ayrıca proje faydalanıcılarının ve STÖ'lere hizmet veren özel sözleşmelilerin taciz edilmesi ve gözdağı verilmesi uygulamalarına son vermelidir.

Fon ve kaynaklara erişim

210. Yurtiçi, yurtdışı ve uluslararası kaynaklardan mali kaynak talep etme, alma ve kullanma yetisi örgütlenme özgürlüğünün hayati unsurlarından biridir.³⁰⁵ BM İnsan Hakları Savunucuları Bildirgesi'ne göre: "Herkesin, bireysel olarak ve başkalarıyla birlikte, bu bildirgenin 3. maddesine uygun olarak, barışçı yollarla, salt insan haklarını ve temel özgürlükleri koruma ve geliştirme amacıyla kaynakları isteme, alma ve kullanma hakkı vardır".³⁰⁶ Barışçıl toplanma ve örgütlenme özgürlüğü BM Özel Raportörü, kayıtlı kayıtsız bütün örgütlerin yabancı kaynaklar da dâhil olmak üzere fonlara erişimlerini kısıtlamak yerine erişimlerini kolaylaştırma yükümlülüğü olduğunu ifade etmiştir.³⁰⁷
211. Bazı katılımcı devletlerde, STÖ'lerin özellikle de yurtdışından gelen fonlara erişimi ciddi bir şekilde engellenmektedir. Bazı katılımcı devletlerdeki yasalar ve diğer normatif kararlar da, örneğin, fon toplama faaliyetlerini yürütmek için devlet izni almalarını gerektirerek, toplanan fonların kaydıyla ilgili özel şartlar dayatarak ve örgütleri külfetli raporlama şartlarına maruz bırakarak STÖ'lerin yabancı fon talep etme ve alma özgürlüklerine müdahale etmektedir. Ayrıca, devlet yetkilileri bazen fon toplama faaliyetlerine doğrudan müdahalede bulunarak dış donörlerden gelen

304 "Viasna" adlı insan hakları örgütünün kapatılması ile ilgili *Belyatsky - Belarus* davasındaki görüşlerinde, (Bildirim no 1296/2004, 24 Temmuz 2007, UN Doc. CCPR/C/90/D/1296/2004), BM İnsan Hakları Komitesi şunları vurgulamıştır: "örgütlenme özgürlüğü hakkının kısıtlanması için makul ve objektif gerekçelerin olması tek başına yeterli değildir. Taraf Devlet, bir derneğin yasaklanmasının, ulusal güvenlik veya demokratik düzene karşı varsayımsal değil gerçek bir tehdidi engellemek için gerekli olduğunu ve aynı amacı elde etmek için daha az müdahaleci önlemlerin yetersiz kalacağını göstermelidir." (paragraf. 7.3). Ayrıca bkz., *Korneenko ve Diğerleri - Belarus* (Bildirim no. 1274/2004, 31 Ekim 2006, UN Doc. CCPR/C/88/D/1274/2004); bu davada, ihlal olarak görülen iki gerekçeden dolayı başka bir insan hakları derneğinin mahkeme kararı ile kapatılması konu edilmiştir. Söz konusu iki gerekçe şöyledir: "(1) yabancı hibeler yoluyla alınan ekipmanların propaganda materyallerinin üretilmesi ve propaganda faaliyetlerinin yürütülmesi için uygunsuz bir şekilde kullanılması; ve (2) dernek belgelerinde eksiklik". Komite, kapatma kararının MSHS'nin 22(2). maddesini ihlal ettiğine karar vermiş, başka şeylerin yanı sıra, belgeler ulusal kanunlarda aranan koşulları tam olarak karşılamamış olsa bile, Taraf Devlet'in derneği kapatma yolundaki tepkisinin orantısız olduğunu ifade etmiştir. (paragraf. 7.6.). Avrupa Konseyi Venedik Komisyonu da ayrıca şunları ifade etmiştir: "Bir STÖ'nün kapatılması aşırı bir önlemdir ve sağlam bir gerekçeye dayanması gerekir; ancak istisnai durumlarda bu yola başvurulabileceği uluslararası içtihatla sabittir." Bkz. "Belarus Cumhuriyeti Ceza Kanununun, Kayıtlı Olmayan Örgütlerin Hakları ile İlgili 193-1. maddesinin Uluslararası İnsan Hakları Standartlarına Uygunluğu Hakkında Görüş", CDL-AD(2011)036, paragraf. 107.

305 A/HRC/23/39, 24 Nisan 2013.

306 Madde 13.

307 A/HRC/23/39, 24 Nisan 2013, paragraf. 17-18, 79 ve 82.

fonların belli STÖ veya projelere dağıtılması veya yeniden tahsis edilmesini kontrol etmektedirler.

212. Katılımcı devletler, ‘yabancı müdahale’ ile mücadele ve ‘ulusal çıkarların’ savunulması kisvesi altında yabancı fon kaynakları ile ilgili dayatılan kısıtlamaları kaldırmalı, STÖ’lerin tüm insan haklarını geliştirme ve koruma haklarına saygı göstermelidir. STÖ’lerin, önceden devletten izin alınmasına gerek olmaksızın ve eşit koşullar altında -yurtdışı fonlar da dâhil olmak üzere- fonlara erişimlerine sağlamalıdır. Uygulanan şartlar “ülkede şeffaflığı ve hesap verebilirliği sağlamak için insan haklarıyla ilgisi olmayan başka diğer faaliyetler için de uygulanan” şartlarla sınırlı olmalı,³⁰⁸ “genel olarak geçerli döviz ve gümrük yasalarıyla uyumlu olmalıdır”.³⁰⁹ Ayrıca, “hiçbir yasa insan haklarını savunan faaliyetleri, fon kaynağı gerekçesiyle suç olarak addedilmemeli ve gayrimeşru saymamalıdır”.³¹⁰
213. Kara para aklanmasının veya terör finansmanının önlenmesi, STÖ’lerin fonlara erişimini kısıtlamak için bir gerekçe veya bahane olarak kullanılmamalıdır. Barışçıl toplanma ve örgütlenme özgürlüğü hakkı BM Özel Raportörü bu bağlamda devletlerin ‘ulusal güvenlik veya kamu güvenliğini’ koruma çıkarı olduğunu ve bunların örgütlenme özgürlüğünü kısıtlamak için meşru gerekçeler olduğunu kabul etmekle beraber, devletlerin aynı zamanda terörle mücadele ederken uluslararası insan hakları hukukuna uygun davranması gerektiğinin altını çizmiştir. Uluslararası standartlara uygunluk sağlamak için, örgütlenme özgürlüğüne getirilecek, fon kısıtlamaları dâhil, her türlü kısıtlamanın, meşru bir amacı olması, bu amaca ulaşmak için gerekli ve orantılı olması gerekmektedir. Özel Raportörün de ifade ettiği gibi, terörle mücadele veya ‘aşırılıkla mücadele’ önlemlerini muhalif görüşleri veya bağımsız sivil toplumu sınırlandırmak için bahane olarak kullanmak uluslararası hukuk ihlalidir.³¹¹
214. Bazı katılımcı devletlerde, yabancı fon alan STÖ’ler ‘yabancı ajan’ olarak damgalanmakta veya faaliyetleri ve toplumdaki genel rolleri olumsuz bir şekilde sergilenmektedir. “Yabancı fonların alıcılarının olumsuz etiketlemelere maruz kalmasına neden olan düzenleyici önlemler fon arama, alma ve kullanma hakkına gereksiz engeller getirmektedir”.³¹² Bu türden etiketlemeler, etkilenen bireylere ve örgütlere karşı güvensizliğin, korkunun ve düşmanlığın yayıldığı bir ortam yaratabilir ve aşırı derecede damgalanmalarına yol açabilir. Bu durum, insan hakları faaliyetlerinin bağımsızlığını engellemekte ve insan hakları savunucularının onurunu, bütünlüğünü ve güvenliğini tehdit edebilir. Bu türden yasa ve uygulamalar “şüphesiz örgütlenme ve ifade özgürlüğünün ayrımcılık olmaksızın kullanılmasına karşı bir

308 A/HRC/RES/22/6, 12 Nisan 2013, paragraf. 9(b).

309 A/64/226, 4 Ağustos 2009, paragraf. 123.

310 A/HRC/RES/22/6, 12 Nisan 2013, paragraf. 9(b).

311 A/HRC/23/39, 24 Nisan 2013, paragraf. 22 ve 23.

312 A/HRC/23/39, 24 Nisan 2013, paragraf. 82(d).

müdahale biçimidir³¹³ ve gecikmeksizin değiştirilmeli veya iptal edilmelidir. Bazı katılımcı devletlerde de, bu türden düzenlemelere uyulmaması insan hakları savunucuları aleyhine ağır para cezalarına ve hatta ceza yargılamalarına yol açmakta ve hapis cezasına almalarına neden olmaktadır.

215. Katılımcı devletler, bağımsız insan hakları çalışmaları için fon arama ve elde etme çabalarında yardım ederek ve destek vererek STÖ'lerin ve başka örgütlerin yurtiçi ve yurtdışı fonlara erişimini kolaylaştırmalıdır. Katılımcı devletler, belli insan hakları savunucusu gruplarına karşı doğrudan veya dolaylı ayrımcılık içeren kısıtlamalar dayatmaktan kaçınmalı, kamu kaynaklarına eşit ve ayrımcı olmayan bir şekilde erişim sağlamalıdır. İlgili prosedürlerin şeffaf ve adil olması için gerekli önlemler alınmalı; başvuru çağrıları, insan hakları alanında çalıştıkları konudan dolayı belli STÖ'leri dışlamadan, mümkün olduğunca geniş bir çevrede duyurulmalıdır. Devlet fonları veya başka destekler, STÖ'lere baskı yapmak, faaliyetlerini ve iç karar alma süreçlerini etkilemek için kullanılamamalıdır.

G. Kamu yönetimine katılma hakkı

216. BM İnsan Hakları Komitesi'nin işaret ettiği gibi, MSHS'nin 25. maddesinde belirtildiği şekilde kamu yönetimine ve işleyişine katılma hakkı sadece seçme ve seçilme hakkından ibaret olmayıp, serbestçe seçilen temsilcilerle birlikte kamudaki tartışmalara ve diyaloglara katılmak yoluyla kamu yönetimine katılma hakkını da kapsamaktadır.³¹⁴ Kamu yönetimine katılma hakkı aynı zamanda Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 23. maddesinde de korunmaktadır. Ulusal Azınlıkların Korunmasına Dair Çerçeve Sözleşme'nin 15. maddesi ise, Sözleşme taraflarının "ulusal azınlıklara mensup kişilerin, özellikle kendilerini etkileyen, kültürel, sosyal ve ekonomik hayata ve kamu yönetimine etkili bir şekilde katılmaları için gereken koşulları yaratacağını" belirtir.
217. BM İnsan Hakları Savunucuları Bildirgesi, bireylerin ve derneklerin değerli çalışmalarının insan hakları ihlallerinin etkili bir şekilde ortadan kaldırılmasına yaptığı katkıyı kabul etmekte ve herkesin bireysel olarak veya diğerleriyle birlikte her türlü insan hakkıyla ilgili bilgi yaymaya, insan hakları ve temel özgürlüklere hem yasalarda hem uygulamada uyulup uyulmadığıyla ilgili görüş sahibi olmaya ve bu konulara kamuoyunun dikkatini çekmeye hakkının olduğunu ifade etmektedir (Madde 6). Bildirgede ayrıca, herkesin yeni insan hakları fikir ve ilkelerini geliştirmeye, tartışmaya ve savunmaya hakkı olduğuna (Madde 7) ve kendi ülkesinin yönetimine ve kamu yönetimine katılmak için ayrımcı olmayan bir şekilde etkili erişiminin olduğu yer verilmektedir (Madde 8).

313 Venedik Komisyonu ve AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu'nun (AGİT/ODIHR), "Kırgızistan Cumhuriyeti'nin Ticari Olmayan Kuruluşlar Kanunu'nda ve Başka Kanunlarda Değişiklik Yapan Kanun Tasarısı Hakkındaki Ortak Ara Dönem Görüşleri", CDL-AD(2013)030, 11-12 Ekim 2013.

314 BM İnsan Hakları Komitesi, 25 Sayılı Genel Yorum, UN Doc. CCPR/C/21/Rev.1/ Add.7, 12 Temmuz 1996, paragraf. 8.

218. STÖ'ler de dâhil olmak üzere, bireylerin ve derneklerin bu şekilde kamu yönetimine katılması “çok büyük öneme sahiptir ve sağlıklı bir sivil toplumun hayati bir unsurudur.”³¹⁵ STÖ'lerin, grupların ve bireylerin çeşitli AGİT taahhütlerinde ifade edilen demokrasiyi, insan haklarını ve hukukun üstünlüğünü geliştirmede oynadıkları hayati rolü tekrar onaylayarak,³¹⁶ AGİT katılımcısı devletler “STÖ'lerle ilgili ulusal otoriteler ve devlet kurumları arasında temasa ve görüş alışverişine imkân veren modellerin güçlendirilmesi” amacını gerçekleştirmeyi taahhüt etmişlerdir.³¹⁷
219. Yine de, pek çok katılımcı devlette, insan hakları savunucuları kamu yönetimine katılma hakkının tam olarak hayata geçirilmesi karşısında engellerle karşılaşmaya devam etmektedir. Uygulamada, insan hakları savunucularının ve STÖ'lerin kalkınmayı ve demokratik süreçleri güçlendirmek için yaptıkları katkılar sıklıkla göz ardı edilmekte veya değeri anlaşılmamaktadır. Ayrıca, bazı katılımcı devletler, insan hakları savunucularının meşru faaliyetlerini ciddi ölçüde sınırlandıran veya yasaklayan kısıtlayıcı yasa ve uygulamalar getirmektedir. İnsan hakları savunucularının ve çalıştıkları STÖ'lerin ürettiği anketler, raporlar ve diğer araştırmalar genellikle belli bir “siyasi gündeme” hizmet ediyormuş gibi sergilenmekte veya taraflı ve önemsiz olarak gösterilmektedir. Kamuoyuna erişim, farkındalık yaratma ve savunuculuk gibi insan hakları çalışmalarının diğer vazgeçilmez unsurları, bazı katılımcı devletlerde, örneğin STÖ faaliyetlerinin tematik veya coğrafi kapsamı ile ilgili getirilen makul olmayan kısıtlamalar nedeniyle sınırlandırılmaktadır. Bazı katılımcı devletlerde ise, STÖ'lere sadece resmi kayıt işleminin yapıldığı idari bölgede faaliyet gösterme izni verildiği bildirilmektedir. Bu türden düzenlemeler söz konusu STÖ'lerin insan hakları faaliyetleri yürütmek ve bu doğrultuda kamu yönetimine katılmak için hassas azınlık gruplarına veya kırsal ve ücra yerlere erişimlerini sınırlandırmaktadır. Katılımcı devletler, insan hakları savunucularının ve STÖ'lerin kamu yönetimine aktif, özgür ve anlamlı bir şekilde katılmalarına engel olarak her türlü düzenleme ve uygulamayı kaldırmalıdır.
220. Bazı katılımcı devletlerde, insan hakları savunucuları ve STÖ'lerle önemli toplumsal konular veya mevzuat girişimleri ile ilgili istişarede bulunulmamaktadır –ya da anlamlı bir istişare gerçekleştirilmemektedir. Bunlara, STÖ'lerin çalışmalarını düzenleyen dolayısıyla da meşru çalışma ve amaçlarını sürdürme yeteneklerini doğrudan etkileyen girişimler de dâhildir. Bu türden istişarelerin gerçekleştiği durumlarda dahi, sıklıkla eşit ve ayrımcı olmayan bir katılım sağlanmaksızın özel bir amaç için geçici olarak düzenlenmekte, insan hakları savunucularının ve STÖ'lerin mevzuat girişimlerinin etkilerini değerlendirmeleri ve girdi sağlamaları için yeterli süre verilmemektedir. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, yönetimin

315 Venedik Komisyonu ve AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu'nun (AGİT/ODIHR), “Kırgızistan Cumhuriyeti'nin Ticari Olmayan Kuruluşlar Kanunu'nda ve Başka Kanunlarda Değişiklik Yapan Kanun Tasarısı Hakkındaki Ortak Ara Dönem Görüşleri”, CDL-AD(2013)030, 11-12 Ekim 2013, paragraf. 15.

316 Bkz., örneğin, Paris 1990, “Yeni bir Demokrasi, Barış ve Birlik Dönemi”; Helsinki Belgesi, *Değişimin Zorlukları, Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi* (Helsinki 1992), “Kararlar: IV. Uluslararası Kuruluşlarla İlişkiler, Katılımcı Olmayan Devletlerle İlişkiler, Sivil Toplum Örgütleri'nin Rolü (STÖ'ler)”, paragraf. 1; İstanbul 1999, “Avrupa Güvenlik Şartı: III. Ortak Yanıtlarımız”, paragraf. 27.

317 Moskova 1991, paragraf. (43.1).

her kademesinde “kamu politikalarının hedefleri ve kararlar ile ilgili diyalog ve istişare süreçlerinde ayırım gözetmeksizin STÖ’lerin etkili katılımının sağlanması, gerektiğini” vurgulamış ve devletlerin, STÖ’lerin statüsünü, finansmanını veya çalışma alanlarını etkileyen mevzuatın geliştirilmesinde onlara danışılması gerektiğini ifade etmiştir.³¹⁸ Bu türden istişareler geliştirilen veya gözden geçirilen mevzuatın uluslararası insan hakları standartlarına uygunluğunu sağlamaya da katkıda bulunabilir. İlgili uzmanlıkların yeterli girdilerin tam anlamıyla sağlanabilmesi için bu türden mekanizmaların mevcut olması STÖ’lerin, kamu kurumlarının ve genel olarak bütün toplumun ortak yararına da hizmet eder.³¹⁹

221. Etkili katılım, resmi istişarelerin ötesinde bir şeydir. Etkili katılımı güvence altına almak için, istişare mekanizmalarının erken bir aşamada ve bütün süreç boyunca girdi sağlanmasına imkân tanınması gerekmektedir; ayrıca, tartışılan konularda alternatif görüşlere açık olmalıdır ve bu görüşlerin en nihayetinde sonucu şekillendirmesine imkân vermelidir. İnsan hakları savunucuları başta olmak üzere, sivil toplum aktörleriyle BM arasındaki etkileşim konusunda, BM İnsan Hakları Konseyi, içerici ve açık diyalogun gerekliliğini yeniden onaylamış ve sivil toplum katılımının şeffaf, tarafsız ve ayırımı olmayan bir şekilde kolaylaştırılması gerektiğinin altını çizmiştir.³²⁰ Aynı durum, AGİT katılımcısı devletler için de geçerlidir. İnsan hakları savunucularının ve örgütlerinin, savundukları hakların niteliğine, belli bir sosyal grupta bağlantılarına veya devlet politika ve eylemlerine karşı eleştirel durmalarına bakılmaksızın, katılım ve istişare mekanizmalarına erişebilmeleri ve bunları etkili bir şekilde kullanabilmeleri gerekmektedir.
222. Katılım ve istişare sürecinin ilgilenen tüm taraflara açık olmasını sağlarken, katılımcı devletler, konu ile ilgili spesifik uzmanlığı olan insan hakları savunucularının ve tartışılan politikadan, mevzuattan veya diğer önlemlerden etkilenecek olan grupların temsilcilerinin katılımını talep etmek için proaktif bir şekilde dışarıya açılmalıdır.³²¹ Örneğin, engelli insan hakları savunucuları gibi özel ihtiyaçları olanlar için katılım ve istişare mekanizmalarının açıklığını sağlamak için pratik

318 CM/REC(2007)14, paragraf. 76 ve 77.

319 “Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’nin Avrupa’da Sivil Toplum Örgütlerinin Yasal Statüsü ile İlgili Tavsiyelerine, CM/Rec (2007) 14, Açıklayıcı Not”, Avrupa Konseyi, Bakanlar Komitesi, paragraf. 135.

320 A/HRC/RES/22/6, 12 Nisan 2013, paragraf. 15 ve 17.

321 İlgili başka tavsiyeler için, örneğin, bkz.: BM Çocuk Hakları Komitesi: “Komite, Taraf Devletin, çocuk haklarının geliştirilmesi ve uygulanması için, STÖ’ler ve çocuk örgütleri dâhil olmak üzere, sivil toplumu aktif ve sistematik bir şekilde sürece dâhil olmaya teşvik etmesini tavsiye eder. Buna, politikaların planlanma aşamasında katılım sağlanması, işbirliği projelerinin yürütülmesi, Komite’nin Sonuç Gözlemlerinin takip edilmesi ve bir sonraki periyodik raporun hazırlanması süreci de dâhildir.” Bkz., BM Çocuk Hakları Komitesi, “Sonuç Gözlemleri: Hollanda”, UN Doc. CRC/C/NLD/CO/3, 27 Mart 2009, paragraf. 25. Benzer tavsiyeler için ayrıca bkz., “Sonuç Gözlemleri: Sırbistan”, UN Doc. CRC/C/SRB/CO/1, 22 Haziran 2010, paragraf. 24. Ayrıca bkz., BM Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi (CERD), “Komite, Taraf Devlet’in, bir sonraki periyodik raporun hazırlanması ile ilgili olarak, başta ırk ayrımcılığı ile mücadele olmak üzere, insan haklarının korunması alanında çalışan sivil toplum örgütleriyle istişareye devam etmesini ve diyalogunu geliştirmesini tavsiye etmektedir.” Bkz., BM Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi, “Sonuç Gözlemleri: Kanada”, UN Doc. CERD/C/CAN/CO/19-20, 4 Nisan 2012, paragraf. 26.

adımlar atamalıdır.³²² Ayrıca, STÖ'ler, insan hakları savunucuları ve Paris İlkeleleri'ne uygun faaliyet gösteren bağımsız insan hakları ulusal kurumları ile işbirliği halinde, katılımcı devletler, geleneksel olarak marjinalleştirilmiş veya dışlanmış grupların ve onların haklarını savunan insan hakları savunucularının kapasitelerini güçlendirmek için önlemler almalı, bu sayede bu grupların aktif ve anlamlı bir şekilde kamu yönetimine katılımları sağlanmalıdır.³²³

223. Katılımcı devletler, tabanda çalışanlar da dâhil olmak üzere, ilgili bilgilere erişimi sağlayarak, bağımsız araştırma ve anketlerin yürütülmesine destek vererek, kamu politikaları ile ilgili tartışmalara ve –dava ve diğer yargılamalar dâhil- insan hakları izleme faaliyetlerine karşı açık davranarak, insan hakları savunucularının ve STÖ'lerin eşit ve anlamlı katılımlarını teşvik etmeli ve proaktif bir şekilde kolaylaştırmalıdır. Hukukun üstünlüğünü güçlendirmeyi amaçlayan eylemlere –mevzuatın geliştirilmesi ve gözden geçirilmesi süreçlerinde istişare ve diyalog için kurulmuş yerleşik mekanizmalar dâhil- katılımın bir parçası olarak, insan hakları savunucularının adalet sisteminin işleyişini izleyebilmeleri için, mahkemelere hiçbir engelle karşılaşmadan girmelerine izin verilmelidir. Ayrıca, insan hakları savunucularının alıkonulma mekânlarında ve diğer kamu kurumlarında izleme faaliyetleri yürütmelerine izin verilmeli, bağımsız denetim organlarının kuruluş ve çalışma

322 Engelli Hakları Sözleşmesi'nin 29. maddesine göre Taraf Devletler şu taahhütlerde bulunmuştur: “Engelli kişilerin, ayrımcılık olmadan ve başkaları ile eşit koşullarda kamu işlerinin yürütülmesine etkin ve tam olarak katılabilecekleri bir ortamın etkin şekilde teşvik edilmesi ve aşağıdakiler dâhil olmak üzere engelli kişilerin kamu işlerine katılmalarının teşvik edilmesi: (i) Ülkedeki toplumsal ve siyasi yaşamla ilgili sivil toplum kuruluşları ve derneklerine ve siyasi partilerin faaliyetleri ve yönetimine katılım; (ii) Engelli kişilerin uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerde temsil edilmesi amacıyla engelli kişiler için örgütler kurulması ve bunlara üyelik.” Bu hükmün uygulanması ayrıca, Sözleşme'nin 9. maddesine uygun olarak katılımın ve istişare mekanizmalarının erişilebilirliğini sağlamayı gerektirmektedir. Örneğin, toplantılara fiziksel olarak erişilebilirliğin sağlanması, istişare belgelerine erişimin sağlanması vb. Sözleşme'nin 9. maddesine göre: “Engelli kişilerin bağımsız olarak yaşayabilmeleri ve yaşamın bütün yönlerine tam olarak katılabilmeleri için Taraf Devletler, engelli kişilerin başkaları ile eşit olarak kentel ve kırsal alanlarda kamuya açık olan veya sağlanan fiziksel ortama, ulaşım, bilgi ve iletişim teknolojileri ve sistemleri dâhil olmak üzere bilgi ve iletişime ve öteki tesislere ve hizmetlere erişimini sağlamak için gerekli önlemleri alacaklardır.”

323 BM İnsan Hakları Savunucuları Özel Raportörünün büyük ölçekli kalkınma projeleri ile insan hakları savunucularının faaliyetleri arasındaki ilişkiler konusundaki tavsiyelerine bakınız, UN Doc. a/68/262, paragraf. 81(g). Raporda, Özel Raportör, özel şirketleri “büyük ölçekli kalkınma projelerinin her aşamasında etkilenen topluluklar ve onların haklarını savunanlar başta olmak üzere paydaşların tam anlamıyla katılımlarını sağlamaya, bu paydaşlarla sadece formalite icabı değil, iyi niyetli ve anlamlı bir şekilde ilişkilene” çağırıştır. Bkz., *ibid.* paragraf. 83(c).

süreçlerine uygun şekilde dâhil edilmelidirler.³²⁴ Katılımcı devletler ayrıca, ilgili devlet kurumlarının kapasitelerinin geliştirilmesinde, kamu görevlilerinin insan hakları konusunda eğitilmelerinde ve insan hakları savunucularının çalışmalarının meşruiyeti ve önemi konusunda duyarlılık kazanmalarında, insan hakları savunucularından, gruplarından veya örgütlerinden yardım talep etmeye teşvik edilmektedir (Ayrıca, aşağıda yer alan *Uygulama Çerçevesi* başlıklı bölüme bakınız).

H. Seyahat özgürlüğü, ülke sınırları içinde ve dışında yürütülen insan hakları çalışmaları

224. MSHS'nin 12. maddesi ile AİHS'in 4 No'lu Protokolü bireylerin, kendi ülkeleri de dâhil olmak üzere, her hangi bir ülkeden ayrılma ve ülkelerine geri dönme ve giriş yapma hakkını güvence altına almaktadır. Ayrıca, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 13. maddesi, herkesin bir devletin toprakları içerisinde seyahat etme ve yerleşme özgürlüğü hakkını tanımakta, MSHS'nin 12. maddesi ile AİHS'in 4 No'lu Protokolü bu hakları bir devlette yasal olarak ikamet eden kişilere uygulamaktadır.³²⁵ Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 22. maddesi, seyahat ve ikamet özgürlüğü ile ilgili benzer hükümler içermektedir.

225. MSHS'nin 12(3). maddesi, AİHS'in 4 No'lu Protokolü'nün 2(3) ve 22(3). maddeleri, bu haklardan bazılarının kısıtlanabileceği istisnai koşulları saymaktadır. Bu koşullar, ulusal güvenliğin ve kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması, suçun önlenmesi, kamu sağlığının veya genel ahlakın korunması ve başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması ile sınırlıdır. Getirilen her türlü kısıtlama,

324 Bulgaristan'la ilgili sonuç gözlemlerinde, BM İşkencenin Önlenmesi Komitesi, "Sivil toplum örgütlerinin tutuklulukla ilgili bağımsız izleme yapmasına her koşulda izin verilmemekte, Bulgaristan Helsinki Komitesi gibi STÖ'lerin duruşma önce tutuklulara erişebilmesi için savcılıktan izin alması gerekmektedir" sözleriyle endişelerini dile getirmiş, Taraf Devlet'e, "Tüm gözaltı ve tutukluluk mekânlarının bağımsız sivil toplum organlarına bağımsız, etkili ve düzenli bir şekilde izlenmesini sağlamasını" tavsiye etmiştir. Bkz., "İşkencenin Önlenmesi Komitesi'nin Sonuç Gözlemleri: Bulgaristan", CAT/C/BGR/CO/4-5, 14 Aralık 2011, paragraf. 11. İşkenceye Karşı Sözleşme'nin Ek Protokolü (OPCAT) kapsamında tutukluluk yerlerinin izlenmesi için ulusal önleyici mekanizmanın kurulması ile ilgili, İşkencenin Önlenmesi Alt Komitesi Kılavuz İlkeleri'nde, Ulusal Önleyici Mekanizmanın belirlenmesi veya kurulmasının "sivil toplum dâhil olmak üzere, geniş bir paydaşlar dizisini kapsayan açık, şeffaf ve içerici bir süreç" olması gerektiği ifade edilmektedir. Bu sürecin aynı şekilde, UÖM'nin üyelerinin seçilmesi ve atanmasında da uygulanması gerektiğini söylemektedir. İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Küçük Düşürücü Muamele veya Cezanın Önlenmesi Alt Komitesi, "Ulusal Önleyici Mekanizmalara İlişkin Kılavuz İlkeler", CAT/OP/12/5, 9 Aralık 2010. Keyfi Gözaltılar Çalışma Grubu, Gürcistan Devlet'ine, "polis karakollarının ve cezaevlerinin izlenmesi ve soruşturulmasına sivil toplumun sistematik bir şekilde dâhil edilmesini sağlamalarını; bu bağlamda, (ulusal önleyici mekanizmada temsil edilenler dışında) sivil toplumun insanların alıkonulduğu tüm tesis ve mekânlara erişiminin sağlanmasını" tavsiye etmiştir. Bkz., "Keyfi Gözaltılar Çalışma Grubu Raporu, Ek, Gürcistan Misyonu", UN Doc. A/HRC/19/57/Add. 2, 27 Ocak 2012, paragraf. 98(c). İşkencenin Önlenmesi Komitesi ayrıca, polis tarafından yürütülen ülke dışına çıkarma operasyonları bağlamında denetimi artırmak için STÖ'ler tarafından izleme yapılmasını tavsiye etmiştir. Bkz., BM İşkencenin Önlenmesi Komitesi, "Sonuç Gözlemleri: Belçika", UN Doc. CAT/C/BEL/CO/3, 3 Ocak 2014, paragraf. 20.

325 MSHS'nin 12. maddesiyle ilgili 27 Sayılı Genel Yorumunda, BM İnsan Hakları Komitesi, "ilke olarak, bir devletin vatandaşlarının o devletin topraklarında daima yasal olarak bulunduğunu" ve "devlete yasal olmayan yollarla giren ancak statüsü düzenlenmiş bir yabancıdan da ülke topraklarında yasal olarak bulunduğu kabul edilmesini gerektiğini" özel olarak belirtmiştir. Bkz. BM İnsan Hakları Komitesi, Seyahat Özgürlüğü ile ilgili 27 Sayılı Genel Yorum (Madde 12), 2 Kasım 1999, paragraf. 4. Ayrıca, Komite, "serbest dolaşım hakkı, federal devletlerin bütün eyaletleri dâhil olmak üzere, devletin bütün toprakları için geçerlidir" vurgusunu yapmıştır. (paragraf. 5).

uluslararası insan hakları standartlarına uygun olarak, kanunilik, gereklilik ve orantılılık ilkelerine katı bir şekilde uygun olmalıdır. Ayrıca, ayrımcılık yasağı gibi başka temel insan haklarına normlarıyla uyumlu olmalıdır. Katılımcı devletler, seyahat özgürlüğü ile ilgili mevzuat ve uygulamalarını gözden geçirerek bunların uluslararası insan hakları standartları ile tam anlamıyla uyumlu olduklarından emin olmalıdır. Katılımcı devletler ayrıca, yasalarını uluslararası standartlarla uyumlu hale getirmek için yürütülen yasama girişimleri ile ilgili tartışmalarda, insan hakları savunucuları dâhil, sivil toplumun anlamlı, açık ve içerici bir şekilde istişarede bulunabilmelerini ve katılmalarını sağlamalıdır.

226. Katılımcı devletler, herkesin bir devletin sınırları içinde seyahat ve yerleşme özgürlüğü hakkını, kendi ülkeleri dâhil olmak üzere bir ülkeden ayrılma ve ülkelere geri dönme özgürlüğünü müteaddit kereler teyit etmişlerdir.³²⁶ Katılımcı devletler ayrıca, diğer katılımcı devletlerin vatandaşlarının kendi topraklarına girişi ile ilgili prosedürler konusunda da çeşitli taahhütlerde bulunmuşlardır. Özellikle de, “katılımcı devletlerde yaşayan insanlar, kurumlar ve örgütler arasında bireysel ve toplu, özel veya resmi temasların ve serbest seyahatin kolaylaştırılması” niyetini beyan etmişlerdir. Daha spesifik olarak, ülkeye giriş ve çıkış prosedürlerini kademeli olarak basitleştirmeyi ve esnek bir şekilde yönetmeyi; diğer katılımcı devletlerin vatandaşlarının topraklarında seyahat etmesiyle ilgili düzenlemeleri kolaylaştırmayı; ve gerektiğinde, vize ve resmi seyahat belgeleri için alınan ücretleri düşürmeyi taahhüt etmişlerdir.³²⁷ Ayrıca, topraklarına giriş yapılması ile ilgili politikaların Nihai Senedin ilgili hükümlerinde belirtilen amaçlara tam uygunluğunu sağlamayı da vadedmişlerdir.³²⁸ Bunların dışında, “çoklu giriş vizelerinin verilmesi ve vize işleme formalitelerinin karşılıklı olarak kolaylaştırılması konusundaki anlaşma tekliflerini ciddi olarak değerlendireceklerini, aralarındaki anlaşmalara dayanarak giriş vizesi uygulamasını karşılıklı olarak kaldırmayı düşüneceklerini” ifade etmişlerdir.³²⁹

227. Katılımcı devletler, insan haklarının ve temel özgürlüklerin korunması ve geliştirilmesi için AGİT bölgesinde daha serbest seyahatin ve temasların önemini altını çizmişlerdir. Bu bağlamda, insan hakları izleme gruplarının ve insan haklarını savunmak isteyen STÖ'lerin üyelerinin “kendi ülkelerinde ve ülkeleri dışında bulunan benzer kurumlara ve uluslararası kuruluşlara engelsiz bir şekilde erişmelerine” izin vermeyi taahhüt etmişlerdir.³³⁰ Bu doğrultuda, vize başvurularının mümkün olduğunca hızlı bir şekilde işleme alınmasını sağlayarak ve vize başvuru ücretlerini mümkün olan en alt düzeye indirerek, vize başvuru prosedürlerini basitleştirme konusundaki vaatlerini de teyit etmişlerdir.³³¹ Ayrıca, diğer katılımcı

326 Bkz., örneğin, Viyana 1989, “Avrupa’da Güvenlikle ilgili Sorunlar: İlkeler”, paragraf. 20.

327 Bkz., 1975 Helsinki Nihai Senedi Bölüm “1. İnsani Temaslar” ve daha spesifik olarak, alt-bölüm: “(d) Kişisel veya Mesleki Nedenlerle Seyahat”.

328 Viyana 1989, “İnsani Konularda ve Diğer Alanlarda İşbirliği”, paragraf. 2.

329 *ibid.* paragraf. 22.

330 Kopenhag 1990, paragraf. 10(4).

331 *ibid.* paragraf. 19, 19(1) ve 19(2).

devletlerden herhangi birinde çalışan STÖ'lerin insani boyut koşullarını gözlemlemek üzere yapacakları ziyaretleri kolaylaştırmayı taahhüt etmişlerdir.³³²

228. Yukarıda sayılan ve başka taahhütlere rağmen, bazı katılımcı devletlerde insan hakları savunucuları kendi ülkeleri içinde ve başka ülkelere çıkışta seyahat özgürlüğü önünde ciddi engellerle karşılaşmaya devam etmektedirler. Bu durum, belli bir coğrafi bölgeye, hedef gruba, yurtiçinde veya yurtdışında düzenlenen bir toplantı veya insan hakları konferansı/eğitimine fiziksel erişimlerini sınırladığından, insan hakları savunucularının meşru çalışmalarını yürütmelerine önemli kısıtlamalar getirmekte hatta engellemektedir. BM İnsan Hakları Savunucuları Özel Raportörünün işaret ettiği gibi, bu türden seyahat kısıtlamaları BM İnsan Hakları Savunucuları Bildirgesi'nin ruhuna, bireylerin, grupların ve örgütlerin ulusal ve uluslararası düzeyde insan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı artırma ve bu konudaki bilgiyi geliştirme haklarına aykırıdır.³³³ Bazı katılımcı devletlerde, insan hakları savunucularının yurtdışında insan hakları etkinliklerine katıldıktan sonra kendi ülkelerine döndüklerinde tacize maruz kaldıklarını bildirmektedir. Ayrıca, katılımcı devletlerin aşırı kısıtlayıcı vize düzenlemeleri ve ilgili bürokratik prosedürler, genellikle insan hakları izleme ve bilgi toplama misyonları, uluslararası istişareler, ağ kurma ve kapasite geliştirme etkinlikleri vb. bağlamında, insan hakları savunucularının yurtdışındaki katılımlarına engel olmaktadır.

229. **Kendi ülkesinden ayrılma ve geri dönme hakkı:** Katılımcı devletler, insan hakları savunucularının kendi ülkeleri de dâhil olmak üzere her hangi bir ülkeden ayrılma haklarını tam olarak kullanabilmelerini sağlamalıdır. İnsan hakları savunucularının sadece insan hakları faaliyetleri yürütmeleri nedeniyle ülkeden ayrılmasını engelleyen, seyahat belgelerinin verilmesinde gereksiz gecikmeler ve seyahat yasakları gibi bu hakka getirilen gereksiz kısıtlamalar gecikmeksizin kaldırılmalıdır. BM İnsan Hakları Komitesi, bireylerin yurtdışına çıkabilmeleri için çıkış vizesi almalarının gerekmesi konusundaki endişelerini ifade etmiş, bu türden sistemlerin kaldırılması gerektiğini söylemiştir.³³⁴ Katılımcı devletler, uluslararası yükümlülükleri ve AGİK taahhütlerine uygun olarak, herkesin, kendi ülkesi dâhil, her hangi bir ülkeden ayrılma ve ülkelerine geri dönme hakkına saygı duyduklarını yeniden onaylamışlardır. Bu doğrultuda, devletler, “bu hakka getirilecek kısıtlamaların nadir istisnalar niteliğinde olacağını ve ancak belli bir kamu ihtiyacına cevap veriyorsa, meşru bir amacı varsa ve bu amaçla orantılıysa gerekli sayılacağını, istismar edilmeyeceğini veya keyfi bir şekilde uygulanmayacağını” ifade etmişlerdir.³³⁵

332 Moskova 1991, paragraf. 43.2.

333 BM İnsan Hakları Savunucuları Özel Raportörü, “Evrensel Olarak Tanınan İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Teşvik Edilmesi ve Korunmasında Bireylerin, Grupların ve Toplumsal Organlarının Hak ve Sorumlulukları Bildirgesi ile ilgili Yorum”, Temmuz 2011, s. 53.

334 Bkz., BM İnsan Hakları Komitesi, “Özbekistan’la ilgili Sonuç Gözlemleri”, UN Doc. CCPR/C/UZB/CO/3, 7 Nisan 2010, paragraf. 18, ve “Kazakistan’la ilgili Sonuç Gözlemleri”, UN Doc. CCPR/C/KAZ/CO/1, 19 Ağustos 2011, paragraf. 18.

335 Kopenhag 1990, paragraf. 9.5.

230. İsimleri yurtdışına çıkışı yasaklanmış kişiler listesinde yer aldığı için ülkeden ayrılmalarına izin verilmeyen insan hakları savunucularına, çıkış yasağı kararı alınır alınmaz bilgilendirme yapılmalı; kişiler bu kararın asli dayanağı ile ilgili bilgilendirilmeli; yetkili, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme önünde söz konusu seyahat yasağına itiraz hakkı tanınmalıdır. Bu tür bir listeye dâhil edilmeleri için geçerli bir hukuki gerekçe yok ise, insan hakları savunucularının isimleri derhal listeden çıkarılmalıdır. İnsan hakları savunucularına uygulanan seyahat kısıtlamaları ile ilgili prosedürler şeffaf, yasal ve hesap verilebilir nitelikte olmalıdır.

231. **Yurt içinde seyahat özgürlüğü:** Birtakım katılımcı devletlerde, insan hakları savunucuları kendi devletlerinin topraklarında seyahat özgürlüğü konusunda da gereksiz kısıtlamalara maruz kalmaya devam etmektedir. Ülkenin belli bölgelerine, özerk bölgelere veya ihtilafli topraklara girmelerine izin verilmemekte, bu bölgelerde yürüttükleri izleme ve raporlama çalışmaları, insan haklarına uygunluğu sağlamak için yaptıkları çalışmaları devam ettirmeleri engellenmektedir. Ayrıca, bazı katılımcı devletlerde, insan hakları savunucularının, yetkilileri eleştiren mesajlar taşıyan veya azınlıklar veya marjinalleştirilmiş gruplar için eşit hakları destekleyen toplantı, yürüyüş ve gösteri gibi bazı toplumsal olaylara katılmalarını engellemek için seyahat özgürlükleri kısıtlanmaktadır.³³⁶ AGİT katılımcısı devletler, “kendi vatandaşları ve yabancılar için topraklarında seyahat etmeye, ve daimi ikamet etme hakkı bulunanların yerleşmelerine ilişkin, askeri, güvenlik, ekolojik ve diğer meşru devlet çıkarları için gerekli olabilecek resmi olarak beyan edilen, ulusal yasalara uygun, AGİT taahhütleri ve uluslararası insan hakları yükümlülükleri ile uyumlu kısıtlamalar dışındaki, her türlü yasal vb. sınırlamayı kaldırmayı taahhüt etmişlerdir. Katılımcı devletler bu türden kısıtlamaları asgari düzeyde tutacaklarını taahhüt ederler”.³³⁷

232. İnsan hakları savunucularının, izleme, raporlama ve başka insan hakları faaliyetlerini yürütmek için, toplantı veya gösterilerin yapıldığı veya insanların özgürlüklerinden mahrum bırakıldıkları yerler gibi, belli alanlara girmelerinin önlenmesi bu taahhüt bağlamında uygulanabilecekler kısıtlamalar açısından meşru bir gerekçe değildir. Katılımcı devletlerin, İnsani boyut taahhütlerinin geliştirilmesi

336 Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre, bir bireyin, örneğin bir şehir merkezi gibi belli bir kamusal alandan dışlanması, seyahat özgürlüğü hakkına müdahale sayılmaktadır (bkz., *Oliviera - Hollanda*, Başvuru no: 33129/96, 6 Kasım 2002). Ayrıca, bir kişinin evinden çıkmasını engellemek ve/veya belli bir bölgeden ayrılmalarına engel olmak aynı şekilde seyahat özgürlüğüne müdahale örnekleridir (bkz. *Ivanov - Ukrayna*, Başvuru no. 15007/02, 7 Mart 2007). *Shimovolos - Rusya* davasında (Başvuru no. 30194/09, 21 Haziran 2011) Mahkeme, başvuru yapan yetkililere göre ‘aşırı olarak nitelendirilen suçlar’ işlenmesini önlemek amacıyla bir insan hakları savunucusunun tutuklanması olayında 5. maddenin ihlal edildiğini tespit etmiştir (özgürlük ve güvenlik hakkı). Ancak, ulusal mahkemelerin verdiği kararlardan anlaşıldığı kadarıyla, başvurucuya karşı bu önlemler, isminin bir ‘İzleme Veri Tabanında kayıtlı olmasından dolayı alınmıştır (veri tabanında adı geçen bir kişi bir tren veya uçak bileti aldığı anda İş Ulaştırma Bakanlığı’na otomatik bildirim gönderilmektedir). Polis tutanaklarına göre, başvurucu, Sanara’da bir muhalif gösteri düzenleneceği bilgisine dayanarak aranmış ve gözaltına alınmıştır; İçişleri Bakanlığı’nın ‘yasadışı ve aşırı eylemler’ gerçekleştirmelerini önlemek için bazı muhalif örgütlerin üyelerinin gösteriyeye katılmalarını engellemenin gerekli olduğunu düşündüğü anlaşılmıştır. Mahkeme, başvuru yapanın, istismara karşı yeterli güvenceler taşımayan veri tabanına alınmasından dolayı aynı zamanda özel yaşam hakkının da ihlal edildiğine hükmetmiştir. Aşağıdaki *Özel yaşamın gizliliği hakkı* başlıklı bölüme bakınız.

337 Moskova 1991, paragraf. 33.

ve uygulanmasında insan hakları savunucularının çalışmalarının önemini kabul ederek, insan hakları savunucularının insan hakları faaliyetlerini etkili bir şekilde yürütmek için gerektiği şekilde ülke topraklarında, uzak bölgeler de dâhil olmak üzere, serbestçe seyahat etmelerini proaktif bir şekilde kolaylaştırmalıdır. Ayrıca, insan hakları izleme ve raporlama çalışmalarını desteklemek için insan hakları savunucularının erişimini aktif bir şekilde kolaylaştırmalıdır.³³⁸

233. **Giriş düzenlemeleri:** İnsan hakları savunucularının, savunuculuk, toplantı ve gösterilere katılma, izleme ve raporlama vb. insan hakları faaliyetleri yürütmek için diğer katılımcı devletlere seyahat etmeleri kolaylaştırılmalı ve hoş karşılanmalıdır. BM İnsan Hakları Komitesi, uluslararası kuruluşların ve STÖ'lerin temsilcilerinin, başka ülkelere giriş yaparak bu ülkelerde çalışma yapmalarına izin verilmesi gerektiğini, çalışmalarını yürütürken ifade özgürlüğü hakkının korunması gerektiğini ifade etmiştir.³³⁹ Vize rejimleri ve ilgili prosedürler bu türden seyahatlere gereksiz kısıtlamalar getirmemeli ve mümkün olduğunca basitleştirilmelidir. Katılımcı devletler, genel olarak, insan hakları izleme ve raporlama çalışmalarını ve diğer insan hakları faaliyetlerini ziyaretler için meşru gerekçeler olarak kabul etmeli ve bu türden ziyaretler için vize işlemlerini mümkün olduğunca kolaylaştırmalıdır. İnsan hakları savunucuları için vize gereklilikleri konusundaki bilgiler kesin ve açık olmalı ve bu bilgilere kolayca erişilebilmelidir. Ayrıca, katılımcı devletler, vize başvuruları ile ilgili karar alan görevlilerin uygun bir şekilde eğitilmeleri, insan hakları savunucularının karşılaştığı kendine özgü zorluklar ve ihtiyaçları konusunda duyarlılık kazanmaları ve yaptıkları işin, sınır ötesinde dahi, meşruiyeti ve önemi konusunda bilgilendirilmelerini sağlamalıdır. Ayrıca, katılımcı devletler, vize başvurularını mümkün olan en hızlı şekilde sonuçlandırmalıdır. Vize verme konusunda karar alırken orantılılık ve ayrımcılık yasağı ilkeleri de gözetilmelidir.³⁴⁰ Vize başvurularını değerlendirirken bu ilkelerin önemi yine Avrupa Parlamentosu ve Konsey tarafından kabul edilen Vize Kodu'nun 39. maddesinde de tekrar teyit edilmiştir. Buna göre: "konsolosluk personeli, cinsiyet, dil, din, siyasi ve diğer görüş, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğum, yaş veya diğer statüler temelinde kişilere karşı ayrımcılık yapmayacaktır" ve "her türlü önlem, bu önlemlerin amacıyla orantılı olacaktır".³⁴¹

338 Bu, uluslararası insan hakları organlarının tavsiyeleri ile uyumludur. BM İşkencenin Önlenmesi Komitesi, Belarus'la ilgili Sonuç Gözlemlerinde, taraf devletin "bağımsız devlet kuruluşlarının ve sivil toplum örgütlerinin, polis gözaltı merkezleri, tutuk evleri, güvenlik hizmetlerinin tesisleri, idari gözaltı mekânları, tıbbi ve psikiyatrik kurumların alıkoyma mekânları ve cezaevleri dâhil, ülkedeki her türlü alıkoyma tesisine girişine izin vermesini" tavsiye etmiştir. UN Doc. CAT/C/BLR/CO/4, 7 Aralık 2011, paragraf. 14. Ayrıca, yukarıdaki *Kamu yönetimine katılma hakkı* başlıklı bölüme bakınız.

339 BM İnsan Hakları Komitesi, "Özbekistan'la ilgili Sonuç Gözlemleri", UN Doc. CCPR/C/UZB/CO/3, 7 Nisan 2010, paragraf. 24.

340 Ayrımcılık yasağı ilkeleri ile ilgili olarak, Viyana 1989 (İnsani konularda ve başka alanlarda işbirliği) katılımcı devletlerin "yurtdışına seyahat etmek için yapılan başvuruları, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya diğer görüş, mülkiyet, doğum, yaş veya başka statüler temelinde ayırım yapılmaksızın olumlu değerlendirileceğini" vurgulamaktadır. (paragraf. 20).

341 Vize kuralları ile ilgili Avrupa Parlamentosu ve Konseyi Yönetmeliği (EC) No. 810/2009, 13 Temmuz 2009, Madde 39.

234. Genel olarak vize düzenlemelerinde insan hakları savunucularının, bireysel olarak veya bir örgüt şemsiyesi altında başkalarıyla, kayıtlı veya kayıtsız STÖ olarak yürüttükleri çalışmaların özel niteliği dikkate alınmaz.. Sonuç olarak, bireysel olarak veya kayıtlı olmayan sivil toplum örgütlerinde çalışan insan hakları savunucuları, mali durumlarını ve kendi ülkelerine bağlılıklarını ispatlamak için gösterilmesi gerekli, resmi işyerleri, iş sözleşmelerinin süresi, gelir düzeyleri vb. ile ilgili belgeleri elde edemeyebilirler. Ayrıca, kayıtlı olmayan STÖ'ler ve bireysel çalışan insan hakları savunucuları tarafından diğer katılımcı devletlerdeki insan hakları savunucularına insan hakları faaliyetleri için gönderilen davetiyeler, vize veren makamlar tarafından resmi ve geçerli olarak görülmeyebilmektedir. Bu nedenle, katılımcı devletler, insan hakları savunucularının özel koşullarının –örneğin, insan hakları çalışmalarından dolayı geçmişte aldıkları keyfi mahkûmiyetler, yargılamalar veya tutuklamalar vize başvurularının reddedilmesine veya gereksiz yere gecikmesine yol açmamasını sağlamak için pratik yöntemler düşünmelidir. Benzer şekilde, ilgili otoriteler, insan hakları konferanslarına veya toplantılarına katılmak için bir katılımcı devletten diğerine seyahat etmek isteyen mülteci statüsü almış veya başka korumalara tabi insan hakları savunucularının karşılaştığı özel sorunlara karşı ve bu bağlamda devletsiz kişilerin durumlarına karşı duyarlı olmalıdır.

235. Bir vize başvurusunun reddedilmesi halinde, başvuru sahibine ret nedenleri ve itiraz yolları uygun şekilde bildirilmelidir. Katılımcı bir devlete veya katılımcı devletler grubuna girişleri yasaklanan kişilerin yazılı olduğu bir listeye alındıkları için ülkeye girişleri reddedilen insan hakları savunucuları, bu yasakların ne olduğunu bilmeli ve itiraz edebilmelidir. Bu türden itiraz prosedürleri AGİT katılımcısı devlet tarafından belirlenmelidir.

236. **Yakın risk tehdidi altındaki insan hakları savunucuları:** Katılımcı devletler, hayatları veya sağlıkları ciddi risk altında olan insan hakları savunucularının, geçici dinlenme ve korumaya ihtiyaçları varsa geçici olarak güvenli bir ortama taşınmalarına yardımcı olmalıdır. Örneğin, risk altındaki insan hakları savunucuları için, saldırı altında kalırlarsa ülkelerinden hızlıca ayrılmalarına imkân veren çoklu giriş vizesi vermeyi düşünmelidirler. Ayrıca, bu amaç doğrultusunda gerektiğinde, hızlandırılmış prosedürler kapsamında vizelerin verilmesi için (acil durum vizesi) etkili prosedürler belirlemeli ve devam ettirmelidirler (Bu konudaki iyi uygulama örnekleri için *Uygulama Çerçevesi* başlıklı bölüme bakınız). Bu türden önlemler “insani nitelikteki acil bir seyahat başvurusuna derhal dikkate almak ve olumlu işlem yapmak” taahhütlerine uygun olacaktır.³⁴²

237. Katılımcı devletler “vize başvurularını işleme alırken, önemli ailevi, kişisel veya mesleki durumların, özellikle de insani nitelikteki acil durumların gereğince dikkate alınmasını sağlamak için bu işlemlerin mümkün olduğunca hızlı bir şekilde tamamlanmasını sağlayacaklarını” beyan ederek bu taahhütlerini teyit etmişlerdir.³⁴³ AKPM, bu koruma tedbirinin önemine ayrıca vurgu yapmış, devletlerin

342 Viyana 1989, “İnsani Konularda ve Diğer Alanlarda İşbirliği”, paragraf. 12.

343 Kopenhag 1990, paragraf. 10(4).

“insani vize programları oluşturmalarını veya yakın risk altında bulunan, üçüncü bir ülkede sürekli zulüm gördüğü için dinlenme ihtiyacı olan insan hakları savunucuları için başka uygun önlemleri almalarını veya en azından bu gibi durumlarda acil vize verilmesini kolaylaştırmalarını” tavsiye etmiştir.³⁴⁴ Bu bağlamda, insan hakları savunucularının yakın aile üyelerinin koruma ihtiyaçları da uygun şekilde dikkate alınmalı, olumlu değerlendirilmeli ve mümkün olan en hızlı şekilde işlem yapılmalıdır.

238. Katılımcı devletler uluslararası yükümlülükleri doğrultusunda yürüttükleri insan hakları çalışmaları nedeniyle zulüm görme korkusu duyan ve bu nedenle ülkelerini terk eden insan hakları savunucularına uzun vadeli koruma sağlamak durumundadırlar. Uluslararası hukuktaki geri göndermeme yükümlülüğüne her durumda tam olarak riayet edilmelidir. Ülkelerinde veya mutlak meskenlerinin bulunduğu ülkede yaşam hakkı işkence ve kötü muamele yasağının ihlali ve diğer ciddi insan hakları ihlalleri ile karşı karşıya olan insan hakları savunucuları bu ülkelere geri gönderilmemelidirler.

239. **Sınır geçişleri:** Başka bir katılımcı devlete seyahat ederken, insan hakları savunucuları orantısız ve onurlarına saygı göstermeyen sınır kontrollerine maruz kalmamalıdır. Ancak, bazı katılımcı devletlerde, sınır geçişlerinde sindirme ve taciz etme amaçlı uygulamalar devam etmekte, zaman zaman insan hakları savunucularının seçildiğine işaret eden bildirimler yapılmaktadır. Bu türden uygulamalar arasında, orantısız vücut aramaları, giysilerin çıkarılmasının istenmesi veya aşırı bagaj kontrolleri de yer almaktadır. İnsan hakları savunucularının sınır geçişleri esnasında yaşadıkları sorunlar arasından hiçbir açıklama yapılmadan insan hakları faaliyetlerinde kullanılan broşür, yayın, ilan ve benzeri dağıtım materyallerine el koyulması da yer almaktadır. Bunun ötesinde, sınır geçerken, insan hakları savunucularının, özel verilerin olduğu BT ekipmanları dâhil, çeşitli ekipmanlarına keyfi bir şekilde el konulması da söz konusudur. Bu tarz uygulamalar ifade özgürlüğü, bilgi edinme ve yayma özgürlüğü veya özel yaşam hakkına gereksiz müdahale anlamına gelebilmektedir ve kaldırılmalıdır.

240. Sınır kontrolleri insan onuruna tam saygıyı tesis edecek şekilde, orantılılık ve ayrımcılık yasağı ilkelerine uygun olarak gerçekleştirilmelidir. Bu bağlamda, katılımcı devletler, “sınırları geçmek isteyen tüm bireylere, ilgili ulusal yasal çerçeve ve başta insan hakları hukuku, mülteci hukuku ve insancıl hukuk olmak üzere uluslararası hukuk ve ilgili AGİT taahhütlerine uygun olarak, onurlu bir şekilde muamele edilmesini” sağlamak için “sınır hizmetleri, gümrük yetkilileri, seyahat belgelerini ve vizeleri veren kurumlar, kolluk ve göçmenlik hizmetlerinin yanı sıra

344 AKPM Kararı 1660 (2009) “Avrupa Konseyi’ne Üye Devletlerde İnsan Hakları Savunucularının Durumu”, paragraf. 12.2.

diğer yetkili ulusal yapılar arasında işbirliğini geliştirmeyi” vadedmişlerdir.³⁴⁵ Bu taahhüt uyarınca –kadın insan hakları savunucuları ve ulusal, etnik, dinsel, dil-sel azınlıklar ile cinsiyet azınlıkları ve engelli kişiler gibi hassas azınlık gruplarına mensup kişiler dâhil- herkes, sınır kontrollerinde, vücut aramaları yapılırken de, saygı ile muamele görmeli, kimlikleri, fiziksel görünüşleri veya başka faktörlerden dolayı aşağılayıcı veya küçük düşürücü muameleye maruz bırakılmamalıdır.

I. Özel yaşamın gizliliği hakkı

241. MSHS'nin 17. maddesine göre, “Hiç kimsenin özel yaşamına, ailesine, evine ya da haberleşmesine keyfi ya da yasadışı olarak müdahale edilemez; hiç kimsenin şeref ve itibarına yasal olmayan tecavüzlerde bulunulamaz” ve “Herkesin, bu gibi müdahalelere ya da tecavüzlere karşı yasalarca korunma hakkı vardır”. Özel yaşama ve aile yaşamına saygı ayrıca AİHS'in 8(1). maddesi³⁴⁶ ile Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. maddesinde de güvence altına alınmıştır.

242. AİHS'in 8(2). maddesine göre, ayrıca, kamu görevlilerinin özel yaşama her türlü müdahalesinin yasayla öngörülmüş olması, demokratik bir toplumda gerekli olması ve Sözleşmede sayılan gerekçelerden birine dayanması gerekmektedir. BM İnsan Hakları Komitesi, kanunsuz müdahaleye karşı korumanın “devletler tarafından izin verilen müdahalelerin yasayla öngörülmüş olması ve yasanın kendisinin de Sözleşmede belirtilen hükümlere, amaçlara ve hedeflere uygun olması gerekmektedir” vurgusunu yapmaktadır. Keyfiyet kavramı ile ilgili olarak, Komite “yasayla öngörülen müdahalelerin bile Sözleşmede belirtilen hükümlere, amaçlara ve hedeflere uygun olmasını sağlamak ve her durumda söz konusu durumda makul olmasını güvence altına almak için” düzenlendiğini ifade eder.³⁴⁷ Komite, ayrıca, içtihadında, makul olma gerekliliğinin her türlü müdahalenin istenen amaca ulaşmak için orantılı olması ve herhangi bir durum özelinde gerekli olması gerektiğini

345 Lunyana 2005, “Sınır Güvenliği ve Yönetimi Kavramı: AGİT katılımcısı devletler için İşbirliği Çerçevesi”, paragraf. 4 ve 4.5. Bu taahhüt doğrultusunda, Schengen Sınır Kuralları Yönetmeliği'nin 6. maddesi de benzer şekilde: “sınır görevlileri, görevlerini icra ederken, başta hassas durumdaki kişiler olmak üzere, insan onuruna tam saygılı davranmalıdır” ve sadece orantılı ve ayrımcı olmayan önlemler almalıdırlar. Bkz. Avrupa Parlamentosu ve Konseyi'nin kişilerin sınırdan geçerken hareketini düzenleyen kurullarla ilgili (EC) 562/2006 Sayılı Yönetmelik (Schengen Sınır Kuralları), 15 Mart 2006.

346 MSHS'nin aksine, AİHS'in 8. maddesi, özel olarak şeref ve itibardan bahsetmez. Ancak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, içtihadında, belli durumlarda, kişinin itibarının korunması hakkının, özel yaşama saygı hakkının bir parçası olarak Sözleşme'nin 8. maddesi kapsamında yer aldığını ifade etmiştir; bkz. *Chauvy ve Diğerleri - Fransa*, Başvuru no. 64915/01, 29 Haziran 2004, paragraf. 70. *Karakó - Macaristan* kararında (Başvuru no. 39311/05, 28 Nisan 2009), Mahkeme şöyle der: “itibar ancak zaman zaman bağımsız bir hak olarak görülmüştür (...) ve daha çok fiili iddiaların yayınlanması sonucunda başvuruçunun özel yaşamına kaçınılmaz olarak doğrudan etki edecek ciddi hakaret unsuru içerdiğinde böyle kabul edilir” (paragraf. 23). Yukarıda *Damgalama ve marjinalleştirilmeye mücadele ve Düşünce ve ifade Özgürlüğü* bölümlerinde belirtildiği gibi, bir kimsenin şeref ve itibarını korumak için alınan her türlü önlem, düşünce ve ifade özgürlüğü hakkını gereksiz yere sınırlandırması için, uluslararası standartlara tam uygunluk göstermelidir.

347 İnsan Hakları Komitesi, 17 Madde ile ilgili 16 Sayılı Genel Yorum, paragraf. 3 ve 4.

vurgulamıştır.³⁴⁸ Bu nedenle, bazı sınırlı koşullarda kısıtlanabilen diğer haklarda olduğu gibi, katılımcı devletler, özel yaşamın gizliliği hakkına yapılan her türlü müdahalenin yasallık, gereklilik ve orantılılık ilkelerine katı bir şekilde uygunluğunu sağlamalıdır.

243. Katılımcı devletler, “özel yaşamın ve aile yaşamının, evin, haberleşmenin ve elektronik iletişimin korunması hakkını” yeniden onaylamışlardır. Ayrıca, şunları ifade etmişlerdir: “devletin, bütün demokratik toplumlarda zarar getirecek olan, bireyin alanına uygunsuz veya keyfi müdahalesini önlemek için, bu hakkın kullanılmasına sadece yasayla öngörülmüş olan ve uluslararası insan hakları standartları ile uyumlu kısıtlamalar getirilebilir.”³⁴⁹

244. Sadece çalışmalarından dolayı bu türden müdahaleler konusunda daha fazla risk altında oldukları için değil, aynı zamanda özel yaşama saygı insan haklarını koruma hakkı açısından çeşitli nedenlerden dolayı hayatı olduğu için kişinin özel yaşamına kanunsuz ve keyfi müdahale edilmesine karşı etkili koruma sağlanması insan hakları savunucuları açısından özellikle önemlidir. Örneğin, BM Genel Kurulu, özel yaşamın gizliliği hakkının kullanılmasının ifade özgürlüğü hakkının hayata geçirilmesi ve müdahale olmaksızın görüş sahibi olma hakkı için önemli olduğunu kabul etmiş, bu nedenle de, demokratik toplumun temellerinden biri olduğunu ifade etmiştir.³⁵⁰ Düşünce ve ifade özgürlüğünün geliştirilmesi ve korunması hakkı BM Özel Raportörü, bireyin özel yaşamına yapılan gereksiz müdahalelerin, fikirlerin özgürce geliştirilmesi ve paylaşılmasını doğrudan ve dolaylı olarak sınırlandırabileceğini ifade etmiştir.³⁵¹

245. AGİT bölgesi çapında faaliyet gösteren insan hakları savunucuları, özel yaşamlarına karşı yapılan kanunsuz ve keyfi müdahalelerin hedefi olma riskine maruz kalmaktadır. Bu kişiler sıklıkla, çalışmalarının ve özel yaşamlarının güvenlik birimleri tarafından istismar edici bir şekilde kontrol edildiği ve izlendiği olayları bildirmektedir; bu izlemelere telefon ve internet haberleşmeleri dâhil olup, bazı vakalarda bu veriler kişisel itibarın zedelenmesi ve faaliyetlere gölge düşürülmesi

348 Örneğin, bkz., *Antonius Cornelis Van Hulst - Hollanda*, Bildirim No. 903/1999, UN Doc. CCPR/C/82/D/903/1999, 15 Kasım 2004, paragraf. 7.6. Ayrıca bkz., *Toonen Avustralya*, Bildirim No. 488/1992, UN Doc. CCPR/C/50/D/488/1992, 31 Mart 1994, paragraf. 8.3. Ayrıca, Komite, Genel Yorumunda, Sözleşme'ye uygun olan müdahalelerde dahi, ilgili mevzuatın ayrıntılı bir şekilde müdahaleye hangi durumlarda izin verileceğini belirtmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu türden izin verilen müdahalelerin uygulanmasına dair kararlar, sadece kanunda belirtilen yetkili makam tarafından vaka bazında alınabilir; Bkz. 16 Sayılı Genel Yorum, paragraf. 7 ve 8. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, sözleşmeyle korunan bir hakka istisna getiren 8(2). maddesinin dar bir şekilde yorumlanması gerektiğini ve belli bir olayda müdahale ihtiyacının ikna edici bir şekilde kanıtlanması gerektiğini ifade etmiştir (*Klass - Almanya*, 1978, paragraf. 42 ve *Funke Fransa*, 1993, paragraf. 55). Ayrıca, Mahkeme, hangi gözetim sistemi uygulanırsa uygulansın, istismara karşı yeterli ve etkili güvencelerin tesis edilmesine ikna olması gerektiğini ifade etmiştir (*Klass - Almanya* paragraf. 50).

349 Moskova 1991, paragraf. 24.

350 68/167 Sayılı BM Genel Kurul kararı, “Dijital Çağda Özel Yaşamın Gizliliği Hakkı”, UN Doc. A/RES/68/167, 18 Aralık 2013, Giriş.

351 Bkz., Düşünce ve İfade Özgürlüğü Hakkının Geliştirilmesi ve Korunması Özel Raportörünün Raporu, UN Doc. A/HRC/23/40, 17 Nisan 2013, paragraf. 24.

amacıyla kullanılmaktadır.³⁵² Bu türden müdahaleler arasında, evlerin ve ofislerin kanunsuz veya keyfi bir şekilde basılması, seyahat ederken kişisel eşyaların keyfi bir şekilde aranması, keyfi vücut aramaları, bireylerin özel alanlarında video kayıtlarının alınması ve diğer kanunsuz, orantısız veya keyfi izleme biçimleri yer almaktadır.

246. Ev aramaları ile ilgili olarak, İnsan Hakları Komitesi bu tür “aramaların yalnızca belirli bir kanıtla ulaşmak amacıyla yapılması ve tacize varan bir uygulamaya dönüşmesine izin verilmemesi” gerektiğinin altını çizmektedir.³⁵³ Komite ayrıca taraf devletin hiçbir açıklama sunmadan ve arama emri olmadan ev araması yapması Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi’nin güvence altına aldığı özel yaşamın gizliliği hakkının ihlali anlamına geleceğini ifade etmiştir.³⁵⁴ Kişisel aramalar ve vücut aramaları ile ilgili olarak, Komite, “bu türden aramaların, aranan kişinin onurunu koruyacak şekilde uygulanması için etkili önlemlerin olması gerektiğini” belirtmiştir.³⁵⁵ Polisin durdurma ve arama yetkileriyle ilgili olarak, AIHM, zorla üst araması hakkında “bir bireyin üstünün, giysilerinin ve özel eşyalarının ayrıntılı bir şekilde aranmasını şart koşmanın özel yaşama saygı hakkına açık bir müdahale olduğunu” ifade etmiş ve bir aramanın aleni olmasının “aşağılama ve utandırma unsuru içerdiği için müdahalenin ağırlığını artıracak”ı söylemiştir.³⁵⁶ Bu türden müdahaleler ancak ‘kanuna uygun olduğunda’, ‘meşru bir amacı olduğunda’ ve ‘demokratik bir toplumda gerekli olduğunda’ haklı gösterilebilir.³⁵⁷

247. Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri, “baskıcı hükümetler internette ve sosyal ağ sitelerinde bulunan bilgileri insan hakları savunucu ağlarını ve başka aktivistleri tespit etmek ve yargılamak için kullandıklarında” internetin insan hakları

352 Bkz., “İnsan Hakları ve Güvenlik Sektörü. Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiserliği Tarafından Düzenlenen İnsan Hakları Savunucularıyla Yuvarlak Masa Toplantısı”, Kiev 30-31 Mayıs 2013, CommDH(2013)17, 17 Eylül 2013, paragraf. 14 ve 49.

353 Bkz. 16 Sayılı Genel Yorum 6, paragraf. 8.

354 *Darmon Sultanova – Özbekistan*, Bildirim No. 915/2000, 30 Mart 2006, paragraf. 7.9. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, içtihadında, fiziksel delil elde etmek için yapılan ev aramaları ve el koymalara dair mevzuatın ve uygulamanın istismara karşı yeterli ve etkili güvenceler taşıması gerektiğini vurgulamıştır (bkz., *Miaillhe - Fransa*, Başvuru no. 12661/87, 25 Şubat 1993, paragraf. 37-39). ‘Özel yaşam’ ve ‘ev’ kelimelerinin yorumu ile ilgili olarak, Mahkeme, bir kişinin ofisinin aranmasının da Sözleşme’nin 8. maddesi kapsamında korunan haklara müdahale olabileceğini ifade etmiştir (bkz., *Niemietz - Almanya*, Başvuru no. 13710/88, 16 Aralık 1992, paragraf. 27-33). Bir başka davada, aynı ilkenin, örneğin bir şirketin kayıtlı bürosunun, şubelerinin veya başka işyeri tesislerinin aranması gibi, tüzel kişilerin aranmasında da geçerli olabileceğini ifade etmiştir. (bkz., *Société Colas Est ve Diğerleri - Fransa*, Başvuru no. 37971/97, 16 Nisan 2002).

355 Bkz. 16 Sayılı Genel Yorum, paragraf. 8. Seyahat sırasında sınır geçerken vücut aramaları ile ilgili, *Seyahat özgürlüğü ve ülke içinde ve dışında yürütülen insan hakları çalışmaları* başlıklı bölüme bakınız.

356 “Üstelik çantalar, cüzdanlar, defterler ve günlükler gibi eşyalar, bunların sahibinin kendisine eşlik eden kişilerin veya daha geniş bir kesimin görmesinden rahatsızlık duyacağı kişisel bilgiler de içerebilir.” Bkz. *Gillan ve Quinton – Birleşik Krallık*, Başvuru no. 4158/05, 12 Ocak 2010, paragraf. 63.

357 *ibid.* paragraf. 65. Söz konusu davada, yürürlükteki yasalara göre izin verme ve onaylama yetkileri ile durdurma ve arama yetkileri yeterli şekilde sınırlandırılmadığından ve istismara karşı yeterli yasal güvencelere tabi olmadığından Mahkeme 8. maddenin ihlal edildiğine hükmetmiştir (paragraf. 87). Mahkeme’ye göre, polis memurlarına verilen geniş takdir yetkisi nedeniyle bir keyfiyet riskinin yanı sıra “bu kadar geniş bir yetkinin gösterici ve protestoculara karşı Sözleşme’nin 10 ve/veya 11. maddesini ihlal edecek şekilde kötüye kullanıma riski” ortaya çıkmıştır (paragraf. 85).

savunucuları için oluşturabileceği tehditleri hatırlatmıştır.³⁵⁸ Gerçekten de, dijital bilgi iletişim teknolojilerinin getirdiği zorluklar uluslararası alanda giderek artan bir endişe kaynağı olmuştur. Dijital çağda özel yaşam hakkı ile ilgili 2013 yılında kabul ettiği kararında, BM Genel Kurulu şunlara dikkat çekmiştir: “teknolojik gelişiminin hızı dünyanın dört bir yanındaki bireylerin yeni bilgi iletişim teknolojileri kullanmalarına olanak vermekte, aynı zamanda da devletlerin, şirketlerin ve bireylerin izleme dinleme ve veri toplama kapasitelerini artırmaktadır ki bu insan haklarının ihlal veya istismar edilmesi anlamına gelebilmektedir”.³⁵⁹ Benzer şekilde, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi de, “bilgi toplumunda gerekli yasal güvenceler olmadan verilerin işlenmesi insan haklarıyla ilişkili çok büyük sorunlara yol açabilir. Vatandaşların geniş çaplı bir şekilde izlenmesine izin veren yasaların özel yaşam hakkına aykırı olabilmektedir. Bu kapasiteler ve uygulamalar vatandaşların sosyal, kültürel ve siyasi yaşama katılmaları üzerinde kısıtlayıcı bir etkiye neden olabilir ve uzun vadede demokrasi üzerinde zarar verici etkiler doğurabilir” Demıştır.³⁶⁰ Hedef alınan bireylerin güvenilirliklerini ve itibarlarını zedelemek amacıyla zaafılarını tespit etmek için kullanılan yeni izleme yöntemleri ve bilgisayarlara sızma sistemleri, daha da fazla tehdit içermektedir, zira bu türden araçlar “aynı zamanda muhalefet siyasetçilerini, insan hakları aktivistlerini veya gazetecileri zedelemek için kullanılabilir.”³⁶¹

248. Düşünce ve ifade özgürlüğünün geliştirilmesi ve korunması BM Özel Rapor-törü, AGİT katılımcısı bazı devletler de dâhil olmak üzere, mahkeme izni gerek-tiren durumlarda istihbarat kurumlarına genel bir izin muafiyeti uygulanmasını

358 Bkz. “Avrupa Konseyi İnsan Hakları Yüksek Komiseri Nils Muižnieks’in 4. Üç Aylık Faaliyet Raporu 2013, 1 Ekim-31 Aralık 2013”, CommDH(2014)3, 12 Şubat 2014, s. 20. Daha spesifik olarak, Komiser, Azerbaycan ziyareti sırasında, kendisine “verilen bilgiye göre Azerbaycan’da, güvenlik kurumlarının İnternet hareketlerini izlediği veya kullanıcı verilerinin izini sürdürdüğü yolunda çeşitli muhataplar tarafından bilgi verilmiştir. Özellikle de, Komiser’in muhataplarından bazıları yetkililerin sorgulama sırasında Facebook hareketlerine atıfta bulduklarını veya özel posta kutularını gösterdiklerini bildirmiştir.” Bkz., “Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri Nils Muižnieks’in, 22-24 Mayıs Tarihleri Arasında Azerbaycan’a Yaptığı Ziyaret Sonrasında Hazırladığı Rapor”, CommDH(2013)14, 6 Ağustos 2013, paragraf. 40 ve 41.

359 Bkz. A/RES/68/167, 18 Aralık 2013, giriş.

360 Bkz., “Temel Haklara Karşı Dijital İzleme ve Diğer Teknik Takip Teknolojilerinden Kaynaklanan Risklerle İlgili Bakanlar Komitesi Bildirgesi”, 11 Haziran 2013, paragraf. 2.

361 Bkz., Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi (AKPM), Hukuk İşleri ve İnsan Hakları Komitesi’nin “‘Kitlesel Dinleme’ ve ‘Bilgi İfşa Eden Kişilerin (Whistleblowers) Korunması ile İlgili AIHS’e Ek Protokol’, Rapor-tör Pieter Omtzigt’in Giriş Yazısı”, Hollanda, AS/JUR (2014) 02, 23 Ocak 2014, paragraf. 21.

endişe ile karşıladığını belirtmiştir.³⁶² Özel Raportör, haberleşmenin mahremiyetini, güvenliğini ve anonimliğini sağlayacak yeterli yasal standartlar olmadığında, gazetecilerin, insan hakları savunucularının ve bilgileri ifşa eden kişilerin (*whistleblowers*) haberleşmelerinin devlet tarafından incelenmediğinin güvencesi olmayacağını vurgulamıştır. Güçlü korumaların yokluğunda, bu kişiler keyfi izleme faaliyetlerine maruz kalma riskini taşımaktadır.³⁶³ Yasaların yetkililere gizli takip yoluyla elde edilen bilgileri toplama ve kullanma konusunda çok geniş takdir yetkisi verdiği dair iddiaların olduğu bir davada, AİHM, istismarı önlemek için yasalarda yer alması gereken asgari güvenceleri hatırlatmıştır: “bir izleme emrine neden olabilecek suçların niteliği; izlemeye alınacak insan kategorileri; izlemenin süresine getirilecek sınırlamaları; toplanan verilerin kullanımı ve saklanması ile ilgili prosedürler; verileri başka taraflara iletirken dikkat edilmesi gereken konular; elde edilen verilerin ve kayıtların silinebileceği veya silinmesi gereken koşullar.”³⁶⁴ Ayrıca, Mahkeme, gizli takip önlemleri bağlamında, “istismara karşı yeterli ve etkili güvenceler” ve “olası önlemlerin niteliği, kapsamı ve süresi, bu kararlar için gerekli gerekçeleri, kararları verme, uygulama ve denetlemeden sorumlu yetkili

362 Bkz., A/HRC/23/40, paragraf. 59. Bu bağlamda spesifik olarak, Ulusal Güvenlik Ajansı'nın (NSA) yargı kararı olmadan haberleşmeyi dinlemesine olanak tanıyan ABD Dış İstihbarat İzleme Yasası'na, ve mahkeme kararı olmaksızın telefon dinlemelere izin veren Almanya ve İsveç kanunlarına atıfta bulunmuştur. İsveç'le ilgili 2009 yılı Sonuç Gözlemleri'nde, İnsan Hakları Komitesi, “Savunma Operasyonlarında Sinyalizasyon İstihbaratı Yasası”nın elektronik haberleşme bağlamında idareye geniş izleme yetkileri verdiğini ifade etmiş ve “Taraf devlete kişisel verilerin toplanması, saklanması ve kullanılmasının hiçbir istismara yol açmamasını, Sözleşme'ye aykırı amaçlar için kullanılmamasını ve Sözleşme'nin 17. maddesinden doğan yükümlülüklerle uygunluğunu temin etmesini” tavsiye etmiştir. Bu amaçla, taraf devlet, bilgi işleme ve toplamanın tarafsızlık ve etkililik güvencelerini taşıyan bağımsız bir organ tarafından denetime tabi tutulmasını sağlamalıdır.” Bkz., CCPR/C/SWE/CO/6, 7 Mayıs 2009, paragraf. 18. ABD ile ilgili 26 Mart 2014'te kabul edilen 2014 Sonuç Gözlemlerinde, BM İnsan Hakları Komitesi, Ulusal Güvenlik Ajansı'nın (NSA) haberleşmeleri izlemesi ile ilgili endişelerini ifade etmiş ve NSA'nın faaliyetlerinin denetim sisteminin etkilenen kişilerin haklarını korumadığını, bu kişilerin istismar durumunda etkili başvuru yoluna sahip olmadığını ifade etmiştir. Komite ayrıca, taraf devlete izleme faaliyetlerinin, 17. Madde dâhil, MSHS kapsamındaki yükümlülükleriyle tam uyumlu olmasını sağlaması için çağrıda bulunmuş, daha spesifik olarak, her türlü müdahalenin “(i) kamunun erişimine açık, ve (ii) haberleşme verilerinin toplanmasının, bunlara erişimin ve kullanılmasının spesifik meşru amaçlar doğrultusunda olmasını sağlayan hükümler içeren; (iii) bu türden her hangi bir müdahaleye hangi koşullarda izin verileceğini, izin alma prosedürlerini, izlemeye alınacak insan kategorilerini, izlemenin süresine getirilecek sınırlamaları, toplanan verilerin kullanımı ve saklanması ile ilgili prosedürleri ayrıntılarıyla belirten yeterli kesinliğe sahip ve (iv) istismara karşı etkili güvenceler içeren kanunlara dayanmasını temin etmelerini istemiştir”. Bkz., UN Doc. CCPR/C/USA/CO/4, paragraf. 22. Komite, daha önce de, ABD ile ilgili 2006 Sonuç Gözlemlerinde, haberleşmenin, herhangi bir yargı denetimi veya bağımsız denetim olmadan, NSA de dâhil olmak üzere kurumlar tarafından izlenmesi ile ilgili endişelerini ifade etmiştir. Bkz., CCPR/C/USA/CO/3, 15 Eylül 2006, paragraf. 21.

363 A/HRC/23/40, paragraf. 79 ve 51. Genel olarak, İnsan Hakları Komitesi şöyle ifade etmiştir: “elektronik veya başka türlü teknik takip eylemleri, telefon, telgraf ve diğer haberleşme yöntemlerinin dinlenmesi, iletişimin kaydedilmesi yasaklanmalıdır” Bkz., 16 Sayılı Genel Yorum, paragraf. 8. Düşünce ve ifade özgürlüğü hakkının geliştirilmesi ve korunması Özel Raportörü, “Yasaların, devletin haberleşmeyi dinlemesine ancak en istisnai koşullarda izin verileceğine ve ancak bağımsız bir yargı makamının denetiminde izin verileceğine dair hükümler içermesi gerektiğini” vurgulamıştır. Bkz., A/HRC/23/40, paragraf. 81.

364 Bkz., *Association for European Integration and Human Rights vs. Ekimdzhev - Bulgaristan*, Başvuru no. 62540/00, 28 Haziran 2007, paragraf. 76.

makamlar ve ulusal kanunlarda öngörülen başvuru yolları”nın olması gerektiğini tekrarlamıştır.³⁶⁵

249. “İzleme Veri Tabanına” kaydedilen bir insan hakları örgütünün üyeleri ile ilgili bir davada, AİHM, AİHS kapsamında özel yaşamın ihlal edildiğine hükmetmiştir.³⁶⁶ Söz konusu veri tabanı, başvurunun ülke içindeki hareketiyle ilgili bilgi toplamış ve bu nedenle, Mahkeme’nin ifade ettiği gibi, özel yaşamına bir müdahale yapılmıştır. Veri tabanının oluşturulması ve korunması, yayınlanmayan ve kamunun erişimine açık olmayan bir Bakanlık emri ile gerçekleştiği için, Mahkeme müdahalenin AİHS ile uyumlu olmadığına hükmetmiştir.³⁶⁷ Genel olarak kişisel bilgilerin toplanması ve saklanması ile ilgili, İnsan Hakları Komitesi şöyle vurgulamıştır: “her bireyin, otomatik veri dosyalarında kişisel verilerin saklanıp saklanmadığını, saklanıyorsa bu bilgilerin hangi bilgiler olduğunu ve ne amaçla saklandığını anlamlı bir şekilde öğrenme hakkına sahip olması gerekir. Her birey, ayrıca, kendi dosyalarını hangi kamu kurumlarının veya özel kişilerin kontrol ettiğini veya edebileceğini öğrenme hakkına sahip olmalıdır.”³⁶⁸

250. Katılımcı devletler, kamu otoritelerinin veya görevlilerinin özel yaşamla ilgili herhangi bir kanundışı veya keyfi müdahalede bulunmaktan kaçınmalarını sağlama görevinin yanı sıra, insan hakları savunucularını, örneğin özel güvenlik görevlileri gibi, üçüncü taraflardan gelecek müdahalelere karşı da koruma görevine

365 *ibid.* paragraf. 77. Ayrıca bkz., *Liberty – Birleşik Krallık*, Başvuru no. 58243/00, 1 Temmuz 2008, Burada Mahkeme, “söz konusu tarihte ulusal kanun, devlete verilen, dış haberleşmeyi dinleme ve incelemeye dair son derece geniş yetkinin kapsamını, nasıl kullanılacağını gücün istismar edilmesine karşı yeterli koruma sağlayacak açıklıkta belirtmediği için, özellikle de Mahkeme’nin içtihadının gerektirdiği şekilde, dinlenen materyalin incelenmesi için seçiminde, paylaşılmada, saklanmasında ve imha edilmesinde izlenecek prosedürlerin ne olduğuna dair kamuoyunun erişimine açık bilgi vermediği için” devletin AİHS’in 8. maddesini ihlal ettiğine hükmetmiştir (paragraf. 69). Düşünce ve İfade Özgürlüğünün geliştirilmesi ve korunması Özel Raportörü’nün görüşüne göre, herkes, haberleşme takibine alındığında veya haberleşme verilerine devlet tarafından erişildiğinde yasal olarak bilgilendirilme hakkına sahip olmalıdır. Ancak Özel Raportör, önceden veya eşzamanlı yapılan bildirimlerin izlemenin etkililiğini tehlikeye atabileceğini kabul etmektedir. Yine de, haberleşme takip önlemleri ile ilgili sonradan telafi talebinde bulunabilmeleri için izleme tamamlandıktan sonra bireylere bildirim yapılması gerektiğini ifade etmiştir (bkz., A/HRC/23/40 paragraf. 82). Bulgaristan’daki yaygın telefon dinleme eylemleri ile ilgili olarak İnsan Hakları Komitesi, taraf devletin haksız bir şekilde izlenenlerin sistematik bir şekilde bilgilendirilmesi gerektiğini ve yeterli giderime erişebilmelerini tavsiye etmiştir. Bkz., “Bulgaristan’la ilgili Sonuç Gözlemleri”, UN Doc. CCPR/C/BGR/CO/3, paragraf. 22.

366 Bkz., *Shimovolos – Rusya*, Başvuru no. 30194/09, 21 Haziran 2011.

367 *Shimovolos – Rusya kararında*, söz konusu veri tabanına kayıtlı kişilerin listesinden alınan bir alıntı başvurunun adının ‘İnsan Hakları Aktivistleri’ başlıklı bir bölümün altında yer aldığını göstermiştir ve “İzleme veri tabanı, daizlaklar, insan hakları aktivistleri ve aşırı faaliyetler yaptığı iddia edilen başka kişiler hakkında bilgi içermektedir. Veri tabanından adı geçen bir kişi bir tren veya uçak bileti aldığı anda, İç Ulaştırma Bakanlığı’na otomatik bildirim gönderilmektedir.” Yasal dayanak yayımlanmadığı ve erişilebilir olmadığı için, “bir kişinin adının veri tabanına alınmasındaki gerekçeler, böyle bir kayıt alınması talimatını vermeye yetkili makamlar, önlemin süresi, toplanan verinin tam niteliği, toplanan verileri saklama ve kullanma prosedürleri ile istismara karşı mevcut kontroller ve güvenceler kamunun değerlendirmesine ve bilgisine açık değildir.” (paragraf. 69).

368 Bkz., 16 Sayılı Genel Yorum, paragraf. 10.

sahiptir.³⁶⁹ BM İnsan Hakları Komitesi, özel yaşam hakkının “ister devlet kurumlarından ister özel veya tüzel kişilerden kaynaklansın, bu türden bütün müdahalelere ve saldırılara karşı korunması” gerektiğini ifade etmiştir.³⁷⁰

251. Bu doğrultuda, Düşünce ve İfade Özgürlüğü Hakkının Geliştirilmesi ve Korunması Özel Raportörü, devletlerin kamusal veya özel aktörlerin yürüttüğü yasadışı izleme faaliyetlerini suç sayması gerektiğini ifade etmiştir.³⁷¹ Bu bakımdan, BM Genel Kurulu, devletlere şu hususları yerine getirme konusunda çağrıda bulunmuştur: dijital haberleşme bağlamı da dâhil olmak üzere, özel yaşam hakkına saygı göstermek ve bu hakkı korumak; ihlalleri sonlandırmak için tedbirler almak ve önlemek için gerekli koşulları yaratmak; “kitlesel takip, dinleme ve veri toplama dâhil, haberleşmenin izlenmesi, dinlenmesi, kaydedilmesi ve kişisel verilerin toplanması ile ilgili prosedürlerini, uygulamalarını ve yasalarını gözden geçirmek”; ve “devlet takibi için uygun şekilde saydamlığı ve hesap verebilirliği sağlayan bağımsız, etkili denetim mekanizmaları kurmak veya var olanları devam ettirmek [...]”.³⁷²

252. Düşünce ve İfade Özgürlüğü Hakkının Geliştirilmesi ve Korunması Özel Raportörünün işaret ettiği gibi, özel sektör, bazen devlet otoritelerinden gelen baskı sonucunda bazen de gönüllü bir şekilde devlet takibini kolaylaştırmak için anahtar bir rol oynamıştır.³⁷³ Bazı durumlarda, Özel Raportörün ifade ettiği üzere, özel sektör, yasal standartlara aykırı bir şekilde müdahaleci takip yapılmasına olanak veren teknolojilerin geliştirilmesinde suç ortağı olmuştur.³⁷⁴ Bu doğrultuda, Raportör, devletleri, özel sektörü, haberleşme hizmetlerinin mahremiyetini, güvenliğini ve anonimliğini tehlikeye düşüren önlemler uygulamaya zorlamaktan kaçınmaya çağırılmış ve “sistemik insan hakları ihlallerini kolaylaştırma kapasitelerini göz önünde bulundurarak, bu teknolojilerin araştırılması, geliştirilmesi, ticaretinin ve ihracatının yapılmasına ve kullanılmasına özellikle dikkat ederek izleme teknoloji-

369 Örneğin, İrlanda'ya yaptığı ziyaretle ilgili raporunda, insan hakları savunucularının durumu ile ilgili Özel Raportör, çevre haklarıyla ilgili protestolar bağlamında, kamusal yolların, semt sakinlerinin özel evlerinin ve hareketlerinin, büyük bir firma tarafından istihdam edilen özel güvenlik görevlileri tarafından izlendiğine dair bildirimler aldığını ifade etmiştir. Bu türden uygulamaların özel yaşam hakkı üzerindeki etkileri ile ilgili endişelerini ifade etmiş ve izleme yöntemlerinin sadece hukuka uygun ve orantılı bir şekilde kullanılmasını, izlemenin amacının yerel sakinlere iletilmesini tavsiye etmiştir. Bkz., “BM İnsan Hakları Savunucuları Özel Raportörünün Raporu, Margaret Sekaggya, Ek. İrlanda Misyonu (19-23 Kasım 2012)”, UN Doc. A/HRC/22/47/Add.3, 26 Şubat 2013, paragraf. 78.

370 16 Sayılı Genel Yorum, paragraf. 1.

371 Bkz., HRC/C/23/40, paragraf. 84.

372 Bkz., A/RES/68/167, paragraf. 4.

373 Bkz., HRC/C/23/40, paragraf. 73 ve 74. Ayrıca bkz, AKPM Raportörünün Giriş Yazısı, “‘Kitlesel Dinleme’ ve Bilgileri İfşa Eden Kişilerin (Whistleblowers) Korunması ile İlgili ‘AİHS’e Ek Protokol’, Raportör Pieter Omtzigt’in Giriş Yazısı”, Hollanda, AS/JUR (2014) 02, 23 Ocak 2014, paragraf. 27. Özel aktörlerin suç ortaklığı ile ilgili endişeler, izleme görevinin özel şirketlere sözleşmeyle verildiği durumlarda özellikle yerindedir; ibid. paragraf. 52.

374 Bkz., HRC/C/23/40, paragraf. 75. Benzer şekilde, Avrupa Konseyi Komiseri, bir İsviçre Telekomünikasyon firması tarafından, Azerbaycan'daki kolluk görevlilerinin her hangi bir yargı denetimi olmaksızın her türlü cep telefonu haberleşmesini, kısa mesajları, internet hareketlerini ve telefon görüşmelerini izlemesine imkan veren bir teknolojinin kurulmasıyla ilgili bildirimlere atıfta bulunmuştur; bkz., “22 ila 24 Mayıs 2013 tarihleri arasında gerçekleştirdiği Azerbaycan ziyareti sonrasında Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri Nils Muižnieks tarafından hazırlanan rapor”, CommDH(2013)14, 6 Ağustos 2013, paragraf. 42.

lerinin ticarileşmesini önlemek” için önlemler almalarını istemiştir.³⁷⁵ BM İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri doğrultusunda, katılımcı devletler, kendi toplumlarında ve/veya yetki alanlarında yerleşik bütün işletmelerin bütün faaliyetlerinde insan haklarına saygı göstermesini sağlamalıdır.³⁷⁶ Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, devletleri, üçüncü ülkelerle yaptıkları ikili görüşmelerde dijital takip ve diğer izleme teknolojilerinin risklerini dikkate almaları ve gerektiğinde uygun ihracat kontrolleri uygulayarak insan hakları standartlarını baltalamak için teknolojinin kötüye kullanılmasını engellemeleri yolunda teşvik etmiştir.³⁷⁷ Katılımcı devletler bu alanda giderek artan riskin bilincinde olarak, insan hakları savunucuları tarafından elektronik haberleşmelerinin güvenliğini artırmaya yönelik bilginin ve kapasitenin geliştirilmesi amacıyla başlattıkları girişimleri desteklemelidir.

253. İzleme, arama ve el koyma yoluyla elde edilen materyallerin kullanılmasıyla ilgili olarak, genel olarak bir insan hakları savunucusunun özel yaşamına müdahale edilerek kanunsuz veya keyfi bir şekilde elde edilen bilgi veya veriler haklarında başlatılan yargılama süreçlerinde kullanılmamalıdır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi bazı davalarda, davanın tümünden adil olmadığına hükmetmeye gerek kalmaksızın, kanuna aykırı yollarla delil elde etmek suretiyle özel yaşam hakkının ihlal edildiğinin davanın geri kalanından ayrı bir şekilde tespit edilebileceğini söylemekle beraber, terörle mücadelede insan hakları ile ilgili Özel Raportör şöyle ifade etmiştir: “Başta yargı organları olmak üzere, devletlerin, insan haklarını veya iç hukuku ihlal ederek elde edilen delillerin bir davanın adil sayılmamasına yol açacağı yolundaki duruşlarını korumada kararlı olmaları gerekir.”³⁷⁸

254. Daha genel anlamda, gerek kamu otoritelerince, gerekse özel bireylerce bilgisayarlar, veri tabanları vb. cihazlarda toplanan ve saklanan kişisel bilgilerin kullanılması ile ilgili, BM İnsan Hakları Komitesi, devletlerin, söz konusu bilgileri alma, işleme ve kullanma konusunda yasayla yetkili kılınmayan kişilerin eline geçmemesi ve bu bilgilerin asla Sözleşme’ye uygun olmayan amaçlara yönelik kullanılmaması için

375 Bkz., A/HRC/C/23/40, paragraf. 96 ve 97.

376 Bu bağlamda, katılımcı devletler, insan hakları savunucularının toplumda önemli bir rol üstlendiklerini açıkça ve kamuoyu nezdinde ifade etmeli ve onların statüsünü ve faaliyetlerinin meşruiyetini kabul etmelidir. Kamusal alanda onay almanın önemi ve devlet dışı aktörlerin rolü ve BM İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri ile ilgili olarak, yukarıda yer alan *Genel İlkeler* bölümüne bakınız. Ayrıca, Avrupa Komisyonu, BİT şirketlerine yönelik, BM İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri doğrultusunda insan haklarına saygı gösterme konusundaki kurumsal sorumluluk ile ilgili sektöre özel ayrıntılı rehber ilkeler sunan bir El Kitabı yayımlamıştır. Bkz., Avrupa Komisyonu, “BM İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri’nin Uygulanmasına İlişkin BİT Sektör Rehberi”, <http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sustainable-business/files/csr-sme/csr-ict-hr-business_en.pdf>.

377 Bkz., “Temel Haklara Karşı Dijital İzleme ve Diğer Teknik Takip Teknolojilerinden Kaynaklanan Risklerle İlgili Bakanlar Komitesi Bildirgesi”, 11 Haziran 2013, paragraf. 8.

378 Bkz., “Terörle Mücadelede İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Geliştirilmesi ve Korunması Özel Raportörünün Raporu”, UN Doc. A/63/223, 6 Ağustos 2008, paragraf. 34. Ayrıca, ceza davaları ile ilgili olarak, BM Savcılarının Rolüne Dair Rehber İlkelerine göre, savcılar, şüpheliler aleyhine, onların insan haklarını ciddi şekilde ihlal eden kanunsuz yollarla elde edildiğini bildikleri veya tahmin ettikleri delillere ulaştıklarında, bu türden delilleri şüpheliler aleyhine kullanmayı reddedeceklerdir. Bkz., Suçun Önlenmesi ve Suçlulara Yapılacak Muamelelerle İlgili Sekizinci Birleşmiş Milletler Kongresi’nde kabul edilen “Savcılarının Rolüne Dair Rehber İlkeler”, Havana, Küba, 27 Ağustos ila 7 Eylül 1990, paragraf. 16.

etkili önlemler almaları gerektiğini vurgulamıştır.³⁷⁹ İnsan hakları savunucuları, özellikle de ilgili bireyi itibarsızlaştırmak veya şeref ve itibarına zarar vermek için kullanılacak türden hassas veya mahrem bilgilerin söz konusu olduğu durumlarda, kişisel verilerin veya bilgilerin kitle iletişim araçlarıyla ifşa edilmesine karşı korunmalıdır. AİHM, örneğin, kapalı devre kamera sistemiyle elde edilen hassas materyallerin, ilgili bireyin rızası olmadan veya kimliklerini gizlemeden, yayınlanmak üzere kitlesel medyaya verilmesinin özel yaşam hakkına karşı ciddi bir ihlal olabileceğini ifade etmiştir.³⁸⁰ Mahkeme ayrıca, tıbbi veriler de dâhil olmak üzere, kişisel verilerin hayati öneme sahip olduğunu, bu verilerin kamuya erişilebilir kılınmasının bireyin özel ve aile yaşamını belirgin bir şekilde etkileyerek AİHS'in 8. maddesinin ihlaline yol açabileceğini tespit etmiştir.³⁸¹

255. Bundan başka, kişisel veri ve bilgiler ancak gerekçe gösterilebilecek süreler için ve kesin gereklilik olduğu ölçüde saklanmalıdır. Örneğin, Kişisel Verilerin Otomatik bir Şekilde İşlenmesine Karşı Bireylerin Korunmasına Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi'nde şöyle belirtilmektedir: "Otomatik işleme tabi tutulan kişisel veriler, (...) verilerin saklanma amacı için gerekli olan sürenin ötesinde veri öznelerinin kimliklerinin tespitine izin vermeyen bir formatta saklanmalıdır".³⁸² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin içtihadı doğrultusunda, yetkililerin, bireylere kamu otoriteleri tarafından tutulan kişisel dosyalarına makul bir süre içinde erişim imkan tanıyan etkili ve erişilebilir bir prosedür sağlama konusunda pozitif yükümlülükleri vardır.³⁸³

256. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, veri işlemenin ve geniş kapsamlı izlemenin, gazetecilerin kaynağının korunması gibi, belli mesleklerdeki gizlilik haklarına zarar verebileceğini hatta ilgili kişilerin güvenliğini tehdit edebileceğini kabul

379 Bkz., 16 Sayılı Genel Yorum, paragraf. 10.

380 Bkz. Peck - *Birleşik Krallık*, Başvuru no. 44647/98, 28 Ocak 2003. Söz konusu davada, video görüntülerinin kamusal alanda alınmasına rağmen bu karar verilmiştir.

381 Bkz., *Z - Finlandiya*, Başvuru no. 22009/93, 25 Şubat 1997.

382 Bkzç, Avrupa Konseyi, "Kişisel Verilerin Otomatik İşlenmesi ile İlgili Bireylerin Korunmasına Dair Sözleşme", Madde 5.

383 Bkz., örneğin, *Haralambie - Romanya*, Başvuru no. 21737/03, Mahkeme'nin içtihadı ile ilgili 123 Sayılı Bilgi Notu, Ekim 2009.

etmiştir.³⁸⁴ Birleşmiş Milletler Avukatların Rolüne Dair Temel İlkeler'in 22. İlkesine göre, "hükümetler, avukatlar ve müvekkileri arasında mesleki ilişki kapsamındaki bütün iletişimlerin ve görüşmelerin gizliliğini kabul edecek ve buna saygı göstereceklerdir."³⁸⁵ Üstelik AGİT katılımcısı devletler, "avukat-müvekkil ilişkisinin gizliliğine saygıyı temin etmek için her türlü makul ve gerekli tedbirleri almayı" taahhüt etmişlerdir.³⁸⁶ Bunun dışında, "diğer katılımcı devletlerdeki medya kuruluşlarını temsil edenler dâhil olmak üzere, gazetecilerin kamu ve özel bilgi kaynaklarına erişmeye çalışma ve teması devam ettirme konusunda serbestlik tanımayı ve mesleki gizlilik ihtiyaçlarına saygı göstermeyi" taahhüt etmişlerdir.³⁸⁷ Kitlelesel iletişimde internetin giderek artan rolü göz önünde bulundurulduğunda, gazetecilerin kaynaklarına sağlanan korumanın başka aktörleri de kapsayacak şekilde genişletilmesi ihtiyacı doğmuştur.³⁸⁸

257. Gazeteci veya avukat olan insan hakları savunucularının kendine özgü ihtiyaçlarını kabul etmenin yanı sıra, katılımcı devletler, kaynaklarını veya savundukları insanları korumak için haberleşmelerinin gizliliği dâhil olmak üzere, diğer insan hakları savunucularının da özel yaşam hakkı bağlamındaki kendine özgü ihtiyaçlarını dikkate almalıdır. Bu, özellikle, tanıklar ve bilgileri ifşa eden kişiler (*whistleblowers*) de dâhil olmak üzere, kendilerine bilgi sağladıkları için belli risklere maruz kalan kaynaklara sahip kişiler açısından ve insan hakları savunucularından yardım talep ettikleri için daha büyük risklerle karşılaşan, insan ticareti mağdurları, şiddet kullanan suç grupları veya aşırı gruplardan kaçan kişiler için önemlidir.

258. Bazı insan hakları savunucu gruplarının, sıklıkla karşılaştıkları ihlallerin ve istismarın niteliğinden dolayı özel yaşamlarının korunmasına ilişkin özel ihtiyaçları bulunmaktadır. Örneğin, BMGK, kadınlara ve kadın insan hakları savunucularına

384 Bkz., Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, "Dijital takip ve diğer izleme teknolojilerine ilişkin Bildirge", paragraf. 2. Benzer şekilde, düşünce ve ifade özgürlüğü hakkının geliştirilmesi ve korunması ile ilgili Özel Rapor, gazetecilerin haberleşmelerinin mahremiyeti, güvenliği ve anonimliği ile ilgili olarak şunları ifade etmiştir: "izlemenin yaygın olduğu ve hukuk kurallarına uygun süreçler ve yargı denetimiyle sınırlandırılmadığı bir ortam kaynakların korunduğu varsayımını sürdürmek için elverişli değildir. İzlemenin dar bir şekilde uygulandığı durumlarda bile, saydam olmayan ve belgelendirilmeyen bir şekilde yürütme tarafından kullanılması, nasıl kullanılacağına dair özenli ve kamusal belgelerin yokluğunda ve istismarın önlenmesi için bilinen denetim ve dengelerin olmaması halinde olumsuz bir etki yaratabilir"; bkz A/HRC/23/40, paragraf. 52. Ayrıca, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi şöyle ifade etmiştir: "demokratik bir toplumda gazetecilerin kaynaklarının korunmasının önemini dikkate alındığında ve kaynağın açıklanması yolundaki bir emrin bu özgürlüğün kullanılması üzerinde yaratacağı potansiyel dondurucu etki düşünüldüğünde, kamu menfaati için ağır basan bir gereklilikle haklı gösterilmediği takdirde, böyle bir önlemin Sözleşme'nin 10. maddesi ile uyumlu olduğunu söylemek mümkün değildir."; bkz. *Goodwin - Birleşik Krallık*, Başvuru no. 17488/90, 27 Mart 1996, paragraf. 39. Avukatlarla ilgili olarak, BM İnsan Hakları Komitesi, Hollanda'ya, gizlilik imtiyazı ile korunan haberleşmelerin dinleme dışı tutulmasını tavsiye etmiştir. Komite, avukatlar başta olmak üzere, gizlilik ödevi olan meslek mensuplarının telefon konuşması kayıtlarının, avukat- müvekkil ilişkisinin gizliliğini koruyacak bir şekilde saklanmadığı konusunda endişelerini dile getirmiştir. Bkz., CCPR/C/NLD/CO/4, 25 Ağustos 2009, paragraf. 14.

385 Bkz., "Avukatların Rolüne Dair Temel İlkeler", Suçun Önlenmesi ve Suçlulara Yapılacak Muamelelerle ilgili Sekizinci Birleşmiş Milletler Kongresi'nde kabul edilmiştir, Havana, Küba, 27 Ağustos ila 7 Eylül 1990.

386 Bkz., Brüksel 2006, "Ceza Adaleti Sistemleri ile İlgili Brüksel Bildirgesi".

387 Bkz., Viyana 1989, "İnsani Konularda ve Başka alanlarda İşbirliği", paragraf. 40.

388 Bkz., "Medya Özgürlüğünün Geliştirilmesi için Politikaları Şekillendirmek", AGİT Medya Özgürlüğü Temsilcisi, İnternet 2013 Konferansı'ndan Tavsiyeler, 3 No'lu Tavsiye, <https://www.osce.org/fom/100112>.

karşı bilgi teknolojisi temelli istismarların ve ihlallerin giderek artan bir endişe kaynağı olduğunu ve etkili yanıtlar verilmesi gerektiğini kabul etmiştir. Bu türden ihlaller ve istismarlar arasında, mağduru itibarsızlaştırmak ve/veya kendilerine karşı başka ihlal ve istismarları tahrik etmek amacıyla yapılan, internet ortamında taciz, siber takip, özel yaşam hakkını ihlal edilmesi, sansür, e-posta adreslerinin, cep telefonlarının veya diğer elektronik cihazların hack edilmesi eylemleri yer almaktadır.³⁸⁹

J. Uluslararası kuruluşlara erişim ve bunlarla iletişim kurma hakkı

259. İnsan hakları sadece iç işleri olmakla kalmayıp, bütün katılımcı devletleri doğrudan ve meşru bir şekilde ilgilendiren bir konu olduğundan,³⁹⁰ insan hakları konusunda, uluslararası ve bölgesel insan hakları mekanizmaları dâhil uluslararası organlara bilgi iletilmesi, hem koruma gerektiren kabul görmüş bir haktır hem de meşru bir insan hakları faaliyetidir.

260. AGİT taahhütlerinde bu hak tekrar tekrar onaylanmıştır.³⁹¹ BM İnsan Hakları Savunucuları Bildirgesi, bu hakka özel bir önem atfetmekte, Madde 5 ve Madde 9(4) kapsamında insan haklarını savunmanın önemli bir unsuru olmanın yanı sıra tek başına ayrı bir hak olarak görmektedir.³⁹² Hem BM Genel Kurulu hem de BM İnsan Hakları Konseyi, herkesin, bireysel olarak veya diğerleriyle birlikte, Birleşmiş Milletler, onun temsilcileri ve insan hakları alanındaki mekanizmaları başta olmak üzere uluslararası organlara engelsiz erişimini ve bunlarla iletişimini yeniden onaylamışlardır.³⁹³

261. Uluslararası organlara erişim ve bunlarla iletişim kurma hakkı, BM, Amerikan Devletleri Örgütü, AB, Avrupa Konseyi ve AGİT'in himayesi altındaki mekanizmalar dâhil tüm uluslararası kuruluşların temelinde yatan bir haktır. Ayrıca, söz konusu uluslararası insan hakları mekanizmaları, devletlerin uluslararası insan hakları standartlarını uygulamalarını destekleyebilmek için bireyler ve gruplar

389 Bkz. A/RES/68/181, 18 Aralık 2013'te kabul edilmiştir, giriş paragraf. 12.

390 Moskova 1991, Giriş.

391 Bkz. Kopenhag 1990, paragraf. 10.4 ve 11.3. Ayrıca bkz., Viyana 1989, paragraf. 26, buna göre, "Kişilerin AGİK hükümlerinin uygulanmasını gözetme ve geliştirme hakkı ile bu amaç için başkalarıyla örgütlenme hakkı" vardır ve katılımcı devletlerin "söz konusu kişiler, örgütler ve kurumlar arasındaki doğrudan temas ve iletişimi kendi içlerinde ve diğer katılımcı devletler arasında kolaylaştırma" taahhüdünü kapsamaktadır.

392 BM İnsan Hakları Savunucuları Bildirgesi'nin 5. maddesine göre: İnsan haklarını ve temel özgürlükleri geliştirmek ve korumak amacıyla herkesin, bireysel olarak ve diğerleriyle birlikte, ulusal ve uluslararası düzeyde, hükümet dışı veya hükümetler arası kuruluşlarla ilişki kurmak hakkı vardır." Bildirgenin 9(4). maddesine göre: "herkesin, bireysel olarak ve başkalarıyla birlikte, insan hakları ve temel özgürlüklerle ilgili raporları almak ve incelemek için, genel veya özel yetkisi olan uluslararası organlara ulaşma ve bu organlarla hiçbir sınırlama olmaksızın iletişim kurma hakkı vardır".

393 Bkz. A/RES/68/181 Sayılı BM Genel Kurul Kararı, paragraf. 18, ve A/HRC/RES/22/6 Sayılı BM İnsan Hakları Konseyi Kararı, paragraf. 13. Ayrıca bkz., "İnsan hakları alanında Birleşmiş Milletlerle, temsilcileriyle ve mekanizmalarıyla işbirliği", A/HRC/RES/24/24 Sayılı Karar, 27 Eylül 2013, paragraf. 1.

tarafından sunulan bilgilere bağlıdır.³⁹⁴ Bu nedenle, insan hakları savunucularına karşı, uluslararası organlara bilgi sağladıkları için yapılan her türlü misilleme veya bu kurumlarla etkileşimlerinin başka şekillerde engellenmesi hem bir insan hakkı ihlalidir hem de devletlerin iyi niyetle işbirliği yapmayı taahhüt ettikleri mekanizmaların işleyişini baltalamaktadır. BM Genel Kurulu ve BM İnsan Hakları Konseyi, devletlere, insan hakları savunucularına, ailelerine ve ortaklarına karşı bu türden misillemeler yapmaktan veya gözdağı vermekten kaçınmaları ve bu tür eylemlere karşı onları korumaları yolunda çağrıda bulunmuştur.³⁹⁵

262. İşkenceye Karşı Sözleşme ve Sözleşmenin İhtiyari Ek Protokolü, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Uluslararası Sözleşmesinin İhtiyari Ek Protokolü ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesinin İhtiyari Ek Protokolü de dâhil uluslararası sözleşmelerde, kişilerin, şikâyetinde bulunmalarının ardından veya başka bir iletişim kanalını kullanarak bilgi paylaştıkları için karşı karşıya kaldıkları kötü muamele ve tehditlerden korunmalarının devletlerin bir yükümlülüğü olduğu ifade edilmektedir.³⁹⁶ Bu bakımdan, İşkencenin Önlenmesi Komitesi, İşkenceye Karşı Sözleşme'nin ilgili hükümleri kapsamında her türlü misilleme iddiasını takip etmek üzere raportörler görevlendirmiştir. Bu bağlamda, devletlerin, şikâyetinde bulunan kişilere ve tanıklara şikâyet eyleminden veya tanıklıklarından dolayı karşılaştıkları kötü muamele veya gözdağı verme eylemine karşı koruma sağlamaları gerekmektedir. Diğer BM Sözleşme organları da insan hakları savunucuları ve insan hakları STÖ'leri ile iletişimlerini konusuna özel önem atfetmektedir. Örneğin, BM İnsan Hakları Komitesi, insan hakları üzerine çalışan STÖ'lerle iletişim ve işbirliğinin önemini altını çizmiş³⁹⁷ ve Komite ile iletişime geçen kişilere karşı yapılan hiçbir misillemenin kabul edilemeyeceğini vurgulamıştır.³⁹⁸ Örneğin, Zorla Kaybedilenler Komitesi, usul kurallarına misilleme hareketleri ve bunlara nasıl karşılık verilmesi gerektiği ile ilgili özel hükümler getirmiştir.³⁹⁹

394 BM İnsan Hakları Savunucuları Özel Raportörü, "Evrensel olarak Tanınan İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Teşvik Edilmesi ve Korunmasında Bireylerin, Grupların ve Toplumsal Organlarının Hak ve Sorumlulukları Bildirgesi'ne Yorum", Temmuz 2011, p. 51.

395 Bkz., A/RES/68/181 Sayılı BM Genel Kurul kararı, paragraf. 17, ve A/HRC/RES/22/6 Sayılı İnsan Hakları Konseyi kararı, paragraf. 14.

396 "İşkence ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme", Madde 13; "İşkenceye Karşı Sözleşmeye Seçmeli Protokol", Madde 15; "Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşmeye Seçmeli Protokol", Madde 11; "Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin Seçmeli Protokolü", Madde 13.

397 BM İnsan Hakları Komitesi, "İnsan Hakları Komitesinin Sivil Toplum Örgütleriyle İlişkileri", CCPR/C/104/3, 4 Haziran 2012.

398 "Tarafların Devletler'in Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi Kapsamındaki Yükümlülükleri" başlıklı 33 Sayılı Genel Yorumunda, İnsan Hakları Komitesi şunları ifade etmiştir: "Tarafların Devletler, Komiteye erişimi engellemek ve Komiteye iletişim gönderen kişilere karşı misilleme niteliğinde önlemler almamakla yükümlüdür" (UN Doc. CCPR/C/GC/33, 25 Haziran 2009, paragraf. 4).

399 Bkz., "BM Zorla Kaybedilmelerin Önlenmesi Komitesi'nin Usul Kuralları", UN Doc. CED/C/1, 22 Haziran 2012, Kural 63(2), 95(4) ve 99.

263. AGİT taahhütlerine ve uluslararası yükümlülüklerine rağmen, AGİT katılımcısı bazı devletlerde, bireyler ve gruplar, misilleme hareketlerine maruz kalacakları korkusuyla ilgili uluslararası organlara bildirim, rapor vb. araştırma materyali, şikâyet yazısı veya iletişim gönderememektedir. Ayrıca, gerek kendi ülkelerinde gerekse yurtdışında, bu organlarla serbest bir şekilde tartışma, toplanma ve başka şekillerde işbirliği yapma yetenekleri, söz konusu kuruluşlarla etkileşime girdikleri için kendilerine karşı yöneltilen tehditler, uyarılar, seyahat yasakları veya karalama kampanyaları sonucunda ciddi şekilde engellenmektedir. Uluslararası mekanizmalar bilgi sağlayan STÖ'ler, kolluk görevlileri tarafından 'izlemeye alındıklarını' veya ofislerinin ve ofis çalışanlarının evlerinin zorla girilip arandığını bildirmişlerdir. Bazılarının pasaportlarına el konulduğu veya uluslararası toplantılara katılmak için uçağa binmelerinin engellendiği ifade edilmiştir; diğerleri ise döndüklerinde misilleme hareketlerine maruz kalmışlardır. Bazı ülkelerde, yetkililer, ülkenin itibarına zarar verdiği düşünülen 'yalan bilginin' yayılmasını yasaklayan kanunlar uygulamakta veya insan hakları savunucularını insan hakları izleme faaliyetlerini ve bu izleme sonuçlarını uluslararası organlara raporlamayı suç olarak tesis eden benzer kanunlara başvurmaktadır. Örneğin, BM İşkencenin Önlenmesi Komitesi, vatana ihanetle ilgili aşırı derecede geniş ceza hükümlerinin olmasının, bunların insan hakları konularıyla ilgili olarak Komiteyle veya diğer insan hakları organlarıyla bilgi paylaşmanın yasaklanması şeklinde de yorumlanabileceğini ifade ederek endişelerini dile getirmiştir.⁴⁰⁰ Misillemeler genellikle, seyahat özgürlüğüne getirilen gereksiz kısıtlamalar, özgürlük hakkının ihlali, örgütlenme özgürlüğü vb. çoklu insan hakları ihlalleri ile bağlantılıdır.

264. BM Genel Sekreteri'nin insan hakları alanında Birleşmiş Milletlerle, temsilcileriyle ve mekanizmalarıyla yapılan işbirliği ile ilgili yıllık raporları, Birleşmiş Milletlerle işbirliği yapan kişilere karşı girişilen misilleme hareketlerinin bazı AGİT devletlerinde dahi giderek artan bir endişe kaynağı olduğunu göstermektedir. Bu türden misilleme hareketlerini izleme bağlamından BM'ye bölgesel kuruluşlarla işbirliği yapılması sonucunda da benzer misillemelere maruz kalındığı yolunda iddialar

400 Bkz., "Sonuç Gözlemleri: Rusya Federasyonu", UN Doc. CAT/C/RUS/CO/5, 11 Aralık 2012, paragraf. 12. Böylece, Komite, taraf devlete "İşkencenin Önlenmesi Komitesi'ne, İşkencenin Önlenmesi Altı Komitesi'ne veya Birleşmiş Milletler İşkence Mağdurları Gönüllü Fonu'na veya diğer Birleşmiş Milletler insan hakları organlarına, ilgili yetki ve görevlerini icra etmeleri için bilgi verdiği veya bu organlarla iletişime geçtiği için hiçbir bireyin veya grubun zulme uğramasını temin etmesi" için çağrıda bulunmuştur; bkz. *ibid.* paragraf. 12(b). Bunun dışında, yabancı kaynaklardan maddi destek alan örgütlerin kendilerini 'yabancı ajan' olarak kaydettirme ve kamuda bu şekilde tanımlanmalarını şart koşan mevzuatla ilgili özel olarak endişelerini dile getirmiştir; bkz. *ibid.* paragraf. 12. Bunu takiben Komiteye, kendisine bilgi ileten iki örgüt ve bunların yöneticileri hakkında bu hükümler çerçevesinde dava açıldığına dair iddialar iletilmiştir. Bkz., "Başkan'ın ve Raportörün 17 ve 28 Mayıs 2013 tarihlerinde misilleme davaları ile ilgili Rusya Federasyonu'na gönderdiği yazılar", http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/TreatyBodyExternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=1&DocTypeID=130. İşkencenin Önlenmesi Komitesi, Tacikistan'la ilgili sonuç gözlemlerinde, işkence ve diğer zalimane, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele ya da ceza Özel Raportörü ile Mayıs 2012'de gerçekleştirdiği Tacikistan ziyareti sırasında yaptıkları toplantılardan sonra insan hakları savunucularının taciz edildiği ve kendilerine gözdağı verildiği yolundaki haberlerle ilgili ve ziyaret sırasında Özel Raportörle görüşen bir insan hakları örgütünün idari gerekçelerle kapatılması hakkındaki ciddi endişelerini dile getirmiştir. Bkz., İşkencenin Önlenmesi Komitesi, "Sonuç Gözlemleri: Tacikistan", UN Doc. CAT/C/TJK/CO/2, 20 Kasım, 2012, paragraf. 15.

iletmiştir.⁴⁰¹ İnsan Hakları Konseyi, “insan hakları alanında Birleşmiş Milletlerle, temsilcilikleriyle ve mekanizmalarıyla işbirliği yapmak isteyen veya işbirliği yapan bireylere ve gruplara karşı yöneltilen misilleme ve gözdağı verme eylemlerinin devam ettiği ve mağdurların yaşam hakkı, özgürlük ve güvenlik hakkının ihlali, uluslararası hukukta işkence, zalimane insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele yasağının ihlali şeklinde tezahür eden söz konusu misillemelerin” konusunda endişelerini ifade etmiştir.⁴⁰² Bu bakımdan, BM Genel Kurulu ve BM İnsan Hakları Konseyi, devletlere her türlü gözdağı verme ve misilleme eyleminden kaçınmaları ve bunlara karşı yeterli koruma sağlamaları için çağrıda bulunmuştur. Ayrıca, devletleri, failleri adalete teslim ederek, mağdurlara etkili bir başvuru sağlayarak bu türden hareketler karşısındaki cezasızlığın sonlandırma ve uluslararası kuruluşlara engelsiz erişim ve bunlarla iletişim hakkını zedeleyen yasalardan kaçınma çağrısında bulunmuştur.⁴⁰³ AİHM’de başvuru sahiplerini temsil eden avukatlara kanunsuz baskılarla ilgili ciddi endişelerini ifade eden AKPM’nin izinden giden Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, devletlere, Mahkeme’ye başvuruları caydırmak için başvuru sahiplerine, temsilcilerine ve aile üyelerine baskı yapmaktan kaçınmaları, bu türden baskılara karşı onları etkili bir şekilde korumaları ve Mahkeme’ye bireysel başvuru hakkına müdahale iddialarını tespit etme ve etkili bir şekilde soruşturma çağrısında bulunmuştur.⁴⁰⁴

265 İnsan hakları koruması için tesis edilen ulusal mekanizmalar etkili olmadığında, uluslararası sistemler yasal tazminat veya insan haklarının geliştirilmesi ve korunması için tek ve son çare olabilmektedir. İnsan hakları mekanizmaları başta olmak üzere, uluslararası kuruluşlara sunulan bilgiler, bazen bir ülkenin dışındaki bir kişinin o ülkedeki insan hakları durumu ile ilgili bir şeyler öğrenmesinin tek

401 Bkz. A/HRC/24/29, 31 Temmuz 2013, paragraf. 49 ve paragraf. 14 (bölgesel kuruluşlarla iletişim kurma nedeniyle misillemelere maruz kalındığına ilişkin iddialar hakkında karar). Ayrıca bkz., BM Genel Sekreterinin Birleşmiş Milletlerle, Temsilcileriyle ve mekanizmalarıyla insan hakları alanında işbirliği hakkındaki önceki raporları.; UN Doc. A/HRC/21/18, 13 Ağustos 2010; UN Doc. A/HRC/18/19, 21 Temmuz 2011; ve UN Doc. A/HRC/14/19, 7 Mayıs 2010.

402 A/HRC/RES/24/24, Giriş.

403 Bkz. A/RES/68/181 Sayılı BM Genel Kurul Kararı, paragraf. 17; ve A/HRC/RES/22/6 Sayılı İnsan Hakları Konseyi Kararı paragraf. 14. Ayrıca bkz., A/HRC/RES/24/24, burada, devletlere, Birleşmiş Milletlerle, temsilcileriyle ve mekanizmalarıyla iletişime geçen bireyler ve gruplara karşı misilleme ve gözdağı vermeye yönelik eylemlerin ele alınması için bir ulusal odak noktası kurmayı düşünmeleri tavsiye edilmektedir, bkz., paragraf. 8.

404 Bkz. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin “Devletlerin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkına Saygı Gösterme ve Bu Hakkı Koruma Görevi ile İlgili CM/Res(2010)25 Sayılı Kararı”, 10 Kasım 2010, paragraf. 1-2 ve 4. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi (AKPM) “Avrupa Konseyi’ne Üye Devletlerin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ile İşbirliği Yapma Görevleri” başlıklı 2007 yılı kararında neredeyse aynı tavsiyelerde bulunmuştur, (bkz. AKPM 1571 (2007) Sayılı Karar, paragraf. 17.1.-17.3). Bu kararda Meclis, “Mahkeme’de dava açan başvurucuların öldürülmesi, kaybedilmesi, dövlülmesi veya tehdit edilmesi iddialarının olduğu birtakım olayların hala yetkili makamlar tarafından kapsamlı ve etkili bir şekilde soruşturulmamış olması ile ilgili” derin endişelerini ifade etmiş ve başvurucuları Mahkeme’de temsil eden avukatları bastırmaya yönelik uygulanan yasadışı yöntemlerin arasında “düzmece ceza suçlamalarının, ayrımcı vergi teftişlerinin, ‘görevi kötüye kullanma’ suçlamasıyla kovuşturma başlatılacağına dair tehditlerin” yer aldığını tespit etmiştir. Başvuruculara davalarının hazırlanmasında destek veren STÖ’lere karşı da benzer baskılar uygulanmaktadır. Bu türden gözdağı verme eylemleri, ihlale uğradığını iddia eden mağdurların Mahkeme’ye başvuru yapmalarını engellemiş veya başvurularını çekmelerine yol açmıştır (bkz. paragraf. 5-7).

yoludur. Bu koşullar altında, verilen bilgiler yetkililerin sorumlu oldukları insan hakları ihlallerini ve yolsuzlukları açığa çıkardığından, devletler genellikle bu tür bilgilerin iletilmesini, ülkenin ve devletin kötülenmesi olarak algılamaktadır. Ancak, AGİT katılımcısı devletler, insan haklarına ve insan haklarını ve temel özgürlükleri savunma hakkına saygı göstermeyi taahhüt etmişlerdir.⁴⁰⁵ Bunun dışında, bireylerin, grupların ve derneklerin devletlere AGİT'in insani boyut taahhütlerine uyum sağlama konusunda yaptıkları önemli katkıyı onaylamışlardır.⁴⁰⁶ Bu nedenle, insan hakları savunucularının uluslararası organlarla bilgi paylaşma hakkına da saygı göstermeli ve bu hakkı korumalıdır.

266. Ülkelerinde insan haklarının korunmasını güçlendirmek için, insan hakları mekanizmaları başta olmak üzere, uluslararası organlarla iletişim kurulması, önemli ve rutin bir faaliyet olarak kabul edilmelidir. Katılımcı devletler, bu nedenle, insan hakları savunucularının bu organlarla iletişim kurma hakkının kullanılmasını kolaylaştırmak için proaktif adımlar atmalıdır. Örneğin, BM Sözleşme organları tarafından rutin olarak tavsiye edildiği gibi, devletler ilgili antlaşmaları, devlet raporları sonucunda yapılan sonuç gözlemlerini ve tavsiyelerini, içtihadı ve diğer ilgili belgeleri yerel dillere tercüme ettirmeli, uluslararası insan hakları mekanizmaları hakkında farkındalığı artırmak ve kullanımlarını teşvik etmek için bu belgeleri geniş bir şekilde yaygınlaştırmalıdır.⁴⁰⁷ Benzer şekilde, devletler diğer insan hakları mekanizmaları tarafından yapılan tavsiyeleri, bölgesel insan hakları mekanizmalarının ve diğer kuruluşların içtihadını ve standartlarını yaygınlaştırmalıdır. Ayrıca, uluslararası ve bölgesel insan hakları mekanizmalarına ve insan hakları mahkemelerine nasıl şikâyetle bulunulacağı ile ilgili bilgileri yaygınlaştırmalı ve gerektiğinde bu mekanizmaların kullanılmasını kolaylaştırmalıdır.

267. BM Sözleşme Organları ayrıca devletlerin ilgili insan hakları antlaşmasını uygulama konusundaki periyodik raporlarını hazırlarken sivil toplumda istişarede bulunmalarını rutin bir şekilde talep etmektedir.⁴⁰⁸ Benzer şekilde, devletlerin,

405 Viyana 1989, paragraf. 13.5; BM İnsan Hakları Savunucuları Bildirgesi, Madde 1.

406 Bkz., Moskova 1991.

407 Bkz., İnsan Hakları Komitesi'nin aşağıdaki tavsiyeleri -devlet raporlarının değerlendirilmesinden sonra hazırlanan bütün Sonuç Gözlemlerinde benzer tavsiyeler yer almaktadır:- "Taraf devlet, yargı, yasama ve yürütme erkleri, sivil toplum ve ülkede çalışan hükümet dışı kuruluşlar çapında ve genel olarak kamuda farkındalığı artırmak için Sözleşmeyi, Sözleşme'nin iki Seçmeli Protokolünü, ikinci periyodik raporun metnini, Komite'nin gündeme getirdiği konulara cevaben hazırlanmış yazılı yanıtlarını ve işbu Sonuç Gözlemlerini geniş bir şekilde yaygınlaştırmalıdır. Komite ayrıca, raporun ve sonuç gözlemlerinin Taraf Devletin diğer resmi dillerine çevrilmesini önermektedir." Bkz. İnsan Hakları Komitesi, "Sonuç Gözlemleri: Bosna Hersek," UN Doc. CCPR/C/BIH/CO/2, 13 Kasım 2012, paragraf. 22. Benzer şekilde, Çocuk Hakları Komitesi şunları ifade etmiştir: "Komite, birleştirilmiş ikinci ila dördüncü periyodik raporların, taraf Devletin yazılı cevaplarının ve ilgili tavsiyelerin (sonuç gözlemleri), Sözleşme ve Seçmeli Protokol, bunların uygulanması ve izlenmesi ile ilgili tartışmalar başlatmak ve farkındalık yaratmak için (sadece bu ortama sınırlı olmamakla birlikte) internet ortamında, genel olarak kamuda, sivil toplum örgütleri arasında, medyada, gençlik grupları arasında, meslek grupları ve çocuklar arasında, ülkede konuşulan dillerde yaygın bir şekilde dağıtılmasını tavsiye etmektedir." Bkz., Çocuk Hakları Komitesi, "Sonuç Gözlemleri: Bosna Hersek," UN Doc. CRC/C/BIH/CO/2-4, 29 Kasım 2012, paragraf. 81.

408 Bkz., örneğin İnsan Hakları Komitesi "Sonuç Gözlemleri: Bosna Hersek," UN Doc. CCPR/C/BIG/CO/2, 13 Kasım 2012, paragraf. 22, buna göre: "Komite, üçüncü periyodik raporunu hazırlarken Taraf Devletten, sivil toplum ve sivil toplum örgütleri ile geniş istişarede bulunmasını rica etmektedir."

İnsan Hakları Konseyi'nin Evrensel Periyodik İnceleme'sine (EPI) sunulacak ulusal raporlarını ve diğer bilgileri, ulusal düzeyde ilgili tüm paydaşların katıldığı geniş bir istişare süreciyle hazırlamaları teşvik edilmektedir.⁴⁰⁹ Bu türden istişareler açık, içerici ve etkili olmalıdır. Bu tarz istişareleri sürdürürken, katılımcı devletler insan hakları savunucularının kendi rapor veya iletilerini devlet raporuna alternatif belgeler olarak sunma hakkına saygı göstermelidir. Sivil toplumun katkılarının değerini kabul eden katılımcı devletler, sivil topluma proaktif bir şekilde erişmeli ve ülkedeki insan hakları durumuyla ilgili yakında yapılacak incelemelerle ve bu incelemeyi yapacak olan ilgili mekanizmaya veya kuruluşa bilgi sunma süresi ve formatı hakkında bilgi vererek, onların uluslararası insan hakları mekanizmaları ve kuruluşlarıyla aktif ilişki kurmalarını kolaylaştırmalıdır.

268. BM Özel Prosedürleri ile AGİT, Avrupa Konseyi ve Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu'nun himayesindeki insan hakları mekanizmaları ve kuruluşları başta olmak üzere, uluslararası organların gerçekleştirdikleri ziyaretler sırasında devletler, insan hakları savunucularının bu organların temsilcileriyle serbestçe ve güvenli bir şekilde ve de gizlilik içinde etkileşim kurmalarını sağlamalıdır.⁴¹⁰

IV. KILAVUZ İLKELERİN UYGULANMASI İÇİN ÇERÇEVE

Ulusal uygulama

269. BM İnsan Hakları Savunucuları Bildirgesi'nin 2. maddesine uygun olarak, devletler, Bildirgede atıfta bulunulan hak ve özgürlüklerin etkili bir şekilde korunmasını sağlamak için gerekli yasal, idari vb. adımları atacaktır. BM İnsan Hakları Konseyi, devletleri “doğrudan veya dolaylı olarak insan hakları savunucularının faaliyetlerini etkileyen veya etkileyebilecek olan yasaların gözden geçirilmesi, değiştirilmesi veya geliştirilmesi sürecinde yardım talep etmeye” davet etmiştir.⁴¹¹ Devletler, mevzuatın yanı sıra, politika ve uygulamalarını gözden geçirecek bunların insan hakları savunucularını riske atmamasını veya faaliyetlerini

409 Bkz., BM İnsan Hakları Konseyi, “Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi'nin Kurumsallaşması”, A/HRC/RES/5/1 Sayılı karar, Ek, paragraf. 15.

410 BM Özel raportörleri/temsilcileri tarafından ülke ziyaretleri ile ilgili hazırlanan görev tanımlarına göre: davet eden devlet, başka şeylerin yanı sıra, aşağıdaki güvenceleri ve kolaylıkları sağlamalıdır:

“(a) Ulaştırmanın kolaylaştırılması, kontrollü giriş sağlanan alanlar dâhil bütün ülkede seyahat özgürlüğü;

(b) Başta aşağıdaki hususlarda olmak üzere tahkikat yapma özgürlüğü:

- (i) Tüm cezaevlerine, alkoyma merkezlerine ve sorgulama yerlerine erişim;
- (ii) Devletin bütün organlarının merkezi ve yerel düzeydeki makamlarıyla temas kurulması;
- (iii) Sivil toplum örgütü temsilcileri, diğer özel kuruluşlar ve medya ile temas kurulması;
- (iv) Özgürlüğünden mahrum bırakılmış kişiler dâhil, özel raportörün görevini icra edebilmesi için gerekli görülen tanıklar ve diğer özel kişilerle gizli ve denetlenmeyen bir şekilde temas kurulması; ve
- (v) Görev ile ilişkili her türlü belgeye tam erişim;

(c) Görevi kapsamına özel raportör/temsilci ile temas kuran hiç kimsenin, resmi veya özel bireyin, bu temaslardan dolayı tehdit edilmeyeceği, tacize uğramayacağı, cezalandırılmayacağı veya yargılanmayacağına ilişkin devlet güvencesi; [...]”. Bkz. E/CN.4/1998/45, Ek V.

411 A/HRC/RES/22/6, paragraf. 22.

engellememesini, tersine faaliyetlerini yürütme konusunda onları güçlendirmesini sağlamalıdır. Bu türden değerlendirmeleri sivil toplumla istişare içinde yürütmeli ve gerektiğinde ODIHR gibi uluslararası kuruluşlardan teknik destek talep etmelidir.⁴¹²

270. Katılımcı devletlerin, insan haklarını savunucularını etkileyen yasa ve uygulamalarla ilgili yapacağı bir mevcut durum değerlendirmesi bu Kılavuz İlkeler'in yanı sıra diğer ilgili standart ve taahhütlerin uygulanmasını sağlamak için önemli bir ilk adım olacaktır. Bunun sonrasında, süreklilik arz eden bir şekilde yapılacak izlemeler, ilerlemenin takip edilmesi ve geriye kalan zorlukların tespit edilmesine hizmet edecektir. Ayrıca, devletler, değerlendirme ve izleme faaliyetlerinin sonuçlarına dayanarak alınan etkili takip önlemlerinin uygulanması için uygun adımları atmaktadır. Bu önlemler arasında, insan hakları savunucuları, UİHK'ler ve diğer paydaşlarla insan hakları savunucularının statüsünün ve çalışmalarının desteklenmesi, güvenli ve elverişli bir ortam yaratılması için yasal vb. değişiklikler yapılması, çok yıllık ulusal eylem planlarının hazırlanması ve ortak faaliyetlerin gerçekleştirilmesi yer almaktadır.
271. Paris İlkelerine uygun olarak çalışan bağımsız UİHK'lerin üye ve personelinin insan hakları savunucusu olarak görülebileceğini dikkate alarak, insan hakları savunucularının durumu BM Özel Raportörü, UİHK'lerin insan hakları savunucularının korunmasında oynayabileceği önemli role vurgu yapmıştır. Bu role şunlar dâhildir: insan hakları savunucularından şikayet almak ve değerlendirmek; insan hakları savunucularının faaliyetleri için elverişli bir çalışma ortamı yaratmak için savunuculuk faaliyetleri yapmak; uluslararası ve bölgesel insan hakları mekanizmalarıyla etkileşime girmek ve bu mekanizmalara ülkelerindeki insan hakları savunucularının durumu ile ilgili bilgi vermek; insan hakları savunucularına karşı yapılan insan hakları ihlalleriyle ilgili davalarda kamusal destek sağlamak; cezavleri veya alıkoyma merkezlerindeki insan hakları savunucularının durumunu izlemek; ve insan hakları savunucuları ile yetkililer veya toplumun diğer kesimleri

412 İnsan Hakları Konseyi, özellikle "ulusal insan hakları kurumlarının, sivil toplumun ve diğer paydaşların, yasalar hazırlanırken veya gözden geçirilirken bu metinlerin uluslararası insan hakları hukukuna uygunluğunu sağlamak için taslaklarla ilgili devletlere verdikleri değerli katkılarının" önemini vurgulamıştır. Bkz. A/HRC/RES/22/6, paragraf. 17.

arasında doğabilecek çatışma durumlarında arabuluculuk veya hukuki yardım sağlamak.⁴¹³ UİHK'ler ayrıca bu Kılavuz ilkeler'in uygulanmasını izlenmesinde önemli bir rol oynayabilir, yukarıda bahsedilen mevcut durum değerlendirmesinin yapılmasında katkı sağlayabilir.

272. Katılımcı devletler, UİHK'lerin Paris İlkeleri'ne uygun güçlü bir yetkilerinin olmasının yanı sıra, rollerini etkili ve bağımsız bir şekilde yürütmek için gerekli kaynaklara sahip olmalarını sağlamalıdır. Katılımcı devletler, insan hakları ve hukukun üstünlüğü alanında bağımsız ulusal kurumların kurulmasını ve güçlendirilmesini kolaylaştırmayı taahhüt etmişlerdir.⁴¹⁴ Bu doğrultuda, AGİT Parlamenterler Meclisi, üye devletlerin "Paris İlkelerine uygun insan hakları ulusal kurumları kurmaları, bunların bağımsızlıklarını temin etmek için uygun önlemleri almaları ve sivil toplumun diğer temsilcileriyle ortaklık içinde ve bu kesimlerin savunucusu olarak faaliyet göstermelerini desteklemeleri" için çağrıda bulunmuştur.⁴¹⁵ Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi de, üye devletlere çağrıda bulunarak, "bağımsız komisyonlara, kamu denetçilerine veya insan hakları ulusal kurumlarına, insan hakları savunucularının hak ihlalleriyle ilgili onlardan şikâyet alma, bu şikâyetleri değerlendirme ve çözümü için tavsiyede bulunmaları için uygun olduğu şekilde yetki ve kapasite tanımlarını veya mevcut yetkilerini ve kapasitelerini güçlendirmeyi düşünmelerini istemiştir".⁴¹⁶

273. AGİT Parlamenterler Meclisi, AGİT bünyesindeki parlamenter heyetlerinin kendi ülkelerindeki insan hakları savunucuları ve UİHK'leri ile etkileşimlerini artırmalarını tavsiye etmiştir.⁴¹⁷ Benzer şekilde, AKPM de, parlamenterlerin siyasi bağlamı ve insan hakları savunucularının çalışma ortamını şekillendirmede ve insan hakları konusundaki gelişmeleri izlemede çok büyük bir sorumluluğa sahip olduklarını vurgulamıştır.⁴¹⁸ Daha spesifik olarak, AKPM, Avrupa Konseyi'ne üye devletlerin

413 Bkz., BM Özel Raportörü'nün İnsan Hakları Konseyi'ne sunduğu rapor, UN Doc. A/HRC/22/47, 16 Ocak 2013. İnsan Haklarının Geliştirilmesi ve Korunması için Ulusal Kurumların Uluslararası Koordinasyon Komitesi'nin Akreditasyon Alt Komitesi, Genel Gözlemlerinde şunları hatırlatmıştır: "Ulusal kurumlar, devletler tarafından insan haklarının ulusal düzeyde geliştirilmesi ve korunması amacıyla kurulmaktadır". Ayrıca, Paris İlkeleri'nin vazgeçilmez şartlarından biri olarak, UİHK'ler, sivil toplum ve hükümet dışı kuruluşlar dâhil, çok geniş bir yelpazedeki insan hakları kuruluşu ve kurumuyla ilişkiler geliştirmeli, bu ilişkileri formalleştirme ve korumalıdır. "Diğer insan hakları kuruluşlarıyla ve sivil toplumla, mutabakat anlaşmaları gibi yollarla açık ve işleyen ilişkiler kurulması, düzenli, yapıcı iş ilişkilerinin önemini yansıtmaktadır ve UİHK'lerin bu kuruluşlarla yürüttüğü çalışmaların saydamlığını artırmaya hizmet etmektedir." Bkz., İnsan Haklarının Geliştirilmesi ve Korunması için Ulusal Kurumların Uluslararası Koordinasyon Komitesi "ICC SCA Mayıs 2013'te Cenevre'de kabul edilen Genel Gözlemler", sayfa 6 ve 21-22.

414 Kopenhag 1990, paragraf. 27.

415 AGİT Parlamenterler Meclisi, "AGİT'in İnsan Hakları Savunucuları ve İnsan Hakları Ulusal Kurumlarıyla İlişkilerinin Güçlendirilmesine Dair Karar", paragraf. 15, *Kiev On Altıncı Yıllık Oturumda Kabul Edilen Bildiri ve Kararlar*, Kiev, 5 ila 9 Temmuz 2007, s. 28-30, <<http://www.oscepa.org/publications/declarations/2007-kyiv-declaration/250-kyiv-declaration-english/file>>.

416 *Op. cit.* "İnsan Hakları Savunucularının Korunmasının İyileştirilmesi ve Çalışmalarının Desteklenmesi için Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Bildirgesi", paragraf. 2 (v).

417 AGİT Parlamenterler Meclisi, "AGİT'in İnsan Hakları Savunucuları ve İnsan Hakları Ulusal Kurumlarıyla İlişkilerinin Güçlendirilmesine Dair Karar", paragraf. 20.

418 AKPM Kararı 1660 (2009), paragraf. 3.

ulusal parlamentolarına çağrıda bulunmuş, başka konuların yanı sıra, insan hakları savunucuları ve faaliyetleri ile ilgili mevzuatın uluslararası standartlara uygunluğunu sağlamalarını, insan hakları savunucularının korunması ile ilgili yasal metinlerin dışında ulusal eylem planları veya stratejileri gibi belgeler hazırlamalarını ve uygulamalarını, insan hakları savunucularıyla düzenli temaslar geliştirmelerini ve bu temasları sürdürmelerini, insan hakları savunucularının faaliyetleri için kamusal onay sağlamalarını (ör., toplantı ve parlamento tartışmaları düzenleyerek ve insan hakları savunucuları için ödüller oluşturarak), risk altındaki insan hakları savunucuları için yardım ve koruma önlemlerini desteklemelerini ve koruma mekanizmalarının yanı sıra, insan hakları savunucularının durumu ile ilgili BM ve Avrupa Konseyi bildirelerini tanıtmalarını istemiştir.⁴¹⁹ AGİT katılımcısı devletlerdeki parlamenterlerin, Kılavuz İlkeler'in ve bunların etkili bir şekilde uygulanmasının desteklenmesi amacıyla yukarıda sayılan ve benzeri önlemleri almaları teşvik edilmelidir.

274. 2010 yılında, BM İnsan Hakları Konseyi, devletlerin “insan hakları savunucularıyla istişare ve diyalog kurulması amacıyla mekanizmalar kurmalarını ve bunları güçlendirmelerini, kadın insan hakları savunucularının ihtiyaçları dâhil özel koruma ihtiyaçlarının tespit edilmesini sağlamak ve insan hakları savunucularının hedefli koruma önlemlerinin geliştirilmesi ve uygulanması süreçlerine katılımlarını sağlamak vb. amacıyla kamu idaresinde, eğer hali hazırda yoksa, insan hakları savunucularının temasa geçebileceği bir odak kişi tayin etmelerini” teşvik etmektedir.⁴²⁰ İnsan hakları savunucularının, onurlarına, fiziksel ve psikolojik bütünlüklerine karşı büyük risklerle karşılaştığı durumlarda, katılımcı devletler, insan hakları savunucularının korunması için uygun ulusal politikalar, programlar veya mekanizmalar geliştirmeli ve uygulamalıdır. Gerekliğinde, katılımcı devletler, bu türden koruma programlarının ve politikaların uygulanmasını yönetmek için istişare ve koordinasyon organları kurmayı veya tayin etmeyi düşünmelidir. Bu türden organların hali hazırda mevcut olduğu durumlarda, mevcut durum değerlendirmesi ve sonrasında bu Kılavuz İlkeler'in yanı sıra ilgili diğer standart ve taahhütlerin uygulanmasının izlenmesi konusunda görevlendirilmelidirler. Yetkilerine ve ülkedeki özel duruma bağlı olarak, bu türden organlarda, başka üyelerin yanı sıra, şu temsilciler yer almalıdır: ilgili bakanlıklar, kolluk ve yargı görevlileri, ulusal, bölgesel ve yerel otoriteler, parlamento ve ulusal insan hakları kurumları (UİHK'ler) ile ülke çapında engin ve çeşitlilik arz eden alanlarda faaliyet gösteren aktif insan hakları savunucularını temsil eden hak savunucuları. Gerekli

419 *Ibid.* paragraf. 13. Avrupa Konseyi'ne üye devletlerde insan hakları savunucularının durumu ile ilgili 2012 Kararında, Meclis, ulusal parlamentolara ve bu parlamentoların üyelerine, “insan hakları savunucuları ve faaliyetlerine ilişkin mevzuatın uluslararası standartlara uygunluğunun sağlanmasını temin etmeleri, insan hakları savunucularına gereksiz kısıtlamalar ve idari yükler getiren yasaların çıkarılmasından kaçınmaları ve uygunsu bu kanunları kaldırmaları” için tekrar çağrıda bulunmuş ve “insan hakları STÖ'lerinin ve hak savunucularının kendilerini ilgilendiren konulardaki yasaların hazırlanması süreçlerine uygun kamuya açık istişareler yoluyla dâhil edilmelerini” istemiştir. Bkz. 1891 (2012) Sayılı Karar, paragraf. 6.

420 A/HRC/RES/13/13 Sayılı BM İnsan Hakları Konseyi Kararı paragraf. 5. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi de ayrıca üye devletlere “risk altındaki insan hakları savunucuları için uygun altyapılar ve destek programları kurmaları” için çağrıda bulunmuştur. Bkz., 1660 (2009) Sayılı AKPM Kararı, paragraf. 12.1.

durumlarda, hükümetler arası kuruluşların ve bunların saha ofislerinin dâhil edilmesi düşünülmelidir.

275. BMGK, devletlerin BM İnsan Hakları Savunucuları Bildirgesi'ni tercüme ettirmelerini, hem kamu görevlileri hem de devlet dışı aktörler arasında ulusal ve yerel düzeyde mümkün olduğunca geniş bir şekilde yaygınlaştırılmasını sağlamak için önlemler almalarını tavsiye etmiştir. Ayrıca, yargı dâhil olmak üzere, kamu görevlilerinin ve yetkililerin, Bildirge'nin hükümlerini gözetmeleri ve bu sayede insan hakları savunucuları ve faaliyetleri hakkında daha iyi bir anlayış ve saygı geliştirilmesi için devletlerin, Bildirge konusunda farkındalık yaratılmasını ve eğitim verilmesini sağlamalarını tavsiye etmiştir.⁴²¹ AGİT katılımcısı devletlerin bu Kılavuz İlkeler'le ilgili benzer adımlar atmaları teşvik edilmektedir. Devletler, Kılavuz İlkeler'i, ilgili meslek grupları ve özel aktörler dâhil olmak üzere, geniş bir çevrede yaygınlaştırmalı, kamu görevlilerine, eğitimcilere vb. kişilere insan hakları eğitimi verilirken bu kılavuzdan yararlanmalıdır. Kılavuz İlkeler'le farkındalığın geliştirilmesinde ve ilgili eğitim faaliyetlerinde ODIHR ile işbirliği yapmalı, bağımsız ÜİHK'lerin ve sivil toplumun bu amaçla yürüttükleri girişimleri desteklemelidir.

İnsan hakları savunucularının AGİT katılımcısı devletlerde ve üçüncü ülkelerde korunmaları

276. İnsan hakları savunucularının korunmasının devletlerin sadece iç işlerini ilgilendiren bir konu olmadığı bilinciyle, katılımcı devletler, AGİT katılımcısı diğer devletlerde ve AGİT bölgesi dışındaki üçüncü ülkelerde bulunan insan hakları savunucularının desteklenmesi için alınacak önlemler konusunda ilgili kamu görevlilerine yönelik operasyonel rehberler hazırlamayı düşünmelidir. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, devletlerin "üçüncü ülkelerde tehlike altında olan insan hakları savunucularına hızlı destek ve koruma sağlanması için, bu kişilerin duruşmalarının izlenmesi ve/veya mümkünse, acil vize verilmesi gibi önlemler almalarını" tavsiye etmiştir.⁴²²

277. İnsan hakları savunucularının korunması için Avrupa Birliği Kılavuz İlkeler'i, AB'nin yurtdışındaki misyonları için (AB'ye üye devletlerin diplomatik misyonları ve Avrupa Komisyonu temsilcilikleri için) üçüncü ülkelerdeki insan hakları savunucularının desteklenmesi ile ilgili önlemler konusunda bazı yol gösterici bilgiler içermekte ve AB misyonlarının genel olarak insan hakları savunucularına

421 Bkz., A/RES/66/164, paragraf. 11 ve 12. Ayrıca bkz., A/RES/68/181, 18 Aralık 2013, paragraf. 1. BM İnsan Hakları Savunucuları Özel Raportörünün ilgili diğer tavsiyeleri için bkz. A/HRC/25/55 paragraf. 131 (c) ve (g). Burada, bildirgenin yaygın bir şekilde dağıtılmasını, kolluk ve kamu görevlilerine verilen eğitim programları başta olmak üzere, eğitim programlarının toplumda insan hakları savunucularının üstlendikleri rolü onaylayan modüller içermesini, kamu görevlilerine insan hakları savunucularının rolü ile ilgili gerekli eğitimlerin verilmesini tavsiye etmiştir. Yargı, yasama ve yürütme makamları arasında, sivil toplum ve STÖ'lerde ve genel olarak toplumda farkındalığın artırılması için, BM Sözleşme organları, ilgili insan haklarını sözleşmelerini ve bu sözleşmelerin devlet tarafından uygulanmasına dair raporları, Komite'nin sonuç gözlemlerini ve tavsiyelerini tercüme ettirmeleri ve dağıtımaları konusunda devletlere rutin olarak çağrıda bulunmaktadır. Bkz., BM İnsan Hakları Komitesi'nin devlet raporunun değerlendirilmesini takiben Sonuç Gözlemleri'nde yaptığı standart tavsiye, örneğin, CCPR/C/DEU/CO/6, 12 Kasım 2012, paragraf. 19.

422 Avrupa Konseyi, Bakanlar Komitesi Bildirisi, paragraf. 2(xi).

yönelik proaktif bir politika benimsemelerini önermektedir.⁴²³ 2009 yılında, AKPM, Avrupa Konseyi'ne üye olup aynı zamanda Avrupa Birliği'ne üye olan devletlere çağrıda bulunarak AB Kılavuzlarını tam olarak uygulamalarını ve bu belgede yazılı ilkeleri kendi sınırları içinde uygulamalarını istemiştir.⁴²⁴

278. AB Kılavuz İlkeleri'nin uygulanmasını değerlendirmek için Avrupa Parlamentosu tarafından yaptırılan bir araştırmada çok sayıda iyi uygulamada olduğu tespit edilmiş, bununla birlikte, Kılavuz İlkeler'in uygulanması konusunda bazı boşluklar olduğu görülmüştür. Bunun nedeni kısmen hem diplomatlar hem de insan hakları savunucuları arasında Kılavuz İlkeler'in içeriği konusundaki sınırlı bilgi olması, kısmen de insan hakları konularıyla AB Kılavuz İlkeleri'nde yazıldığı şekliyle nasıl ilgilenilmesi gerektiği konusunda anlayış eksikliğidir.⁴²⁵ AGİT katılımcısı ve aynı zamanda Avrupa Birliği'ne üye olan devletler, bu nedenle, AB Kılavuz İlkeleri'ni diplomatik misyonlarında ve ilgili diğer devlet görevlileri arasında yaygınlaştırmalı, hem diplomatik misyon üyelerinin hem de diğer devlet görevlilerinin Kılavuz İlkeler'in uygulanması konusunda yeterli eğitim almalı, metinde öngörülen önlemlerin alınmasına büyük öncelik vermelidir. Diğer üye Devletler, kendi ulusal veya ek kılavuzları doğrultusunda benzer adımlar atmalıdır.⁴²⁶

279. Bu konuda verilebilecek iyi örnekler arasında, Norveç⁴²⁷ ve İsviçre⁴²⁸ hükümetlerinin dış servisleri ve yurtdışındaki temsilcilikleri için hazırladıkları kılavuz ilkeler gösterilebilir. Bu kılavuz ilkeler, ilgili ülkelerdeki diplomatik misyonları aracılığıyla insan hakları savunucularını desteklemek için alınabilecek çeşitli pratik önlemler öngörmektedir. Örneğin, bilgi alışverişinde bulunmak ve faaliyetlerine meşruiyet kazandırmak için insan hakları savunucularıyla doğrudan temasları sürdürmek; davaları izlemek, cezaevlerini ve ev hapsindeki kişileri ziyaret etmek; ev sahibi ülkenin yetkili makamlarıyla yapılan görüşmelerde insan hakları savunucularının

423 "Koruma Sağlamak – İnsan Hakları Savunucuları ile İlgili Avrupa Birliği Kılavuz İlkeleri", <<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/GuidelinesDefenders.pdf>>, paragraf. 10. Kılavuz İlkeler 2004 yılında kabul edilmiş, 2008 yılında güncellenmiştir.

424 1660 (2009) Sayılı AKPM Kararı, paragraf. 12.3.

425 Bkz., Karen Bennett, "İnsan Hakları Savunucuları ile İlgili Avrupa Birliği Kılavuz İlkeleri'nin Uygulanmasına Dair Değerlendirme – Kırgızistan, Tayland ve Tunus", Avrupa Parlamentosu, Dış Politikalar Genel Direktörlüğü, Haziran 2013, <[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/Join/2013/410221/EXPO-DROI_ET\(2013\)410221_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/Join/2013/410221/EXPO-DROI_ET(2013)410221_EN.pdf)>. Üç ayrı coğrafi bölgeden gelen davaların incelenmesine dayanan raporda, Kılavuz İlkelerin uygulanmasının güçlendirilmesi için çeşitli tavsiyeler yer almaktadır. BM İnsan Hakları Savunucuları Özel Raportörü de, İnsan Hakları Savunucuları ile İlgili Avrupa Birliği Kılavuz İlkeleri'nin uygulanmasını ve değerlendirilmesini güçlendirmek için basit yapısal ve sonuç göstergeleri geliştirilmesini tavsiye etmiştir. Raportör'ün İrlanda ziyareti ile ilgili raporuna bakınız, UN Doc. A/HRC/22/47/Add.3, 26 Şubat 2013 paragraf. 111(g).

426 İsviçre Kılavuz İlkeleri'nde, insan hakları savunucularıyla yakın temas halinde çalışan elçilik görevlilerine yönelik özel eğitim kurslarının öneminden bahsedilmektedir. "Özel olarak eğitilmiş bu personel, daha sonra odak kişiler ve çarpan etkisi yaratan kişiler olarak faaliyet gösterebilecekler ve bilgilerini meslektaşlarına aktarabileceklerdir" (s. 17)

427 "Norveç'in İnsan Hakları Savunucularını Destekleme Çabaları, Dış Hizmet Kılavuzu", Norveç Dışişleri Bakanlığı, Aralık 2010, <http://www.regjeringen.no/en/dep/ud/documents/handbooks_brochures/2010/hr_defenders_guide.html?id=633052>.

428 "İnsan Hakları Savunucularının Korunmasına Dair İsviçre Kılavuz İlkeleri", Federal Dış İlişkiler Bakanlığı (FDFA), Aralık 2013, <<http://www.admin.ch/aktuell/00089/index.html?lang=en&msg-id=51322>>.

durumu ile ilgili endişeleri dile getirmek (resmi ve resmi olmayan yolları, siyasi girişimleri ve müdahaleleri kullanmak suretiyle); medyanın, basın bildirimlerinin, mülakatların ve kamu duyurularının kullanılması yoluyla insan hakları çalışmalarının görünürlüğünü artırmak ve belli insan hakları savunucuları ile ilgili davalara dikkat çekerek; insan hakları savunucuları ile bilgi paylaşmak ve temasları koordine etmek için uluslararası aktörler, diğer diplomatik temsilcilikler ve ülkedeki UİHK'ler ile çalışmak bu pratik önlemler arasında yer almaktadır. Norveç ve İsviçre, kılavuz ilkelerinde, bazı durumlarda insan hakları savunucularının geçici olarak bir başka şehre veya ülkeye taşınmak için –maddi destek ve pratik yardım dâhil- desteğe ihtiyaçları olduğu kabul edilmektedir.⁴²⁹ AGİT katılımcısı tüm devletler, insan hakları savunucularının desteklenmesinde ve ne zaman gerekirse korumalarının artırılmasında diplomatik misyonlarını devreye sokmalıdır. Özellikle de, bu tür önlemleri alarak, başkentin dışında ülkenin kırsal ve uzak kesimlerinde bulunan insan hakları savunucularına da ulaşmalıdırlar.⁴³⁰

280. Yurt dışındaki diplomatik temsilcilikleri aracılığıyla harekete geçmenin yanı sıra, Norveç kılavuz ilkeleri, insan hakları savunucularının genel durumu ve münferit davalarla ilgili endişeleri siyasi toplantılarda ve resmi ziyaretlerde dile getirmenin önemine vurgu yapmaktadır. Kılavuz İlkeler ayrıca, siyasi liderlerin resmi ziyaretlerinden önce gidecekleri ülke ile ilgili hazırlanan arka plan bilgisinde, ülkedeki insan hakları savunucularının durumu ile ilgili bilgilerin de yer almasını önermekte, ziyaret sırasında resmi görevlilerin ülkedeki sivil toplumla ve insan hakları savunucularıyla görüşmeyi düşünmelerini tavsiye etmektedir.⁴³¹ Diğer katılımcı devletler de benzer eylemler yürütmelidir.

281. Benzer şekilde, Hollanda devleti, dış insan hakları politikasının bir parçası olarak, Hollanda Dışişleri Bakanlığı'nın "Hollanda'da geçici olarak kalmak isteyen zor durumdaki insan hakları savunucuları için hızlı bir şekilde kısa süreli vize verilmesini kolaylaştıracağını" beyan eden bir eylem planı geliştirmiştir.⁴³² Benzer şekilde, İsviçre Kılavuz İlkeleri'nde, "mevcut durumla ilgili yapılan ayrıntılı bir inceleme, ülkeden ayrılmanın en yerinde seçenek olduğunu doğrularsa, İsviçre Dışişleri Bakanlığı, İsviçre vize verme sürecinde belli derecede esneklik yapılmasına

429 Bkz., Norveç Kılavuz İlkeleri, s. 14, ve İsviçre Kılavuz İlkeleri, s. 15.

430 AB Kılavuz ilkelerinin uygulanmasına ilişkin yukarıda adı geçen araştırmaya göre, diplomatik misyonlar tarafından yapılan ziyaretler veya duruşma gözlemleri, incelenen ülkelerde başkentler dışında neredeyse hiç yapılmamaktadır (Bkz., İnsan Hakları Savunucuları ile İlgili Avrupa Birliği Kılavuz İlkeleri'nin Uygulanmasına Dair Değerlendirme – Kırgızistan, Tayland ve Tunus", Avrupa Parlamentosu, Dış Politikalar Genel Direktörlüğü, Haziran 2013). Örneğin, İsviçre Kılavuz İlkeleri'nde, moral desteği vermek ve korumalarını iyileştirmek için kırsal kesimde çalışan insan hakları savunucularının da ziyaret edilmesi ihtiyacı vurgulanmıştır (bkz., İsviçre Kılavuz İlkeleri, s. 12).

431 Bkz., Norveç Kılavuz İlkeleri, s. 20.

432 Bkz., "İnsan Hakları Savunucuları İçin Eylem Planı", <<http://www.government.nl/issues/human-rights/supporting-human-rights-defenders> (Hollanda Eylem Planı)>, p. 5.

izin vermek için müdahalede bulunur” denmektedir.⁴³³ Ayrıca, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’nin yukarıda bahsedilen tavsiyesini takiben, AKPM, devletlerin insani amaçlı vize kategorileri oluşturmalarını veya uygun başka önlemler almalarını tavsiye etmiş,⁴³⁴ özellikle ulusal parlamentolara “risk altındaki insan hakları savunucularına yönelik, acil vize verilmesi gibi, yardım ve koruma önlemlerini desteklemeleri için” çağrıda bulunmuştur.⁴³⁵ Sivil toplum örgütleri ve insan hakları savunucuları ağlarının yanı sıra, parlamenterler de, ulusal veya yerel otoritelerin, özel ve kamu kurumlarının yeniden yerleştirme sonrasında ilgili bireye ev sahipliği yapma veya maddi yardımda bulunmalarını kolaylaştırmada önemli bir rol oynayabilirler.

282. BM İnsan Hakları Savunucuları Özel Raportörünün işaret ettiği gibi, kalkınma yardımları da üçüncü ülkelerdeki insan hakları savunucularının korunmasını sağlanmasında ve faaliyetleri için güvenli ve elverişli bir ortam yaratılmasında önemli araçlardır. Bu bağlamda, insan haklarının ihlal edildiği olaylarla ilgili donörlerden tutarlı ve sürdürülebilir bir yanıt alınmasının öneminin altını çizmiş ve kalkınma yardımlarının bir parçası olarak insan hakları savunucularının kapasite ve güvenliklerinin desteklenmesi için fon ihtiyacını dile getirmiştir.⁴³⁶

Uluslararası işbirliği ve insan hakları mekanizmaları

283. Demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygı başta olmak üzere, AGİT ilkelerine uyma konusundaki ortak sorumluluklarına vurgu yaparak, AGİT katılımcısı devletler, AGİT bölgesinde ve AGİT’in kurum ve temsilcileriyle işbirliği yapma konusundaki kararlılıklarını tekrar onaylamışlardır.⁴³⁷ AGİT katılımcısı devletler, hem AGİT bünyesinde hem de üyesi oldukları kuruluşlar aracılığıyla ortak işbirliği önlemleri almayı, AGİT ilke ve taahhütlerine uyumu artırmaya yönelik yardım sunmayı, mevcut işbirliği araçlarını güçlendirmeyi ve katılımcı devletlerden gelecek yardım taleplerine verimli bir şekilde yanıt verebilmek için yeni araçlar geliştirmeyi taahhüt etmişlerdir.⁴³⁸ Bu nedenle, “AGİT, Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu (ODIHR), Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği (HCNM) ve Medya Özgürlüğü Temsilcisi gibi kurumları, saha faaliyetleri ve Sekreteryasını tam anlamıyla kullanmak suretiyle bölge çapında aktif bir oyuncu olmaya devam edecektir. Bu sayılanlar, bütün katılımcı devletlerin, insan haklarına, demokrasiye ve hukukun üstünlüğüne saygı gösterilmesini da içeren taahhütlerini uygulamaları için

433 İsviçre Kılavuz İlkeleri, s. 16. BM İnsan Hakları Savunucuları Özel Raportörü, İrlanda’nın 2006 yılında özel amaçlı insani vize programı açmasının ardından İrlanda’yı iyi uygulama örneği olarak göstermiştir. Vize programı, geçici güvenlik sorunlarıyla karşı karşıya kalan insan hakları savunucularına, dinlenme amaçlı olarak kısa süreler için İrlanda’ya seyahat edebilmelerine imkân tanıyan hızlı bir mekanizma sunmaktadır. Bkz., HRC/22/47/Add.3, 26 Şubat 2013, paragraf. 56.

434 Bkz., Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Bildirisi, paragraf. 2(xi) ve 1660 (2009) Sayılı AKPM Kararı, paragraf. 12.2.

435 1660 (2009) Sayılı AKPM Kararı, paragraf. 13.5.

436 Bkz., A/HRC/22/47/Add.3, 26 Şubat 2013, paragraf. 65.

437 İstanbul 1999, “Avrupa Güvenlik Şartı: III. Ortak Yanıtlarımız”, paragraf. 14.

438 *ibid.*

önemli araçlardır.⁴³⁹ İnsan hakları savunucularının özgürce çalışabilecekleri bir ortam yaratmak için, Avrupa Birliği Kılavuz İlkeleri insan hakları savunucularının korunması için, ODIHR, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiserliği dâhil, mevcut bölgesel mekanizmaları güçlendirmeyi ve BM İnsan Hakları Savunucuları Özel Raportörü dâhil BM İnsan Hakları Konseyi'nin Özel Prosedürlerini desteklemeyi amaç edinmiştir.⁴⁴⁰

284. Katılımcı devletler, insan hakları savunucularının korumasını güçlendirmek ve onların faaliyetlerini yürütmeleri için güvenli ve elverişli bir ortam oluşturmak ve pekiştirmek amacıyla, bütün iyi niyetleriyle, diğer devletlerle birbirlerine hakemlik yaptıkları çalışmalara katılmalı ve uluslararası insan hakları organlarıyla işbirliği yapmalıdır. Örneğin, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, üye devletlere, başta AIHM ve İnsan Hakları Komiserliği olmak üzere, Avrupa Konseyi insan hakları mekanizmalarıyla işbirliği yapmaları, ülke ziyaretlerini kolaylaştırmaları, talep edildiğinde Komiserle insan hakları savunucularının durumu ile ilgili yeterli cevaplar vermeleri ve diyalog kurmaları yolunda çağrıda bulunmuştur.⁴⁴¹ Benzer şekilde, katılımcı devletler, BM İnsan Hakları Savunucuları Özel Raportörü dâhil olmak üzere, BM Özel Prosedürleriyle işbirliği yapmalı ve bunlardan gelecek ülke ziyareti taleplerine olumlu cevap vermelidir.⁴⁴² Ayrıca, onayladıkları uluslararası insan hakları belgelerinin uygulanması konusunda izleme organlarına dönemsel rapor sunma yükümlülüklerine tam olarak uymalı ve bu organlara gerektiğinde insan hakları savunucularının korunması sağlamak için alınan önlemler konusunda spesifik bilgiler sunmalıdırlar. Katılımcı devletler, uluslararası antlaşma izleme organlarının ve diğer insan hakları mekanizmalarının tavsiyeleri ile ilgili etkili ve titiz takip çalışmaları yürütmelidir. BM İnsan Hakları Konseyi, devletlerin, “evrensel periyodik inceleme raporlarında ve antlaşma organlarına sundukları raporlarda insan hakları savunucuları için güvenli ve elverişli bir ortam yaratmak adına attıkları adımlar konusunda bilgi vermelerini” teşvik etmiştir.⁴⁴³

285. Katılımcı devletlerin, yasalarını insan hakları savunucularının korunması ile ilgili uluslararası insan hakları standartları ve AGİT taahhütleri ile tam uyumlu kılmak için, mevzuatı gözden geçirirken ve yasal değişiklikleri tasarlarken ODIHR'den destek istemeleri teşvik edilmektedir. Ayrıca, bu Kılavuz İlkelerin uygulanması için atılan adımlarla ilgili ODIHR'e bilgi vermelidirler. Bu, ODIHR'in izleme rolünü yerine getirebilmesi ve katılımcı devletlere ilgili insani boyut taahhütlerinin uygulanması konusunda, bilgi ve en iyi uygulamaları paylaşmak suretiyle de, yardımcı

439 Maastricht 2003, “Yirmi Birinci Yüzyılda Güvenlik ve İstikrara Karşı Tehditlerin Ele Alınmasına Yönelik AGİT Stratejisi”, paragraf. 20.

440 Bkz., Avrupa Birliği Kılavuz İlkeleri, paragraf. 12, s. 7-9, ve paragraf. 13, s. 9-10.

441 Avrupa Konseyi, Bakanlar Komitesi Bildirgesi, paragraf. 2(viii).

442 BM Genel Kurulu, devletlere “Özel Raportörün ülkelerini ziyaret etme taleplerine olumlu cevap vermeyi ciddi bir şekilde düşünmeleri çağrısında bulunmuş ve Özel Raportörün görevini daha etkili bir şekilde yerine getirebilmesi için tavsiyelerinin takip edilmesi ve uygulanması konusunda yapıcı bir diyalog kurmalarını teşvik etmiştir”; bkz. A/RES/66/164, paragraf. 10.

443 Bkz., A/HRC/RES/22/6, paragraf. 19.

olabilmesi bakımından önemlidir.⁴⁴⁴ İnsani boyut konusunda çalışan ana kurum olan ODIHR, AGİT Daimi Konseyi de dâhil olmak üzere, “faaliyetleri konusunda düzenli aralıklarla rapor verme ve uygulama konularında bilgi sunma” ve “yıllık uygulama değerlendirmesi için destekleyici materyal sağlama ve gerektiğinde alınan bilgileri açıklığa kavuşturma veya tamamlama” görevine sahiptir.⁴⁴⁵ AGİT ve kurumlarıyla işbirliği yapma taahhütleri bağlamında, AGİT katılımcısı devletler ayrıca, “uygulamanın sürekli değerlendirilmesi kapsamında bir dayanışma ve ortaklık ruhuyla işbirliği” yapma yolundaki istekliliklerini ifade etmişlerdir.⁴⁴⁶

286. İnsan hakları savunucularının korunması ile ilgili insani boyut taahhütleriyle tam uyum sağlamak amacıyla, katılımcı devletler, insan hakları savunucularının korunmasıyla ilgili insani boyut taahhütlerinin uygulanmasını destekleyen, ODIHR ülke ziyaretleri gibi diğer ODIHR faaliyetlerini de hoş karşılamalı ve kolaylaştırmalıdır. Örneğin, “katılımcı devletler tarafından gönderilen gözlemcilerin, sivil toplum örgütü temsilcilerinin ve diğer ilgilenen kişilerin mahkeme duruşmalarındaki varlığını bir güven inşa etme önlemi olarak kabul etme” taahhüdünün ruhuna uygun biçimde,⁴⁴⁷ katılımcı devletler, uygun olduğunda, AGİT/ODIHR’in insan hakları savunucularının duruşmalarını izlemesini de kolaylaştırmalıdır.

AGİT

287. 2003 yılında, AGİT katılımcısı devletler, AGİT’in, Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu (ODIHR), Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği (HCNM) ve Medya Özgürlüğü Temsilcisi gibi kurumları, saha faaliyetleri ve Sekreteryasını tam anlamıyla kullanmak suretiyle bölge çapında aktif bir oyuncu olarak oynadığı rolün önemini vurgulamışlar ve bu kurumların “bütün katılımcı devletlerin, insan haklarına, demokrasiye ve hukukun üstünlüğüne saygı gösterilmesini de kapsayan taahhütlerini uygulamaları için önemli” araçlar olarak rollerine vurgu yapmışlardır.⁴⁴⁸ 2007 yılında, AGİT Parlamenterler Meclisi, insan hakları savunucularının AGİT’in, kurumlarının ve saha faaliyetlerinin sağlayacağı özel dikkat, destek ve korumaya olan ihtiyaçlarını tekrar ifade etmiştir.⁴⁴⁹ İnsani boyut taahhütlerinin uygulanması bağlamında, AGİT’in insan hakları savunucularıyla, insani boyut etkinliklerine katılımı yoluyla da devam eden ilişkilerini desteklemek için AGİT’in icracı

444 1992 Helsinki Belgesi’ne uygun olarak, ODIHR’in görevi, AGİT katılımcısı devletlere “insan haklarına ve temel özgürlüklere tam saygıyı tesis etmek, hukukun üstünlüğüne riayet etmek, demokrasinin ilkelerini geliştirmek ve... demokratik kurumlar kurmak, bunları güçlendirmek ve korumak, toplum çapında hoşgörüyü geliştirmek” için destek vermektir (Helsinki 1992, “Kararlar: VI. İnsani Boyut”, paragraf. 2). Ayrıca, ODIHR’in rolü, katılımcı devletler tarafından AGİT taahhütlerine uygun olarak sağlanan bilgi için bir irtibat noktası olmayı, insani boyutla ilgili bilgilerin yayılmasını da içermektedir (Roma 1993, “Kararlar: IV. İnsani Boyut”, paragraf. 4).

445 Budapeşte 1994, “Kararlar: VIII. İnsani Boyut”, paragraf. 8.

446 İstanbul 1999, “Avrupa Güvenlik Şartı: III. Ortak Yanıtlarımız”, paragraf. 14.

447 Kopenhag 1990, paragraf. 12.

448 Maastricht 2003, “Yirmi Birinci Yüzyılda Güvenlik ve İstikrara Karşı Tehditlerin Ele Alınmasına Yönelik AGİT Stratejisi”, paragraf. 20.

449 AGİT Parlamenterler Meclisi, “AGİT’in İnsan Hakları Savunucuları ve İnsan Hakları Ulusal Kurumlarıyla İlişkilerinin Güçlendirilmesine İlişkin Karar”, paragraf. 8 ve 23.

yapıları, kurumları ve sahadaki birimleri bu Kılavuz İlkeleri kendi görev alanları bağlamında dikkate almalıdır. Bu sayede, insan hakları savunucularının korunmasını faaliyetleri bünyesinde ana akım haline getirebilecekler ve bütün AGİT faaliyetleri kapsamında insan hakları çalışmaları için elverişli bir ortamın yaratılmasını ve pekiştirilmesini destekleyebileceklerdir.

EK

Seçilmiş referans ve kaynaklar

1. İNSAN HAKLARI SAVUNUCULARININ KORUNMASINA İLİŞKİN ÖZEL BELGELER VE STANDARTLAR

- **Birleşmiş Milletler:** Evrensel olarak Tanınan İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Teşvik Edilmesi ve Korunmasında Bireylerin, Grupların ve Toplumsal Organlarının Hak ve Sorumlulukları Bildirgesi (BM İnsan Hakları Savunucuları Bildirgesi), 9 Aralık 1998'de A/RES/53/144 sayılı BM Genel Kurul Kararı'yla oybirliğiyle kabul edilmiştir, <<http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Defenders/Declaration/declaration.pdf>>.
- **Avrupa Konseyi:** Bakanlar Komitesi'nin İnsan Hakları Savunucularının Korunması ve Faaliyetlerinin Desteklenmesi İçin Avrupa Konseyi Eylem Bildirgesi, 6 Şubat 2008'de kabul edilmiştir, <<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1245887&Site=CM>>.

İnsan hakları savunucularının korunmasıyla ilgili temel karar ve tavsiyeler

Birleşmiş Milletler

- Kadın İnsan Hakları Savunucularının Korunmasına Dair Genel Kurul Kararı, UN Doc. A/RES/68/181, 18 Aralık 2013'te kabul edilmiştir, <http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/68/181>.
- BM İnsan Hakları Savunucularının Korunması Bildirgesi'nin Geliştirilmesine Dair Genel Kurul Kararı, UN Doc. A/RES/66/164, 11 Aralık 2011'de kabul edilmiştir, <http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/66/164>.
- İnsan Hakları Savunucularının Korunmasına Dair İnsan Hakları Konseyi Kararı, UN Doc. A/HRC/RES/22/6, 21 Mart 2013'te kabul edilmiştir, <http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/HRC/RES/22/6>.
- İnsan Hakları Savunucularının Korunmasına Dair İnsan Hakları Konseyi Kararı, UN Doc. A/HRC/RES/13/13, 25 Mart 2010'da kabul edilmiştir, <http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/HRC/RES/13/13>.

(İnsan hakları savunucularının korunmasıyla ilgili tüm eski Genel Kurul ve İnsan Hakları Konseyi Kararlarına bu linkten ulaşabilirsiniz: <http://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?m=70&m=166>).

Avrupa Konseyi:

- Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nin (AKPM) Avrupa Konseyi'ne Üye Ülkelerde İnsan Hakları Savunucularının Durumu ile İlgili 1891 (2012) Sayılı Kararı, 27 Haziran 2012 tarihinde kabul edilmiştir, <<http://assembly.coe.int/ASP/XRef/X2H-DW-XSL.asp?fileid=18948&lang=EN>>.
- Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nin (AKPM) Avrupa Konseyi'ne Üye Ülkelerde İnsan Hakları Savunucularının Durumu ile İlgili 1891 (2009) Sayılı Kararı, <<http://assembly.coe.int/ASP/XRef/X2H-DW-XSL.asp?fileid=17727&lang=en>> ve 1866 (2009) Sayılı Tavsiyesi, <<http://assembly.coe.int/ASP/XRef/X2H-DW-XSL.asp?fileid=17728&lang=en>>, 28 Nisan 2009'da kabul edilmiştir.

AGİT:

- AGİT'in İnsan Hakları Savunucuları ve İnsan Hakları Ulusal Kurumları ile İlişkilerinin Güçlendirilmesine İlişkin AGİT Parlamenterler Meclisi Kararı, paragraf. 17, "On Altıncı Yıllık Oturumda Kabul Edilen Kiev Bildirgesi ve Kararları", Kiev, 5 ila 9 Temmuz 2007, s. 28-30, <<http://www.oscepa.org/publications/declarations/2007-kyiv-declaration/250-2007-kyiv-declaration-eng/file>>.

Avrupa Birliği Kılavuz İlkeleri

- "Koruma Sağlamak – Avrupa Birliği İnsan Hakları Savunucuları Kılavuz İlkeleri", 2008, <<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/GuidelinesDefenders.pdf>>.

Ulusal kılavuz ilkeler

- **İsviçre:** "İnsan Hakları Savunucularının Korunmasına İlişkin İsviçre Kılavuz İlkeleri", Federal Dış İşleri Bakanlığı (FDFA), Aralık 2013, <<http://www.admin.ch/aktuell/00089/index.html?lang=en&msg-id=51322>>.
- **Norveç:** "Norveç'in İnsan Hakları Savunucularını Desteklemek İçin Çabaları, Dış Servisler için Rehber", Norveç Dışişleri Bakanlığı, Aralık 2010, <http://www.regjeringen.no/en/dep/ud/documents/handbooks_brochures/2010/hr_defenders_guide.html?id=633052>.

2. İNSAN HAKLARI SAVUNUCULARININ KORUNMASI İLE İLGİLİ GENEL İNSAN HAKLARI STANDARTLARI

AGİT insani boyut taahhütleri

AGİT katılımcısı devletler, AGİT'in kapsamlı güvenlik kavramının insani boyutu olarak bilinen konuya ilişkin çok sayıda siyasi olarak bağlayıcı taahhütte bulunmuştur. İnsan hakları savunucularının çalışmaları açısından önemli insani boyut taahhütleri arasında, başka konuların yanı sıra, sivil toplum örgütleri, ifade özgürlüğü, özgür medya ve bilgi, seyahat özgürlüğü, hukukun üstünlüğü ve yargı bağımsızlığı, işkencenin ve diğer zalimane, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele ya da cezanın yasaklanması, keyfi gözaltı ve tutuklamalardan özgür olma, adil yargılanma hakkı ve etkili başvuru yolu hakkı yer almaktadır.

1994 yılında kabul edilen Budapeşte Belgesi'nde, BM İnsan Hakları Savunucuları Bildirgesi'nin hazırlanması bağlamında, katılımcı devletler, insan hakları savunucularının korunması ihtiyacını özel olarak vurgulamışlardır (Budapeşte Belgesi: Yeni bir Dönemde Gerçek Bir Ortaklığa Doğru (Devlet veya Hükümet Başkanları Zirvesi), 1994, Kararlar: VIII. İnsani Boyut).

AGİT'in bütün insani boyut taahhütleriyle ilgili konuya ve tarihe göre sıralanmış belgelerine buradan ulaşabilirsiniz: <<http://www.osce.org/odihr/76894>> ve <<http://www.osce.org/odihr/elections/76895>>.

İnsan hakları savunucularının korunması ile ilgili evrensel ve bölgesel insan hakları antlaşmaları

İnsan hakları savunucularının korunması ve insan haklarını koruma hakkının kullanılması ile ilgili evrensel ve bölgesel insan hakları antlaşmalarının metinlerine ulaşmak için, aşağıdaki linkleri ziyaret ediniz.

Birleşmiş Milletler:

- Temel uluslararası insan hakları anlaşmaları arasında: Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi (MŞHS) ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi (ICESCR) yer almaktadır: <<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CoreInstruments.aspx>>.
- Temel uluslararası insan hakları sözleşmelerinin uygulanmasını izleyen Birleşmiş Milletler sözleşme organlarının içtihadı ve sonuç gözlemleri için: <http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en>.

(Konuya göre evrensel insan hakları belgelerinin tam kapsayıcı olmayan bir listesi için: (sözleşme dışı standartlar dâhil): <<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/UniversalHumanRightsInstruments.aspx>>).

Avrupa Konseyi:

- İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi) ve Sözleşme Protokolleri: <<http://www.conventions.coe.int/Treaty/Commun/ListeTraites.asp?MA=3&CM=7&CL=ENG>>.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin içtihadına bu bağlantıdan ulaşabilirsiniz: <[http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{"documentcollectionid2":\["GRANDCHAMBER","CHAMBER"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{)>.

Amerikan Devletleri Örgütü:

- Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi, İnsanların Hak ve Ödevlerine Dair Amerikan Bildirgesi ve diğer Amerikalılar arası insan hakları belgeleri: <http://www.oas.org/en/iachr/mandate/basic_documents.asp>.

3. İNSAN HAKLARI SAVUNUCULARININ KORUNMASI İÇİN ÜLUSLARARASI VE BÖLGESEL MEKANİZMALAR

Birleşmiş Milletler:

- İnsan Hakları Savunucuları Özel Raportörü: <<http://www.ohchr.org/EN/Issues/SRHRDefenders/Pages/SRHRDefendersIndex.aspx>>.

(Avrupa Konseyi'nin Özel Prosedür yetkileri verilmiş konuların bir listesi ve insan hakları savunucularının faaliyetleri ile ilgili diğer konular için bkz.: <<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/SP/Pages/Themes.aspx>>)

Avrupa Konseyi:

- İnsan Hakları Komiserliği, <<http://www.coe.int/en/web/commissioner/human-rights-defenders>>.

Amerikan Devletleri Örgütü:

- İnsan Hakları Savunucuları ile ilgili Amerikalılar Arası Komisyon Raportörlüğü, <<http://www.oas.org/en/iachr/defenders/default.asp>>.